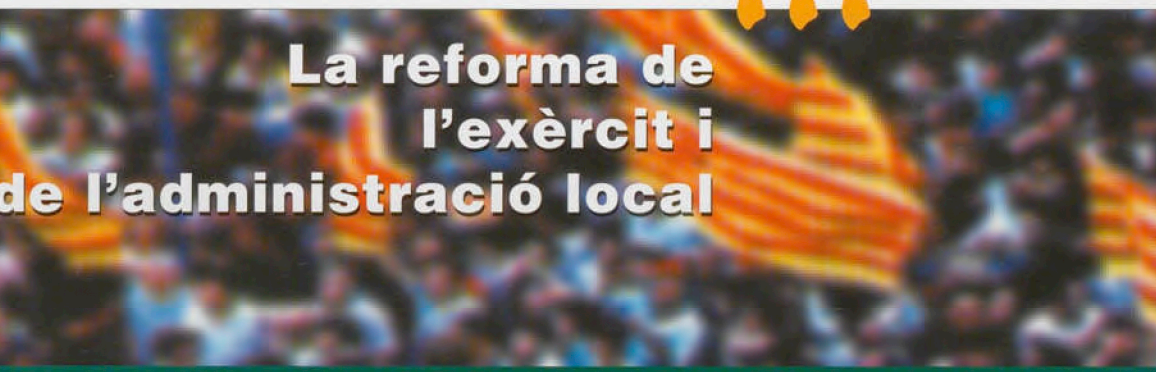
Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Rafael Aracil
Antoni Segura
(Editors)

Volum III

La reforma de l'exèrcit i de l'administració local

EDICIONS UNIVERSITAT DE BARCELONA

CEHI

Generalitat de Catalunya

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Volum III

La reforma de l'exèrcit i de l'administració local

Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya

Volum III

La reforma de l'exèrcit i de l'administració local

Rafael Aracil
Antoni Segura
(Editors)

autors

Albert Boadella
Jordi Borja
Joan Botella
Juli Busquets
Vicenç Capdevila
Gabriel Cardona
Andreu Farràs
Javier Fernández López
Josep Gomis i Martí
Josep M. Huertas
Francisco Laguna Sanquirico
Francisco López de Sepúlveda
Pasqual Maragall
Alberto Oliart
Carles Prieto
Carles Santacana i Torres
Narcís Serra

EDICIONS UNIVERSITAT DE BARCELONA

© Edicions de la Universitat de Barcelona, 2002
Adolf Florensa, s/n
08028 Barcelona
Tel.: 934 035 430
comercial.edicions@ub.edu
www.edicions.ub.edu

ISBN: 978-84-9168-708-5

Aquest document està subjecte a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada de Creative Commons, el text de la qual està disponible a: http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/.

ÍNDEX

Nota dels editors 9

Gabriel Cardona. El ejército, sostén del régimen 11

Juli Busquets. Contraideologia militar i associacionisme clandestí dintre les forces armades durant el franquisme 39

Javier Fernández López. El ejército durante la transición democrática (1975-1982) 61

Alberto Oliart. Las fuerzas armadas y los gobiernos de UCD 89

Narcís Serra. La reforma militar i la transició espanyola a la democràcia 121

Francisco Laguna Sanquirico. La transición militar española 143

De *La torna* al 23-F (Taula rodona) 163

Carles Santacana. L'administració local durant el franquisme 185

Vicenç Capdevila. L'administració local durant la transició 203

Joan Botella. Las primeras elecciones municipales democráticas: instituciones, territorios y partidos 231

Pasqual Maragall. La reforma dels ajuntaments democràtics, inici de la proposta federal 243

Josep Gomis i Martí. Les diputacions en el canvi democràtic municipal 257

Les relacions entre els ajuntaments i el moviment veïnal (Taula rodona) 271

NOTA DELS EDITORS

Novament publiquem un altre volum, el tercer, de la *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya*. En aquest cas es tracta de les intervencions, i alguna vegada també el debat, que van tenir lloc entre els mesos de febrer i abril de l'any 2001 a la Universitat de Barcelona. Es tracta del curs de lliure elecció que, sobre el tema "La reforma de l'exèrcit i de l'administració local", vam celebrar a la seu del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República, així com al Seminari d'Història de Barcelona de l'Ajuntament de Barcelona. El segon d'aquests cursos, coordinat per Susana Tavera i Andreu Mayayo, el vam publicar l'any 2001 –vegeu: Rafael Aracil i Antoni Segura (Eds.): *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya (II): Sindicalisme, gènere i qüestió nacional*, CEHI /Edicions Universitat de Barcelona/ Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2001, 335 pàg.

Aquest tercer text que ara presentem és la transcripció de les intervencions fetes el curs passat. Tanmateix, alguns ponents han donat el text escrit, que el fa més concís que el d'aquells els quals s'ha hagut de transcriure conservant, per tant, el seu estil oral. D'altra banda, tant en els primers com en els segons, el debat posterior a la seva intervenció no s'ha pogut mantenir per la seva fragmentació i confusió. Així doncs, per raons tècniques només s'ha conservat quan se n'ha pogut restablir el sentit amb garanties.

Els esmentats cursos de lliure elecció, que vam iniciar l'any 1999, tenen per objectiu fornir els nostres estudiants d'un marc de reflexió que els ajudi

a completar la seva formació política, social, professional i cívica, a través dels testimonis dels participants en aquell important procés de transició del nostre passat recent.

Destaquem també la continuïtat que hem assolit en aquests cursos. Així, durant els mesos de febrer i març d'aquest any 2002 en què publiquem aquest tercer volum, dedicat a l'exèrcit i a l'administració local, s'ha impartit la quarta edició del curs Memòria de la Transició, dedicada en aquesta ocasió a "Els joves de la Transició", que també publicarem el proper any 2003.

Finalment, volem agrair a tots els qui, d'una forma o una altra, van intervenir en aquestes sessions les facilitats que ens van donar i la cortesia amb què ens van tractar.

RAFAEL ARACIL (director)/ANTONI SEGURA (vicedirector)
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Pavelló de la República
Abril de 2002

EL EJÉRCITO, SOSTÉN DEL RÉGIMEN

Ponent:
GABRIEL CARDONA
Universitat de Barcelona

El Ejército de la Victoria

Durante la guerra, una vez nombrado generalísimo, Franco suprimió la Junta de Defensa Nacional, y en diciembre disminuyó la importancia de Queipo de Llano y Cabanellas, ascendiendo a general de división a Orgaz, Mola, López Pinto, Valdés y Dávila; consolidó su situación militar nombrándose capitán general y presidente del gobierno en 1938. Pero no prodigó los ascensos, en toda la guerra sólo creó 37 generales de brigada, 8 de división, ningún teniente general y prefirió conceder grados habilitados, provisionales u honoríficos.

Reticente con los generales prefirió confiar los cargos políticos de confianza a militares de graduaciones intermedias, muchos de ellos pertenecientes al cuerpo jurídico militar como Máximo Cuervo, Acedo Colunga, Martínez Fuset, Blas Pérez y Garicano Goñi.

En 1939 contaba con una anticuada Marina, una Aviación desgastada y un Ejército de Tierra de un millón de hombres, casi todos a pie. La pobreza, el desgaste del material y la precaria situación de la industria española reducían su potencia militar a casi nada en el panorama de una guerra europea.

El cuerpo de oficiales poco se parecía al de 1936. Continuaban en activo algunos generales veteranos, pero la mayoría, desde general a comandante, eran africanistas de la generación de Franco, seguidos por otra poco numerosa de oficiales más jóvenes promovidos al final de la Dictadura y durante

la República. El grupo más numeroso ya no pertenecía a las antiguas dinastías, ni se habían educado en las academias, sino que era producto de las trincheras, con una mentalidad nueva, básicamente improvisados con estudiantes de la clase media de pequeñas poblaciones andaluzas, gallegas o castellanas a quienes apenas se exigió otra cosa que disciplina, lealtad y valor.

La reforma Varela

En agosto de 1939 Franco puso en marcha una reforma destinada a reforzar su poder y reconvertir el Ejército de la guerra. Desapareció el Ministerio de Defensa, sustituido por el Alto Estado Mayor y tres ministerios militares. El nuevo ministro del Ejército, general Varela, y su subsecretario Camilo Alonso Vega, amigo íntimo de Franco, redujeron el Ejército a la tercera parte, reprimieron a los vencidos y metieron en cintura a los jóvenes vencedores, de modo que lograron un conjunto disciplinado que acataba cualquier decisión superior. Los oficiales provisionales que permanecieron en filas eran hombres de escasa formación intelectual que se impregnaron de la ideología del régimen a medida que éste la explicitaba, combinándola con un ordenancismo que encajaba con la mentalidad de la clase media tradicional. Convertidos en el verdadero núcleo del partido franquista, proporcionaron al dictador una sólida plataforma de poder, muy fiel a su persona y a los ideales "militares" de la guerra.

Aunque los gastos del Ejército absorbían la cuarta parte del presupuesto estatal y la mitad el conjunto de la defensa, los enormes efectivos acaparaban los recursos sin permitir la compra de armamento y equipo, de manera que se multiplicaron los vicios tradicionales del Ejército español: hipertrofia, desprofesionalización y falta de capacidad guerrera.

Más que la operatividad, inquietaba al régimen la configuración social del Ejército. Entre finales de 1939 y 1942 reanudaron su actividad todos los centros de enseñanza militar y la ley de 27 de septiembre de 1940 restableció el sistema de Primo de Rivera, Academia General incluida. Se legisló que los militares únicamante podían contraer matrimonio con mujer española, hispanoamericana, filipina, católica y no divorciada; no podían formar parte de los equipos deportivos; los suboficiales se vieron desprovistos de sus casinos y, hasta finales de 1941 no pudieron vestir de paisano. En el servicio militar obligatorio de dos años, menudeaban las bofetadas, el estado sanitario, rancho, vestuario y calzado eran pésimos, los soldados y cabos debían llevar el pelo cortado al cero "por motivos de corrección y buena disciplina", y tenían derecho a dos sesiones semanales de enseñanza religiosa, misa dominical, cumplimento pascual, clase de analfabetos y lecturas censuradas por el capellán.

La depuración

Las sentencias de la guerra civil fueron severísimas contra los militares republicanos, los generales Fernández de Villa-Abrile, Molero Lobo y Gómez Morato fueron encarcelados; muertos Batet, Campins, Romerales, Núñez de Prado, Caridad Pita, Salcedo, Toribio Martínez Cabrera, Aranguren y Escobar, y los almirantes Camilo Molins y Azarola, y condenados a muerte o prisión numerosos militares y marinos. A mediados de diciembre de 1936 se creó una Junta Superior de Depuración, de manera que en 1939 no quedaban en activo republicanos, liberales e izquierdistas manifiestos. La Ley de represión de la masonería y el comunismo estableció: "no deben figurar en los cuadros activos de los Ejércitos los que han servido a la secta, aunque más tarde se hayan retractado". La Ley de 12 de julio de 1940 facultó la separación del servicio, y sin que pudiera interponerse recurso. La Ley de 27 septiembre de 1940 restableció los tribunales de honor, restaurados por decreto el 17 de noviembre de 1936, cuyos efectos fueron devastadores contra quienes habían hecho la guerra con la República. Todos los oficiales y gran número de suboficiales, clases, guardias o carabineros acabaron expulsados o retirados.

La desconfianza de Franco hacia la Guardia Civil le incitaba también a disolverla pero Alonso Vega logró evitarlo hasta que la Ley de 15 de marzo de 1940, la reorganizó convirtiéndola en un cuerpo del Ejército sin oficialidad propia. La Policía no se organizó hasta que la Ley de 8 de marzo de 1941 asignó la seguridad del Estado a la Policía, Guardia Civil y Milicia de Falange, un conjunto cuya militarización fue reforzada por la Ley de seguridad del Estado del 29 del mismo mes.

El ámbito militar se extendió a la administración civil, cuando las numerosas plazas vacantes fueron cubiertas de acuerdo con la Ley de 25 de agosto de 1940 que obligó a reservar el 20 % de los destinos públicos para alféreces provisionales o de complemento, el 20 % para otros excombatientes, el 20 % para mutilados de guerra, el 10 % para excautivos, el 10 % para huérfanos de guerra y similares, reservándose el resto para la oposición libre.

Generales contra Serrano Suñer

Las milicias falangistas y carlistas que tomaban parte fueron militarizadas el 20 de diciembre de 1936, aunque se les permitió conservar sus símbolos, uniformes y canciones. Únicamente los falangistas promovieron pequeños conflictos en defensa de la identidad del partido, pero la pugna mayor se centró entre Serrano Suñer y los generales, uno de los cuales, Kindelán, ya se le enfrentó antes de acabar la guerra. En julio de 1939,

Queipo de Llano demostró públicamente su disconformidad y fue cesado como capitán general de Sevilla y enviado a Roma donde los italianos le mantuvieron vigilado.

Los falangistas intentaban convertir su milicia en un ejército del partido como la Milicia Fascista italiana o las Waffen-SS alemanas. Varela, ministro del Ejército, se oponía y Muñoz Grandes, secretario general de Falange y jefe de la Milicia defendía una línea intermedia: armada pero controlada por militares. Aunque Muñoz Grandes era considerado falangista, no se plegaba a Serrano Suñer, quién logró que el 16 de marzo de 1940, Franco lo sustituyera por Valentín Galarza en el mando de la Milicia y que el 15 de noviembre lo cesara como secretario general del Movimiento, indignando a los generales ya inquietos por la actitud de los falangistas que hablaban de establecer un régimen como el italiano y entrar en la guerra mundial junto al Eje. Muchos eran monárquicos y todos sabían que España no podía participar en la guerra porque carecía de equipo militar y la alimentación española dependía de los transportes llegados a través de mares controlados por la marina británica.

Cuando los alemanes ocuparon Francia, y aumentaron las presiones para que España entrara en la guerra, Franco temió un complot de los falangistas pronazis y el 27 de junio de 1940 destituyó a Yagüe, ministro del Aire, que mantenía contactos con ellos, confinándolo durante veintinueve meses en su pueblo natal de San Leonardo.

Como los monárquicos eran neutralistas y proaliados, Aranda entró en contacto con los diplomáticos ingleses, Kindelán se enfrentó abiertamente a Serrano y la Falange y Varela incrementó sus simpatías por el carlismo. Franco replicó inmediatamente con actuaciones diversas sobre partidarios de la monarquía: impuso la medalla militar a los hermanos Ansaldo, cesó a Martínez Campos como jefe del Estado Mayor y nombró a Orgaz alto comisario en Marruecos.

Las presiones de Hitler sobre Franco disminuyeron cuando el Mediterráneo perdió importancia estratégica a consecuencia de la invasión de Rusia, acontecimiento que aprovechó la Falange para ofrecerse a formar la División Azul con sus afiliados, iniciativa mal vista por los generales que lograron imponerle el nombre oficial de División Española de Voluntarios y copar los mandos con el general antiserranista Muñoz Grandes y militares, de manera que los altos cargos falangistas debieron incorporase como soldados rasos. Los voluntarios llegaron en julio de 1941 al campamento bávaro de Grafenwöhr que abandonaron a finales de agosto y, tras la instrucción y una marcha a pie de 1.000 km, les fue asignado un cometido de segunda categoría en el frente defensivo del Norte, en lugar de atacar Moscú como esperaban.

Como los efectivos de la División Azul se relevaban periódicamente, Varela se aprovechó enviando a su amigo Esteban-Infantes para sustituir al falangista Muñoz Grandes. Pero Hitler, que jamás había confiado en Franco ni Serrano Suñer, creyó a Muñoz Grandes, que se presentaba como un fascista y, decidido a mantenerlo en reserva, encargó a Canaris que convenciera a Franco de la inoportunidad del relevo e hizo que Esteban-Infantes permaneciera en Berlín a la espera de órdenes.

Las intrigas en Madrid eran complicadas: Varela y los generales monárquicos,competían con Serrano Suñer, apoyado por el embajador Von Stohrer y el consejero Heberlein que eran enemigos de Von Ribbentrop. En la misma embajada, Erich Gardemann, representante del Partido Nazi, y los agregados militares conspiraban con la Falange pronazi para meter a España en la guerra y mantenían contactos con Yagüe. La crisis se produjo cuando el 16 agosto de 1942, unos falangistas lanzaron una bomba de mano en el Santuario de Begoña, tras la celebración de una misa carlista a la que asistía Varela, causando numerosos heridos. Uno de los autores fue fusilado y Franco destituyó a Galarza, ministro de Gobernación, a Serrano Suñer y a Varela.

Franco y los monárquicos

El 11 noviembre 1942 don Juan de Borbón hizo al *Journal de Genève* su primera manifestación antifranquista y democrática. Inmediatamente Franco maniobró contra los generales monárquicos, se apoyó en los falangistas, rehabilitó a Yagüe y lo envió a Melilla para debilitar una posible colaboración con los aliados del alto comisario, el monárquico general Orgaz. El 30 Aranda fue cesado como director de la Escuela Superior del Ejército y sustituido por Kindelán, trasladado desde la Capitanía General de Barcelona. Mientras atacaba a los monárquicos en el interior, tranquilizó a los aliados en el exterior por medio de Jordana, el nuevo ministro de Asuntos Exteriores. En diciembre logró sustituir a Muñoz Grandes porque Hitler también creía llegado el momento de enviarlo a España, cuya posición estratégica recuperaba importancia desde la derrota del Africa Corps y el desembarco americano en Casablanca.

Los alemanes esperaban que Muñoz Grandes, unido con Asensio, Yagüe y Arrese presionaría para que España entrara en la guerra. Pero Yagüe estaba alejado en Melilla y Muñoz Grandes, no recibió mando de tropas. En la primavera de 1943, las malas noticias de la guerra enfriaban los entusiasmos germanófilos. Muñoz Grandes, Asensio y Yagüe aprovecharon la oportunidad de acercarse a Franco, que les necesitaba contra los

generales monárquicos, y el Ejército fue reorganizado para hacer frente a las nuevas amenazas, con un despliegue orientado a los Pirineos, creándose la XI Región Militar para vigilar el Estrecho y la división acorazada Brunete, cuyo único material moderno eran un batallón de carros Tiger y una batería de cañones autopropulsados recién comprados en Alemania.

Cuando, alentados por la crisis militar del Eje, 27 procuradores en Cortes escribieron a Franco pidiendo la restauración, sólo captaron a cuatro militares sin mando: Valentín Galarza, Ponte, Moreu y Luís Alarcón de Lastra. Poco tiempo después, cayó el fascismo italiano, y Orgaz y Kindelán promovieron una carta a Franco en demanda de la restauración, firmada por ocho tenientes generales monárquicos y el beneplácito implícito de otros. No obtuvieron respuesta y Franco los controló luego, uno a uno, porque contaba con el respaldo del Ejército, vertebrado por la masa de oficiales jóvenes y sargentos de la guerra.

Ante la crecida estratégica de los aliados, 1 de octubre de 1943, abandonó España la "No beligerancia", regresó a la "Neutralidad" y retiró la División Azul del frente ruso, donde sólo quedó un regimiento español, también retirado al cabo de medio año. A pesar de que del total de 47.000 voluntarios, 22.000 resultaron muertos, heridos, enfermos o desaparecidos, la simpatía proalemana se mantuvo en el Ejército hasta el final de la guerra, prolongada por la creencia en las armas milagrosas y la magnificación de la capacidad de resistencia. Los militares consideraban a los ingleses como el verdadero enemigo, los falangistas aprovechaban cualquier ocasión para reivindicar Gibraltar mientras Franco permitía que 10.000 españoles trabajaran en el Peñón, gozó de la protección de Churchill durante toda la guerra y maniobraba para que la corona británica no apoyara a don Juan de Borbón. La situación española era tan precaria que la momentánea suspensión de las ventas de gasolina americana obligó a que el desfile de la victoria de abril de 1944 fuera exclusivamente a pie, sin aviones ni carros. Pero Churchill aseguró en los Comunes, el 24 de mayo de 1944, que España había prestado un gran servicio a la causa aliada al no obstaculizar el desembarco de Casablanca y que los problemas internos solo concernían a los españoles. En decir, que los monárquicos no contarían con ayuda británica.

Los guerrilleros

Otro peligro parecía amenazar al franquismo. Desde la primavera de 1943 grupos de republicanos y comunistas españoles trabajaban con los servicios secretos americanos para trasladarse a España y, en 1944, iniciaron los desembarcos de guerrilleros en las playas andaluzas. Ante los nue-

vos problemas se promulgó el Decreto sobre represión del bandidaje y terrorismo de abril de 1944 y el duro general Camilio Alonso Vega tomó el mando de la Guardia Civil.

Ante la amenaza armada, los militares sintieron renovado su espíritu de la guerra civil y se agruparon alrededor de Franco cuando, en octubre, se produjo la verdadera invasión guerrillera a través de los Pirineos. Las partidas no consiguieron sobrepasar la fase montañesa y su represión se traspasó pronto a la Guardia Civil, aunque los prisioneros comparecieron siempre ante la justicia militar y el Ejército continuó en misiones de cobertura.

En la época de la derrota alemana y la publicación en Lausanne del primer manifiesto de don Juan de Borbón, Franco se apoyó de nuevo en los generales falangistas, ahora desactivados por el fracaso de Hitler, y apartó del mando a los monárquicos más importantes: confinó al general de aviación Alfonso de Orleans en Sanlúcar de Barrameda, a Kindelán en Garachico (Canarias) y alejó a Varela como alto comisario en Marruecos. Ante el desastre alemán, los escasos oficiales proaliados disimularon sus simpatías y la mayoría germanófila achacó el resultado a las quintacolumnas comunistas, la alianza de los judíos y, sobre todo, al material americano sobre el que se volcaron todas las invectivas, considerándolo antítesis de los valores militares, basados en el espíritu. El Ejército inició una fase de exaltación de la estrategia basada en los valores del español y su geografía, es decir la defensa pirenaica y la exaltación de la guerra de montaña y hasta tuvo lugar una surrealista campaña contra la motorización militar y en defensa de los caballos y mulos.

Entre tanto, los militares formados en la guerra civil se funcionarizaban, los oficiales provisionales ingresaron en las escalas activas entre 1939 y 1948, y los sargentos entre 1942 y 1944, con posibilidades de convertirse en oficiales en una academia específica fundada en 1943. Durante la Guerra Mundial, no se incorporaron nuevos mandos, hasta 1946 no recibió sus estrellas de teniente la primera promoción de la Academia General. La formación de sargentos que no hubieran hecho la guerra quedó para más tarde.

El final de la posguerra

A pesar de que la inhibición inglesa dejó sin posibilidades la restauración monárquica, algunos generales continuaron vinculados a las conspiraciones de los círculos madrileños. Sin apoyos en los escalones inferiores, Franco los controló fácilmente, entre 1946 y 1949: Aranda sufrió un arresto en la batería de Enderrocat (Mallorca), Kindelán en el fuerte de Guadalupe (Fuenterrabía), Beigbeder en Madrid y, por último, Alfonso de Orleans, Aranda y Gil de Arévalo fueron pasados a la reserva.

La ideología del militarismo reaccionario, plasmada en 1950 por Jorge Vigón en su libro *El espíritu militar español*, era la única aceptada. Sin embargo, el catolicismo y el falangismo, como líneas secundarias del régimen, tuvieron sus adeptos en el Ejército. La vinculación a la Falange se renovó gracias a las oportunidades laborales que el partido y sus sindicatos ofrecían a los mal pagados oficiales, originándose pintorescas carreras dobles, con las de Solís, García Rebull o Fernández Cuesta. En el pensamiento religioso existieron líneas apartadas del nacionalcatolicismo, como la muy cautelosa del artillero cristianodemócrata Francisco Sintes Obrador, autor en 1951 del libro *Espíritu, técnica y formación militar* que, sin apartarse de la ortodoxia, defendía los valores de la técnica a la que no consideraba opuesta al espíritu.

Más original era Forja, cuya primera asamblea tuvo lugar en 1951. Era una asociación católica y falangista de aires catecumenales, fundada por el capitán Luis Pinilla y el jesuita José Mª de Llanos, profesores de un colegio falangista destinado a preparar cadetes para la Academia General Militar. Forja, algunos de cuyos miembros llegaron a recibir órdenes litúrgicas menores, pretendía formar una nueva oficialidad, honestamente católica y patriótica, necesidad intuida por una nueva generación de oficiales de carrera, deseosos de recuperar la profesionalidad devastada por el alud de militares de la guerra.

El choque generacional era muy corriente entre los cadetes y profesores mal preparados, cuyo único recurso intelectual eran los recuerdos de la guerra civil. La decepción que se multiplicaba cuando, acabados los estudios, los jóvenes tenientes, se repartían por los cuarteles y descubrían un Ejército en pleno marasmo que los situaba a la cola de un escalafón donde era imposible ascender. Oficiales con preparación intelectual, se sentían condenados a perder la juventud en tareas subalternas y arbitrariamente valoradas por sus mandos. Las frustraciones hallaron cabida desde 1952 en la revista *Reconquista*, de la acción católica militar. Un grupo de hombres de Forja, como los tenientes Alonso Baquer y Julio Busquets, inició la defensa de las esencias del oficial cristiano, abandonadas por los provisionales. Sus artículos desencadenaron una avalancha de réplicas de los militares de la guerra pero la revista mantuvo su línea, hasta que, en enero de 1956, la autoridad militar impuso a Jorge Vigón como director de *Reconquista*.

Cualquier modernización estaba condenada de antemano y la constitución de la Alianza Atlántica en 1949 fue contemplada despectivamente por un Ejército cerradamente antiotanista durante un cuarto de siglo. La situación profesional era, entre tanto, dramática, con todos los males de la historia militar española reproducidos y multiplicados. Los oficiales se agrupaban en enormes escalafones sin posibilidad de ascenso, los sueldos eran

pésimos pero en aquella España atrasada y hambrienta, los militares recibían pan y víveres baratos, contaban con hospitales y casinos propios, residencias para solteros y los oficiales un soldado que les servía de criado.

La tropa no percibía salario alguno, mal calzada y vestida, comía un pésimo rancho, y habitaba cuarteles sin condiciones higiénicas, poblados de chinches. En aquel Ejército a pie, la falta de radiotransmisores obligaba a confiar en los teléfonos de campaña y señales ópticas, como en la guerra del 14; la escasez de camiones se suplía con acémilas y carros; los únicos blindados con cierta capacidad, eran 36 camiones protegidos canadienses comprados de contrabando y un batallón de Tiger alemanes de 1943.

Había concluido la época de los generales victoriosos. Mientras el tiempo borraba del escalafón a hombres como Yagüe, Asensio, Ponte o Dávila, Franco, mucho más joven, permanecía en el poder y confiaba cargos a íntimos como Alonso Vega, Carrero, Nieto Antúnez y Suances. Cuando murió Varela en 1951, alejó al intrigante García-Valiño, enviándolo a Tetuán como alto comisario, y contentó a Muñoz Grandes, la última figura capaz de hacerle sombra, nombrándole ministro del Ejército, con patente de corso para moverse entre la burocracia y viajar a América.

La firma del pacto con los Estados Unidos en septiembre de 1953, alteró menos el panorama de cuanto cabía esperar. El Ejército recibió la tercera parte de los créditos, muy recortados por la hipervaloración americana de los materiales, que eran excedentes de la Segunda Guerra Mundial y de Corea. El nuevo equipo proporcionó un conjunto de transmisiones, vehículos, blindados y cañones superior al museo entonces en servicio, sin proporcionar una aceptable potencia de combate a las unidades que lo recibieron. Antes de 1953, la mitad de la capacidad del Ejército se orientaba a defender los Pirineos. La alianza convirtió esta estrategia en papel mojado pero buena parte de ella se mantuvo por la falta de materiales modernos y la inercia ideológica. Así, la reorganización emprendida después del pacto se redujo a agrupar la caballería en brigadas, la infantería de montaña en regimientos, crear un batallón de paracaidistas y un regimiento de transmisiones.

La descolonización de Marruecos

Desde la alta comisaría de Tetuán, Garcia Valiño procuró perjudicar a Francia, alentando los movimientos de liberación. Franco prefirió no desautorizarlo y permitió que el Protectorado español se convirtiera en un santuario del independentismo marroquí, jaleado por Radio Tetuán, mientras las armas de contrabando atravesaban la zona española a la luz del día.

En julio de 1953, los franceses depusieron al sultán Mohammed V sustituyéndolo por Ben Arafa, que no fue reconocido por los españoles que independizaron prácticamente la administración de su zona.

La postura española resultó inviable en 1955, cuando el gobierno de Edgar Faure cambió la política marroquí y Mohammed V regresó a Rabat. Los incidentes no tardaron en producirse: el 2 enero de 1956 en el poblado de Sidi Inno, al sur del territorio de Ifni, un disturbio se saldó con muertos, heridos y detenidos. La situación se complicó con huelgas en minas del Rif y manifestaciones independentistas en Melilla y Arcila. En plena confusión, mientras Franco comentaba a sus íntimos que Marruecos no sería independiente antes de 25 años, García-Valiño se entrevistaba con el residente general Dubois en Larache. Franco lo criticó y, una semana después, la prensa española anunció que el gobierno de España facilitaría el "autogobierno de la zona por sus autoridades naturales". Nadie explicó qué significado tenía ni informó sobre la conducta a seguir a los oficiales responsables de la mejaznia o policía indígena, de las cuatro Mehal-las jalifianas, y de los seis grupos de regulares indígenas, pertenecientes al Ejército español, ni se aclaró el auténtico alcance de un decreto-ley del 29 enero que autorizaba al alto comisario la estructuración de la administración y gobierno de la zona española.

Desde que el 2 marzo 1956 Francia firmó con el sultán un acuerdo de independencia, fracasaron la política de García-Valiño de administración separada y la de Franco de dejar pudrir los asuntos. Las agitaciones promovidas por el líder independentista Abdeljalak Torres, se multiplicaron en Tetuán, Alcazarquivir y Larache donde la multitud incendió el Casino Español. Las fuerzas dispararon causando muertos y heridos y Abdeljalak Torres rompió con García-Valiño, huyó a Tánger y exigió negociaciones con el sultán. El jalifa declaró que no aceptaba la administración separada y, en adelante, actuaría sólo como representante del sultán. El 3 de abril, el consejo de ministros español anunció crípticamente la independencia y, al día siguiente, Mohammed V llegó a Madrid, donde mantuvo duras relaciones con Franco hasta que el 7, el gobierno español aceptó la independencia de Marruecos sin limitaciones. El 8, Mohammed V entró triunfalmente en Tetuán. Las tropas permanecieron acuarteladas mientras desertaban soldados marroquíes y algunos colaboracionistas eran linchados. Franco criticó, entonces, la política antifrancesa de García-Valiño, que no había querido evitar a tiempo, y la ruptura entre ambos se hizo definitiva.

Aunque para muchos militares suponía la pérdida de su apetecido destino colonial, la independencia de Marruecos no produjo graves tensiones en el Ejército, acostumbrado a obedecer. El 28 abril Franco combinó, en un discurso a los oficiales de Sevilla, los tópicos del alzamiento de 1936, la ne-

cesidad de unirse frente al enemigo interior, la validación representada por el pacto americano, la realidad histórica de la independencia de Marruecos y la seguridad garantizada después de su muerte por una monarquía falangista. El carisma del generalísimo y una importante subida de sueldo, desbarataron las maniobras de Antonio Menchaca, antiguo marino de guerra que, en 1955 había redactado el libro *Cara a España*, de planteamientos democráticos, que fue requisado por la policía y dio con su autor en la cárcel. Con ocasión de la independencia de Marruecos animó unas Juntas de Acción Patriótica compuestas por capitanes y comandantes, redactó dos manifiestos y editó el *Boletín de Información Nacional Reservada* que sólo vio dos números.

España tenía en el norte de África 66.800 hombres, de ellos 22.600 en Ceuta y Melilla y 44.200 en el Protectorado, que se replegaron en seis fases hasta 1958. La mayor parte del personal indígena y cierta cantidad de armas y municiones pasaron al nuevo Ejército marroquí, donde algunos mandos españoles permanecieron como instructores a la vez que cadetes marroquíes recibían formación acelerada en academias españolas.

Segunda derrota de la Falange

En su intento por imponerse a los católicos y los generales, Arrese preparó una Ley Orgánica del Movimiento, especie de "Constitución falangista" que posibilitaba la sucesión a Franco por un Estado totalitario, con predominio del Partido sobre el Ejército y la Iglesia. El borrador, enviado al Consejo Nacional en diciembre de 1956, tropezó con los ataques de Martín Artajo, a la cabeza de los católicos, y la desconfianza de los generales.

Los problemas con éstos parecían reproducirse cíclicamente, como ponía de manifiesto el capitán general de Barcelona, Juan Bautista Sánchez, que se había inhibido ante la huelga de tranvías de 1951 y los desórdenes de 1956. Franco conocía sus contactos con la conspiración monárquica del conde de Ruiseñada, que Muñoz Grandes, como ministro del Ejército, no había cortado por lo sano. En enero de 1957 una subida de precios desencadenó en Barcelona un nuevo boicot a los tranvías, las calles se llenaron de octavillas y los estudiantes arrojaron por una ventana de la Universidad los retratos de Franco y de José Antonio, sin que Juan Bautista Sánchez ofreciera su ayuda al gobernador. España se llenó de rumores cuando, a final de mes, el capitán general se desplazó a los Pirineos para presenciar unas maniobras y murió repentinamente. Su desaparición desarboló al grupo de Ruiseñada a quién Muñoz Grandes informó que sus conversaciones telefónicas comprometedoras habían sido grabadas por la policía.

El partido militar cercano a Franco, sin nada que ver con el asunto Juan Bautista Sánchez, logró que Arrese retirase su proyecto. La Falange estaba desgastada por los conflictos en la Universidad, que habían desarbolado el SEU, la presión católica, ahora encabezada por miembros del Opus Dei, las huelgas obreras en Cataluña, el Norte y Madrid, y la pésima situación económica. La consecuencia fue una crisis de gobierno.

El gabinete que se formó en 25 febrero 1957, buscó solucionar el marasmo económico entregando las carteras de Comercio y Hacienda a Ullastres y Navaro Rubio, dos hombres del Opus Dei, y controlar el orden público colocando a militares en los ministerios vitales. Blas Pérez, inteligente jurídico militar, cedió Gobernación al durísimo Camilo Alonso Vega, el falangista Vallellano entregó Obras Públicas a Jorge Vigón, otro general, Joaquín Planell, conservó Obras Pública y cesaron Muñoz Grandes, Salvador Moreno y González Gallarza anticuados militares de la guerra civil, sustituidos por Barroso, Abarzuza y Rodríguez y Díaz de Lecea, más alejados del falangismo.

La guerra de Ifni-Sáhara

Franco, al cesarlo como ministro, ascendió a Muñoz Grandes a capitán general, graduación que no concedió a nadie más en vida, aunque no pretendía, con ella, recompensar su actuación en el ministerio, que consideraba la de "un caballo en una cacharrería". Muy querido por los militares, Muñoz Grandes había actuado patriarcalmente sin acometer las reformas cuya necesidad era acuciante. Su sucesor, el general Barroso Sánchez-Guerra, antiguo agregado en París, jefe del estado mayor de Franco en la guerra civil, era un profesional inteligente, de antecesores republicanos, y liberal aunque inequívocamente franquista. Encarnaba una postura más técnica, alejada de los generales políticos y deseaba reconducir el Ejército a preocupaciones profesionales, reduciéndolo en un 25 por ciento y adoptando el sistema americano de divisiones pentómicas, es decir, la reforma que Muñoz Grandes no había llevado a cabo en 1953 a raíz del pacto americano.

Por ende, Muñoz Grandes, el experimentado africanista, legó a su sucesor una situación africana a punto de estallar. Durante las conversaciones sobre la independencia marroquí, los negociadores españoles alegaron que Ifni había sido cedido a perpetuidad y procuraron sustraer también Tarfaya y el Sáhara, dado que los sultanes jamás habían dominado el sur del Draá. Pero durante la lucha marroquí contra Francia, las autoridades españolas facilitaron refugio en Tarfaya a los disidentes, situación que se complicó cuando, después de la independencia, las bandas del ejército de li-

beración se desplazaron hacia el desierto, para combatir a las guarniciones francesas de Tinfuf, Fort Trinquet, Fort Guraud, Benamera y Atar.

Era conocida la existencia de partidas guerrilleras en los territorios ocupados por España, sin que las autoridades hubieran tomado medidas suficientes, hasta que el 8 noviembre 1957 el coche-correo de Cabo Juby a El Aaiún fue atacado por el ELN. El 23, una confidencia permitió que el general Gómez-Zamalloa pudiera adelantarse, por poco tiempo, a un ataque masivo contra Sidi Ifni por las partidas del ELN dirigidas por Ben Hammú, que desencadenaron la acción más dura de la guerra y fueron rechazadas, aunque estuvieron a punto de tomar la ciudad y llegaron hasta el borde del aeropuerto. Más comprometida resultó la situación para los puestos del interior, algunos de los cuales, Tamucha, Tabelcut, Bifurna y Hameiduch, sucumbieron mientras otros resistían.

La imprevisión del mando superior había sido absoluta. Los puestos no estaban fortificados, sólo algunos disponían de radio mientras que los restantes quedaron incomunicados al cortar los cables del teléfono, tampoco se había hecho acopio de víveres y algunos destacamentos carecían de agua. La imprevisión del armamento era escandalosa sin otras granadas de mano que Breda de la guerra civil, en T'Zenin de Amel-lu existían cuatro morteros de 50 mm sin granadas munición, en T'Zelata cuatro de los cinco subfusiles Smeiser existentes se inutilizaron el primer día, se contaba con una sola caja de granadas de mano, cartuchos mejicanos de la guerra civil y mosquetones de 7 mm tan viejos que se entregaron cinco a cada soldado en previsión a las averías. Las fuerzas aéreas en la zona se reducían a Junker-52 de transporte, y bombarderos Heinkel 111, además de varios transportes Douglas DC-3 sitos en Canarias. Los aparatos carecían de plan de operaciones y hasta de munición, de manera que en pleno combate del 23, fue imposible poner un Heinkel 111 listo para bombardear porque no había bombas.

Sólo el esfuerzo personal compensó las deficiencias, y los puestos resistieron gracias al combate sin desmayo, abastecidos por los escasos aviones que hicieron en una semana 500 servicios y, faltos de paracaídas, les lanzaban comida y municiones en paquetes protegidos con paja. En aviones militares y civiles y barcos llegaron a toda prisa, tropas desde Canarias, Marruecos y la Península que fortificaron el perímetro de Sidi Ifni y emprendieron expediciones de socorro a los puestos del interior, en terribles marchas, medio descalzos, sin agua o sólo con latas de carne y sardinas para la mitad del tiempo.

La marina envió inicialmente algunas unidades y luego se presentó en bloque al mando de Nieto Antúnez. El 7 de diciembre de 1957 el crucero Canarias hizo una demostración en el puerto de Agadir, acompañado por

otro crucero y 4 destructores del tiempo de Primo de Rivera, inútiles para una batalla naval, terribles ante la ciudad desarmada. El Canarias entró en el puerto sobrevolado por varios aviones, hizo simulacros con los cañones, salió y entró otra vez, entre el pánico de la población, para alejarse definitivamente, tras una provocación absolutamente inútil. El mismo día, a las dos semanas del primer ataque, fue liberado T'Zenin de Amel-lu, el último puesto asediado. Todo el territorio quedó abandonado, excepto un cinturón defensivo, situado a 10 km de la capital cuya guarnición se había elevado a 7.500 hombres.

En el Sáhara, se abandonaron muchos puestos del interior y llegó, en avión desde Maruecos, el refuerzo de dos banderas de legionarios, una de cuyas secciones fue atacada el 25 de noviembre en la playa de El Aaiún. Desde entonces menudearon los incidentes y la aviación patrulló y bombardeó, a veces sin más medios que bidones de gasolina o cajones de granadas de mano.

Desde el primer momento, las fuerzas saharianas francesas prestaron apoyo y su aviación cubrió la debilidad española. En el desierto, donde el material es básico para combatir, los problemas se hicieron desesperantes. Como en Ifni, no existían puerto ni medios de desembarco y la descoordinación con la Marina averió un grupo de camiones imprescindible. Los Estados Unidos no autorizaron la utilización del material entregado a raíz del pacto de ayuda mutua, de manera que los carros medios M-47 no pudieron ir al Sáhara a donde llegaron únicamente los ligeros M-24, fósiles de la Segunda Guerra Mundial, dotados de dos motores de gasolina refrigerados por agua, que toda la tenacidad de un ejército pobre no lograba sincronizar. Tampoco pudo llegar el restante material: vehículos, artillería y transmisiones y, mucho menos los flamantes cazabombarderos Sabre F-86.

El combate más importante ocurrió en Edchera, el 13 enero de 1958, cuando una compañía de la Legión cayó en una emboscada que le costó 37 muertos y 49 heridos, recogiéndose 50 cadáveres de guerrilleros. Las operaciones, cuyo peso llevaron la Legión y dos columnas francesas, fueron humillantes para los militares españoles, condenados a la impotencia técnica, mucho más evidente en contraste con los franceses.

A finales de abril de 1958 se entregó la zona de Tarfaya a Marruecos en consonancia con el acuerdo de Cintra entre Castiella y Balafrech. Pero las operaciones de limpieza en el Sáhara se prolongaron hasta 1959, rompiéndose la calma nuevamente en marzo de 1960.

La pequeña guerra demostró el estado de las instituciones defensivas españolas y evitaron el desastre los esfuerzos, tanto de los profesionales como de los soldados de reemplazo, que se esforzaron al máximo contra la desorganización y la falta de materiales. Las apariencias se salvaron a du-

ras penas: en Ifni se abandonó todo el territorio salvo la capital, en el Sáhara la situación se resolvió gracias a la ayuda francesa. Tras tantos años de militarismo, España estaba desarmada para lo que no fuera una huelga.

Para guarnecer el Sáhara se trasladaron desde Marruecos dos tercios de la Legión, transformándolos en "tercios saharianos", que contaban con artillería transportada sobre camiones y caballería dotada con 24 blindados M-8 comprados a Francia, chatarra norteamericana de la Segunda Guerra Mundial, acabada de rematar por los franceses en Argelia.

Las lecciones parecían caer en saco roto. En agosto de 1959, mientras en menos de un año aparecían en África 16 estados nuevos, Carrero logró una ley que declaraba a Guinea provincia española, contra la opinión de Castiella, partidario de una descolonización a tiempo.

La reforma Barroso

El Ejército estaba organizado anticuadamente, con excesivos jefes y oficiales, escasísimos sargentos y especialistas, y la operatividad demostrada en la guerra de Ifni Sáhara. El ministro Barroso pretendió modernizar la obsoleta organización aprovechando la ayuda americana, pero la coyuntura económica era desfavorable pues comenzaba la época de la estabilización, seguida por el desarrollismo, que redujeron los gastos militares. A pesar de los mayores gastos necesarios para las operaciones en Ifni-Sáhara, en 1958 el presupuesto global de la defensa retrocedió hasta el 22 % del general del Estado, en 1959 se situó en el 18,79 % y en los siguientes años se mantuvo en un valor medio del 20 %.

Se buscó la reducción del exceso de oficiales mediante la Ley de reserva de 17 julio 1957, de ventajas tan poco atractivas que fue escasamente aceptada. Un año después, logró más éxito una segunda ley de reserva que permitía pasar a la administración civil en escalas separadas. En diciembre de 1957, fue creado el cuerpo de especialistas y, mientras muchos suboficiales veteranos se integraban en destinos y reservas similares a los oficiales, se decuplicó el número de sargentos jóvenes. Sin embargo, era tal el exceso de mandos que el escalafón continuó congelado hasta que, en febrero de 1960, se produjo una oleada de ascensos colectivos y, en sólo 6 días, 1.075 capitanes, mayoritariamente antiguos alféreces provisionales fueron nombrados comandantes. La medida de choque no tuvo continuidad y los ascensos se detuvieron otra vez, sólo se había elevado el embotellamiento de las escalas.

El intento Barroso de reorganizar sobre patrones americanos chocó con la escasez de recursos. En 1959, el único regimiento acorazado constaba de

un batallón de carros M-47 y otro batallón de infantería a pie. La reforma organizó una división experimental de infantería, según el modelo pentómico norteamericano, es decir, dotada de cinco elementos de maniobra, con capacidad para el combate atómico, 106 carros medios M-47 y 35 ligeros M-24, que alteraba profundamente el modelo organizativo español, inspirado en la Segunda Guerra Mundial. La nueva y poderosa división quedó acuartelada en los cantones madrileños, reforzando la tendencia franquista de situar alrededor de la capital las mejores unidades, seguridad suplementaria ante el peligro representado por los movimientos obreros y estudiantiles en alza. Entre los militares, comenzó a hablarse cada vez con mayor insistencia del privilegiado "ejército de Madrid".

Durante 1959, 1960 y 1961 continuó llegando una pequeña ayuda de materiales americanos, a razón de unos 20 millones de dólares/año para el total de las fuerza armadas españolas. En total se recibieron 560 carros M-47 y 180 M-24 que permitieron equipar 3 divisiones pentómicas, la acorazada, una división de caballería y la brigada de Marruecos. Aunque siempre en cantidad muy inferior a la necesaria, prosiguieron los suministros de manera que, en 1960, se reorganizó el Ejército en 8 divisiones pentómicas, 4 de montaña, 1 acorazada y 1 de caballería. La reforma fracasó por falta de presupuesto y la corta ayuda norteamericana, las flamantes divisiones quedaron incompletas, con transmisiones insuficientes, mientras los escalones de reparación no podían mantener en servicio a los obsoletos blindados y automóviles, y la falta de gasolina obligaba a restringir el movimiento de las unidades.

La pugna contra la vieja guardia

La importancia adquirida por los católicos inquietaba a los sectores más duros del régimen y, desde 1955, tenían lugar encuentros de militares y falangistas como García Serrano, García-Rebull y García Escudero, temerosos de verse marginados de la política. Cuando el Opus desplazó a los democristianos y se reveló más capaz de hacerse con el poder, aumentó la inquietud de los hombres de la Guerra Civil. En 1958 se crea la Hermandad de Alféreces Provisionales, impulsada oficiosamente desde el propio Ejército y mirada con recelo por Franco, Carrero y algunos generales, temerosos de que se convirtiera en un poder autónomo. De manera que se estableció la obligación de que los militares en activo debían pedir permiso por escrito al ministerio antes de afiliarse. Así, mientras unos mandos explicitaban su apoyo y asistían a sus conmemoraciones, muchos militares en activo no se afiliaban por temor a que sus fichas fueran controladas, y muchos miem-

bros de la Hermandad fueron oficiales en la reserva, o miembros de la policía o la Administración. La Hermandad se hacía pasar, sin embargo, por la voz del Ejército y era claramente protegida por un grupo de militares falangistas, encabezados por los generales azules García Rebull, Campano, Pérez Viñeta, Coloma Gallegos.

La Ley de Principios Fundamentales, promulgada por Franco el 17 de mayo de 1958, concedió a los falangistas la parte menos importante de la abortada Ley Orgánica del Movimiento de Arrese, para acallarlos mientras los hombres del Opus Dei les arrebataban los centros de poder. Luchaban entre sí tres corrientes del régimen: Carrero y los tecnócratas defendían una futura monarquía del régimen; Muñoz Grandes, jefe del Alto Estado Mayor, apoyado por Solís, Nieto Antúnez, Fraga y los falangistas reformadores preferían que Franco fuera sucedido por un régimen de regencia; y la vieja guardia, con Girón, la Hermandad de Alféreces Provisionales y los generales azules, defendían la ortodoxia a machamartillo.

En el Ejército, las actitudes reformadoras de algunos oficiales despertaron inquietudes en los mandos, en 1958 fue prohibida Forja, que contaba con 4 capitanes, 59 tenientes y unos 60 cadetes. Algunos de ellos buscaron una tribuna en *Pensamiento y Acción*, revista de la ación católica militar o Apostolado Castrense, que abandonó la línea integrista en la intuición de que la mentalidad militar había quedado anticuada. La nueva generación de militares sentía que, en la administración civil, los hombres de la guerra eran desplazados por otra generación más preparada, mientras ellos perdían la juventud y el tiempo en tareas sin sentido Y, para evitar la marginación que se adivina creciente, propugnaban una puesta al día que se antojó subversiva a los antiguos provisionales.

En busca del tiempo perdido

La generación de la guerra se negaba a la marginación. En el Desfile de la Victoria de julio de 1961 en Madrid, conmemoración del primer cuarto de siglo del inicio de la Guerra Civil, 50.000 excombatientes de paisano, con sus banderas y medallas, desfilaron tras las fuerzas militares.

La prensa falangista se ensañaba con la Iglesia al comprobar el distanciamiento creciente de obispos y clérigos y el enfrentamiento se agudizó a raíz de un editorial de *Ecclesia*, en favor del derecho de huelga. En abril de 1962, la Hermandad de Alféreces Provisionales, influida por Girón, convocó un mitin en un cerro cercano a Madrid, Garabitas, simbólico por ser una posición sangrientamente disputada en la Guerra Civil. El acto, al que acudieron muchos militares, pretendía demostrar la mayoría de edad de la Her-

mandad, que convocó a Franco con la intención de presionarle para endurecer su política. Franco no se dejó arrebatar el protagonismo y pronunció un discurso belicoso contra el liberalismo, la infiltración en la Iglesia y el clero separatista, que entusiasmó a los asistentes y evitó que Girón se alzara con el triunfo. Sin embargo, Garabitas tuvo su réplica política cuando, el 5 de junio, se inició en Munich el Congreso del Movimiento Europeo y 118 intelectuales españoles del interior y el exilio firmaron un manifiesto de reconciliación.

El gobierno decretó la suspensión del artículo 14 del Fuero de los Españoles y desterró a varios firmantes, mientras otros se exiliaban voluntariamente para evitar las represalias. Ya muy desgastado por las huelgas, cayó a consecuencia del acto de Munich, lo cual hizo retroceder la línea Carrero-López Rodó. Franco nombró un gabinete de predominio militar del que esperaba energía para controlar la situación. Muñoz Grandes fue nombrado vicepresidente, conservando la jefatura del Alto Estado Mayor, lo que le situaba como probable sucesor como regente, apoyado por los falangistas reformistas. Alonso Vega continuó en Gobernación y Vigón en Obras Públicas pero cesaron los tres ministros militares, sustituidos por franquistas seguros: Martín Alonso en Ejército, Nieto Antúnez en Marina y Lacalle en Aire.

El Ejército variaba su composición, los bajos sueldos y las pésimas posibilidades de carrera disminuían el prestigio social de los oficiales. Sólo la tercera parte de los cadetes eran hijos de civiles, en cambio el 45 % eran hijos de suboficiales, guardias civiles y policías, porque habían descendido las vocaciones entre los hijos de oficiales, que preferían dedicarse a carreras mejor remuneradas.

Alejado de estas realidades, Pablo Martín Alonso decidió poner en marcha su propia reforma. A diferencia de Barroso, desconocía la administración de un ministerio dominado por la burocracia y participaba de la prevención de los antiguos africanistas contra el Estado Mayor. Era un hombre práctico en el mando, célebre por su mal carácter, poco imaginativo renunció a crear el Ejército americanizado de Barroso y buscó modelos en sus propias experiencias personales. Su preocupación se centró en las cualidades de la tropa y las pequeñas unidades para lograr un Ejército operativo, mejor pagado, equipado y alimentado. Hizo que el Estado Mayor estudiara la organización de centros de instrucción (CIR), brigadas antisubversivas (BRIDOT) y una fuerza operativa de 110.000 soldados profesionales, de acuerdo con su plan de estructurar territorialmente la defensa, contratar civiles para las tareas, transferir la industria militar a una empresa estatal y confiar el mantenimiento a contratos de servicio, concentrar las academias y escuelas, y establecer un servicio obligatorio de 9 meses.

Su muerte el 11 febrero 1964 acabó con los proyectos y llevó al ministerio al general Camilo Menéndez Tolosa, jefe de la casa militar de Franco, decidido a ser un ministro político donde Barroso se había inspirado en el Ejército norteamericano y Martín Alonso en sus propias vivencias profesionales. Menéndez, basándose en los estudios del equipo Martín Alonso y en un modelo francés, procuró desarrollar un modelo militar antisubversivo. Claramente se abandonaba la idea de un Ejército capaz de intervenir en una guerra moderna para regresar al Ejército político, apto sólo para la aplicación interior.

Llegaban entonces a los altos cargos, generales, que eran tenientes y capitanes al comenzar la Guerra Civil, como Pérez Viñeta, Cano Portal y, sobre todo, García Rebull, muy implicado con los falangistas, aunque su capacidad política era discutida por sus mismos incondicionales. Uno de estos hombres, Carlos Iniesta Cano, fue nombrado director de la Academia General Militar, sometiendo al centro a una intensa presión ideológica, con conferencias de políticos y militares integristas, jalonados por incendiarios discursos del mismo director contra la política aperturista personificada por Fraga.

En 1965, el Ejército fue estructurado para lograr su orientación estratégica hacia los Pirineos y el Estrecho, complementado con un despliegue antisubversivo diseminado por todo el país, organización que duraría hasta el final del franquismo. Con las mejores unidades se formaron las Fuerzas de Intervención Inmediata, que recibieron la mayoría de los blindados y material americano, mientras el resto, a pie y mal dotado constituía las Fuerzas de Defensa Operativa.

En 1966, mientras Muñoz Grandes entraba en declive, Carrero abanderaba el reaccionarismo, aunque los grupos falangistas lo desbordaban por la derecha. Barcelona, donde aparecerían una tras otra, organizaciones como CEDADE, el GAS o el PENS, se convertía en la sucursal del terrorismo neofascista italiano, protegido por sectores del régimen. Fraga ascendía gracias a su organización de la propaganda para la Ley Orgánica del Estado, que se presentó como una democratización del sistema. Ante el referéndum, en los cuarteles se recibieron órdenes de que los oficiales exaltaran la figura de Franco, aunque sin hacer explícita propaganda de la Ley, que consagraba las misiones antisubversivas del Ejército: "Las Fuerzas Armadas de la Nación, constituidas por los Ejércitos de Tierra, Mar y Aire y las Fuerzas de Orden Público, garantizan la unidad e independencia de la Patria, la integridad de sus territorios, la seguridad nacional y la defensa del orden institucional".

La decadencia de Muñoz Grandes culminó en julio de 1967, cuando fue arteramente cesado mientras estaba de vacaciones, eliminando sus aspira-

ciones de suceder a Franco que, el 21 de septiembre, nombró vicepresidente a Carrero, consagrando así la victoria del grupo Carrero-López Rodó sobre el grupo de Fraga que, con el cese de Muñoz Grandes, perdió su baza principal.

El declinar

Las pugnas en el interior del régimen se agudizaron en 1968, mientras los conservadores utilizaban el terrorismo etarra como argumento y destacaba la figura aperturista del general Díez Alegría que, el 5 de mayo, se declaró enemigo del intervencionismo en su discurso de ingreso en la Academia de Ciencias Morales y Políticas.

En la línea marcada por el ministro de Exteriores, Castiella, partidario de obtener mayores beneficios, Díez Alegría negoció el nuevo tratado con los Estados Unidos con altas exigencias y, cuando Washington ofreció sólo el 10 por ciento de lo solicitado, Castiella lanzó su teoría de retirada de las flotas americana y rusa del Mediterráneo y las negociaciones se colapsaron. Castiella mantenía la idea de forzar la descolonización simultánea de Gibraltar, Guinea y el Sáhara, contra el grupo encabezado por Carrero, López Rodó y López Bravo, deseoso de firmar el pacto americano cuanto antes y de anexionar los territorios africanos, en defensa de los intereses económicos de la madera, los fosfatos y la pesca. España ya se había visto obligada en 1963 a firmar un tratado de cesión de Ifni a Marruecos y, una vez, más la situación escapó al control del gobierno que debió conceder la independencia guineana el 12 octubre 1968, en condiciones precarias para la población española y vergonzosas para la guarnición, que fueron cuidadosamente silenciadas.

Los reformistas, Fraga, Nieto Antúnez, Castiella y Solís, quisieron desbancar a sus competidores explotando el escándalo Matesa, fraude al Estado que salpicaba a algunos tecnócratas. Sin embargo, Franco inclinó la balanza contra los aperturistas y, el 29 de octubre de 1969, cambió 13 de sus 18 ministros. El nuevo gabinete, donde Carrero conservaba la vicepresidencia, supuso la victoria de los hombres del Opus, mientras los falangistas quedaban reducidos a las carteras de Trabajo y el Movimiento, los generales a los ministerios de Gobernación, Marina, Aire y Ejército, éste último entregado a Castañón, cabeza del Opus militar.

El integrismo de Carrero alentó la dureza política, incluso con intervenciones en la prensa, aunque, por lealtad a Franco, no apoyó a los ultras, cercanos al falangismo intransigente, que presionaban ante la decadencia física del generalísimo, encabezados por Girón, Valero Bermejo, Antonio María de

Oriol, el obispo Guerra Campos, el periodista Enrique Herrera, y Blas Piñar. Los generales azules aumentaban su poder y protagonismo. Cuando el gobierno envió un proyecto de ley a las Cortes para reconocer la objeción de conciencia, los procuradores militares se opusieron duramente, y por primera vez en el franquismo, las Cortes devolvieron el proyecto al gobierno.

En el mare mágnum comenzaron a moverse los servicios de información de Carrero, ya existentes a mediados de los años 60, que tomaron bajo su protección a grupúsculos ultras especializados en asaltos a librerías y obras de arte progresistas. A medida que se complicaba la situación política, este servicio secreto aumentó su volumen y captó a bastantes oficiales jóvenes, gracias a la crisis profesional, agudizada por el desarrollismo. La modernización tecnocrática se financiaba, en parte, con recortes del presupuesto militar y, por primera vez, los gastos de Educación superaban a los de Defensa. La escasa capacidad técnica del Ejército se aproximó al colapso. Mientras España iniciaba el desarrollo económico, más de la quinta parte de los militares de Tierra se vieron obligados a buscar un pluriempleo, algunos iniciaron estudios universitarios y otros aceptaron la salida bien pagada de espiar la política de oposición y el sindicalismo clandestino.

La negociación del pacto americano, que Castiella y Díez Alegría habían mantenido exigentemente, fue abandonada por López Bravo, que viajó a los Estados Unidos para buscar la firma cuanto antes y en cualquier condición. Efectivamente, el convenio de paz y cooperación que sustituyó al acuerdo defensivo de 1953, no respetó ninguna pretensión de Castiella y, frente a los 1.000 millones de dólares solicitados concedió 120 millones de dólares en créditos.

El proceso de Burgos

La primera crisis militar se produjo en 1970 a consecuencia de un consejo de guerra contra varios etarras, que debía iniciarse en Burgos el 3 de diciembre. El día 1, García-Valiño, enemistado con Franco desde la independencia de Marruecos, escribió una carta a García Rebull, capitán general de Burgos, quejándose de la utilización política de la justicia militar, documento que se filtró inmediatamete en los ambientes militares. ETA secuestró al cónsul alemán de San Sebastián, Eugenio Beilh, y el proceso se convirtió en un ataque general al gobierno que, acosado entre oposición y la extrema derecha, declaró el estado de excepción en toda España durante seis meses. Los falangistas reformistas, marginados del año anterior, contraatacaron contra el equipo de los hombres del Opus y Carrero pero los ultras les superaron fácilmente y, el 18, convocaron una manifestación en la plaza de

Oriente pero Franco, advertido a última hora, acudió para capitalizarla y controlarla. En Madrid, 150 oficiales firmaron un manifiesto integrista exigiendo el gobierno la máxima dureza y en Barcelona, como réplica casi suicida, 11 oficiales demócratas enviaron otro escrito al príncipe Juan Carlos deplorando la falta de disciplina de sus compañeros. Aunque los servicios de Carrero conocían todos los pasos, no hubo represalias. Finalmente, ETA liberó al cónsul y se publica la sentencia con varias penas de muerte que García Rebull ratificó, pero el gobierno decretó el indulto.

La politización agitaba al Ejército, donde el número de demócratas era insignificante frente a un verdadero partido militar, en un momento en el que todos los coroneles y tenientes coroneles eran antiguos alféreces provisionales, que controlaban los mandos de regimiento y batallón del Ejército, la Guardia Civil y la Policía Armada. El deseo de utilizar el poder militar para sostener el régimen se hizo evidente, las publicaciones ultras invadieron los cuarteles y cuando, en marzo de 1972, el azul general Iniesta fue nombrado jefe de la Guardia Civil y once ministros acudieron a su toma de posesión. Paralelamente, los militares del servicio secreto del Almirante, extendieron su paraguas protector sobre la proliferación de organizaciones fascistas, algunas incluso clericales, como La Hermandad Sacerdotal Española y su versión catalana de San Antonio Mª Claret, o la Sociedad Cultural Covadonga. Hasta Girón había logrado asociar a los veteranos de la guerra civil en su Hermandad de Excombatientes, que acabó por integrar también a los Alféreces Provisionales.

La presión ultra desgastó al Opus gobernante y, en mayo de 1973, Franco nombró entonces presidente a Carrero, que formó gobierno con las diversas familias del régimen y eliminó parte del poder del Opus; el general Castañón fue sustituido por el azul Coloma Gallegos. Las preocupaciones militares eran arrasadas por la pasión política, cuando Díez Alegría, jefe del Alto Estado Mayor, pretendió impulsar un proyecto de ley sobre la defensa nacional, Carrero se negó a consultarlo con sus ministros civiles y, sólo fue enviado a las Cortes por decisión de Franco. La crispación interna y la politización eran agobiantes: cuatro días antes de terminar su carrera, cuatro alféreces cadetes fueron expulsados de la Academia de Infantería con acusaciones peregrinas que encubrían el temor a ideas democráticas. El día 1 de diciembre la Conferencia Episcopal pidió que los objetores de conciencia no fueran tratados como simples desertores; sin embargo el 18 se aprobó en las Cortes la nueva ley del servicio militar que mantuvo la dureza.

Cuando Carrero murió en un atentado el 20 diciembre de 1973, el general Iniesta, sin consultar, envió un telegrama a la Guardia Civil con orden de no restringir el uso de las armas ante los disturbios que pudiera producirse pero el almirante Pita da Veiga y Arias le obligaron a revocar la orden.

Los ultras contra Arias

Arias Navarro, nombrado por Franco para suceder a Carrero, acabó con la hegemonía del Opus y buscó un entremezclado de diversas familias, de modo que conservó a Coloma Gallegos y Pita da Veiga pero nombró ministros a los liberales Pío Cabanillas, García Hernández y Antonio Carro. Ello irritó al búnker, conglomerado de las diversas tendencias reaccionarias, que inició una campaña de agitación, y la inquietud ante la muerte de Franco o una huelga general llevó a los servicios secretos y estados mayores a preparar planes de ocupación militar, cuya existencia hizo temer a las fuerzas democráticas un golpe de estado militar. La sorpresa llegó, sin embargo, desde Portugal, donde la dictadura fue derribada el 25 de abril por militares jóvenes, cuyas imágenes en televisión alentaron a los demócratas e irritaron al búnker, que intensificó las presiones. En todos los cuarteles estaban presentes el periódico *El Alcázar*, y las revistas *Servicio* y *Fuerza Nueva*, que atacaban al gobierno y pedían la intervención militar.

El militarismo franquista no se resignaba a morir y amenazaba. Sin embargo, comenzaba la jubilación masiva de los militares de la guerra y el ascenso de los procedentes de la Academia General, nueva generación militar que había quemado su juventud en una pésima carrera, dedicada a administrar la miseria de unidades sin recursos. A pesar de que, según una encuesta de abril de 1976, el 27,4 % de los militares compensaba sus escasos sueldos con un segundo trabajo, los oficiales jóvenes eran adictos al régimen porque la dictadura de Franco y la disciplina mesiánica de los provisionales, los habían convertido en la oficialidad más obediente de la historia de España. Mientras los oficiales de los servicios de información vigilaban a los movimientos de oposición y manipulaban a los grupúsculos ultras, la masa de sus compañeros permanecía pasiva en los cuarteles donde bullía la fronda golpista. Sin embargo, dispersos en las guarniciones, existían pequeños núcleos de militares disgustados por el marasmo profesional del Ejército y su utilización política. Eran capitanes y tenientes con un apretado currículum de títulos militares y universitarios, cuyo núcleo más activo se agrupaba en Barcelona alrededor de Julio Busquets y, desde 1970, mantenía contactos con el grupo de funcionarios judiciales que fundó más tarde Justicia Democrática.

El gobierno no parecía dispuesto a plegarse ante el búnker y cuando los generales García Rebull e Iniesta se retiraron por edad, el mando de la Guardia Civil no fue entregado al ultra Campano, que parecía el elegido, sino a Vega Rodríguez, que se mostró aperturista. Fuerza Nueva arremetió contra el gobierno y un segundo borrador de Ley de la Defensa Nacional, preparado por Díez Alegría, fue torpedeado en las Cortes por los procura-

dores ultras y atacado desde *El Alcázar* por el general Cano Portal con el pseudónimo de Jerjes. Franco cedió y cesó a Díez Alegría con un pretexto, sustituyéndolo por el general Fernández Vallespín, pero el objetivo ultra era Arias contra quién arreció la ofensiva periodística encabezada por Cano Portal, Blas Piñar y el obispo Guerra Campos. La crispación se propagó a los cuarteles, donde los militares ultras hablaban sin recato de una próxima noche de cuchillos largos. En este ambiente, el 29 de agosto de 1974, el grupo de Barcelona y dos compañeros de Madrid fundaron la Unión Militar Democrática (UMD) que se planteaba evitar el baño de sangre que todos los días oían anunciar, contribuir al restablecimiento de la democracia y trabajar por un Ejército eficaz y apolítico.

La ofensiva ultra ganaba terreno: el 29 de octubre de 1974 Franco sustituyó al ministro de Información, Pío Cabanillas, por el teniente coronel jurídico León Herrera, que emprendió una campaña de represión informativa mantenida hasta la muerte de Franco. Girón, Oriol y Raimundo Fernández Cuesta, general auditor de la Armada, capitaneaban el búnker que, en noviembre, convocó el acto fundacional de la Confederación de Excombatientes. En un clima exaltado, el general García Rebull y Girón, que fue elegido presidente, dijeron no estar dispuestos a perder la victoria de la Guerra Civil y un manifiesto de la Confederación decía, poco después: "Aspiramos a que el Ejército sea la salvaguardia de las libertades y del futuro." El 8 de marzo de 1975, la Confederación, que ya no se llamaba de Excombatientes sino de Combatientes, celebró su primera asamblea, nada menos que en la Academia General de Zaragoza y Girón arengó a los cadetes en presencia de los tenientes generales Iniesta, García Rebull, y Ramírez de Cartagena.

Los militares franquistas iniciaron una guerra de discursos. En cada acto castrense, el general que presidía se sentía obligado a una arenga involucionista, actitud que se endureció desde que, a principios de 1975 se conoció el manifiesto fundacional de la UMD, partidario de la democracia. El alto mando trató de echar tierra a los rumores pero, en febrero, estalló el escándalo en Barcelona: los capitanes Busquets y Julve habían sido arrestados por sus manifestaciones aperturistas y protestar del arresto a un oficial que se había negado a delatar a unos sindicalistas. Los intentos de quitar importancia al asunto cayeron en saco roto, por primera vez se había roto el monopolitismo político del Ejército: el golpe ultra era más difícil si parte de los oficiales no estaban de acuerdo.

Como réplica, los artículos y declaraciones de los ultras militares se sucedieron entre la confusión de las acciones de ETA y el declinar del régimen. La ofensiva ultra se concretó en discursos: en mayo de Prada Canilla, capitán general de Burgos, en junio de Coloma Gallegos y en julio de Pita da Veiga. El 15 de este mismo mes, Coloma Gallegos asistió a un homena-

je a la Academia de Infantería de Toledo, promovido por el sindicalista ultra Juan García Carrés y celebrado dentro del recinto militar con discursos de exaltación a los sindicatos franquistas y el papel político del Ejército. Al día siguiente, el general Cano Portal apuntó en *Arriba* la actitud de fidelidad del Ejército al régimen y el 18, Bañuls Navarro, capitán general de Barcelona, hizo una declaración intervencionista. El periodista Huertas Clavería fue procesado por orden suya, acusado de injurias al Ejército, y cuando el concejal Soler Padró envió una carta privada de protesta, el capitán general le impuso catorce días de arresto. El consejo de guerra condenó a Huertas Clavería a dos años de cárcel.

El Sáhara

Descolonizados Ifni y Guinea, la presión marroquí se reforzó al repatriar Hassan II una brigada destacada en Siria y enviarla a los límites del Sáhara al mando del coronel Dlimi. Argelia respondió situando 8.000 soldados en la zona de Tinduf. Pero las verdaderas operaciones correspondían a partidas de guerrilleros que mantenían la alarma continua de las unidades españolas del desierto, formadas por unos 12.000 soldados, 4.000 legionarios y 2.000 nativos, que fueron reforzados con paracaidistas y 10 aviones F-5 con base en Canarias.

Desaparecido Carrero, Franco se reservaba la última palabra en los asuntos africanos y su decrepitud impedía las decisiones del gobierno, cuyo ministro de Exteriores, Cortina, buscaba la descolonización y el cumplimiento de la resoluciones de la ONU, apoyado por la opinión pública española y los intereses industriales y pesqueros, necesitados de una descolonización sin traumas.

La anexión a Marruecos era vista con simpatía por los norteamericanos, deseosos de cubrir su despliegue en la zona, puesto en peligro por la revolución portuguesa. A pesar de la política de Cortina, Arias y Carro también preferían secretamente la entrega a Marruecos, impulsada por José Solís Ruiz, administrador de los intereses de Hassan II en España y enlace privilegiado con la familia Franco. Cuando, a la muerte de Herrero Tejedor, Solís fue ministro del Movimiento, pudo decidir a Arias y Carro, aunque sus intenciones no se hicieron públicas hasta mucho más tarde. También muchos ultras fueron inclinándose por la entrega a Marruecos, más tranquilizador que un Sáhara independiente, influido por el Polisario, cada vez más izquierdista y aliado del independentismo canario protegido por Argelia.

Sin conocer las intenciones del gobierno, el malestar crecía entre los oficiales, cuyas fuerzas eran hostigadas por las tropas reales marroquíes,

más o menos camufladas. La mayoría no deseaban la anexión a Marruecos, desconfiaban de una independencia liderada por el Polisario y preferían un Sáhara independiente con presencia de una guarnición española e intervención económica en la pesca y los fosfatos, a cuyo fin, la administración local española persiguió al Polisario y organizó como alternativa el Partido de Unidad Saharaui (PUNS).

El Polisario, sin embargo, sorprendió a las autoridades españolas y desbarató la maniobra. Cuando, en octubre, visitó el Sáhara una misión de la ONU, continuas manifestaciones evidenciaron el sentimiento independentista de la población y el rechazo a las dominaciones tanto marroquí como española. Desde entonces cambió la política del gobierno general de El Aaiún y la dirección general de Promoción del Sáhara, que iniciaron la colaboración con el Polisario, contra la voluntad del gobierno y el Alto Estado Mayor, ya decididos a la entrega a los conservadores Marruecos y Mauritania, en lugar de la independencia con el izquierdista Polisario, apoyado por Argelia y Libia.

La última crispación

El 30 de julio, mientras Arias se encontraba en Helsinki asistiendo a la Conferencia Europea de Seguridad y Cooperación, el ministro del Ejército, su jefe de información, el capitán general de Madrid, organizaron la detención por sorpresa de algunos miembros de la UMD de la capital y la capitanía general informó a la prensa sin que lo hiciera el gobierno. Su maniobra para endurecer la situación fue pronto desbordada por otros acontecimientos, como el fusilamiento de 5 militantes de ETA y el FRAP, que desencadenó el cerco diplomático de España, manifestaciones de protesta en toda Europa y asaltos a varias dependencias españolas en el extranjero, entre ellas la embajada en Lisboa y la oficina turística en París.

Siguió un torrente de acontecimientos, los servicios de información montaron una manifestación de adhesión a Franco el 1 de octubre en la plaza de Oriente, el terrorismo izquierdista del GRAPO y el derechista del GAS y los Guerrilleros de Cristo Rey se lanzaron a la acción. El 9 de octubre se detuvo a tres oficiales de la UMD en Cataluña y, días después, en París donde estaba exiliado, el capitán de aviación Domínguez celebró una conferencia de prensa sobre los objetivos democráticos de la UMD. La ofensiva conservadora parecía arrollarlo todo, el 10 de octubre el general Campano había sido nombrado jefe de la Guardia Civil y, en fechas sucesivas, hicieron manifestaciones involucionistas el almirante Pita da Veiga y los generales Salvador Díaz-Benjumea, Taix Planas y Merry Gordon.

La película de los hechos era vertiginosa, mientras la muerte de Franco se adivinaba próxima y España vivía pendiente de las noticias, los militares del Sáhara se enfrentaban a una descolonización confusa. Hassan II trasladó su corte a Agadir y organizó la Marcha verde para invadir el Sáhara con una manifestación formada por miles de personas desarmadas, aunque acompañadas por la gendarmería real. Las fuerzas del Sáhara sufrían una guerra de nervios provocada por la indecisión española ante la ofensiva de Marruecos, y la inquietud llegó al extremo de que el mismo príncipe Juan Carlos visitó El Aaiún el 2 de noviembre, para convivir con los militares, como un oficial más, y tranquilizarlos.

La Marcha verde no podía forzar las posiciones de las tropas españolas, que eran las mejores del Ejército, pero disfrazaba la maniobra diplomática marroquí frente a la España aislada internacionalmente y el gobierno Arias acosado. En el compás de espera, muy al Este de las posiciones españolas preparadas para bloquear la Marcha verde, el Ejército marroquí penetró en el Sáhara, sin disparar un tiro, hacia Smara y Farsía, y el Polisario, al comprender que se le hurtaba una victoria que creía próxima, desplazó sus guerrillas para cortar el paso a las tropas de Hassan. La guerra del Sáhara había comenzado.

A espaldas de los pueblos español y saharaui y del mismo Cortina, Carro y Solís pactaron la entrega a Marruecos y el 9 de noviembre, Hassan II anunció que la Marcha verde había alcanzado sus objetivos y ordenaba su repliegue. En Madrid, Solís, Arias, Carro, Cortina y Cerón tomaron parte en las conversaciones oficiales que culminaron en el acuerdo entre España, Marruecos y Mauritania firmado el 14, aunque no se hizo público hasta el 18.

Franco murió el 20 de noviembre entre el dolor del Ejército que, mayoritariamente, le era fiel. Todos los generales entonces con mando habían hecho la Guerra Civil pero el grueso de los provisionales se había retirado o estaba a punto de hacerlo, cuarenta años de franquismo habían transformado el Ejército y funcionarizado a los oficiales. Cuando Franco murió, dejó tras de sí el vacío. Ningún general heredó su carisma, su herencia al Ejército se componía de burocratización e ineficacia profesional pero también de la disciplina convertida en hábito y una ideología casi impermeable, acorazada por el orgullo de mitos propios. Mayoritariamente franquistas de corazón, los militares iban a mantener su disciplina durante la transición política, aunque no hicieran suyas las nuevas ideas.

CONTRAIDEOLOGIA MILITAR I ASSOCIACIONISME CLANDESTÍ DINTRE LES FORCES ARMADES DURANT EL FRANQUISME

Ponent:
JULI BUSQUETS

Moderador:
GABRIEL CARDONA

GABRIEL CARDONA: A mi em crea un problema presentar el Juli Busquets perquè el Juli Busquets és una persona de veritat impresentable. Jo no puc presentar una persona que tothom sap qui és. I quan em toca aquest paper, això em recorda l'hagiografia que és aquell gènere pseudohistòric que consistia a escriure les vides dels sants inventant-se coses. Resulta que el sant no havia fet gairebé res però l'hagiografia explicava un grapat de coses. I aquí ens passa el contrari, que per moltes coses que jo expliqui del Juli Busquets, doncs em quedaré curt. I sé que em quedaré curt perquè és així. En aquest mateix cicle, i sense menysprear ningú, hi ha personatges de molt ressò i de molta fama que no han fet ni la desena part del que és la biografia autèntica del Juli Busquets. Evidentment, jo no l'explicaré tota per no avorrir, perquè el protagonisme òbviament és seu. El Juli Busquets al qual jo estimo molt personalment i políticament, és un militar català, l'altre dia algú de vostès preguntava si hi havia militars catalans, jo penso que el militar català més característic de la nostra època és Juli Busquets.

Que resulta que molt jovenet ingressa a l'acadèmia militar amb bon número, molt jovenet, amb setze anys i després estudia a l'escola de l'Estat Major. Què vol dir això? Vol dir que el Juli Busquets té una carrera militar brillantíssima absolutament garantida. Amb els mecanismes d'ascens del franquisme, a coronel s'hi arribava per antiguitat i després es feia una promoció pels mèrits que tenia, i òbviament una persona que entra tan jove a la carrera militar i comença a acumular mèrits tan ràpidament, té garanti-

da una brillantíssima carrera militar. I no té aquesta carrera militar perquè ell posa la seva carrera militar al servei del seu poble i al servei de la democràcia. Molt aviat Juli Busquets es dedica a estudiar, entra en contacte amb la universitat i el que es deia abans, es consciencia del que passa. I comença a fer-ho des de diverses vessants, per un cantó des d'una vessant personal, des d'un altre cantó des d'una vessant militar i per un altre cantó des d'una vessant acadèmica. Perquè el Juli Busquets com el doctor Jekyll, però d'una altra manera, són dues persones en una. Ell és militar, i penso que el doctor Jekyll són dues i tu ets tres, ell, a més de ser un militar, és un intel·lectual i és també un polític. Bé, ell des del principi treballa fins que arriba un moment, després d'escriure moltes coses, i entra en moltes qüestions, apareix un llibre que és una espècie de tro en aquest país on ningú tocava el sancta sanctorum del poder que era l'exèrcit que és *El militar de carrera en España*, que suposa una revolució intel·lectual i una revolució política. Què ha passat amb això? La gent comença a inquietar-se i a preocupar-se. Qui és aquest jove oficial d'enginyers que diu aquestes coses? I això a ell li dóna molts coneixements i molts disgustos. Comencen els seus disgustos seriosos. Ell ja venia de disgustos, ja venia de compromisos. Havia estat en una organització que s'anomenava Forja, que tenia una pretensió de depurar l'exèrcit i que va ser dissolta pel comandament superior, però quan ja entra a escriure coses com *El militar de carrera en España*, tampoc era una cosa terriblement commocionadora, si no, no hauria estat publicada, i era un llibre escrit amb molta discreció, molta saviesa i molta cura però que va enfurismar terriblement determinats comandaments militars. Amb aquest llibre li va passar de tot, totes les aventures possibles. L'hi van segrestar, en va haver de publicar una edició clandestinament, li va costar diversos arrests. A partir d'aquí, el Juli va tenir una vida a tres bandes. Per un cantó, intel·lectual, que anava publicant coses, per un altre cantó la persona que era sensible a la democràcia i que procurava explicar-ho als seus companys, jo en vaig ser un, i un altre, l'intel·lectual que anava produint coses i anava produint llibres. Jo òbviament no penso trepitjar-li el temps de la seva conferència i aniré ràpid. Què passa? Passa que l'any 70, després de moltes peripècies, moltíssimes coses, aquí es produeix una cosa que és el procés de Burgos, sembla ser que el règim comença a trontollar, es veuen les primeres debilitats del règim i aquí a Barcelona comencen a reunir-se un grup de funcionaris que no podien estar en partits, no podien reunir-se, que són els jutges, els fiscals i els militars. Comencen a reunir-se clandestinament i d'aquestes reunions en surten diverses coses i al cap d'un temps en sortirà per una banda Justicia Democrática i per un altre cantó la Unión Militar Democrática. Però en aquesta mateixa època, es produeix un fet que jo crec que ja marca clarament el que passarà després, i és que durant el procés de Bur-

gos 250 oficials ultres de Madrid de cavalleria signen un manifest demanant al Govern més duresa. I Juli Busquets promociona a Barcelona un grup de militars i els cita per escriure un contramanifest demanant disciplina, perquè una altra cosa no es podia demanar. Els militars no podien demanar llibertat, amnistia i estatut d'autonomia, havien de demanar com a màxim disciplina i desacreditar aquesta tasca dels seus companys ultres. En aquest moment va reunir, comptant amb ell, onze persones. Només onze militars van atrevir-se a signar això, que realment era un delicte, i que haurien pogut ser condemnats per sedició militar. No va passar perquè el Govern que en aquell moment es trobava una mica acorralat pels ultres, va combinar un manifest contra l'altre, 250 contra 11, i va deixar la cosa aparcada. Lògicament, el Juli Busquets ja estava més que fitxat, a partir d'aquest moment va estar-ho molt més i uns anys després, crearà aquí a Barcelona, ell imposarà a Barcelona amb 10 oficials de Barcelona i 2 de Madrid la Unión Militar Democrática, que va produir a l'exèrcit, suposo, la commoció més gran de tota la història del franquisme. L'exèrcit monolític, l'exèrcit ferm, l'exèrcit absolutament franquista, de cop i volta descobreix que dintre del seu interior hi ha un grup de militars que ells no saben quants són però que aposten per la democràcia. I aquest grup l'està bellugant el Juli Busquets.

Bé, per les raons lògiques de la terrible força que té l'exèrcit, el Juli Busquets és capdavanter de la transició. No figurarà segurament en el santoral de la transició de la manera que hi figuren altres persones que per tenir la llibertat de ser civils van poder evolucionar. Perquè el Juli Busquets, just descobrir-se aquestes coses, va anar a parar a la presó, era la sisena vegada que hi anaves, oi?

Aquesta va ser la sisena vegada que hi anava i aquesta vegada a Ceuta on va aconseguir captar per a la UMD fins i tot el coronel que era el cap de la presó on estava tancat. És a dir ell no va deixar el seu protagonisme. Va anar a la presó a Ceuta, va evitar anar a la presó a Madrid perquè posteriorment un grup d'integrants de la UMD va ser detingut, va ser jutjat d'aquella manera i va ser condemnat a penes molt llargues i expulsat de l'exèrcit. De manera que Juli Busquets no va ser expulsat, sinó que va ser sancionat, va sortir, mentrestant va morir en Franco, no va ressuscitar, que és el que deia l'extrema dreta, "Franco ressuscita", no va ressuscitar i quan van anunciar-se les primeres eleccions democràtiques, les persones de la UMD havien donat una paraula d'honor, això als militars els afecta molt, que mai es farien d'un partit polític mentre estiguessin a la UMD, perquè es volia que això fos una cosa una mica de tots, purament al servei de la societat i no de cap partit polític. Per tant, Juli Busquets va demanar la baixa a la Unión Militar Democrática i va presentar-se en la candidatura del Par-

tit Socialista de Catalunya, el PSC, abans de les eleccions, poc després es va dissoldre la UMD perquè alguns membres de la UMD pensaven que no era honest que un grup de militars intentés ser un grup de pressió en un estat democràtic, el que volia la UMD era la democràcia, en fer-se les primeres eleccions es dissolen i Juli Busquets va començar la tercera vida, la vida com a polític. I va ser diputat del Parlament i va viure l'aplicació de la Constitució, i el desenvolupament de les lleis i el *Tejerazo* i el 23-F i les *reales ordenanzas* i tota aquesta transformació que es va produir en aquest país. I va ser vicepresident de la Comissió de Defensa, va bellugar-se per tot el món, va anar a molts congressos, va seguir escrivint, i en la seva vessant de catedràtic de sociologia a l'Autònoma, que havia contribuït a fundar, d'antic militar democràtic que va abandonar l'exèrcit voluntàriament i de polític en actiu jo penso que és un exemple. Un exemple que a més no se'n va emportar res perquè de tota aquesta història de l'arribada de la democràcia òbviament hi ha hagut perdedors i guanyadors, persones que s'han col·locat en llocs molt importants sense haver fet quasi res per la democràcia. Jo penso que una de les coses que és més d'apreciar del Juli Busquets després de ser de les persones que per la democràcia van jugar-se no la llibertat, sinó la vida, jo recordo que quan ja això començava a marxar un dia tu i jo pregàvem: "Caram, no ens han matat". Perquè estàvem convençuts que ens pelarien. Doncs després d'haver-se jugat això, Juli Busquets avui és un pacífic catedràtic de l'Autònoma i segueix sent un militant del PSC. I sobretot un demòcrata i un amic que a mi realment presentar-lo m'ha fet recordar aquella cosa que deia al principi: que amb el Juli Busquets és una cosa com l'hagiografia feta al revés. Jo vull donar-li en aquest moment moltíssimes gràcies al Juli pel meu país i per la nostra democràcia. Doncs Juli, és el teu temps.

Juli Busquets: Moltes gràcies. Evidentment, es tracta d'una presentació d'un amic de tota la vida. És clar, ell ha dit de mi moltes coses. Quan ha parlat que es va fer l'any 1970, en vida d'en Franco, un manifest en contra del manifest dels 250 militars de Madrid que s'oposaven a la tímida obertura del Carrero Blanco i mà dura i tirar cap enrere, penes de mort al procés de Burgos i així, un dels 11 que va signar jugant-se també la carrera i jugant-se la llibertat va ser ell. I quan ha parlat dels 10 de Barcelona amb 2 de Madrid que van fundar la Unión Militar Democrática l'any 74, tampoc ha dit que un dels 12 va ser ell. I ell ha anat explicant el que jo feia però és el que fèiem entre uns quants.

Quant a això de militar català resulta, bé, ell és militar català de les Illes. Resulta un punt pintoresc. Una vegada, no pensava pas dir-ho, però ja que ell ho ha tret, que anava amb cotxe a un campament que es deia Casti-

llejos on estudiaven les milícies universitàries, i cap a l'alçada de Reus, era un 600 d'aquells de la SEAT se'm va espatllar, i era un dissabte o així. Finalment vaig trobar un taller mecànic i li vaig dir: "A veure si podria...". Jo anava, és clar, d'uniforme perquè anava al campament i s'havia d'anar així i li dic: "Escolti, que em podria arreglar el cotxe que se m'ha espatllat i tal?". I el tio va obrir uns ulls com si veiés un extraterrestre. Es va quedar callat i diu: "Vostè és militar". Dic: "Sí". "I català". Dic: "Sí". I diu: "Però és que n'hi ha, de militars catalans?" I jo li vaig dir: "Home, aquí en té un". Diu: "Miri, jo avui no treballo però a vostè li repararé el cotxe perquè és militar català".

Bé, aleshores entraré ja en el tema. Jo continuaré el tema tal com el va explicar el Gabriel, el que passa és que el Gabriel li va donar un enfocament històric perquè ell és un historiador prou conegut, amb molts més llibres que jo, evidentment, i jo sóc sociòleg i faré una anàlisi més aviat sociològica. Aleshores no tinc més remei que arrencar una mica de la guerra civil en el sentit següent. La guerra civil, uns diuen que va ser una guerra civil, des de la perspectiva d'uns altres va ser una lluita de classes però va ser també una lluita, en alguna mesura, representativa de la contradicció entre el que podríem dir l'Espanya agrària i tradicional, l'Espanya profunda, rural, antiga, de l'Església, dels casinos, de la guàrdia civil; i l'Espanya industrial, urbana que es van enfrontar. Si us fixeu una mica en el mapa de la guerra civil veureu que el bàndol republicà guanya Barcelona, guanya Bilbao, guanya València, guanya Madrid, guanya les ciutats on hi ha indústria, on hi ha gent. En canvi, en esclatar, el bàndol que s'aixeca, el bàndol rebel, el bàndol del Franco és a la *Meseta* nord, a Extremadura, i a l'Àfrica, però fonamentalment als indrets rurals. Aleshores, al darrere d'això hi ha dues ideologies en contradicció, parlant molt àmpliament. Per una banda, el bàndol republicà recull, representa la ideologia urbanoindustrial, la ideologia en aquell moment moderna, ara ja quedaria antiga. En canvi el bàndol del franquisme, que recull tota la cosa clerical i tota la cosa militarista recull la ideologia de la societat agrària tradicional o de la societat estamental, perquè es fonamenta fonamentalment, perdó per la redundància, en la cosa de l'Església, vosaltres sabeu que hi va haver una pastoral signada per gairebé tots els bisbes espanyols excepte quatre o cinc, el Vidal i Barraquer, d'aquí de Tarragona, el Múgica del País Basc... que deien que la guerra civil no era una guerra civil, que era una croada, era com si fos contra els infidels. I després l'aliança de l'Església i l'Estat va ser tremenda sobretot els primers anys, i el militarisme, els grans protagonistes eren els militars, i el partit imperant, els falangistes, deien allò que *el hombre es mitad monje y mitad soldado*. Bé, ja ho tens clavat. Aleshores, darrere totes les coses econòmiques i tot això podíem trobar aquestes dues ideologies.

Què és el que passa? El que passa és que el franquisme són quaranta anys, que els vint primers els que manaven fonamentalment eren els falangistes, els nacionalistes estatals em refereixo, ho tenien tot ancorat, tot aturat. Els vint segons anys són els tecnòcrates de l'Opus els que penetren i fan un desenvolupament econòmic que veritablement va ser bastant espectacular del 63 al 73. I quan es produeix el desenvolupament econòmic, la societat civil escombra les deixalles que quedaven d'aquella ideologia agrariotradicional o estamental i la societat civil espanyola s'insereix dins de la ideologia d'una Europa moderna. Però l'exèrcit queda ancorat en el que hi havia abans, és a dir que es produeix una gran evolució de la societat civil i quan mor en Franco la gran majoria de la societat civil ha evolucionat però l'exèrcit no. L'exèrcit aïllat, enquistat, mirant-se el melic, vivint sobre si mateixos, continua amb unes idees més o menys antiquades. I això lògicament produirà les crispacions, les contradiccions de la Transició. Quan va morir en Franco, el famós 20-N la majoria dels polítics i dels intel·lectuals, ara no ho diuen, però això que allò evolucionés tan de pressa i es desfés com un castell de cartes, això no ho vèiem. Personalment, des d'aquella organització jo parlava amb tots els dirigents i la possibilitat que un any després de la mort d'en Franco arribés la democràcia, no ho veia cap. Tots ens pensàvem que la cosa duraria molt. Quan es va començar a parlar ja de la Transició, i el rei es va desfer de l'Arias que era el primer ministre, el cap de Govern que havia heretat d'en Franco i que el rei se'l volia treure de sobre i el rei aconsellat pel pare, suposo, volia arribar a la democràcia, va fer unes declaracions el rei a una revista americana, no sé si era el *Time* o així, que les van titular "Arias lo para todo" perquè no li deixava fer res. Però finalment se'n va desempallegar i va posar el Suárez. I el Suárez amb una habilitat taumatúrgica, en sis mesos va aconseguir que les corts franquistes es fessin l'harakiri i portar el país cap a les eleccions del 15 de juny del 77 que van ser el començament autèntic de la democràcia. Però quan s'estava en aquest període, recordo que l'Enrique Tierno Galván, que era un catedràtic de ciència política de Madrid que dirigia un partit que es deia el PSP, Partit Socialista Popular, que era un partit que estava entre el PSOE i el PC, eren socialistes però més esquerrosos que el PSOE. Bé, aleshores aquest va convidar un catedràtic que encara és viu i que encara és un gran pope de la ciència política mundial, que es diu Maurice Duverger i el va convidar a Madrid a fer una xerrada sobre això, el projecte que hi havia de fer unes eleccions democràtiques dintre d'un règim autocràtic, autoritari. I bé, era una sala immensa i estava de gom a gom, jo hi era, vaig anar a escoltar-lo, i llavors el Maurice Duverger va dir que si el que es volia fer a Espanya de passar d'una dictadura a una democràcia pacíficament fos possible, s'haurien d'escriure volums i volums de ciència política per estudiar-

ho perquè allò no havia passat mai. I perquè les dictadures acabaven com començaven: a cop de sabre o amb un crit del poble. Però que això de la transició no ho veia possible. Era el gran pope de la ciència política. Però és que ell deia el que tota la ciència política deia, el que tots els llibres deien, fins i tot el que deien els polítics no científics, els polítics reals. Per exemple, el Francesc Cambó, el nostre Cambó, de la Lliga, quan la dictadura del Primo de Rivera va escriure un llibre que es deia *Las dictaduras*. I aquest llibre que el podeu trobar segur en aquest fons,* té un capítol dedicat a com acaben les dictadures. I diu exactament el mateix que va dir el Duverger, les dictadures acaben com comencen, a trompades. Bé, el cas és que com sabeu perfectament, perquè és clar, ara estem vint anys enrere, va ser possible. Però no solament va ser possible una transició pacífica sinó que aquest procés es va anar repetint. Jo no dic que es vagi copiant però es va anar repetint. Es va repetir al con sud, inicialment a l'Argentina, a l'Uruguai, després al Brasil, després més tard a Paraguai i a Xile, encara en queden cues. Després simultàniament o més tard hi va haver transicions a l'Amèrica Central on ara hi ha aquests terratrèmols, hi va haver les transicions d'El Salvador, de Nicaragua i de Guatemala que jo els dic transicions amb fòrceps, perquè allà no va ser com aquí que va ser un procés natural sinó que va ser un procés imposat per les Nacions Unides i posant exèrcits al mig dels guerrillers i de l'exèrcit dictatorial, al mig, forçant-los la pau i el desarmament. Però després el procés es va repetir també a molts indrets, al Pakistan, a Filipines, i posteriorment es van produir també les *perestroikas* de l'Europa de l'Est que veritablement no són exactament transicions però que són semblants en la mesura que són també passos pacífics d'un règim de poder concentrat, de poder autoritari, de partit únic a un règim pluralista, a una democràcia semblant, si fa o no fa, a la que tenim aquí. És a dir que el procés s'ha estès molt. S'ha gairebé universalitzat. I aleshores aquí sorgeix una pregunta: com és possible que fa 50 anys o fa 80 anys això no fos possible, i ara en canvi sembla que el que és possible, l'únic que és possible, és això. Perquè als països d'Europa jo crec que cap de vosaltres s'imagina una revolució com la francesa, com la russa, en el moment present. Evidentment és impossible, no t'hi imagines una revolució francesa o russa en el moment present. T'imagines això, processos de canvi pacífic. Bé i aleshores, això a què és degut? Doncs això en el fons és conseqüència del canvi de condicions objectives. Han canviat les condicions objectives com a conseqüència de les tres revolucions industrials. I aleshores, què és el que passa? Doncs el que passa és que com a conseqüència d'aquestes revolu-

*. Es refereix al fons de la Biblioteca del CEHI-Pavelló de la República (N. dels editors).

cions industrials i de la gran força de la tecnologia, els exèrcits que teòricament tenien històricament el monopoli de la violència organitzada ara tenen aquest monopoli de veritat. Perquè quan la revolució francesa, la revolució russa o la guerra del francès d'aquí, el poble es va aixecar contra els soldats de Napoleó, o quan el Fidel Castro a Cuba, tot això, doncs aleshores els soldats tenien un armament individual bastant simplificat, vull dir que tenien els fusells, i tenien les baionetes, i tot això, bé els sandinistes de l'època del Sandino del Frente Sandino dels anys 20 contra els soldats americans, per anar a treballar a l'horta tenien uns ganivets llargs que terroritzaven els soldats americans perquè amb aquells ganivets eren com soldats combatents i el mateix a la guerra del francès, el pagès treia l'escopeta o el que tingués a casa i podia lluitar. És a dir que existia la possibilitat del crit d'un poble, de l'aixecament d'un poble contra un exèrcit perquè encara que l'exèrcit tingués molta més força i tot això, era possible fer alguna cosa. Actualment això és completament impensable. No cal ja pensar en bombes atòmiques, penseu en la Plaça de Tiananmen, quan allà treuen els tancs, treuen el llançaflames i quan treuen la força aclaparen qualsevol poble alçat. Així que no existeix la possibilitat de tirar una dictadura per la força de l'aixecament popular. No existeix. I per altra banda, sobretot amb la tercera revolució industrial, amb la revolució industrial actual, doncs els mitjans de control de la comunicació, vosaltres sabeu que les societats actuals, que abans se'n deia inicialment societats força industrials, després en diuen societats avançades, ara es tendeix a dir a la nostra societat actual, a la nostra societat de la informació, societat de la comunicació, perquè és el més característic, oi? El telèfon de butxaca, la internet, el fax, el tèlex. Estàs connectat contínuament. Doncs amb aquesta societat el control del poder polític sobre les persones és el que volen, si no ens controlen és perquè no volen, però si volen controlar, controlen el que volen. Mireu, ell parlava, en Gabriel, de quan vam fer la Unió Militar Democràtica. A la Unió Militar Democràtica hi va haver algunes caigudes de companys que van passar un any a la presó i després els van treure perquè és clar, era a l'acabar la dictadura, però ens van filmar des de lluny dues reunions. A mesura que anàvem entrant ens anaven filmant i una tercera no perquè un company, per pura casualitat se'n va adonar i la va dissoldre.

Però a més a més, en el judici van treure enregistrades converses que havíem tingut per exemple als cotxes, és a dir que ens posaven micròfons als cotxes i és clar, els tios...

I el "dupatge", el *dupping* que diuen en anglès, el posar-te un micròfon amagat o així, oi?

Me'n recordo, per exemple, aquí a Barcelona es feien consells de guerra. Bé, perquè la dictadura era una dictadura militar i aprofitava, forçava

els militars a fer condemnes contra la gent que estava en contra de la dictadura, i llavors després del Consell de Guerra, deien: "Que es buidi la sala" i es quedava el jurat a deliberar. Bé, doncs el jurat de militars que deliberaven, en un moment determinat, els oficials joves ja es rebotaven i deien: "no, no, no el volem condemnar, el volem absoldre". Quan va començar a passar això, posaven micròfons i enregistraven la deliberació secreta, aquí al Govern Militar de Barcelona, a Colon, en aquell edifici que hi ha enregistraven la deliberació per després represaliar. El que ara us explico ho he publicat per escrit a les meves memòries, així que no és que aquí us expliqui un sopar de duro, és una cosa que m'he atrevit a escriure-la i amb dades i amb persones i així. És clar, a la societat actual el que mana, el govern, una dictadura, un govern autoritari té per una banda un tremend poder aclaparador d'esclafar qualsevol moguda. Però simultàniament abans que arribi la moguda té el poder controlador, de controlar, de vigilar els dissidents, els líders dissidents perquè així no hi arribi. Llavors què passa? Que treure una dictadura a canonades, ara està molt difícil, per tant la dictadura pot continuar el temps que vulgui, podria continuar, teòricament. També simultàniament amb les revolucions industrials, amb el canvi de les societats, amb la pujada del nivell de vida, quan puja el nivell de vida puja l'educació, puja la cultura, i la legitimitat política es fa inassequible al governant autoritari. I aleshores els passa, i li passava aquí al franquista quan ja portaven trenta o gairebé quaranta anys governant que els seus propis fills que anaven a la universitat i escoltaven les classes i tot això, després se'ls rebotaven als pares i els deien: "Tu no pots estar aquí governant, perquè el teu poder és un poder forçat, és un poder de les baionetes" I llavors se'ls va corcar.

A veure, a Ruanda Burundi o al Congo Belga o al Congo Francès, un general pot fer un cop de sabre i pot començar a governar. I llavors com que allà la gent no té cultura, lamentablement, encara en aquest moment no han fet un desenvolupament, hi ha encara molt analfabetisme, doncs mira, no passa res. Però això passa aquí o a qualsevol estat de l'Europa occidental i això no s'aguanta. Així que es produeix una situació de doble fortalesa però simultàniament de doble debilitat que era el que passava aquí quan vam arribar a la transició i el que va anar passant als diferents països del món que durant la dècada dels vuitanta van anar fent transicions polítiques. I és que per una banda els dictadors militars, fonamentalment, i després també els governs autoritaris dels països comunistes tenien molta força, tenien la força armada, tenien la força dels jutges, tenien la policia, tenien certs sectors de l'economia, però no tenien el poble. El poble, al llarg dels anys, havia anat canviant de parer.

Aquí en acabar la guerra el 39, en Franco evidentment comptava amb grans sectors de la població. No només el clergat i els militars, sinó també

les capes benestants, les burgesies, fins i tot la burgesia catalana molt esverades per les socialitzacions i les coses van acabar estant amb en Franco. Vosaltres sabeu perfectament, se sap que la Lliga va pagar el servei d'informació d'en Franco a França i així. Recordo una companya meva, professora de geografia, no en diré el nom ara, que m'explicava que es va casar amb un noi que els seus pares tenien una fàbrica. Aleshores, és clar, a l'arribar la guerra civil, la fàbrica va passar a ser una cooperativa, va passar a ser dels obrers. Quan va acabar la guerra, evidentment en Franco va tornar la fàbrica als propietaris, els pares del nuvi. I un dia de Nadal va allà a casa del nuvi i aleshores la futura sogra diu: "Bé, ara brindem per en Franco, aquest home tan bo que ens ha tornat la fàbrica". Bé, doncs era així, les capes benestants estaven amb ell. Però això era el 39 i el 40. Però al llarg dels quaranta anys que dura la dictadura, això se'ls va corcant i a poc a poc les diferents capes socials, els diferents grups socials van canviant i van passant a una posició democràtica. I van apareixent, deia en Gabriel, els jutges, doncs fan justícia democràtica, els funcionaris civils, les associacions de veïns, la gent s'organitza en associacions de veïns, les mestresses, la gent, els partits polítics, evidentment, que ho van minant tot. Aquí s'ha de fer esment del PSUC que va ser el que més va treballar a Catalunya, els sindicats, l'Església, que havia estat inicialment amb en Franco, apareixen uns corrents nous de capellans joves, de cristians de base que deixen les esglésies, com ara les deixen per als emigrants, les deixen per fer les reunions de l'oposició. Bé, cada vegada doncs, també hi ha el sector més dinàmic de l'empresariat, el sector diríem del Duran Farell, del Ferrer Salat, els bons empresaris que no necessiten ni privilegis, ni patents, ni favors del franquisme, sinó que el que volen és una llibertat empresarial, també s'hi van posant en contra. I arriba un moment, quan es mor en Franco, que l'únic que té darrere seu és la força armada, la força policial, els jutges compromesos amb els tribunals d'ordre públic, un sector de bisbes ultres, poca cosa. Però és clar, té la força, té els soldats, té els policies. La resta del país, doncs la resta del país són la gran majoria tenen el carrer. Però com entrar a les casernes? No poden tampoc, i llavors es produeix una situació que al camp de futbol en diríem d'empat, de zero a zero, o un a un, ni l'un pot aclaparar l'altre ni l'altre pot aclaparar l'un. O als escacs, el que se'n diu taules. Es miren els uns als altres però ningú no pot escombrar ningú. I llavors què és el que passa? Doncs aquesta situació de doble debilitat només té una sortida: el pacte, el diàleg, s'ha de parlar i s'ha de trobar una sortida. Aquí s'havia anant formant, a Catalunya, hi havia el Consell de Forces Polítiques que va sortir de l'Assemblea de Catalunya. Aquí estaven molt més organitzats que a la resta de l'Estat. Però a la resta de l'Estat també es va fer la Junta Democràtica que va fer el Carrillo, el cap del PC amb el Calvo Serer, que era Opus,

que era la dreta, després els democratacristians i els socialistes van fer la Plataforma Democràtica, el Ruiz Giménez, el Felipe González i tot això. Després van ajuntar la Plataforma i la Junta i van fer el que es deia la Platajunta i eren tots a nivell d'estat, aquí també hi era el Consell de Forces Polítiques de Catalunya.

Hi eren tots i aleshores van començar a parlar amb en Suárez i aleshores aquesta doble debilitat dóna lloc a una transició i al que es va acabar dient la ruptura pactada, que és una contradicció terminològica, perquè una cosa la trenques o la pactes, però com que un sector volia la ruptura democràtica i un altre el pacte, doncs van dir: "fem una ruptura pactada" i de fet van poder fer una constitució, que és la que tenim ara que veritablement és democràtica i és rupturista.

Bé, aleshores retornant al tema dels militars, quin va ser el paper dels militars durant aquest període, vull dir, tu, quan vas amb cotxe, tens l'accelerador i el fre. Aleshores, els militars eren l'accelerador o eren el fre? No, no, els militars eren el fre. Els militars aturaven. L'accelerador: doncs l'accelerador eren evidentment la classe obrera, els partits obrers, els partits democràtics, la universitat, la premsa, vull dir una sèrie de grups socials que empentaven cap endavant, i en canvi n'hi havia uns altres, els policies, els militars, la guàrdia civil, els sectors dels jutges i així que aturaven. I això per què passava així? Doncs passava així per moltes raons. Una de les raons fonamentals, nosaltres ens creiem, els que som aquí i els que no hi són, normalment que pensem d'una forma determinada, perquè som molt intel·ligents, o molt honestos, o molt valents, som molt guapos i aleshores pensem bé, n'hi ha d'altres que són uns tios egoistes i estan podrits i burros i tal i aquests fan mal. De fet som molt menys lliures del que ens pensem. Els camins del cervell estan fets per la nostra circumstància. Allò de l'Ortega que deia allò de jo i la meva circumstància. La circumstància del lloc on has estat educat, de l'edat que tens, del gènere, de la professió, la professió marca molt. Si un, per exemple, treballa a la universitat, o treballa a la premsa, en un ambient on es respira llibertat, on es respira debat, on es respira diàleg, on tu dius el que penses, però si dius una bestiesa, aleshores s'aixeca algú i diu: "no, no" i et corregeix. Però el diàleg i el debat i el pluralisme ideològic és la sal de la nostre pròpia feina, doncs lògicament, quan penses en política, reprodueixes els camins mentals. Però, al contrari, si un treballa en una caserna, on el règim és autoritari, i allà es veu que el tio que té capacitat per manar li funcionen bé els soldats, i el tio que és molt dialogant se'l mengen, doncs, és clar, també se li fa un camí mental, i després arriba a casa seva i vol manar els fills i després quan arriba a parlar de política, també tendeix a solucions de tipus autoritari. En posaré un altre exemple. Vosaltres sabeu pels mapes que surten a les eleccions i així, que el sector agrari,

sobretot el sector agrari vell, ara l'agricultura ja és industrial, però el sector agrari vell, que en parlàvem abans, en començar, doncs influenciat pel clergat, influenciat pels propietaris i tot això tendeix a votar dreta, i en canvi el sector urbà, i sobretot el sector obrer, tendeix a votar esquerra. I per què és això? Doncs per moltes coses. També coses de classe i tot això, però també coses del treball. És a dir, el pagès que tota la seva feina de tot l'any, de la collita, de la verema, tot això se li pot anar en orris si ve un aiguat o si puja el riu o si cau massa neu, doncs aleshores necessita pensar en un superpare que el protegeixi d'aquests maleficis. En canvi l'obrer industrial que està al costat d'una màquina-eina i que sap que ve l'enginyer i aleshores toca unes coses allà i allò funciona millor, tendeix a tenir uns criteris de racionalitat i de productivitat. És a dir, la feina ens marca molt. També hi ha altres coses que ens marquen. Bé, doncs la feina militar marca en conservador. Mireu, els exèrcits són per fer la guerra, finalment, o perquè no existeixi la guerra, però bé, al final pot ser que la facin, oi? Aleshores la guerra és una activitat horrible que esperem que desaparegui aviat de la història del món, perquè és un mal, és com la malaltia, com la fam, però en el que consisteix la guerra és a matar gent, la guerra la fan matant gent. Aleshores, per matar gent, perquè una persona estigui disposada a matarne d'altres ha d'estar molt fanatitzada, perquè si no està molt fanatitzada, no matarà. A la guerra del Vietnam que els americans, els joves americans hi estaven bastant en contra i no ho veien gens clar, es diu que sortien els avions per bombardejar i que alguns avions tiraven les bombes al mar.

Aleshores, la guerra si veritablement s'arriba a fer, el cervell, els homes que fan la guerra han de dividir entre amics i enemics. Amics els del propi bàndol, que potser te'ls maten durant la guerra, un dia qualsevol vas amb l'escamot i tal, i enemics els del davant i aleshores hi ha un fanatisme, un odi que és la guerra. Vosaltres heu vist a les pel·lícules, a les pel·lícules aquestes bèl·liques que el sergent o el caporal diu a un grup de nois: "Vinga, nois, endavant". I endavant han de saltar els filats, han de trepitjar les mines, han d'anar al búnquer i els van matant. Home, s'ha d'estar molt fanàticament convençut per anar a buscar la mort i per anar a matar els altres. Aleshores, aquesta ideologia de la guerra, que divideix els homes en bons i dolents, en amics i enemics, així radicalment, és la ideologia de la ultrada, és la ideologia del fonamentalista. La ideologia de l'esquerra tolerant i raonable i pluralista aquí no encaixa perquè l'home tolerant i pluralista que digui: "Home, la guerra no", si està en guerra ja és que el pelen, perquè està afeblint la posició.

Bé, i aquest, és clar, el militar és per a la guerra. I això quan la guerra existeix. Però quan la guerra no existeix, quan la guerra no es fa, doncs aleshores les casernes, igual que a les universitats tenim els nostres valors,

la intel·ligència, el coneixement, la tolerància, el respecte mutu, el diàleg i tot això doncs allà també hi ha uns altres valors. I quins són els valors que imperen a les casernes? Doncs els valors que imperen a les casernes són, en primer lloc, l'autoritat. Aquí un mana i els altres obeeixen. I per què és així? Home, perquè al llarg de mil·lennis d'història s'ha comprovat que per guanyar la guerra cal que un mani i els altres obeeixin. Mireu, durant la guerra civil, les unitats anarquistes, això està comprovat en diferents indrets, tenien el costum de debatre col·legiadament el que havien de fer, les anarquistes, no el cinquè regiment, no les comunistes. I llavors, és clar, s'ha de pujar al turó o no s'ha de pujar al turó? Llavors, debat. I mentre estaven debatent, arribaven els moros i arribaven els legionaris i feien una pelada allà que no quedava ningú. Bé, així no podem anar. Aleshores a les casernes, la ideologia que s'inculca és la de l'autoritat, i és la de la disciplina, i és la de l'obediència, i és la de l'eficiència. I aquests són els valors, i aquests valors són els de la dreta, l'autoritat, jo, el que mana, el bigotis, manant, la victòria, el País Basc res, els aclapararem. I en canvi, els valors de l'esquerra, bé, la Revolució Francesa, igualtat i llibertat. Bé doncs a la caserna la llibertat i la igualtat no lliguen. Perquè si en una caserna hi ha igualtat entre tots, hi ha llibertat per fer el que es vulgui, aquella caserna pot ser molt bonica de flors i això però si després han de ser operatius no ho seran, se'ls menjaran els legionaris una altra vegada. I el mateix amb la cooperació i la solidaritat i bé, una sèrie de valors de l'esquerra. Aleshores es produeix una identificació entre els valors de la dreta i els valors que conreen els militars que, quan a sobre a més a més, ve la guerra, no és ja la identificació amb els valors de la dreta sinó de l'extrema dreta. Aleshores, amb aquest camí mental no és estrany que els militars tinguin una tendència conservadora. Pel seu propi treball. És una de les arrels de la tendència conservadora.

Però hi ha més motius de tendència conservadora. Per una banda, hi ha motius històrics. Abans de l'època liberal, en la societat estamental, els nobles eren els que feien la guerra. Quan arriba el liberalisme i s'obren les acadèmies als que no són nobles hi comencen a anar els fills dels pagesos i dels burgesos, i tot això. Però molts nobles continuen anant a les acadèmies i el percentatge de gent de la noblesa dins de les forces armades, encara durant l'època franquista, era elevat. Però no solament durant l'època franquista. A la guerra del 14, ja ha citat abans en Gabriel un llibre meu del militar de carrera, que per cert, era la meva tesi doctoral, a més a més, no és que jo escrivís un llibre, em vaig treure el doctorat, em van donar un *laude* i quan el van publicar em van processar. Però bé. Fet aquest parèntesi, una de les coses que porto és el percentatge de nobles que hi havia als exèrcits d'Itàlia, i de França i d'Alemanya a la guerra del 14. Aleshores, és clar, aquí a Catalunya per exemple, després de la guerra vam tenir, durant l'època

d'en Franco mitja dotzena de capitans generals, o potser una dotzena. Però tres o quatre eren nobles, me'n recordo que un era el Duque de la Victòria, un altre era el Marquès de Villatorcas, un altre... No recordo ja els noms però eren persones dirfem de la noblesa. A mesura que els nobles van desembarcant a les acadèmies militars, hi aporten o fiquen la seva ideologia i això pesa també molt antiquadament. Per exemple hi havia, en unes armes més que en d'altres *"yo soy de caballería y casi no sé leer, soy muy burro"*. I fins i tot el menyspreu no només envers el treball manual, pel diner. Actituds preindustrials. Si fos una conversa privada explicaria més anècdotes i coses d'aquest tipus. Això també empeny cap al conservadorisme. Després, per altra banda, l'educació que es dóna als militars. Mireu, a la universitat fem l'esforç de donar una educació crítica i si expliquem una cosa de sociologia o d'història procurem que hi hagi diferents punts de vista i ens agrada que si jo potser explico blanc, el professor que ve al darrere explica tot al contrari, i així és com l'alumne, escoltant versions contradictòries pot anar fent el seu propi criteri. O a més a més ens agrada que de sobte un alumne s'aixequi i et discuteixi un punt que això és el que anima la classe, perquè es tracta d'això. Com diu el Machado: "fem camí al caminar", és a dir, avances caminant, i si t'equivoques tires enrere i tornes endavant. Es tracta de fer funcionar la màquina cerebral. Bé, a les acadèmies militars, l'educació és, al contrari, memorística. Acostuma a ser memorística. És a dir, et fan aprendre les coses de memòria. Però no és una cosa d'aquí d'Espanya, és universal. Per exemple, no t'ensenyen dret, no tens una assignatura de dret, però et fan aprendre de memòria unes lleis militars, les ordenances militars de l'època de Carles III, durant l'època d'en Franco, ara les han canviat, de Carles III, del 1700. Aleshores aquelles ordenances velles, bé, jo me les sé de memòria i en Gabriel segur perquè no hi havia més remei. T'aprenies de memòria una sèrie de lleis de l'any 1700 i escaig i aleshores, què és el que hi ha al darrere, quina és la trampa que hi ha al darrere d'això d'aprendre les coses de memòria? Doncs la memòria és el contrari, jo me'n recordo que quan anava al col·legi deien: *"¿Cuáles son las potencias del alma?"* i deien: *"Memoria, entendimiento y voluntad"*. Això no són potències de l'ànima, són potències del cervell, però ens ho explicaven així. Però *memoria, entendimiento*, o repetir o tenir una concepció del coneixement com un dipòsit que tu obres l'aixeta i veus el que t'han fet aprendre de memòria o tenir una concepció del coneixement com un camí, com en Machado que avança camí al caminar. A les acadèmies militars, dipòsit, el mateix que els seminaris: dipòsit. La Bíblia, hi ha una veritat, allà també hi ha una veritat. I aleshores, és clar, una persona a la qual s'acostuma, se li fa el camí mental, doncs anar repetint, doncs aquest és conservador, perquè no entra en debat del que aquí hi ha o hi deixa d'haver, sinó doncs a obeir i tot això. Però això

són els oficials, els comandaments, però és que amb el soldat passa igual. Jo no sé si alguns de vosaltres heu fet la mili perquè ara ja no s'acostuma a fer, ja som a les acaballes, però a la mili, els que fan la mili, arriben allà, els posen a tots el mateix vestit, els tallen el cabell de la mateixa manera, els ensenyen a caminar una altra vegada, com quan eren xics, però a cop de tambor, aleshores vas caminant, pum, pum, pum, tots caminen igual i després els donen una escopeta i aleshores els ensenyen a fer una cosa que es diu *instrucción en orden cerrado* que consisteix a repetir, automàticament, robotitzadament, els moviments que mana el sergent. I diu: "*sobre el hombro*" i llavors no és que agafin l'escopeta i se la posin així. És que van fent clac, clac, clac, clac, pumba, exactament al mateix temps tots igual. Després la desfilada, com aquella que varen fer aquí a Barcelona. Tots caminant compassadament, em recordo de la música i tal. Aleshores, és clar, es robotitzen i el sergent diu: "dreta" i tothom gira, "dreta, esquerra, mitja volta, endavant, endarrere, carregar l'arma, disparar..."

Bé, aleshores quan ja està robotitzat, si arriba la guerra, el sergent diu: "Cap endavant, cap a la trinxera", toca el xiulet i el soldat salta a la trinxera, va cap endavant. Jo no dic que no pensi, evidentment, però evidentment això té una gran força, una força real i tots els exèrcits del món ho fan, de dretes o d'esquerres, des de la Xina del Mao fins a l'Adolf Hitler. Perquè és una tècnica. Però evidentment aquesta tècnica el que porta és al conservadorisme pur i dur.

Aleshores això més conservador. Aleshores, què és el que passa? El que passa és que la societat civil diríem que té un centre de gravetat polític, aquí tenim el centre de gravetat polític de la societat civil. El món militar té un altre centre de gravetat situat a, evidentment, a la dreta del centre de gravetat polític del país. A la universitat tindrem un centre de gravetat situat una mica més a l'esquerra. Després en funció del partit que siguis, però evidentment el que està més cap a la dreta és el centre de gravetat ideològic dels militars. I això és normal, bé, ha de ser una mica així en funció de la feina. I passa en tots els exèrcits del món que són conservadors en el sentit etimològic de la paraula perquè són conservadors del que hi ha, per exemple a Rússia quan es va fer la *perestroika* els conservadors, els que premien el fre, eren els militars que van fer el 26 d'agost, em sembla en alguna mesura. O a la Xina els militars eren maoistes i també posaven el fre.

Perquè és lògic perquè si tota la vida han cregut en una cosa hi continuen creient. Si tu tota la vida prens la sopa amb la mà dreta, és molt difícil agafar-la de cop i volta amb la mà esquerra. Si tota la vida t'han estat dient que els socialistes i el comunistes, i els catalanistes i els liberals són uns dimonis amb banyes i cua, és clar, de la nit al dia pensar que són aquests els que han de manar, els costa una mica d'empassar. Bé, la cosa és

així, però és que a més a més, a l'exèrcit d'en Franco passava una cosa especial i és que com que era el resultat d'una guerra civil, no era un exèrcit estatal, sinó que era un exèrcit semiestatal o mig estatal, perquè diríem, el sector republicà, els que van fer la guerra civil en contra d'ell, que eren cinc mil professionals, l'exèrcit devia tenir uns quinze mil professionals en començar la guerra, cinc mil si fa o no fa van quedar en el bàndol republicà, doncs tots aquests varen ser aclaparats, afusellats, empresonats, van haver de fugir, van morir, van ser apartats. Li van tallar l'ala esquerra. I després, durant la guerra havien entrat els *alféreces provisionales*, d'això en va parlar en Gabriel, i se'n van quedar deu mil. Vull dir, per una banda, un exèrcit de quinze mil, n'hi talles cinc mil per ser d'esquerres i els treus i en poses deu mil més que no eren militars de carrera, que no eren joves que volguessin ser militars, no, eren falangistes o requetès o carlins, que eren caps de les agrupacions polítiques, és a dir eren polítics que després s'hi van quedar i van dir: "Jo ja no vaig a estudiar a la universitat, no vaig a acabar la carrera, em quedo aquí, que tinc el *momio* i allà es quedaven. Aleshores, el centre de gravetat si estava a un pam, és clar, al tallar-li l'ala esquerra i afegir-hi una ala d'extrema dreta, te l'emportes cap enllà, i és clar, la distància ideològica era molt més gran de la que ha de ser sociològicament. I cal afegir que durant els quaranta anys de dictadura, això també us ho va explicar en Gabriel però ara recordo la dada, l'exèrcit va ser instrumentalitzat pel dictador que el va posar al seu servei personal i de la seva dictadura i el va utilitzar, per una banda, com a pedrera política, igual que hi ha la pedrera del futbol, doncs la pedrera política. Franco no tenia partit inicialment, era un militarot i aleshores, a qui coneixia? Doncs els militars que havien fet la guerra amb ell, que havien treballat amb ell. I per tant era dels que més es refiava. Franco va tenir, durant els quaranta anys, cent vint ministres. Doncs d'aquests cent vint ministres, quaranta van ser militars. I direu que és un terç. No, van ser molt més d'un terç, perquè ell hi va ser sempre i era militar, en Carrero va estar vint-i-tres anys de ministre i era militar, i en canvi dels civils, alguns com el Pío Cabanillas, hi van estar deu mesos. És a dir que el pes en els consells de ministres dels ministres uniformats era aclaparador. Però el legislatiu, és a dir *las Cortes* que ell deia, estaven formades per personatges del règim i les seves corporacions, designats per Franco i a vegades designats per ells mateixos.

Els rectors d'universitat eren procuradors en Corts, hi havia dotze bisbes que ho eren, els capitans generals, els grans empresaris. Aleshores, d'aquests procuradors de Corts va tenir deu legislatures i va tenir com uns quatre mil procuradors, no quatre mil persones perquè es repeteixen, sinó quatre-cents cada legislatura, deu legislatures. Doncs d'aquests quatre mil, nou-cents noranta-cinc, és a dir, mil eren militars, el vint-i-cinc per cent.

Imagineu-vos l'espectacle, de l'hemicicle, del Parlament de Catalunya o del Congrés dels Diputats on el vint-i-cinc per cent fossin homes d'uniforme. Doncs era així. I els governadors civils, per exemple de Barcelona, la pila van ser el Correa Veglison, l'Ibáñez Freire, l'Acedo, doncs la tira van ser també militars. Doncs tot això comprometia més l'exèrcit amb el règim i el feia més addicte al règim.

Però per una altra banda, l'altra cosa era que utilitzava l'exèrcit com a fuet, com a garrota, i durant molts anys els de l'oposició, els estudiants, els obrers i així que eren enganxats, havien de comparèixer en consell de guerra. És a dir, molts polítics actuals. Per exemple dels senadors que tenim ara a Catalunya, quatre per quatre, setze, per exemple el Solé Tura i l'Isidre Molas van estar un any de presó condemnats per consell de guerra. Quan tenien 22 anys, però un any, dia rere dia, perquè amb la *xurrera*, amb la fotocopiadora que teníem aleshores fèiem paperets: "Volem democràcia, volem llibertat". I això era el nostre pa de cada dia. Si agafem tota aquesta pila de coses, és a dir les predisposicions laborals, les predisposicions rebudes de la noblesa, l'educació alienant, memorística, la depuració de després de la guerra, l'afegit dels provisionals, l'exèrcit utilitzat com a pedrera, l'exèrcit utilitzat com a repressió, t'acaba de pintar un dibuix. Home, doncs aquells *tios*, Franco fins a la mort. Arriba la transició, i "aquell noi el respectarem perquè Franco l'ha posat" però Franco fins a la mort. I és clar, quan comença a haver-hi els aldarulls i els avalots i la galàxia del 23 F els que a ells els fa pessigolles al cor, és evidentment allò que havien viscut tota la vida. Vosaltres em direu: "Però el Gabriel i tu vau evolucionar". Sí, vam evolucionar alguns, perquè vam estar molt en contacte amb el món civil, amb la universitat i així, però la gran majoria no van evolucionar. I aleshores, per què? Bé, perquè l'exèrcit com a capa social intermèdia té dues característiques sociològiques. Una és aquest conservadorisme del qual fins aquest moment he parlat. La segona característica dels exèrcits és l'aïllament. Els exèrcits són una capa social molt aïllada de la resta de la societat. Si ara us preguntés: "El que conegui un metge, que faci un senyal amb la mà". Tots coneixem un metge. "El que conegui un botiguer". Tothom. "El que conegui un fuster". Molt bé, doncs. "El que conegui un militar". Potser hi hauria algú que n'aixecaria una. No es coneixen.

On són? Bé, viuen separats. Per què és aquest aïllament? Doncs aquest aïllament té diverses explicacions. En primer lloc existeixen, a la majoria dels països, i aquí també, el que es diuen les grans famílies militars. Famílies amb tradició militar. I hi ha una gran herència ocupacional. En totes les professions tenim una certa herència ocupacional, vull dir fusters que són fills de fuster, historiadors que el seu pare també ho és, bé, es donen casos d'herència ocupacional. Però hi ha professions, com per exemple els di-

plomàtics, els mestres antigament, els militars sobretot, tenen un percentatge d'herència ocupacional molt alta. Això evidentment tendeixen a l'aïllament, perquè quan es reuneix la família, si el pare i el fill i el germà i tal són de la mateixa professió...

Mireu, en els últims anys de la dictadura, depenia d'exèrcit de terra, marina o aviació entre el 60 i el 80 per cent dels que ingressaven a les acadèmies eren fills de militars. Però en aquell moment, les dones no podien ser militars, però és clar, si s'afegeix a això els avis materns, el percentatge puja molt, perquè moltes vegades l'afecció militar s'heretava de la mare, que no podia ser militar perquè no l'havien deixat ser-ho. I aleshores el percentatge puja més. Hi havia cossos com la Guàrdia Civil on el percentatge arribava al 90 per cent. Una gran herència ocupacional.

En segon lloc, arribava el moment del matrimoni, i també hi havia molta tendència a casar-se amb persones, amb noies d'aquestes grans famílies militars. Deien que a l'Àfrica, hi va haver com sabeu la guerra contra el Marroc, molt llarga, hi havia un acudit que deia que l'oficial jove que arribava a Àfrica, la seva vida tenia tres riscos. Un primer risc era el moro que et matava, un segon risc eren les malalties perquè allà hi havia molta gent que hi moria. I el tercer risc és la filla del coronel, que els casaven. És una cosa maliciosa però indicativa, els acudits i tot això sempre són indicatius, com els refranys, de les coses que passaven. Hi havia una tendència en aquest sentit i és clar, quan arribava el Nadal i es reunien el coronel vell amb els seus fills i les seves filles, resultava que una gran majoria o molts eren de la feina. Fa anys, després del 23-F vaig publicar un llibre que es diu *Pronunciamientos y golpes de estado en España.* Aleshores, vaig tenir la malícia de posar, tenia fotografies dintre de Planeta, dues fotografies, en una es veia en Franco amb un militar i tots els seus fills barons que eren vuit o deu, tots eren militars, i en Franco allà amb ells. I després hi havia una altra fotografia del rei, també amb un mariner i també amb tots els seus fills que també eren tots militars i aleshores els agradava anar a complimentar el cap de l'estat. Vull dir, famílies tancades.

Després l'acadèmia. Estudien a l'acadèmia. La carrera militar, en cap país del món és una facultat a la universitat. És una carrera, la cosa lògica seria posar-la a la Politècnica o on sigui, que estudiïn amb els altres joves, com una facultat més, a la Facultat de Ciències Militars, de Ciències de la Guerra, com li vulgueu dir. No, no. En cap lloc del món, ni a la Xina del Mao, ni als Estats Units, ni a Rússia ni enlloc. Per què? Doncs precisament el que volen és preservar-los, vull dir sempre es posen les acadèmies en un indret ben separadet, on els professors són plenament de la professió i on s'ensenya com us deia abans, memorísticament i on s'inculca una ideologia, el que es diuen les virtuts militars, la disciplina i tal. Vostè, allà i no li diuen

Fulano o Senyor Fulano, sinó que li diuen *Caballero*, ara com que hi ha dones els diuen *Dama*. Puja a la pissarra i tal, i veus els números o el que sigui, el problema i diuen: sí el problema està molt bé però vostè té una taca a la *guerrera*, o vostè es belluga quan parla i no sap estar-se quiet, *"firmes"*, perquè del que es tracta, perquè vostè deu ser un bon científic però aquí el que cal és ser un militar, per ser un bon militar, ben disciplinat i tal i vostè no...

Ideologia, ideologia, ideologia. Bé, l'ensenyament, això matxuca que matxuca. Vida intel·lectual escassa. Jo no recordo, en els anys que vaig estar a l'acadèmia, haver anat mai a la biblioteca. Et donaven uns guions, uns extractes, que te'ls donaven fotocopiats i el que havies de fer era aprendre't aquells guions tal qual, on evidentment no es discutia res i els guions eren exactament igual per a totes les classes. Bé, tot això va abundant en l'aïllament; fills de militars casats amb filles de militars, educats separats dels altres, arriben a la caserna i a la caserna, doncs el que dèiem abans, a la caserna treballen entre ells. Direu: "Bé, però hi ha soldats". Sí, però el soldat a l'oficial no li discuteix res, i vull dir *"lo que usted diga"* perquè aquí es tracta de passar i marxar i no ens fiquem en problemes. I bé, és un món tancat. Vida intel·lectual escassa, i és clar, aquest aïllament fa que no evolucionis al mateix ritme que la societat. A més, encara hi ha més coses. Per exemple, per a la vida social acostumen a tenir clubs separats. On ara hi ha El Corte Inglés, a la plaça Catalunya, existia el Casino Militar que li deien, el Casino Militar és històric, aquí es van fer al Casino Militar les Juntes de Defensa de l'any 17, es va preparar el 18 de juliol, vull dir que ells anaven allà, tenien un edifici d'uns quants pisos on hi havia de tot, hi havia les sales de joc, hi havia menjador... Després per exemple el Club de Polo, l'entrar costa mig quilo o un quilo però ells hi entraven de franc i allà doncs tenien diversió separada, i a cada ciutat us podria anar dient. Per viure, també hi havia les cases militars, barris de cases militars separades o cases militars. No eren veritablement els únics, perquè això el franquisme ho va fer també per als funcionaris civils, també hi havia cases de catedràtics d'universitat i així, però les cases dels militars eren més. Economat militar per comprar coses, tota una vida en gueto, no en un gueto físic però la possibilitat de fer-ho aïlladament. Que s'ha d'anar a la caserna, perquè la caserna està a 20 quilòmetres de la ciutat. Bé, doncs es posa un autobús per a tots ells i es va amb l'autobús de la caserna. I després a sobre, se'ls acostuma a canviar molt de lloc. El Serra sent ministre, ja us ho explicarà ell si de cas quan vingui, ens va dir una vegada al Congrés, que durant els 32 anys de vida militar tenien 13 *destinos* que es diuen, és a dir 13 feines i mitja, que moltes vegades comportaven canviar de ciutat. Aleshores què passava? Doncs que no hi havia arrels. Allò del militar que diu: *"Yo soy navarro, y tengo un hijo catalán y otro valenciano y otro murciano y otro andaluz.* Ni Àlex Navarro no té un fill ca-

talà, un altre de murcià ni un altre d'andalús perquè per casualitat van anar naixent allà, però després van anar de la Ceca a la Meca sense tenir arrels enlloc. I si a més aquest país fos uninacional, però en un país plurinacional i divers com és el nostre, les arrels sociològiques dels diferents indrets no s'agafen. I totes aquestes coses fan que s'acabi produint un aïllament. Aleshores la societat durant els quaranta anys de la dictadura va anar evolucionant, sobretot, com us deia al principi, quan es va fer el desenvolupament econòmic, del 63 al 73. L'exèrcit, al contrari, es va quedar enganxat i es va quedar ancorat en l'antiga ideologia. I aleshores quan arriba la transició, és clar, es produeixen crispacions. Per què? Doncs perquè la distància entre el centre de gravetat polític de la societat i el centre de gravetat polític de les forces armades que ha de quedar un pam a la dreta, en comptes d'estar un pam a la dreta estava un quilòmetre a la dreta. I és clar, allò no lligava, resultava molt difícil. Quan van arribar les eleccions del 77 recordo que jo continuava conversant amb ells, encara que ja feia quatre anys que anava a la universitat, doncs em deien: "Guanyarà Fuerza Nueva o Alianza Popular". Fuerza Nueva no va treure ni un diputat i Alianza Popular em sembla que a les primeres eleccions en van treure quinze o setze sobre tres-cents cinquanta. Això era indicatiu del *despiste* que portaven producte de viure aïllats dels altres. Aleshores, lògicament, tornant al cotxe, tornant al fre i a l'accelerador, els militars durant la transició van estar prement el pedal del fre durant tota la transició i es van començar a produir aviat actituds més o menys involucionistes.

Bé, la pròxima xerrada és la de Javier Fernández López que és una persona excel·lent. També va tenir formació militar de jove, ara actualment és professor de Dret Polític i ell us parlarà de la Transició i sobretot del 23-F i aquestes coses, perquè jo he estat amb ell fent algunes xerrades i ell us explicarà altres coses que jo aquí no he dit. Parlarà més de tots els temes relacionats amb el 23-F i fins i tot seria bo que abans de venir a escoltar-lo repassèssiu una mica allò del 23-F perquè ell és molt especialista i parlarà d'interrogants partint de la base que ja ho coneixeu. Però al començar la transició es va haver de parlar en temes militars anant de puntetes i amb peus de plom perquè ells continuaven tenint la força armada i els generals aquells continuaven essent els que havien fet la guerra amb en Franco. I aleshores va ser una operació complicada, a poc a poc anar-los canviant. La transició podíem veure-la començar al moment que es mor en Franco. Jo crec que és el moment més lògic de veure començar la transició; fins que en Franco no es mor, la dictadura és dura. El moment que en Franco es mor i puja en Juan Carlos comença l'evolució i la transició es podria fer acabar l'any 82 quan guanyen les eleccions els socialistes. Per què? Doncs perquè la prova de foc d'una transició és que governin no els que vénen del siste-

ma autoritari, encara que hagin evolucionat, per exemple en Suárez, la UCD, eren demòcrates autèntics, evidentment, però havien començat, en Suárez havia estat ministre del Movimiento. Havien començat amb en Franco i per tant eren més fàcils de pair per les forces armades. Però és clar, la prova de foc és quan ja no és un franquista evolucionat, sinó que són els socialistes o els comunistes o els nacionalistes catalans els que pugen, en aquest cas van ser els socialistes, aleshores, és clar, aquí quan comencen a governar aquests doncs és que la democràcia està consolidada. La prova és que a més a més l'últim cop d'estat, l'últim intent de cop d'estat va ser, estava preparat per fer-se el dia de la reflexió, abans de les eleccions que van guanyar els socialistes. Els van enganxar, eren quatre coronels alts caps, i els van ficar a la presó, hi van estar bastants anys i un fins i tot va morir a la presó. És a dir que el període és entre el 20-N del 75 i el 28 d'octubre del 82, el període aquest de la transició, durant el qual es va haver d'anar molt de puntetes, però és que l'exèrcit fins i tot en l'època dels socialistes, i això us ho explicarà en Serra, es va haver de fer molts esforços per anar-ho canviant.

EL EJÉRCITO DURANTE LA TRANSICIÓN DEMOCRÁTICA (1975-1982)

Ponent:
JAVIER FERNÁNDEZ LÓPEZ
Universidad de Zaragoza

1. Introducción

Antes de entrar en el fondo del asunto que voy a tratar, creo que es conveniente el que nos detengamos en delimitar algunos conceptos, tales como transición y Ejército.

En España utilizamos la palabra transición para indicar el periodo de tiempo que transcurre desde que el régimen político autocrático del General Franco es sustituido por otro régimen, éste democrático. De una manera más amplia, una transición política supone el cambio de un régimen a otro, un lapso de tiempo en el que se produce esa transformación en un determinado Estado. Quienes han efectuado estudios sobre nuestra transición han utilizado diferentes períodos de tiempo para referirse a ella. No hay discusión en el comienzo, el día en el que fallece el anterior Jefe del Estado, 20 de Noviembre de 1975, pero sí hay un cierto debate sobre la fecha en la que finaliza, 15 de Junio de 1977, 29 de Diciembre de 1978, 28 de Octubre de 1982.

Para Juan José Linz la transición finaliza el día en el que se celebran elecciones, de conformidad con la Ley para la Reforma Política.[1] La soberanía ha pasado al pueblo español y serán las Cámaras elegidas democráticamente las que tomen las decisiones pertinentes desde ese momento. Otros

1. Juan J. Linz, "La transición a la democracia en España en perspectiva comparada", en R. Cotarelo (comp.) *Transición política y consolidación democrática*. Madrid 1992. Pág. 445.

autores[2] alargan el periodo de transición hasta el día en el que entra en vigor la Constitución, ya que es en ésta dónde se definen las grandes líneas de lo que será el nuevo régimen político. Dadas las peculiaridades de nuestra transición, en la que la reforma se impuso a la ruptura, con un Adolfo Suárez designado por el Rey en un primer momento, y elegido después por dos veces, hay quienes opinan que no podemos dar por finalizada la transición hasta el momento en el que se produce la alternancia en el gobierno, dejando de formar parte del mismo personas procedentes del régimen anterior, hecho que acontece en las elecciones del 28 de Octubre de 1982.[3] A esta última opción le añade más fuerza el intento de golpe de Estado del 23-F, ocurrido en 1981, que vendría a demostrar lo endeble de nuestra democracia, en pleno tránsito aún. Incluso hay autores que introducen otros elementos para concretar más este período de transición, como Javier Tusell, que distingue entre dos transiciones, una formal y otra efectiva, no dando comienzo ésta hasta que Adolfo Suárez es nombrado presidente del gobierno.

A los efectos del tema que nos ocupa, creo que hay que introducir algunos elementos más. Para conocer la influencia que las Fuerzas Armadas tienen en nuestra reciente transición, es imprescindible situar el arco temporal en fechas distintas. Más que hablar de los militares en la transición habría que decir en la preparación a la transición, en ésta y en la consolidación de la misma. Por esta razón a mí me parece más correcto hablar de militares en el cambio de régimen, especificando unos años determinados 1969-1982,[4] por unas razones que voy a exponer. El Ejército es una institución muy jerarquizada y las personas que están en la cúpula de mando lo hacen a unas edades bastante avanzadas, entonces mucho más que ahora, razón por la cual hay que conocer su forma de ser, sus actividades, en los años anteriores. Si a ello añadimos que don Juan Carlos siempre se ha definido como militar, y así ha actuado en momentos decisivos de su reinado, habrá que observar a algunos militares desde el momento en el que el futuro rey es nombrado sucesor a la Jefatura del Estado, es decir, en 1969. Por lo que respecta al momento final, dentro de lo que ya sería técnicamente consolidación de la democracia, a mi juicio, debemos irnos hasta el 28 de Octubre de 1982, dado que en ese año se ha celebrado el juicio por la in-

2. Manuel Ramírez, "Reflexiones sobre la transición española a la democracia", en *Europa en la conciencia española*. Madrid 1996. Pág. 91. Felipe Agüero, *Militares, civiles y democracia*. Madrid 1995. Pág. 32. Paul Preston, *El triunfo de la democracia en España (1969-1982)*. Barcelona 1986. Pág. 5.

3. Raymond Carr, "La transición política española vista desde fuera" en *La transición política española*, Universidad Complutense de verano en Moscú 1991. Madrid 1992. Pág. 45. Juan P. Fusi, *De la dictadura a la democracia*. Madrid 1983. Pág. 130.

4. Javier Fernández López, *El Rey y otros militares. Los militares en el cambio de régimen político en España (1969-1982)*. Madrid 1998. Pág. 38.

tentona golpista del 23-F, España ha ingresado en la OTAN, algo muy importante bajo la óptica militar, y, finalmente, tras las elecciones se va a producir la alternancia en el ejercicio del poder.

En relación con el Ejército y los militares, de una manera muy breve, creo que en los momentos en los que se produce la transición no se puede hablar con rigor de la actuación del Ejército. Quienes actúan son unos determinados militares, que lo hacen por estar en concretos puestos de la jerarquía militar, de los más elevados, pero a título individual. Un Ejército es visto por la sociedad como algo único cuando su actividad se ajusta a sus obligaciones estrictamente profesionales, cuando sus mandos no son apenas conocidos, pero esto no ocurre en los años que estamos estudiando. Los nombres de algunos generales estaban en los medios de comunicación todos los días, y sus acciones eran jaleadas por unos o por otros, según las simpatías de cada cual. Nadie sabía cuál sería la actitud del Ejército, era una gran incógnita. Lo que sabíamos era lo que quería éste o aquel general, es decir algunos militares. En nuestra transición más que hablar del Ejército o de las Fuerzas Armadas, hay que hacerlo de los militares.

2. Antecedentes a recordar

Dentro del plan de estudios pactado por don Juan y por Franco[5] para quien terminaría siendo rey el 22 de Noviembre de 1975, Juan Carlos de Borbón, estaba su ingreso y permanencia en las Academias de oficiales de los tres Ejércitos, sitas en Zaragoza, San Javier (Murcia) y Marín (Pontevedra). Durante cuatro cursos, 1955/56 a 1958/59, en pleno período personal de formación y maduración, va a seguir las vicisitudes de los aspirantes a ser oficiales, va a convivir con éstos, a hacer amigos, se va a convertir, en definitiva, en uno de ellos. La frase "yo soy un oficial de la catorce", la ha repetido don Juan Carlos en muchas ocasiones, festivas o difíciles. Él se considera un militar y cuando se dirige a este colectivo les dice que les está hablando "uno de los vuestros". Algunos de los amigos que hará en estos años le serán de mucha utilidad en el futuro, como fuentes de información o como enviados en misiones muy delicadas. Con muchos de ellos mantendrá, de forma discreta, un continuo contacto personal y algunos de estos compañeros y amigos le prestarán un gran servicio cuando se desencadene el golpe de Estado del 23-F.

5. En una reunión celebrada el 25 de Agosto de 1948 a bordo del yate "Azor". Fruto de la misma será el viaje que emprenderá don Juan Carlos de Borbón el 9 de Noviembre de ese año para dirigirse desde Estoril hasta Madrid, donde cursará sus estudios.

En los años que van desde 1969 a 1975 ocurren, en el ámbito militar, algunos hechos que tienen que ser destacados ya que tendrán su influencia en el futuro. Así hay que recordar, aunque sea de manera muy sucinta, la aparición de la UMD, el cese del Teniente General Díez-Alegría y el vuelo del Príncipe al Sáhara español actuando como Jefe del Estado interino, en plena crisis de la marcha verde. Todos estos hechos han sido destacados convenientemente por conferenciantes que han intervenido en este ciclo con anterioridad, razón por la que no voy a profundizar en ellos, limitándome a citarlos y a insistir en el valor que todos ellos tendrán en un futuro.

3. El gobierno Arias

Don Juan Carlos hubiese querido contar con su fiel Torcuato Fernández-Miranda como presidente del gobierno, pero la fuerza de los hechos le convenció de que no era posible. La solución Arias en el gobierno, Torcuato en las Cortes y en el Consejo del Reino, no era la deseada pero resultó la única posible y, a la larga, la mejor.

Carlos Arias Navarro se creyó el guardián de las esencias del franquismo y, como tal, pretendió gobernar de manera que nadie pudiese achacarle la más mínima desviación respecto de los principios fundamentales del régimen franquista. Por indicaciones, siempre indirectas, del Rey, aceptó colocar en determinados ministerios a algunas personas con la etiqueta de *reformistas*, pero con la intención de no sacar adelante ninguna de sus propuestas. En lo militar nombró a tres Ministros,[6] añadiendo un cuarto a la cabeza de todos ellos, con el rango de Vicepresidente, puesto en el que situó a Fernando de Santiago y Díaz de Mendívil. Quienes conocían a éste sabían que era la persona idónea para el puesto, dentro de los esquemas de Carlos Arias, ya que su ideología era absolutamente franquista. Este general será foco de varios quebraderos de cabeza en el futuro ya que su permanencia en el gobierno será breve y con posterioridad lanzará desde las páginas del diario ultraderechista *El Alcázar* duros alegatos en contra de la democracia y de cualquier reforma.

La labor de gobierno de Arias Navarro resultó ser nula. No quiso aceptar ninguna propuesta y fue incapaz de ordenar a sus fieles que presentasen alguna. La incorporación a este primer gobierno de la monarquía de perso-

6. Manteniendo la costumbre instaurada por Franco. Los designados fueron Félix Álvarez-Arenas Pacheco en Tierra, Carlos Franco Iribarnegaray en Aire y Gabriel Pita da Veiga en Marina. Como Ministro de Presidencia situó a otro militar, aunque en situación ajena al servicio activo, el comandante Alfonso Osorio, perteneciente al Cuerpo Jurídico del Ejército del Aire.

nas de gran prestigio, como Areilza, Garrigues o Fraga, no fue más que un señuelo. Si don Juan Carlos ya estaba convencido de que no era el presidente que él quería, a los pocos meses ya no le quedaba duda alguna. Con una acción muy arriesgada, ofreció al mundo, desde la revista *Newskweek*, el titular "Arias es un desastre sin paliativos", después del cual ya no le quedaban muchas horas de presidencia al antiguo alcalde de Madrid. Vista con una cierta distancia la labor de Carlos Arias hay que afirmar que, en lo que al gobierno se refiere, fue nula, pero bajo la óptica de los cambios a introducir en el régimen franquista una vez desaparecido Franco, su inacción fue magnífica. Los españoles comprendimos que Franco había muerto y que no pasaba nada, que seguíamos viviendo y que los males tantas veces pronosticados no venían. Por otra parte, todos nos dimos cuenta de que sin Franco el franquismo era imposible, y que, necesariamente, había que caminar hacia otros postulados. Fueron unos meses de calma tensa en los que se prepararon las estrategias que triunfaron más tarde.

4. Las primeras decisiones de Suárez en el ámbito militar

El nuevo presidente del gobierno, Adolfo Suárez, fue una sorpresa para la mayoría, incluidos los más informados. Muy sonado fue el artículo de Ricardo de la Cierva "¡Qué error, qué inmenso error!,[7] advirtiendo al Rey del tropezón que, a su juicio, acababa de cometer. Bien por ser así su carácter, bien por intentar ganarse a la opinión pública cuanto antes, el joven presidente comenzó a tomar decisiones innovadoras nada más tomar el poder. Dentro del ámbito militar hay dos hechos que serán decisivos en el futuro y que tienen lugar en los primeros días de su gobierno. Las fechas, 8 y 22 de Septiembre, reunión con los altos mandos de las Fuerzas Armadas, y dimisión y relevo de Fernando de Santiago en la Vicepresidencia para asuntos de la Defensa.

Una de las primeras decisiones que tomó Adolfo Suárez fue la elaboración de un proyecto de ley que permitiese el tránsito desde las leyes fundamentales del franquismo a una nueva legalidad. La que terminaría siendo Ley para la reforma política nació como anteproyecto en el seno de algunos ministerios, tema sobre el que sigue habiendo una cierta controversia, pero que, una vez aprobada en el Consejo de Ministros, se convirtió en un proyecto de ley del gobierno. Dado que el contenido del mismo era rupturista, ya que hablaba de derechos fundamentales, de soberanía popular, de elec-

7. Publicado en el diario *El País* el 8 de Julio de 1976.

ciones, etc., alguien tuvo una idea en relación a los militares: sería conveniente que un miembro del gobierno les explicase el alcance de la reforma a emprender. Aceptada la propuesta, nacida en Sabino Fernández Campo, entonces Subsecretario de Presidencia, el mismo Suárez decidió ir en persona, confiado en su capacidad de persuasión.

Para el día 8 de Septiembre estaban convocadas reuniones de los Consejos Superiores de los tres Ejércitos, por lo que reunir a los altos mandos de todas las Fuerzas Armadas resultó sencillo. El presidente dividió el acto en dos partes claramente diferenciadas, una primera en la que, a modo de una conferencia, les explicó lo que se pretendía con la reforma a emprender. Posteriormente, de una forma más distendida, fue alternando en diferentes grupos, hablando con todos. Algunos de los militares asistentes afirmaron que Suárez les había hecho de forma solemne la promesa de que no legalizaría al Partido Comunista. Otros han afirmado que nunca oyeron tal afirmación.[8] Después de estudiar las más diversas fuentes, la conclusión a la que he llegado es que Adolfo Suárez no hizo dicha promesa en la primera parte del acto, aunque, contestando después a preguntas concretas de alguno de los asistentes en uno de los grupos, sí que llegó a decir que, con los estatutos vigentes, no podía ser legalizado el PCE. La reunión terminó dentro de un clima de euforia ya que Suárez se supo ganar las simpatías de los asistentes, aunque algunos de ellos salieron de allí convencidos de algo que nunca se llegó a prometer de manera solemne.

Unos días después, en las deliberaciones del Consejo de Ministros, se planteó la posibilidad de legalizar a algunos sindicatos, entre los que se encontraban las Comisiones Obreras, muy ligadas en aquellos momentos al clandestino Partido Comunista. El Vicepresidente del Gobierno para asuntos de la Defensa se levantó airado y, a grandes voces, presentó su dimisión. De nada sirvieron los intentos de apaciguarlo de su compañero de gabinete el vicepresidente Alfonso Osorio, que pretendió hacerle ver que algunos cambios eran imprescindibles para poder mantener otras esencias del régimen franquista vivas.

Esta dimisión resultó providencial para Adolfo Suárez ya que nombró para relevarle al Teniente General Manuel Gutiérrez Mellado, quien sería desde entonces uno de sus principales apoyos en todas las reformas a emprender y, muy especialmente, en el campo militar. La llegada de Gutiérrez Mellado al gobierno no fue bien aceptada por los más ultras ya que, desde el primer día, la prensa más reaccionaria le hizo blanco de sus ataques. La razón de ello fue una carta que el dimisionario De Santiago publicó y una

8. Miguel Vega Rodríguez, entrevista grabada, Fundación *Ortega y Gasset*. Manuel Gutiérrez Mellado, *Un soldado de España*. Barcelona 1983. Pág. 148.

réplica que le dedicó el también Teniente General Iniesta, siempre desde *El Alcázar*. La reacción del nuevo Vicepresidente fue lógica en el fondo aunque desafortunada en las formas ya que pretendió pasar a la reserva a los autores de las cartas apoyándose en una ley de 1942, lo que legalmente era inviable. El incidente se saldó con la incoación de un expediente administrativo que dejó sin sanción la actuación de los dos Tenientes Generales y sin el pase a la reserva de ambos. Este rasgo de la personalidad de Gutiérrez Mellado causó importantes problemas a lo largo de toda la transición: decisiones razonables mal llevadas a la práctica por precipitación o por falta de experiencia en el mando.

Con este relevo se pone de manifiesto un hecho que será decisivo en toda la transición, la existencia dentro del Ejército de tres grupos. El primero, muy visible por la gran potencia de los medios de comunicación que le servían de altavoz, el de los más conservadores, amantes del franquismo y nada proclives a aceptar cambios en el panorama político; un segundo, en el otro extremo, de militares concienciados políticamente, deseosos del cambio hacia un régimen democrático, con efectivos muy escasos aunque con una cierta presencia en la opinión pública merced a sus contactos con partidos de la oposición, aún ilegales; y entre ambos un tercer grupo, el más numeroso, difícil de cuantificar dado su silencio y ausencia de organización, respetuoso con el franquismo aunque favorable a unos mínimos cambios que fuesen acercando a España hacia organizaciones políticas similares a las existentes en otros Estados.[9]

5. La legalización del Partido Comunista

Una vez aprobada la Ley para la Reforma Política, había que ir tomando las decisiones pertinentes para llegar a la convocatoria de elecciones generales. Uno de los primeros paso que se tuvieron que dar fue el de hacer posible la actividad de los partidos políticos, hacerlos legales. Se ideó un mecanismo muy simple, conocido como la ventanilla, que fueron superando uno a uno los principales partidos. Todos menos uno, tal vez el más fuerte, el Partido Comunista, ya que muchos españoles aún seguían viendo en él al mismísimo diablo. La gran referencia del franquismo fue el anticomunismo. Un lema propagandístico durante los cuarenta años fue que España era el único país del mundo que había derrotado al comunismo internacional, y ahora, a año y medio del fallecimiento de Franco, se presentaba el gran dilema, legalizar o no al PCE.

9. Jesús Martínez Paricio, "Defensa nacional y militares en el umbral del nuevo siglo", en José Vidal-Beneyto (ed), *España a debate: la política*. Madrid 1991. Pág. 118.

Suárez había quedado gratamente impresionado en el funeral por las víctimas del atentado de la calle de Atocha, a finales de enero. Sus conversaciones con Carrillo, tras el espectáculo de la peluca, detención y puesta en libertad, le habían convencido de la necesidad de contar con los comunistas. Si quería construir un régimen democrático, y esa era su intención, no era aceptable excluir a un partido y, menos aún, a uno de los que se presumían más importantes. A primeros de Abril estaba decidido a legalizar al PCE, solo tenía que buscar apoyos jurídicos y encontrar el momento más adecuado. Como había hecho en otras decisiones importantes, la sorpresa iba a ser su aliada. Así el sábado santo 9 de Abril, cuando media España estaba recogida en plena oración cuaresmal y la otra media de vacaciones, legalizó al Partido Comunista. Si bien los simpatizantes de este partido se comportaron de manera razonable, exhibiendo su alegría pero sin provocar incidentes, no iba a ser igual en el otro extremo del espectro político. La ultraderecha no aceptó de buen grado dicha medida y lanzó una impresionante campaña en contra de la actividad del gobierno aprovechando un par de hechos cuyos protagonistas fueron hombres de uniforme.

El Ministro de Marina, Gabriel Pita da Veiga, presentó su dimisión con carácter irrevocable. Cuantas veces se le ha preguntado sobre esta decisión ha contestado lo mismo: no me pronuncio sobre el fondo del asunto, pero la forma me pareció inaceptable. Hay que volver a decir algo ya apuntado, la forma de ser del Teniente General Gutiérrez Mellado. Si la mayoría de los españoles le consideramos el militar de la transición, con actitudes casi heroicas como en la tarde del 23-F, un mínimo respeto a la verdad nos debe llevar a afirmar que su talante no siempre fue el más adecuado. Si Suárez no dudó en ir personalmente a explicarles a los altos mandos de los tres Ejércitos en qué iba a consistir la reforma emprendida, él no debió actuar al modo del ordeno y mando. Era conocedor de las resistencias existentes en ciertos oficiales de las Fuerzas Armadas a la legalización del PCE. Debía saber que en la Marina los excesos cometidos sobre los oficiales de los buques en los primeros momentos de la guerra civil habían sido muchos y que el recuerdo de aquellos hechos estaba aún muy vivo. Por ello, y por buscar la concordia, debió hablar con los tres ministros militares antes de hacerse pública la legalización, y no lo hizo. Testimonios de gran valor, muy próximos a él en aquellos momentos, nos han llevado a saber que fue este general quien convenció a Suárez de tomar la decisión tal como se hizo.

La dimisión del almirante Pita da Veiga supuso un importante problema ya que, por primera vez desde el inicio de la transición, los españoles veían de forma muy nítida que ciertas personas no estaban a favor del cambio y, lo que era peor, que estaban dispuestas a hacer algo para dificultarlo.

Su relevo fue sorprendente ya que se trató del almirante Pery Junquera, en situación de reserva, algo perfectamente legal pero extraño, pues la costumbre era que siempre el Ministro fuese un militar en activo.

Si el problema en la Marina se resolvió con sorpresa pero con cierta rapidez, no ocurrió lo mismo en el Ejército de Tierra ya que allí el Consejo Superior del Ejército protagonizó un incidente de mayor calado. Ante la legalización del PCE el Consejo decidió difundir a todas las Unidades una nota. La lectura de la misma resulta esclarecedora de lo que pensaban en aquellos momentos los más altos mandos de este Ejército. El contenido de la misma fue ampliamente difundido por los periódicos más ultras, sembrando el temor entre la mayoría de los españoles. La intervención del Ministro, Félix Álvarez-Arenas, pretendió tranquilizar algo los ánimos, explicando que la nota conocida no era correcta y que se había sancionado a los culpables de su difusión. En su lugar se hizo pública otra, con intención de bajar la temperatura, pero la lectura de la misma no resultaba tranquilizadora. La opinión pública captó perfectamente lo que ocurría, el peligro de una actuación involucionista era evidente. Los directores de los periódicos más comprometidos con el cambio redactaron un editorial conjunto, "No frustrar una esperanza", que se publicó el sábado 16 en todos ellos.

Si ya había inquietud en muchas personas, el nivel de la misma hubiese subido aún más si hubieran conocido las conversaciones del General Milans del Bosch con algunos de sus subordinados. Por primera vez desde la muerte de Franco afirma: "deberíamos sacar los carros de combate a la calle". En esta fecha del 9 de Abril y en este hecho, legalización del Partido Comunista, hay que situar el antecedente más remoto del futuro intento de golpe de Estado del 23-F.

6. Del 15 de Junio de 1977 al 29 de Diciembre de 1978

Las primeras elecciones democráticas tienen lugar el 15 de Junio de 1977. El 29 de Diciembre de 1978 entra en vigor la Constitución. En los muchos días que transcurren entre ambas fechas el hecho más destacable que tiene lugar en España es la elaboración de una Constitución, pero no solo ocurre eso. En el ámbito militar hay algunas actividades que debemos recordar: la creación del Ministerio de Defensa; la gira del Teniente General Gutiérrez Mellado por diferentes acuartelamientos de España explicando el contenido de la Constitución, cuando ésta aún no ha entrado en vigor; y, finalmente, la *Operación Galaxia*.

Dentro del plan de modernizaciones que emprendió Gutiérrez Me-

llado una de las reformas de mayor calado consistió en la creación del Ministerio de Defensa. Tanto en nuestra historia como en la de los países más próximos al nuestro, la existencia de tres ministerios distintos para dirigir la política de defensa es algo extraño y difícil de explicar. Sólo en los años del régimen franquista se conoce un hecho así.[10] Por esta razón y por otras de simple operatividad, la desaparición de los tres Ministerios militares era algo esperado y que no causó sorpresa alguna. Tras las elecciones generales, en la formación del nuevo gobierno se produjo el cambio y desde ese momento un cargo que siempre ha existido en la estructura de los tres Ejércitos pasó a desempeñar funciones más importantes, razón por la que debemos destacarlo. Se trata de las jefaturas de los Estados Mayores de cada uno de los Ejércitos, antes subordinadas a cada ministro, ahora cúpula operativa de la cadena de mando, vértice superior de las mismas, con una mayor capacidad de actuación y de decisión. Hay que citar los nombres de dos de los generales que adquirirán especial protagonismo desde estas jefaturas, concretamente en el Ejército de Tierra: José Vega Rodríguez[11] y José Gabeiras Montero. La persona designada por Adolfo Suárez para ocupar la nueva cartera de Defensa fue la misma que estaba dirigiendo la reforma en el campo militar, Gutiérrez Mellado.

El camino de la Constitución fue largo. Casi año y medio para redactar y aprobar la nueva ley de leyes de nuestro ordenamiento jurídico. Si en algunos sectores de la sociedad española se esperaba resistencia a ciertos contenidos de la misma, el militar era, por muchas razones, uno de ellos. Una vez más una buena idea se va a desarrollar de manera inadecuada, creando problemas en vez de solucionarlos. El Teniente General Manuel Gutiérrez Mellado creyó oportuno explicar personalmente a los mandos de las Fuerzas Armadas el contenido de la Constitución. Tras recibir el visto bueno de Suárez, se puso a diseñar un mapa de ciudades a las que acudir, atendiendo a la guarnición de las mismas. En casi todos los acuartelamientos en los que estuvo encontró alguna actitud poco receptiva, pero no se pasó a mayores. En casi ningún caso, para ser exactos, ya que en Cartagena sí que hubo un

10. José A. Olmeda afirma que el objetivo de Franco al sentar en la mesa del Consejo de Ministros a tres, uno de cada Ejército, era simplemente el de evitar la figura de otro militar, distinto a él, que le pudiese hacer sombra. *Las Fuerzas Armadas en el Estado franquista*. Madrid 1988. Pág. 134.

11. A este Teniente General hay que considerarlo como ciertamente atípico en aquellos momentos. Por un lado no duda en definirse como socialdemócrata y por otro asiste a varias reuniones progolpistas. Sus relaciones con Gutiérrez Mellado siempre fueron tensas y su dimisión del cargo de Jefe del Estado Mayor del Ejército de Tierra, presentada el 18 de Mayo de 1978, tendrá un efecto diferido de enorme trascendencia: tras la permanencia en este puesto durante un año, por razones de edad, del Teniente General De Liniers, en Mayo de 1979 se nombrará a Gabeiras Montero para este puesto en medio de una importante polémica.

serio incidente el viernes 17 de Noviembre de 1978. La mañana es soleada en Cartagena pero se observan nubarrones de procedencia distinta a la celeste. En primera página de *Diario16* se da la noticia de la detención de dos oficiales, Tejero e Ynestrillas, implicados en una trama golpista. Cuantos se están concentrando en un hangar del Ejército del Aire, a la espera de la intervención del Vicepresidente del Gobierno, están comentando la noticia y el ambiente está enrarecido. A los pocos minutos de haberse iniciado el acto se va a producir un serio incidente.

El enfrentamiento público que van a tener los generales Gutiérrez Mellado y Atarés Peña es desagradable, con voces altisonantes y frases de desprecio hacia la futura Constitución y la democracia. La actitud del Capitán General de la Tercera Región Militar, Jaime Milans del Bosch, será de desprecio hacia el Ministro. El expediente judicial que se incoó por estos hechos se cerrará sin sanción alguna y la conformidad con la resolución fue firmada por Milans del Bosch ya que entonces, con el Código de Justicia Militar de 1945 vigente, es la máxima autoridad jurisdiccional militar. Un acto grave de indisciplina pública que no se sanciona, algo sobre lo que no cabe hacer el más mínimo comentario favorable, ni a la actitud del general Atarés ni respecto de la sentencia. Ello no empece para que reconozcamos que el general Gutiérrez Mellado pecó de inexperiencia, demostrando su ausencia de dotes de mando y su desconocimiento de la psicología castrense. A muy pocos mandos se les ocurriría organizar un acto, previsiblemente polémico, con casi mil asistentes, mezclando Oficiales y Suboficiales de los tres Ejércitos. La estética era más próxima a un mitin político que a un acto castrense.

La *Operación Galaxia* fue descubierta gracias a varios oficiales que informaron a sus mandos de lo que se estaba tramando. Este es un dato que hay que tener muy en cuenta pues nos indica bien a las claras cómo son los golpistas. Están tan convencidos de la bondad de sus planes y tienen tanta seguridad en que todos los demás piensan como ellos, que tratan de captar a personas que no dudan en dar conocimiento de forma inmediata a sus mandos. Los servicios de información de la Guardia Civil, de la Policía Nacional, y el CESID, actuaron con celeridad y profesionalidad. El presidente del gobierno hizo lo que debía, ordenar la detención de los implicados. El Consejo de Guerra condenó a los dos protagonistas a penas de siete meses y de seis años y un día. El Capitán General de Madrid, Guillermo Quintana Lacaci discrepó de la sentencia, pero el Consejo Supremo de Justicia Militar la confirmó.

En esta *Operación Galaxia* hay dos enseñanzas a extraer: la primera es que hay militares que no están a favor de la democracia y, como tienen medios para ello, están dispuestos a hacer todo lo posible para detener su

avance; la segunda es que si fracasan las sanciones son tan ridículas que dan pie a una nueva intentona. Este intento de golpe de Estado no fue una simple charla de café[12] ya que estaba bien planificado y con posibilidades ciertas de triunfar en caso de haberse puesto en marcha.

7. La Constitución entra en vigor

La ley para la Reforma Política es una ley-puente, cuyo único objetivo era servir de paso desde una legalidad franquista a otra democrática. Una vez aprobada la Constitución, ésta pasa a ser la principal norma del Estado, la referencia para todo. Cualquier norma anterior que sea contraria a su contenido queda derogada de forma expresa en virtud de la Disposición Derogatoria Tercera. Toda norma a aprobar desde este momento, deberá respetar lo establecido en ella. Formalmente no cabe duda de que la transición ha terminado. Algunos acontecimientos posteriores nos demostrarán que en la realidad no es así.

El contenido de la Constitución es claramente rupturista respecto de las normas del régimen anterior. Por lo que respecta a las Fuerzas Armadas, una primera lectura de los preceptos dedicados a ellas parece indicar lo contrario. Las misiones establecidas en el artículo octavo son una copia casi literal de lo regulado en el artículo 37 de la Ley Orgánica del Estado de 1967. El Jefe del Estado era el mando supremo de los Ejércitos, art. 6 LOE, y ahora lo sigue siendo, artículo 62 h) CE. Pero no todo son parecidos ya que hay diferencias importantes. La primera, tal vez la más relevante, es que por primera vez en nuestra historia el control del ejercicio de los derechos y libertades por parte de los ciudadanos no está bajo la esfera militar. Las Fuerzas de Orden Público ya no son parte de las Fuerzas Armadas, como sucedía en el régimen anterior, art. 37 LOE. Y la dependencia orgánica de las FAS queda claramente bajo la acción del gobierno, poder ejecutivo del Estado, art. 97 CE. Una lástima es que se mantenga la pena de muerte, por expresa voluntad de alguno de los senadores militares de designación real,[13] aceptada por el partido mayoritario.

12. Es la expresión textual que utilizó el Presidente del Consejo Supremo de Justicia Militar, Teniente General Vega Rodríguez. Entrevista recogida por María Mérida, *Mis conversaciones con los generales*, Barcelona 1980, p. 265.

13. Los tres designados fueron: los Tenientes Generales Luis Díez-Alegría, del ET y Ángel Salas Larrazábal, del EA; y el Almirante Marcial Gamboa Sánchez-Barcaíztegui. Dijeron no haber recibido nunca instrucciones desde la Zarzuela o desde despachos militares. En la votación final, sesión plenaria del Senado, votó en contra de la Constitución el Almirante y se abstuvieron los otros dos.

El punto más polémico y de mayor complejidad a la hora de tratar de explicarlo[14] es el relativo al mando supremo de las FAS, que corresponde al Rey. Una Constitución que, en consonancia con otras de Estados próximos al nuestro, despoja al monarca de cualquier poder efectivo y que parece contradecirse a sí misma en esta disposición. Aunque jurídicamente el sentido de las palabras del art. 62 h) sea casi opuesto a lo que parecen significar, el que se incluyera este precepto en la Constitución tuvo mucho que ver con el deseo de los constituyentes de hacer pequeños guiños a algunos poderes fácticos, gestos difíciles de entender hoy pero muy sensatos en aquellos momentos. Muchos de los altos mandos de las FAS estaban, espero que hoy no sea así, convencidos de que el mando que la Constitución atribuye al Rey es un mando efectivo, militar, en el pleno sentido de estas palabras. Para ellos el refrendo y la irresponsabilidad del Rey son conceptos jurídicos complejos y no les prestan mucha atención. Cuando el 23-F reciban órdenes directas del Rey, ninguno de ellos entrará a considerar si el gobierno en funciones está refrendando o no las mismas, eso son tecnicismos de los políticos. El Rey manda, nosotros obedecemos, y ya está. No sé si alguno de los ponentes constitucionales pensó o soñó alguna vez en el valor que tendría este artículo 62 h) en la defensa del régimen democrático que estaba naciendo al paso de esa Constitución.

8. Un nombramiento polémico: Gabeiras Montero nuevo JEME

Ya he apuntado que el Teniente General Gutiérrez Mellado tenía un carácter muy peculiar, extraordinario en su conjunto para el cambio hacia el régimen democrático que estaba impulsando Adolfo Suárez, pero muy dado a sembrar discordia y polémica entre los miembros de las Fuerzas Armadas. Además de su carácter, su propia trayectoria personal dentro del Ejército y, en los últimos años, los ataques que sufrió un día sí y otro también desde las filas de la ultraderecha, le hicieron ir cerrando el círculo de sus fieles. Cada vez que tenía que efectuar un nombramiento tenía serias dificultades, sobre todo si eran cargos de especial importancia, como es el que nos ocupa, nada menos que el de Teniente General JEME, el puesto más alto dentro del escalafón del Ejército de Tierra.

Respecto de la responsabilidad del nombramiento, queda claro que el Ministro de Defensa era Agustín Rodríguez Sahagún[15] y el propio Gutié-

14. Javier Fernández López et al. *Introducción al Derecho y Derecho Constitucional*, Madrid 1994, p. 232.

15. Tras las elecciones generales de 1 de Marzo de 1979 fue nombrado Ministro de Defensa un civil, algo que no ocurría en España desde la Segunda República.

rrez Mellado, para no ser acusado de intromisión, en alguna ocasión declaró que él no tuvo nada que ver, aunque en otras declaraciones el subconsciente le jugó una mala pasada y dice que "decidimos". Que Agustín Rodríguez Sahagún, magnífica persona por otra parte, fuese el único responsable de este nombramiento es imposible, entre otros motivos por uno, el salto que se dio en el escalafón sólo lo conocen quienes están al tanto de estos temas, los profesionales de la milicia. Cualquier ministro hubiese optado por nombrar a uno de los Tenientes Generales, lo habitual. Si se hace algo fuera de lo normal, como es ascender a un General de División al empleo superior y situarlo a la cabeza del escalafón, la iniciativa tiene que partir del Vicepresidente Gutiérrez Mellado. A este dato hay que añadir otro, la amistad personal de ambos, nombrador y nombrado, incluso socios en alguna empresa años antes.

Sobre la legalidad de la decisión no hay nada que objetar, para nombrar a un nuevo JEME hay que elegir entre los Tenientes Generales en activo y los Generales de División del primer tercio de su escalafón. Si se elige a uno de éstos, se le debe ascender al empleo superior y después nombrarlo JEME. Eso es lo que se hizo. Pero también se tomó otra decisión, ésta ya absolutamente discutible. Bien por mala conciencia o bien para buscarse futuros aliados en la batalla que se iba a librar a partir de entonces, se ascendió al empleo de Teniente General a otros cinco Generales de División, los que eran más antiguos que Gabeiras en el empleo anterior. De repente el escalafón de Tenientes Generales se vio incrementado en seis más,[16] sin necesidad alguna. Las dos decisiones, nombrar a Gabeiras JEME y ascender a cinco generales, fueron muy mal recibidas dentro de los altos mandos de las Fuerzas Armadas.

Si me estoy extendiendo algo en estos hechos es porque tienen una gran trascendencia en lo que ocurrirá años después y esto es muy poco conocido. Algunas personas, Jaime Milans del Bosch a la cabeza, nunca aceptarán a Gabeiras y en los odios de los futuros golpistas éste será el tercer hombre, Suárez, Gutiérrez Mellado y Gabeiras. Por otra parte la personalidad de este general, con actitudes rayanas en la chulería, no ayudará mucho a conciliar ánimos. Para ser justos con él hay que terminar por decir que su intervención en el fracaso de la intentona golpista del 23-F fue decisiva.

De forma previa al nombramiento de un nuevo JEME se tiene que reunir el Consejo Superior del Ejército y elevar un informe no vinculante so-

16. Por R. Decreto 1165/1979 fue ascendido a Teniente General y nombrado JEME José Gabeiras Montero. En otros cinco R.D. fueron ascendidos al empleo de Teniente General: Luis Álvarez Rodríguez, José Morillo Garcelán, Ricardo Arozamena Girón, Antonio Pascual Galmés y Pedro Fontenla Fernández, conocidos desde entonces en círculos militares como "los generales del Palmar".

bre candidatos a dicho cargo. En la reunión previa al nombramiento de Gabeiras hubo una clara división entre los Tenientes Generales en activo del Ejército español, con enfrentamientos verbales de cierta dureza. Tres fueron los nombres que se barajaron como candidatos al nombramiento, Campano, González del Yerro y Milans del Bosch. Campano, que era entonces el más antiguo de todos, declinó esa posibilidad alegando motivos de salud. De no haberlo hecho, se hubieran planteado ciertos problemas pues el nombramiento no se tiene porqué ajustar a esta propuesta, pero hecha sobre el más antiguo y por unanimidad, mucho hubiera tenido que argumentar Gutiérrez Mellado para no nombrarlo. Personalmente creo que así lo hubiera hecho, no nombrarlo, pues las diferencias de criterio entre ambos eran muchas y notorias. Ante esta renuncia se plantearon las otras dos hipótesis y ambos generales tuvieron los mismos apoyos. Varios intentos conciliadores para buscar un consenso fracasaron, y hubo intervenciones de dureza. Cuando el 23-F el general Milans del Bosch encabece un intento de golpe de Estado, recordará esta reunión[17] y constatará que el Capitán General de Canarias, González del Yerro, será el primero en oponerse a su acción y, lo que es peor para sus intenciones, otros muchos Capitanes Generales hablarán con él y también se situarán enfrente.

Otro efecto, indirecto, de estos ascensos, lo tendremos en el relevo en la División Acorazada. Es ascendido, por lo ya explicado, a Teniente General quien era el mando de esta importante unidad, Antonio Pascual Galmés. Su relevo será el general Luis Torres Rojas, que sembrará en la DAC una semilla golpista que estuvo a punto de germinar el 23-F. El error de este nombramiento es evidente ya que su talante e ideología deberían ser conocidos por sus mandos, pero no era así. La breve etapa de este general al mando de la Brunete, poco más de seis meses, será muy importante en la formación de un núcleo de oficiales ultras en el Estado Mayor de la misma.

9. 1980: el año de las conspiraciones

Adolfo Suárez había vuelto a ser el ganador de las elecciones generales de Marzo de 1979. Lo que debería haber sido el inicio de una nueva etapa de consolidación de su liderazgo y de avance en la construcción del nuevo régimen, terminará por ser una etapa llena de sinsabores para este gran protagonista de la transición. Y si en 1979 se empezaron a vislumbrar los problemas, 1980 va a ser el año del calvario.

17. Teniente General José Mª Sáez de Tejada, entrevista grabada. Fundación *Ortega y Gasset*.

En lo militar el ruido de sables empieza a ser muy fuerte. En la División Acorazada, la más importante de nuestro Ejército, se va a producir un relevo muy llamativo. A escasos meses de haber tomado el mando de la misma es cesado, a finales de enero, el general Luis Torres Rojas. Una trama golpista con sede en el Cuartel General de esta Unidad y con ramificaciones en otras ciudades, como Ceuta y Melilla, es descubierta. Los golpistas tienen un rasgo común: están tan convencidos de que todos están a favor de sus ideas que no toman muchas precauciones. En lugares públicos, dentro de los acuartelamientos, como las salas de oficiales, comentan sus proyectos. Será así como un oficial[18] oirá durante varios días, sorprendido primero, asustado después, los planes involucionistas de su general. Alertará a su amigo Julio Busquets, diputado en esos momentos, y éste hablará con el Ministro y, mucho más eficaz, con el periodista Miguel Ángel Aguilar. Se organizó un gran revuelo, se procesó al mensajero, y se cesó al general golpista. En vez de abrir un expediente que resolviera definitivamente las responsabilidades de cada cual, se le destinó al Gobierno Militar de La Coruña, sin sanción alguna. Desde esta ciudad gallega volará el 23-F hasta Madrid para incorporarse a la trama golpista.

En los primeros meses de este año hay que reseñar otro hecho importante. Se celebra el consejo de guerra contra los dos procesados por la intentona golpista conocida como *Operación Galaxia* y las penas que se les imponen son ridículas, siete meses y seis meses y un día. Dado el tiempo que llevaban en prisión preventiva, Tejero y Sáenz de Ynestrillas salen inmediatamente en libertad. Si ya en la prisión militar de Alcalá de Henares han tenido tiempo de recibir visitas golpistas, en libertad se van a dar los pasos precisos para llegar hasta el 23-F. Está acreditado que es en Mayo de este año cuando Tejero y Mas Oliver entran en contacto por medio de Juan García Carrés. Pedro Mas es el ayudante de Milans del Bosch, por lo que debemos entender que quienes entran en contacto son este general y el impulsivo guardia civil. Desde la primera conversación, serán otras muchas las que mantengan, siempre con el mismo tema de conversación: hay que hacer algo para salvar a la patria.

La *Operación Armada* comienza a dar sus pasos en los primeros meses de este año. Sus promotores, Alfonso Osorio el primero, no tienen reparo alguno en hacer públicas sus intenciones: se trata de poner en marcha una moción de censura para derribar a Adolfo Suárez de la presidencia del gobierno y colocar en ella al general Alfonso Armada, amigo íntimo del polí-

18. Teniente Coronel José Crespo Villalón. Julio Busquets Bragulat, *Militares y demócratas*. Barcelona 1999. Pág. 272.

tico democristiano. Son tan conocidas sus intenciones que el propio Suárez se hace eco de las mismas y así lo dice[19] a los periodistas que viajan con él en una visita a Perú en el verano. Esta *Operación De Gaulle*, que también así se la conoce, será determinante en el golpe de Estado del 23-F, tanto que, a mi juicio, el no entenderla es lo que ha llevado a muchos a confundir el papel del Rey en la intentona, tema sobre el que volveré más adelante. Un dato que sí hay que consignar es el de que en estos meses las conspiraciones de todo tipo, militares, civiles, mixtas cívico-militares, están a la orden del día.

El día 11 de Noviembre de este año de 1980 el CESID formaliza un informe que, pasados unos meses, será conocido. En él se alerta a los poderes del Estado de las operaciones involucionistas que hay en marcha, siendo citadas un total de cinco, dos de ellas más marginales y tres posibles y peligrosas, a las que se refiere este informe como las de los tenientes generales, de los coroneles y la de los espontáneos. El CESID no hace sino plasmar en un documento oficial lo que en los mentideros políticos es conocido: hay un evidente ruido de sables. Un par de meses antes ha habido un golpe de Estado en Turquía, el 12 de Septiembre, y el agregado militar en la embajada española, coronel Federico Quintero, ha hecho llegar al gobierno un informe sobre esta toma del poder por la fuerza, informe que fue publicado por cierta prensa. En él se realiza un estudio de los antecedentes y de la solución dada por los militares turcos y el paralelismo con España parece casi perfecto. A males similares, remedios idénticos, solo queda ver quién toma aquí la iniciativa.

El Teniente Coronel Tejero Molina comprará el penúltimo día del año seis autobuses para utilizarlos en el futuro golpe de Estado. En fechas próximas también adquirirá unas doscientas gabardinas, en *El Rastro* madrileño, al objeto de utilizarlas en el golpe como medio de camuflar los uniformes de los guardias civiles. Ni los autobuses ni las gabardinas serán usados el 23-F. Es evidente que este guardia civil está decidido a dar, solo o en compañía, un golpe de Estado.

10. El golpe de Estado frustrado del 23-F

Para entender el 23-F hay que remitirse, necesariamente, a muchos acontecimientos anteriores ya reseñados. Quien piense que este golpe de Estado frustrado comienza ese día o unos pocos días antes, no ha entendi-

19. Revista semanal *Cambio16*, 12 de Julio de 1980.

do nada. Quienes dan el golpe lo llevan preparando, tal vez solo mentalmente algunos de ellos, desde el 22 de Noviembre de 1975.[20] Una vez fallecido Francisco Franco verán con recelo las iniciativas políticas encaminadas a establecer en España un nuevo régimen político. Cada paso que avance España en su transformación en una democracia de corte liberal, similar a las occidentales de los países de nuestro entorno, será vista como una traición al espíritu del franquismo. Y quienes tienen en sus manos la fuerza que el Estado les ha facilitado para defenderlo, la usarán para arrebatar el poder a quienes lo ejercen de manera legítima.

En 1980 hay unos hechos que no hay que olvidar.[21] Tejero y diferentes enviados del general Milans del Bosch se reúnen con cierta frecuencia y sus conversaciones siempre giran en torno a la misma idea. De una manera muy vaga e inconcreta al principio, irán calentando motores hasta la reunión del día 18 de enero de 1981, punto de arranque, ahora ya sí de forma concreta, del 23-F.

Milans del Bosch y Armada Comyn se han visto personalmente en dos ocasiones, otras muchas más han conversado por teléfono. También son muy importantes las entrevistas que mantienen de forma indirecta, a través del coronel Ibáñez Inglés. Si se quiere hacer un calendario de esta intentona golpista no hay más que seguir las entrevistas de Armada, ahí se ve todo.

Antes de seguir creo que es necesario que me detenga en la *Operación Armada*, ya que sin entenderla no es posible comprender el 23-F. Esta operación es perfectamente constitucional ya que el artículo 113 CE así lo permite. Siempre que en el Congreso de los Diputados se obtenga la mayoría absoluta, una moción de censura triunfa y la persona que en el escrito de presentación consta como futuro presidente del gobierno, queda investido y es nombrado por S.M. el Rey como tal. Quienes alientan la misma necesitan pactar con los diputados suficientes y su objetivo pasa por encontrarlos en la propia UCD y en los demás partidos, sin desdeñar a ninguno. En estas conversaciones encaja una comida que se celebra en Lérida el 22 de Octubre entre el alcalde de la ciudad, Antoni Siurana, el socialista catalán Raventós y el portavoz del PSOE en la Comisión de Defensa del Congreso de los Diputados, Enrique Múgica, con el general Alfonso Armada, gobernador militar de esta plaza. Esta comida será conocida por la opinión pública y despertará multitud de rumores. Otras comidas o cenas más discretas se celebraron a lo largo de 1980 y enero de 1981 con comensales de CiU, del

20. De esta misma opinión son el periodista M. A. Aguilar y el general Gutiérrez Mellado. Miguel A. Aguilar *et al. El golpe, anatomía y claves del asalto al Congreso*, Barcelona 1981, p. 45. Manuel Gutiérrez Mellado, *Un soldado de España*. Barcelona 1983. Pág. 32.

21. Javier Fernández López, *Diecisiete horas y media, el enigma del 23-F*, Madrid 2000, p. 57-75.

PNV, del PCE y de CD. Todos los partidos tuvieron a alguna persona dispuesta a entrar en aquella operación, pero no se pasó de las conversaciones previas, muy lejos de concretar votos y futuras carteras. Esta *Operación De Gaulle* se va al traste el día que Adolfo Suárez presenta su dimisión, el 29 de Enero. Ya no es necesaria una moción de censura para acabar con la presidencia de Suárez puesto que él solo, se ha marchado. Si bien los partidos políticos se olvidan de esta operación, no hacen lo mismo sus promotores y buena prueba de ello es el artículo que publica Emilio Romero, gran amigo de ambos, Osorio y Armada, el 31 de enero en el diario *ABC*. En él se recuerda a todos, especialmente al Rey, que en el mecanismo de relevo del presidente del gobierno, art. 99 CE, no hay impedimento alguno para que el candidato sea un militar, Alfonso Armada. Se trata de revivir la mortecina *Operación Armada*, animando a los partidos a que le apoyen en la próxima investidura.

El general Armada y don Juan Carlos se ven con cierta frecuencia en 1980 y en los primeros meses de 1981. Al ser el militar el gobernador de la provincia de Lérida tiene la obligación de ir a cumplimentar al Rey cada vez que éste va a esquiar a Baqueira Beret, algo que se repite con frecuencia. Estas entrevistas serán convenientemente aireadas por el ambicioso general, que transmitirá a los demás su proximidad al Rey. Incluso llegará a decir a algunos futuros cómplices que el Rey ve con buenos ojos su promoción a la presidencia del gobierno. Vamos a ver que esta afirmación es absolutamente falsa.

Los días 9 y 10 de Febrero el Rey celebra la preceptiva ronda de conversaciones con los portavoces de los grupos políticos a fin de proponer un candidato a la investidura como presidente del gobierno. Si los partidos están a favor de Armada, como se sigue diciendo en algunas publicaciones, y el Rey también, en dichas conversaciones quedará claro que el candidato será este general. Cuando en la tarde del día 10 el presidente del Congreso de los Diputados haga público el nombre del candidato, las ilusiones de más de uno se van a ir al traste. Leopoldo Calvo-Sotelo es el designado por el Rey. ¿Qué ha ocurrido? Simplemente que las cosas son más sencillas de lo que se nos quiere hacer creer. Ningún partido apoya a Armada. El Rey no hace ni un gesto a favor de este general, se limita a cumplir con su deber: proponer el nombre de aquél que sabe va a obtener en el Congreso de los Diputados la mayoría necesaria para la investidura. Lo que hace el Rey este 10 de Febrero es muy similar a lo que hizo en Julio de 1977 cuando destituyó al general Alfonso Armada Comyn de su puesto de Secretario General de la Casa de S.M. el Rey. Entonces este ambicioso y soberbio general se enfrentó a Adolfo Suárez y don Juan Carlos lo cesó, era lo que tenía que hacer ya que Suárez acababa de vencer en unas elecciones. En contra

de lo que se nos quiere hacer ver en un periódico y en un libro, el Rey se limita a cumplir con su obligación constitucional. Desde este 10 de Febrero ya no hay *Operación Armada*, ha terminado definitivamente. Lo único que le queda a Armada para ser presidente del gobierno es hacer lo que llevaba meses preparando, por si acaso, dar un golpe de Estado.

Alfonso Armada va a Valencia a visitar a su amigo y compañero Milans del Bosch en dos ocasiones, el 17 de Noviembre y el 10 de Enero. En esta última visita toman una decisión importante: Milans del Bosch reunirá a los cabecillas de las conspiraciones de las que tienen conocimiento y acordarán un plan de futuro, pero no harán nada en un mes, plazo que se le concede a Armada para que termine de poner en marcha su Operación. El 18 de Enero se celebra en Madrid, en un piso del Teniente Coronel Mas Oliver sito en la calle General Cabrera número 15, dicha reunión. Sobre el número de asistentes ha habido una cierta polémica, en la que ahora no creo necesario entrar.[22] Se estudia el plan a seguir el día que se vaya a actuar, que no se fija este día, y se aplaza todo un mes, hasta el 18 de Febrero. Al día siguiente el coronel Ibáñez Inglés, el más fiel colaborador de Milans del Bosch, va personalmente a Lérida a entrevistarse con el general Armada y a explicarle lo acordado el día anterior.

Después del día 10 de Febrero, fecha muy importante, hay varias actividades del General Armada que debemos conocer. El 11 se celebra en el Palacio de la Zarzuela un acto religioso por el fallecimiento de la madre de doña Sofía. La reina Federica había fallecido unos días antes y a la misa asisten personas que han tenido alguna relación con la difunta, el matrimonio Armada entre ellos. Haciendo gala de una mala educación muy notable, al finalizar la misa se dirige al Rey solicitándole de manera urgente y conminatoria una audiencia para los próximos días. Don Juan Carlos llama al eficaz Sabino Fernández Campo, secretario general que había sustituido al cesado Armada años antes, y le dice que busque un hueco. Don Sabino informa al Rey de la imposibilidad de atender la petición por la agenda tan repleta que tenía don Juan Carlos en los días siguientes. Ante la insistencia de Armada, el Rey le dice a Sabino que encuentre aunque solo sean unos minutos, lo que hace el secretario general, informando a Armada que el día 13 sería recibido unos minutos entre dos audiencias que había previstas. En sus memorias el general Armada escribe que su esposa le dice en el trayecto de regreso a casa que ha encontrado a Sabino muy distante, incluso poco simpático.

22. Asistentes a la misma son los Tenientes Generales Milans del Bosch, Iniesta Cano y Cabeza Calahorra, el General de División Torres Rojas, los Generales de Brigada Alvarado Largo y Dueñas Gavilán y los Tenientes Coroneles Tejero Molina, Meer de Rivera y Mas Oliver, y a la primera parte de la misma, hasta que es expulsado por Milans del Bosch, el civil Juan García Carrés.

El día 13 va a ser decisivo para entender el golpe de Estado frustrado del 23-F. Cuando el general Armada llegue al control de Somontes bajará la ventanilla de su vehículo y hará una indicación al guardia de servicio. Tras identificarse esperaba que la barrera se levantase como era habitual, pero no fue así. El guardia le indica que debe efectuar unas comprobaciones y el general le dice que tiene mucha prisa, que solo dispone de unos minutos para ver a Su Majestad. El tiempo pasa y el malhumor del general va creciendo por momentos. El guardia insiste en que no está en la relación y que tiene la obligación de llamar para que autoricen su entrada. Cuando por fin le dicen que puede pasar ha perdido muchos minutos, se ha enfadado y, sobre todo, ha comprobado algo que le dificultará sus planes: ya no tiene el acceso abierto en el Palacio de la Zarzuela. Su conversación con el Rey es breve y muy tensa. Es el propio general quien la ha contado y conocemos lo ocurrido porque el Teniente General Gutiérrez Mellado, que es quien escucha la versión por boca del general Armada, lo declaró en el sumario de la causa 2/81. Dice que estaba muy irritado, opinando sobre don Juan Carlos cosas que nunca ningún militar había dicho delante de él. Frases como "el Rey se ha equivocado, los políticos han demostrado ya su incapacidad", "Leopoldo Calvo-Sotelo es una mala copia de Adolfo Suárez y no resolverá nada", "hay que salvar al Rey del propio Rey". Afirma Gutiérrez Mellado que debió haberlo sancionado.

A los tres días, el 16, el coronel Ibáñez Inglés, una vez más, irá a ver al general Armada y no es difícil adivinar lo que acordaron: adelante con el golpe. Los hechos posteriores así lo van a corroborar.

El mismo día que acababa el plazo dado por Milans del Bosch a Armada para que pusiese en marcha su *Operación De Gaulle*, el 18 de Febrero, hay una conversación telefónica entre el coronel Ibáñez Inglés y el teniente coronel Tejero. En la misma se decide poner en marcha el golpe en los próximos días, quedando por determinar cuál de los posibles será el elegido, decisión que corresponderá exclusivamente a Tejero. Este día se activa definitivamente el golpe.[23] Y nadie del CESID ha entrado en escena. Quienes afirman que es un agente de este servicio de información el que empuja a Tejero no están en lo cierto. Su intervención, cierta y demostrada, será otra, como veremos.

En los días que van desde el 18 hasta el mismo 23 los preparativos

23. Quien empuja a Tejero, si es que necesita de algún estímulo externo, es el Capitán Jesús Muñecas Aguilar, persona de la máxima confianza del Teniente Coronel de la Guardia Civil. La referencia a un Comandante que empuja, hecha por los golpistas citando a José Luis Cortina Prieto, no es más que un intento por involucrar a éste y al CESID más de lo que realmente hicieron el 23-F.

serán frenéticos. En Valencia y en Madrid. Alrededor de Milans del Bosch, de Tejero y de otros colaboradores, especialmente en la División Acorazada Brunete, pero no cerca de Armada ya que su papel no se activará hasta el mismo 23-F.

11. El desarrollo del golpe

La secuencia de este golpe es bastante conocida, razón por la que voy a ser muy esquemático. Se inicia a las 18.23 horas cuando el Teniente Coronel de la Guardia Civil Antonio Tejero Molina, al mando de una fuerza de casi cuatrocientos hombres, todos de este Instituto, toma por la fuerza el Congreso de los Diputados, reteniendo en su interior a todos los diputados y al gobierno en funciones. Se está celebrando la segunda de las votaciones previstas en la Constitución para que el candidato propuesto por el Rey para futuro presidente del Gobierno obtenga su investidura.

En Valencia el Capitán General Jaime Milans del Bosch hace público un bando en el que asume todo el poder. El redactor del mismo, coronel Diego Ibáñez Inglés, declaró que lo copió del que hizo público el general Emilio Mola Vidal el 18 de Julio de 1936.[24] Este y otros detalles nos hacen llegar a la conclusión de que el modelo de golpe de Estado que seguían los sublevados era el de 1936 y no el de Primo de Rivera en 1923. Unidades acorazadas circulaban por la ciudad y alrededores haciendo evidente la puesta en marcha de lo dispuesto en el bando.

En El Pardo, en las inmediaciones de Madrid, se encuentra el cuartel general de la División Acorazada Brunete. Esta gran unidad es la más potente de nuestro Ejército y tiene sus distintos acuartelamientos en ubicaciones situadas en los alrededores de la gran ciudad, Vicálvaro, Campamento, El Goloso, etc., siguiendo el modelo de Ejército franquista, de ocupación del territorio. Esta dispersión de las unidades por los alrededores de Madrid les permitiría acudir a diferentes centros de poder con cierta rapidez, ya que a cada una de ellas se le ha asignado la ocupación de organismos próximos. La DAC Brunete va a sumarse al golpe en los primeros momentos ya que, mediante engaños, el comandante Pardo Zancada ha explicado a los mandos de la misma que se trata de una actuación querida por el Rey y pensada para salvar a la democracia.

A partir de esas tres actuaciones, los golpistas pensaban en hacerse con el control de todos los centros de poder importantes. Después, a esperar ad-

24. Declaraciones de este Coronel en el juicio de Campamento. Actas, folio 248.

hesiones. Una conversación telefónica entre los generales Sabino Fernández Campo y José Juste Fernández,[25] secretario general de la Casa de S.M. el Rey y jefe de la Brunete, a los pocos minutos de iniciado el golpe, será el principio del fin de la intentona. Otras conversaciones, siempre a través del teléfono, serán determinantes en el fracaso de este golpe de Estado. El momento decisivo será la aparición de don Juan Carlos en las pantallas de TVE, al filo de la una y veinte de la madrugada, ya en el 24-F, vestido con el uniforme de Capitán General del Ejército de Tierra y afirmando que los golpistas están contra la Constitución y, en consecuencia, contra él. A partir de estas imágenes ya sólo quedará concretar las condiciones para liberar a los rehenes, negociación que será larga y delicada ya que aún hubo intentos de inclinar la balanza del lado del golpismo. Sobre las doce horas del mediodía del 24-F, los diputados y los miembros del gobierno en funciones salen del Congreso de los Diputados y los integrantes de las fuerzas golpistas se dirigen a sus acuartelamientos para ser puestos bajo arresto.

12. Los enigmas ya resueltos

A lo largo de estos veinte años se han dicho y publicado muchas cosas sobre el 23-F. Coincidiendo con el vigésimo aniversario han visto la luz diversos libros que vuelven sobre aquellos hechos con el objeto de contar y explicar lo ocurrido. Como ya sucediera en los meses que siguieron a la intentona, junto con informaciones oportunas hay una gran mancha de mentiras, de medias verdades, de especulaciones, que más que arrojar luz lo que hacen es enmarañarlo todo.

En el primero de los libros publicados a los veinte años, tres meses antes que todos los demás (ver nota núm. 25), dedico un par de capítulos: "Los enigmas sin resolver" y "Las mentiras del 23-F", a contestar a preguntas que llevaban años formuladas e incluso a algunas que han aparecido publicadas después. Voy a centrarme en las más significativas: el papel del Rey; el monarquismo de Milans del Bosch y de Armada; la actuación de los altos mandos del Ejército; las causas del fracaso de la intentona; la responsabilidad del CESID; el proceso a algunos de los implicados; el elefante blanco y otros mitos; lo mejor del 23-F.[26]

Ante una evidencia tan notoria como un golpe de Estado frustrado con medios de comunicación dando puntual noticia de todo lo que va ocurrien-

25. Javier Fernández López, *Diecisiete horas y media, el enigma del 23-F*, Madrid 2000, pp. 118-121.

26. Javier Fernández López, "Las verdades del golpe", diario *La Vanguardia* del 18 de Febrero del 2001.

do, las posibilidades de defensa de los principales implicados eran escasas. La estrategia que se siguió fue muy simple: hay que convencer a los españoles y, especialmente a los miembros del consejo de guerra, de que el Rey es el principal promotor de esta aventura. Para ello contaron con dos datos, el monarquismo de los dos principales implicados y la *Operación De Gaulle* y entrevistas del Rey con el general Armada. Si repasamos lo que se hace en el Palacio de la Zarzuela desde el primer instante en el que se desencadena el golpe de Estado veremos que todas las decisiones que se toman son contrarias a él. Baste con recordar que a los pocos minutos de iniciada la aventura golpista hay una conversación que será definitiva en el fracaso del 23-F, los generales Juste Fernández y Sabino Fernández Campo hablan por teléfono e inmediatamente la poderosa División Acorazada detiene sus movimientos ya iniciados y se sitúa enfrente de los golpistas. En otra conversación casi simultánea a la anterior, el Rey habla con el Teniente General JEME, Gabeiras Montero, y le dice que la afirmación de Tejero entrando en el hemiciclo del Congreso de los Diputados, obedecemos órdenes del Rey, es falsa y que el golpe es contra la monarquía. Todas las conversaciones que don Juan Carlos mantiene con los mandos del Ejército son en el mismo sentido. Y esto son hechos probados. Cualquier otra manifestación que se haga será una pura especulación.

El Teniente General Guillermo Quintana Lacaci manifestará después del fracaso de la intentona que él se limitó a obedecer al Rey. Lo mismo declarará uno de los principales acusados, el general Torres Rojas, que observó desde primera línea cómo el general Juste ordenó dar marcha atrás tras hablar con la Zarzuela. Su opinión es rotunda: si el Rey ordena ir hacia delante, todos en el primer tiempo del saludo. Profundizar sobre este dato nos puede llevar a conclusiones descorazonadoras ya que muchos militares se limitaron a obedecer al Rey sin plantearse en ningún momento las órdenes que éste les dio.

Los dos principales generales implicados en el 23-F no obedecieron las órdenes del Rey. Sin embargo se ha esparcido a los cuatro vientos su monarquismo, argumento de peso, a su juicio, para afirmar que el Rey estaba detrás del golpe. Habría que recordar a los desmemoriados que Franco gobernó durante cuarenta años en un Estado al que definió como reino y sin que viéramos a Rey alguno, salvo que lo consideremos a él. Esta es la monarquía de estos dos generales, la franquista. La monarquía parlamentaria que regula la Constitución en su artículo 1.3 no les resulta nada agradable.

Sobre los más altos mandos de los ejércitos en aquella fecha se dice que casi todos eran franquistas e incluso golpistas, y puede que fuese así. Lo que debemos averiguar no es lo que pensaban, lo que nos importa es lo que hicieron. Los integrantes de la Junta de Jefes de Estado Mayor y, muy espe-

cialmente Gabeiras, al que el golpe afectaba mucho más, estuvieron siempre en defensa de la legalidad vigente y sobre ellos nadie ha esparcido la sombra de la duda. Respecto de los Capitanes Generales del Ejército de Tierra, a los que todo el mundo estuvo observando aquellas diecisiete horas y media, no hubo ninguno que siguiese a Milans del Bosch. Aunque alguno de ellos tuviese serias dudas sobre qué hacer, lo cierto es que ninguno se puso del lado de los golpistas. La obediencia al Rey, la enemistad personal con Milans del Bosch, la actuación de los segundos escalones,[27] cualquier otra razón que se les pueda ocurrir, pero lo cierto es que todos ellos se mantuvieron del lado leal al Rey y, con ello, a favor de la democracia.

Cuando nos detenemos en el estudio de las causas del fracaso del 23-F,[28] necesariamente tenemos que referirnos a dos grupos, unas achacables a quienes se situaron enfrente, el pueblo español, el Rey, la mayoría de los militares, algo sobre lo que ya he formulado mis conclusiones. El segundo grupo de causas hay que situarlo en el debe de los golpistas, todos hicieron algo nefasto para sus intereses. Milans del Bosch que no organizó bien; Armada que jugó con varias barajas durante muchas horas; Tejero que en su obcecación no es capaz de ceder algo para posteriormente ganar casi todo; Torres Rojas que no tiene el coraje preciso para hacerse con el mando de la División Acorazada; San Martín López que regresa junto con Juste al cuartel general de la Brunete, cuando lo que tenía que hacer era ir con él a Zaragoza. Y otros muchos más. Sin llegar a la calificación de chapuza, sí hay que afirmar que como operación militar dejó mucho que desear en su planificación.

El papel del CESID es otro de los enigmas, ahora vuelto a poner de moda gracias a alguna reciente publicación. Que hubo personas destinadas en este Centro implicadas en la trama golpista es algo cierto y demostrado. Que se utilizaron medios del mismo para facilitar la coordinación entre las dos columnas que participaron en la toma del Congreso, cierto y demostrado.[29] De ahí a deducir que fue alguien destinado allí quien organizó el golpe y que lo hizo para fortalecer la democracia, va un trecho muy largo. Las investigaciones más solventes llegan a identificar a todos los agentes que participan, de una manera o de otra, en el 23-F y las responsabilidades se detienen en el Comandante Cortina Prieto. Si un guardia civil, Tejero, es la imagen del golpe, no podemos, por ello, afirmar que la Guardia Civil sea golpista. Si Cortina, agente del CESID, está relacionado con la intentona,

27. Especialmente importante fue la actuación de estos segundos escalones en las Capitanías de Sevilla y de Valladolid, cuyos mandos, Merry Gordon y Campano, eran considerados próximos al golpismo.

28. Javier Fernández López, "Las razones de un fracaso", diario *El País*, 23 de Febrero del 2001.

29. Coincidente con mi versión sobre este Centro, Pilar Cernuda *et al. La conjura de los necios*. Madrid 2001. La postura contraria solo la defiende Jesús Palacios, *23-F: el golpe del CESID*, Barcelona 2001.

no debemos llegar a la conclusión de que este Centro, como tal, esté implicado en el golpe de Estado.

Quienes se sentaron en el banquillo de los acusados fueron unos pocos de los muchos comprometidos en la trama golpista. Yo no creo que medio Ejército estuviese implicado pero sí afirmo que debieron ser muchos más los procesados. Las responsabilidades penales se deben individualizar y eso no se hizo en la instrucción del sumario 2/81. Todos los guardias civiles no debieron ser tratados de la misma forma ya que algunos de ellos tuvieron una colaboración muy entusiasta. Tampoco fue razonable el exculpar a muchos mandos de los que se sublevaron a las órdenes de Milans del Bosch. Generales y coroneles, incluso empleos inferiores, debieron ser procesados.

Si afirmo que la instrucción del sumario fue desafortunada, el desarrollo del juicio resultó lamentable ya que muchos defensores pudieron dar verdaderos mítines y algunos testigos fueron interrogados como si fuesen los delincuentes. La sentencia del Consejo Supremo de Justicia Militar fue una inocentada pues la justicia brilló por su ausencia. La del Tribunal Supremo no es que fuese impecable pero sí mucho más ajustada a derecho.

Después de muchos años de especular sobre los *Almendros* o sobre el *elefante blanco*, parece que vamos yendo todos hacia la misma conclusión. Hasta ahora las tesis eran que *Almendros* era un colectivo bastante numeroso formado por periodistas y militares, y que el famoso elefante blanco era el Teniente General Fernando de Santiago. Por primera vez yo me he apartado de estas tesis afirmando que *Almendros* lo formaban solo dos personas, ambas militares, y que el elefante blanco no era nadie en concreto, era una forma de referirse a una figura mítica que fuese capaz de movilizar a todo el elefante (el Ejército). Publicaciones posteriores están dando por buena mi información.

Si queremos ver algo positivo en aquella lamentable aventura que intentaba hacernos retroceder más de cien años en el tiempo, debemos citar su fracaso. La imagen que se transmitió por televisión y las declaraciones de los procesados en el juicio, han quedado en la memoria colectiva de los españoles y han supuesto una magnífica vacuna antigolpista. Quienes hoy tienen ideología ultraderechista, muy pocos a juzgar por las encuestas y las elecciones, no albergan ninguna esperanza de que un nuevo golpe les pueda llevar al poder.

13. 1982: fin de la transición

En 1982 se va a celebrar el juicio oral contra algunos de los implicados en el golpe de Estado frustrado del 23-F. Aunque la sentencia del Tribunal Supremo no se dictará hasta el 22 de Abril de 1983, debemos dar por finalizada la transición en 1982 y lo hacemos por dos razones. La primera es que

en dicho año se realiza el ingreso de España en la OTAN y, al margen de las simpatías de cada cual sobre dicha organización defensiva occidental, este hecho es decisivo en la evolución que va a sufrir nuestro Ejército. El contacto con oficiales de otros Estados, la participación en cuarteles generales conjuntos, la realización de maniobras encuadrados dentro de fuerzas multinacionales, todo ello va a ayudar a superar las ilusiones involucionistas de algunos mandos.[30] La segunda razón la encontramos en las elecciones del 28 de Octubre de ese año. La victoria del PSOE es arrolladora y la alternancia en el poder, uno de los pilares de la democracia, va a producirse. Los españoles hemos pasado en solo siete años de observar la agonía de Franco a votar masivamente a un partido político de los que han estado proscritos más de cuarenta años. Esas votaciones reflejan un cambio en la sociedad española de tal calibre que es preciso afirmar que la transición ha concluido y que la democracia está firmemente asentada. Los dos intentos involucionistas de los que aún tendremos noticia, fijados para el 27 de Octubre de 1982 y el 2 de Junio de 1985, no pasan de ser actos desesperados de un grupo mínimo de militares aislados. Su fácil detección así lo demuestra.

30. Javier Fernández López, *El Rey y otros militares, los militares en el cambio de régimen político en España (1969-1982)*, Madrid 1998, p. 204.

LAS FUERZAS ARMADAS Y LOS GOBIERNOS DE UCD

Ponent:
ALBERTO OLIART

Moderador:
ANTONI SEGURA

ANTONI SEGURA: He de dir que per mi constitueix realment un fet agradable presentar el senyor Alberto Oliart. El coneixia d'unes memòries que em van agradar molt, *Contra el olvido*, que parlen d'una Barcelona que m'és propera i familiar. Comencen parlant de quan ell era jove i estudiava a l'Institut Balmes i, després, a la Facultat de Dret d'aquesta universitat. Hi ha algunes parts del llibre que trobo especialment meravelloses. Per exemple, el tema de la repressió de la llengua catalana, sobre la qual s'han escrit tants llibres. Per mi, té un paràgraf fabulós que parla de quan anava cap al negoci, entre el Passeig de Gràcia i la Rambla de Catalunya, i veu com uns oficials donen una bufetada a un senyor gran i com la seva dona el recull de terra. La bufetada era perquè simplement havien parlat català entre ells. Penso que això és més gràfic que molts llibres dels que s'han escrit.

El senyor Oliart va ser ministre de Defensa en la democràcia, amb el president Calvo Sotelo. És el ministre de l'OTAN, si es pot dir així, ja que va ser sota el seu mandat que Espanya va entrar a l'OTAN.

A Barcelona va formar part del grup dels Castellet, Gil de Biedma, Barral, Goytisolo. De Joan Reventós fins a cert punt... Gent que, com ell, estudiava a Lletres i a Dret de la nostra universitat. Posteriorment, la vida el dugué a Madrid a exercir la seva professió i, finalment a la política.

Amb molt plaer, doncs, li dono la benvinguda a la Universitat de Barcelona, la seva universitat. Estem contents de tenir-lo entre nosaltres i li donem les gràcies per haver acceptat la nostra invitació.

Alberto Oliart: Ante todo, muchas gracias por haberme invitado a esta conferencia y por haberme dado la ocasión de volver a esta vieja universidad. Y recorrer el patio, y recordar dónde he estado con Carlos Barral y dónde con Jaime Gil de Biedma y cómo nos reuníamos, en qué sitio del bar, que ya lo han cambiado, incluso me he emocionado bastante dando este paseo como podéis suponer los que me estáis oyendo.

Entonces tengo que decir en algo así como cuarenta y cinco-cincuenta minutos, hablar de algo de lo que se puede hablar horas, pero intentaré hacerlo, y que es de los gobiernos de UCD y las fuerzas armadas, pero, claro, hablar de las fuerzas armadas en los gobiernos de UCD significa, ¿con qué fuerzas armadas se encontraron los gobiernos de UCD? Yo en el último de ellos, y esas fuerzas armadas eran las mismas que habían existido durante el franquismo, como he dicho tantas veces: todos los generales de mi época, todos sin excepción, habían hecho la guerra civil, en el bando de Franco, claro, y todos los coroneles de mi época, si no habían hecho la guerra civil, andaban muy cerca, todos los de mi época, que eran tres mil quinientos, y los generales serían unos mil y pico, o sea que ahí había el alto *top* del ejército. Eran herederos de aquél ejército de Franco, que estaba acostumbrado a ser un poder autónomo, eso es muy importante para las cosas que pasaron en nuestra época y tuvimos que dominar y vencer, y que continuó Narcís Serra, aquí presente, y se consiguió, y se consiguió por las buenas prácticamente. Y, además, tenían como misión esencial, no solo la defensa de la integridad y soberanía, que es la misión de todos los ejércitos, sino que tenían como misión esencial la seguridad interior. Porque además no se puede olvidar que la guardia civil y la policía de aquélla época eran fuerzas militares, estaban totalmente militarizadas, y además, cuando ya se publica en el 67 la ley de sucesión, la ley orgánica, entonces tienen como misión asegurar el orden sucesorio. Poder autónomo, por tanto, policial, el enemigo interior era su obsesión, que eran los comunistas.

Ahora bien, como en todo hay contradicciones, precisamente porque era un ejército sometido a su Caudillo, al que estaban vinculados por una enorme admiración y respeto y casi veneración, porque eso es así, no se puede mentir sobre ese punto. Pasó que el Caudillo, que se aprovechaba de todo, naturalmente, pues no había otro líder militar, no había cabezas en el ejército cuando a ese ejército llega el momento de la sucesión. Por otra parte, los mantenía fuera de la política, los tenía muy dominados en ese aspecto, es decir, los militares entraban en la política cuando los nombraban ministros, pero no dejaba opinar de nada de política a ninguno de ellos. Lo saben bien los pocos que intentaron hacer política, entre ellos mi amigo Julio Busquets, al que me he encontrado este mediodía por pura casualidad, y además, ellos tenían solo de política dos ideas elementales: una, el comu-

mismo era el enemigo número uno; dos, España era diferente a los demás países y era imposible la democracia en España. Eso lo tenían todos clavado porque era lo que habían recibido y, después, en las academias militares era lo que les habían dicho.

Pero esas fuerzas armadas eran unas fuerzas mal armadas, mal armadas y peor pagadas con lo cual el pluriempleo era general en ese ejército. Muere Franco, el veinte de noviembre de 1975, se proclama el rey dos días después, el veintidós de noviembre, y a partir de ese momento, el rey Juan Carlos I lo primero que dice es: que quiere ser el rey de todos los españoles, y lo dice en el mismo momento, que, por las leyes vigentes, entonces, se ha convertido en el Jefe supremo de las fuerzas armadas, y en el Capitán General de ellas. Cosa que tiene una importancia enorme en la transición política. Inmediatamente de proclamarse el rey y el primer gobierno del rey, que es como recordaréis quizás, el de Arias Navarro, en el ejército se dibujan ya dos tendencias con las que nos vamos a encontrar, una tendencia: el autonomismo militar, es decir, autónomos, como fuerza, poder, que depende directamente del rey, no del gobierno, con lo cual tienen un derecho de vigilancia de ese gobierno. Y ¿quién personifica eso? El general De Santiago, que presenta una ley al gobierno de Arias, que no se admite y que tiene sus antecedentes en informes del alto Estado Mayor de cuando ya ha salido Díaz Alegría y todavía no ha llegado Gutiérrez Mellado. La otra tendencia, que también tenía numerosos partidarios en el ejército, más entre la gente joven, tenientes coroneles, coroneles, etc., que entre los generales. Es la tendencia del ejército profesional, nada de política, el que quiera hacer política se tiene que ir del ejército, y eso está representado por don Manuel Gutiérrez Mellado y antes por don Manuel Díez Alegría, Gutiérrez Mellado es el seguidor de Díez Alegría.

Bueno, esta concepción supone la posibilidad de apertura a la democracia y, además, la subordinación en el futuro de las fuerzas armadas a los gobiernos legítimos. Pero la primera siguió viva durante toda la transición, y yo diría que no se termina hasta la sentencia del juicio del 23-F y la entrada en la OTAN: es cuando ellos comprenden que lo del poder autónomo ya no tiene salida en el mundo occidental en el que hemos entrado.

Bien, a pesar de todo eso, las fuerzas armadas, en parte por disciplina y en parte porque comprendían que el franquismo sin Franco, excepto en un reducido núcleo, era imposible, aceptan la ley de reforma política del dieciocho de noviembre del setenta y seis y la apoyan, la apoyan sobre todo después de una reunión, famosa reunión con Adolfo Suárez el nueve de septiembre de 1976 en la que parece que Suárez les explica lo que va a hacer, la ley de reforma política, los convence porque les dice que va a mantener varios principios para ellos esenciales, la unidad de España, la institución

monárquica, la bandera, y está en duda si les dijo o no que iba a legalizar el partido comunista si era posible, en algún momento. Eso provoca una serie de reacciones posteriores: en aquel momento lo aceptan como se acepta la ley de reforma política. La primera es la dimisión del general De Santiago, donde empiezan los antecedentes del golpe del 23-F, porque no puede admitir que se reconozcan oficialmente y legalicen Comisiones Obreras y UGT, y ahí empieza a nacer el grupo golpista con Iniesta Cano, con De Santiago, un grupo, que no es que prepare el golpe, pero que ya tiene la mentalidad que va a conducir rápidamente a eso. Le sustituye inmediatamente Gutiérrez Mellado, y ahí ya sí empieza el grupo golpista a actuar por una carta a Iniesta Cano, y porque ese grupo pequeño ya ve que este hombre, Gutiérrez Mellado, el general Gutiérrez Mellado, es el símbolo del ejército que apoya, admite y defiende la apertura democrática, la democracia y la legalización de los partidos. Otro momento clave para comprender lo que después nos encontramos, incluso llega a Narcís Serra, es el reconocimiento del Partido Comunista el nueve de abril, el nueve de abril reconocen el Partido Comunista y dos días después dimite Pita da Veiga, más por la presión de sus compañeros del Consejo Superior de la Armada que por su propia voluntad, y, en contra de lo que dicen, advertidos por el general Gutiérrez Mellado, que el martes anterior ha llamado a todos los ministros militares para decirles que se va a legalizar el Partido Comunista, y cuando ya el grupo golpista se cristaliza totalmente, es después de las elecciones del quince de junio, cuando ven que el franquismo, todo lo que ha obtenido es un uno por ciento en Fuerza Nueva, me parece que es un uno por ciento exacto y un diputado, y que Fraga, que se ha presentado con una serie de exministros convencido de que barre, pues ha sacado a los exministros y él, a ocho me parece que fueron o nueve y se acabó, y que el triunfo es de UCD y del PSOE, que ha obtenido cerca de ciento veintiuno o ciento veintidós diputados. A partir de ese momento, los golpistas saben que si no es con un golpe de Estado, ya no pueden volver a coger el poder que han tenido. Porque no olvidéis que detrás de todo eso estaba toda la trama de intereses, la trama civil, esa estaba clarísima, estaba al descubierto, vamos. Tenían los periódicos *Arriba*, *El Alcázar*, *Imparcial*, donde escribían todos ellos, o recibían las consignas de los civiles que estaban detrás, que José Antonio Girón era golpista y partidario del franquismo, no había necesidad de ninguna investigación policial para saberlo.

En el primer gobierno de UCD, el ministro, porque es el vicepresidente, de la Defensa, es Gutiérrez Mellado, y Gutiérrez Mellado lleva a cabo la reforma que tenía pensada desde que era jefe del Estado Mayor, y quizás antes, desde que era segundo jefe. Que es: el ejército, profesional; es decir, ustedes son profesionales, no son políticos, el que quiera hacer política se

tiene que ir del ejército, tiene que pedir la excedencia y estar fuera del ejército hasta que deje de ser político, si es que vuelve, y, además, el ejército debe ser ocupación exclusiva y para eso estar bien pagado, y lo consigue, todo eso lo va consiguiendo. Y además quiere modernizar el ejército y rejuvenecerlo y todo eso lo va consiguiendo, y la serie de leyes y de reformas que hace de las cuales todavía hemos vivido sus sucesores, pues, van en ese camino. Ahora van en ese camino dentro de un enorme respeto por el estamento militar, ese primer Ministerio de Defensa que él crea en septiembre, si no recuerdo mal, de 1977, en ese momento yo era ministro de Industria en ese primer gobierno de la democracia, él, ese Ministerio lo hace totalmente corporativo, allí no pueden ser directores generales más que los oficiales generales y todos los cargos importantes, y crea la Junta de jefes de Estado Mayor, único cambio empieza con Narcís Serra en que el Presidente de la Junta ahora es el Jefe del Estado Mayor de la Defensa, y entonces era el presidente de la Junta, en la que acababa la cadena de mando militar. Es decir, con Gutiérrez Mellado, al igual que después con Rodríguez Sahagún, quedará una ambigüedad pendiente, porque el jefe supremo de las fuerzas armadas, como luego será por la Constitución, es el Rey. Entonces lo que no se sabe muy bien en esa cadena de mando, es cómo interviene el gobierno. Porque el gobierno, tanto en los decretos de Gutiérrez Mellado, como posteriormente en la Ley Orgánica de la Defensa de Rodríguez Sahagún del ochenta, el gobierno tiene la administración militar, la política de defensa, la parte económica del presupuesto y tal, pero solo de una manera, digamos, secundaria, y dando la vuelta se dice: "bajo la autoridad del ministro, la Junta de jefes de Estado Mayor...", pero eso no se especifica legalmente hasta el año ochenta y cuatro. Es decir, que eso te lo discutían en mi época todavía, como después diré.

Bueno, hace las Reales Ordenanzas, y eso sí, cambia completamente las ordenanzas antiguas, porque ahí establece los principios de la fidelidad constitucional, obligatoria para el militar, y la defensa de la Constitución, eso es muy importante. Y una serie de otras reformas que tengo que pasar por alto por razones de tiempo.

Ahora, este hombre, extraordinario, y que personificó la dignidad del ejército la noche del 23-F, y además fue el símbolo, como os digo, del apoyo del ejército a la democracia, de las fuerzas armadas, pero el ejército del tierra que era el que realmente podía dar un golpe de Estado, vivió momentos de una amargura terrible, y acabó, triunfando por un fracaso personal que le llevó a una época muy difícil de su vida. Porque tanto en el entierro del general Gómez Ortihuela, en el setenta y nueve, como en el del general Ortín en el ochenta le insultan oficiales vestidos de uniforme, y sobre todo en el de Ortín, no solo le insultan, sino que lo maltratan. Uno de

los líderes que estábamos viendo en aquellos grupos de oficiales, más o menos jóvenes, porque los tenientes coroneles ya no eran jóvenes y los comandantes tampoco, era Pardo Zancada, que después fue una de las cabezas del golpe del 23-F.

Bueno, después de las elecciones generales del setenta y nueve, viene el ministerio de Rodríguez Sahagún. Lo más importante de Rodríguez Sahagún es la Ley Orgánica de la Defensa, donde ya os he dicho lo que os podía decir.

Pero en ese año ochenta empieza, ya a finales del setenta y nueve, un deterioro tremendo, por una parte de UCD y de la situación política, y por otra parte del propio Adolfo Suárez. Adolfo Suárez, que en el setenta y siete todavía era una persona asombrosa por su brillantez y por su capacidad de convicción y por su capacidad de acción es un hombre en declive en aquel momento, quizá porque la transición fue muy dura, y se paga. Y el ochenta, además, es el año en que empieza el rumor intenso del golpe de Estado, golpe de Estado que tiene dos aspectos, pues si no se habla de dos aspectos, no se habla entonces del que realmente fue: el golpe duro de los coroneles, y el golpe a la De Gaulle, el golpe de timón también se llamaba, el cambio de rumbo. Que era en realidad conseguir que dado el declive de Suárez, hubiera una cuestión, una moción de censura que la votara suficientes diputados como para que se formara una mayoría que propusiera a un independiente como presidente que no fuera de ningún partido, se formaba un gobierno de coalición. Y el aspirante a ser presidente, alentado por una parte de gente que había sido de UCD, y quizá por otros más, era el general Armada. O sea que ahí se empieza a dibujar un golpe claro, que era un golpe, si queréis, constitucional. Incluso se encarga un dictamen.

Y luego estaba el golpe duro, pero el golpe duro era en realidad el golpe de Tejero, que ya lo había intentado en la operación Galaxia y ya lo habían condenado. Tejero, por su cuenta se pone en contacto con Milans del Bosch, del que todo el mundo sabía que con Iniesta y con De Santiago formaban ese grupo duro, y otros generales de aquel momento, y, Oliver donde se conspira, pero ya él se pone en contacto desde el año ochenta y se empieza a preparar el golpe que al final se dio. En aquel momento estaba de moda hablar del golpe de los coroneles, y la verdad es que del golpe de los coroneles en torno a un Informe Quintero sobre el golpe de los coroneles en Turquía, se habló mucho. A mí me habló Rodríguez Sahagún cuando yo era ministro, en ese momento, de Sanidad y Seguridad Social y él de Defensa, me acuerdo perfectamente que un día me cogió y me dijo: "yo a lo que tengo miedo es a un golpe de coroneles, podría ser durísimo...". La verdad es que nunca afloró ese golpe de coroneles, y sí fue el último de mi gobierno y de mi actuación como ministro de Defensa, que fue el del 27-O, que

Narcís Serra heredó en los tribunales ya, pues eran dos coroneles y un comandante.

Bueno, Adolfo Suárez dimite, no por ningún motivo militar, dimite porque no tiene partido para seguir gobernando y teme una moción de censura en la que le dejen en minoría y quiere hacer la jugada de volver después, porque pone de presidente de UCD a Rodríguez Sahagún, y hace nombrar a una persona que sabe que no es un hombre capaz de hacer una trastada que era Leopoldo Calvo Sotelo, como candidato a la presidencia del gobierno. Al votar las Cortes a Leopoldo Calvo Sotelo a la presidencia del gobierno como candidato, se deshace el golpe De Gaulle, y ya había habido contactos porque estoy hablando ya de febrero del ochenta, y ya había habido contactos del general Armada y de Milans del Bosch para ponerse de acuerdo en que primero se intentaba el golpe De Gaulle, el golpe constitucional según ellos, y después, si fallaba, bueno, venía el golpe de sacar las tropas a la calle. Entonces, al hacerse imposible, parece, por lo que se ha contado y lo que figura en autos del juicio del 23 que Armada le dice a Milans que tiene luz verde para actuar, y Milans ha impuesto a Tejero como el hombre que ha de dar el golpe de mano, sobre el Congreso.

Bueno, y viene el golpe de Estado del 23-F, que supongo que ya se ha hablado aquí, y que yo vivo sentado en el banco azul, como ministro de Sanidad, diputado por Badajoz, mi tierra, y muy cerca del pasillo por donde entra Tejero pistola en mano, y desde luego, cuando vi a Tejero aparecer, supe que aquello era un golpe de Estado, porque le había visto las fotos en la operación Galaxia, lo conocía, sabía quién era, dije: "esto es un golpe de Estado, un teniente coronel de la guardia civil con la pistola en la mano, eso era un golpe de Estado. Sabéis cómo acabó, después de aquella noche, que fue indigna en todos los aspectos, y un baldón para el ejército, y donde otra vez Gutiérrez Mellado fue quien salvó la dignidad del ejército con su gesto de echarse para adelante e intentar apartarlo. El 25 se nombra a Leopoldo Calvo Sotelo presidente, el 26 por la mañana jura, el 26 a mediodía me llama y me dice: "el rey y yo pensamos que en estas circunstancias el ministro de Defensa debes ser tú", le dije que muchas gracias y al día siguiente juraba el cargo y tomaba posesión de mi puesto de ministro de Defensa. Y aquí quiero deciros que cuando yo empecé a enterarme, hablando con los militares y con los generales y con la gente que yo creía que podría ilustrarme sobre qué es lo que había pasado, antes y después del 23-F, me encontré con una serie de declaraciones por las que me di cuenta que la noche aquella había habido un momento en que la ocupación del Congreso por fuerzas armadas, la preparación del asalto al Congreso por los GEOS y las fuerzas especiales de la guardia civil, en el ejército de tierra los había excitados de una manera tremenda, que Armada cuando sale y dice que se va a

ir a ofrecer como presidente, yo creo que en ese momento, parte de los generales que estaban, incluido el propio jefe del Estado Mayor, vieron la solución, dijeron "pues si este hombre va y le eligen presidente, pues esto está solucionado y no hay derramamiento de sangre y hemos salido adelante y ..." no sé hasta que punto lo vieron incluso con gusto porque, eso no se sabrá jamás, pero lo que sí sé es que lo dejan irse, él se presenta, y Tejero lo echa, ¿por qué lo echa Tejero? Y esa es otra clave del golpe, pues Tejero lo echa porque el golpe de Tejero no es ni el golpe Armada... es más el golpe... ¿cómo os diré ahora mismo? el golpe de Milans del Bosch, es un golpe duro, y además Tejero, según toda la información que yo tuve como ministro de Defensa, era el hombre de uniforme que era la punta de lanza del sector más negro y duro de la Falange, el que había, entre otras cosas, parte de ellos, hecho la matanza de Atocha.

Hablo con una serie de generales pero solo quiero contar lo que me dice uno que da una clave de por qué el ejército en masa, el noventa y nueve coma nueve por ciento permanece a las órdenes del rey aquella noche, y, por lo tanto, defendiendo el orden constitucional, con más o menos convicción, pero lo hacen, por disciplina. Pues fue la conversación con Quintana Lacaci, que había sido el capitán general de Madrid que había impedido el golpe de Estado. Le llamo, viene y como siempre, los militares se ponen firmes, se pone firme delante de mí y le digo: "siéntate general" y me dice: "no, en posición de firmes quiero decirte antes lo siguiente, fui durante ocho años jefe del regimiento de su excelencia el generalísimo Franco, cuya memoria venero. Al morir Franco, me dijo que me pusiera a las órdenes del rey, y me puse en primer tiempo de saludo (el primer tiempo de saludo es este) y el rey me ordenó parar el golpe de Estado y lo paré. Si me hubiera ordenado asaltar las Cortes, las hubiera asaltado, ahora tú me dirás si me siento o me voy, ministro". Le dije: "pues siéntate porque imagino que si me dices eso, el resto de lo que me digas será verdad". No me dijo toda la verdad entonces pero me la fue diciendo en una serie de reuniones con él, y en una de ellas, me dijo la conversación que tiene a las ocho menos cuarto, que la tenía apuntada en su capitanía general, tengo yo nota de ella, con Milans, la conversación se produce porque ha echado a Torres Rojas de la división acorazada, donde ha ido a hacerse cargo de la división acorazada sin ser general de división, pero ha sido general de brigada de ella, y va, para hacerse cargo de ella, y sacar la división acorazada de acuerdo con Pardo Zancada y con el coronel Sanmartín, y Pardo al ver que Quintana echa a Torres a las ocho de la tarde le dice: "vete" y Torres se va, se va un poco después pero se va a coger un avión y se va a La Coruña que es donde estaba destinado, llama a Valencia y al que se ponga, que supongo que es Más Oliver, le dice: "dile a tu general que Quintana está parando el golpe". Entonces la

conversación es la siguiente: "Guillermo estás parando la salvación de España" (Quintana se llamaba Guillermo), y el otro le dice (han hecho la guerra juntos) "Jaime ¿qué es lo que te propones?", y el otro le dice: "Formar una junta militar de momento y después ya veremos..." Es decir, no tenía nada que ver con el golpe de Armada, aunque después a Tejero, Milans le dirá que se ponga a las órdenes de Armada, pero en ese momento Milans lo que dice es la junta militar, y entonces Quintana le contesta, y eso es otra clave de lo que pasó en aquellos momentos y en el ejército que nosotros heredamos: "tú y yo hemos hecho la guerra civil y tú sabes muy bien que esto es una guerra civil, que es otra vez la guerra civil" y le cuelga el teléfono. Le dice eso porque hay una serie de unidades armadas que están dispuestas a salir a parar a la división acorazada, hablaré brevemente de eso.

Bueno, entonces yo me encuentro, recién nombrado ministro, que uno de los primeros días me viene a ver el juez que habían nombrado antes de que yo llegara, que es García Escudero, un general del ejército del aire, jurídico del ejército del aire, un gran juez fue, a mi juicio. Y lo primero que me dice es: "ministro, hay que tomar una decisión y es muy grave. Si yo aplico estrictamente el código de justicia militar tengo que procesar a cuatro mil personas, a cuatro mil entre oficiales y suboficiales de la división acorazada y de la división Brunete, y si no, pues se quedaría en unos menos". Digo: "mira, yo no pregunto ni al presidente ni a nadie, corta por la cabeza, porque cuatro mil personas es meter en un proceso a todo el ejército, y eso no se puede hacer, en este momento a dónde nos llevaría, ahora mete a todo contra el que haya pruebas", y metió a los que tuvo que meter, todos los que acusó Tejero, ni uno más ni uno menos.

Bueno, inmediatamente o al poco tiempo, el presidente quiere recibir a los distintos consejos militares, recién nombrado presidente Calvo Sotelo, y entre otros recibe al consejo del ejército de tierra. ¿Y qué es lo que le dicen los militares? ¿Por qué están descontentos con todo lo que ha pasado?, pues lo que le dicen, que sobre todo fue el cabeza visible González del Hierro, que era el capitán general de Canarias, es culpa de las autonomías, que esto puede suponer la ruptura de España, no las entienden, no las comprenden, están los ultrajes en el País Vasco al rey, en Guernica, los ultrajes a la bandera, la bandera la están quemando en parte del País Vasco y en otros sitios, en Cataluña, el terrorismo, el orden público y la moral pública, es decir una de las cosas que cuenta es que la moral, que los hijos, que la televisión es que tienen que apagarla, que las revistas... es curioso pero eso era los motivos que tenían contra la democracia y contra los gobiernos anteriores. Bueno, el presidente, en el caso de las autonomías, dice que ya ha encargado un informe sobre el tema y les va dando explicaciones, se acaba y no volvimos a tener más reuniones y yo sí, claro, continuamente.

Tengo que hacer un informe sobre el golpe de Estado, y lo hago el día diecisiete de marzo con todos los datos que he recogido de mi puño y letra, y hoy, veinte años después, yo sigo pensando lo mismo que dije en ese informe, dije muchas más cosas y más completo lo haría, pero básicamente lo que dije era verdad, el intento de golpe de Estado fue obra de unos pocos militares que tuvieron poco o ningún contacto con civiles, solamente con Juan García Carrés, porque los militares cuando están decididos a dar un golpe, a los civiles que les han jaleado, que les han impulsado a que lo den, pues los dejan fuera, solo se fían de ellos y entre ellos mismos, y que eran pocos, eso desde luego, lo que se está sabiendo y se supo ya en el sumario y después en el juicio, es que fueron unos cuantos los que se reunieron el día dieciocho de febrero en Madrid, en la casa de Mas Oliver, teniente coronel ayudante de Milans, fueron nueve, hay quien dice que fueron dieciocho, yo creo que como máximo fueron nueve, porque Milans jugó con dos cosas que estaba convencido que le iban a salir: una, el efecto sorpresa; dos, que si él daba ese paso adelante y salía la división acorazada, detrás iban todos los demás. Y él quería ser el lider de ese movimiento que arrastraría a todos los demás, o sea que el golpe se improvisó, porque la reunión es el dieciocho y el domingo veintidós, Milans llama perdón a Pardo Zancada a Valencia y el veintidós por la mañana se va Pardo Zancada a Valencia y es cuando le dicen: "prepara todas las órdenes de la división acorazada porque el golpe es mañana por la tarde", o sea que eso fue el día anterior, y eso está en el juicio, está probado. Todo lo que os cuento son datos objetivos.

Entonces lo que ocurre primero, es que no le sale lo de la división acorazada. Juste aparece con el coronel Sanmartín, tiene una actitud muy ambigua pero al final recibe una orden tajante de Quintana Lacaci. Por cierto, que no es verdad una cosa que se ha escrito: que llama él a Quintana, fue Quintana el que le llamó a él, según me dijo Quintana a quien creo y además sé cómo llamó a la Zarzuela y pregunta si estaba Armada, que era la consigna, le dicen: "ni está –se lo dice Sabino Fernández Campos– ni se le espera". Y ahí termina para Juste el golpe y la división acorazada no sale; entonces, cuando Pardo intenta llevársela adelante con una columna que forma no sale. Y el golpe fracasó, fue lo que dije entonces y sigo diciéndolo hoy, primero por la firme actitud del rey, lo primero que hizo el rey, cuando sube de hacer deporte en chándal, es llamar a Quintana Lacaci y decirle: "cuidado con la acorazada, Quintana, cuidado con la acorazada", porque sabía muy bien, el rey como militar, quién y qué unidades podían provocar un golpe de Estado de verdad. Segundo, porque no dejaron ir a Armada a la Zarzuela; Armada habla con el rey y le dice: "yo creo que debo estar ahí", y el rey le dice: "no, tú en tu sitio de segundo jefe de Estado Mayor". Si hubiera ido y hubiera contestado a Juste, quizá la división acorazada hubiera

salido. Porque la sociedad española en su inmensa mayoría, ya antes de todo esto, antes del 23-F, era una sociedad democrática, era una sociedad que era otra de la que habían hecho cuando la guerra civil la hicieron estos señores que estaban en aquel momento actuando y que tenían la ideología de la guerra civil, aunque no la hubieran hecho como es el caso de Pardo, y además porque en muchos militares como os he dicho pesaba la guerra civil y después porque Tejero hace fracasar el golpe a Armada, o sea que tampoco sabemos lo que hubiera pasado, pero no era posible ya con gente armada ocupando las tribunas todas de las Cortes. Entonces yo me encuentro lacerado, dividido, lleno de dudas de lo que había pasado, y, además, descompuesto porque claro, Armada era una persona muy importante dentro del ejército, y también Milans, además también estaban los atentados terroristas, tuve que trazarme una línea política, que la fui trazando en aquellos días, y que apliqué, aunque no siempre fue bien entendida.

Que primero era evitar todos los motivos de irritación posibles en el ejército, y tener la comprensión de que los generales que estaban allí, y los coroneles, como os decía, y algunos tenientes coroneles, habían hecho la guerra civil. Y posiblemente seguían teniendo la mentalidad que les habían imbuido, y que los demás se habían educado en las academias militares de Franco, y que, excepto una minoría importante, mucho más importante de lo que parece, desde luego, pero no mayoría, no tenía la mentalidad democrática nuestra, pero que había que meterles en la democracia porque debían aceptar el orden constitucional, que era además lo que quería el rey y lo que quería el pueblo español, que para ellos tenía que ser lo más importante. Entonces hice correr una cosa que dije: "yo no juzgaré a nadie por sus ideas, lo juzgaré por lo que haga", a los militares me refería.

Segundo, conseguir que el juicio del 23 de febrero se celebrara, no estaba claro, no estaba claro, yo he tenido algún general importante en mi despacho diciendo: "no creerás que ese juicio se va a poder celebrar" , como diciendo: "bueno, no creerás que vas a llevar a Milans y a Armada a un tribunal militar". Y yo, a este y a otros les dije siempre lo mismo: "mientras esté sentado yo en este sillón, desde luego ese juicio se va a celebrar". Porque me propuse de un lado, ser flexible en todo lo demás, y en cambio, ser absolutamente firme e implacable en lo que fuera defender el orden constitucional y que se aplicara el orden establecido, y que eso ellos tenían que comprenderlo, y que solo así saldríamos de aquellos temas.

Bueno, y después no hacer ascensos, mejor dicho, no aplicar en los ascensos una política de discriminación por lo que pensaran los generales, porque los que me iban a proponer, como fue... pues ya sabía lo que iban a pensar, lo que habían pensado. Y eso lo apliqué a rajatabla y la verdad es que supongo que corrí algún riesgo, pero tuve... vamos salió, salió. Esa polí-

tica la pude aplicar, primero porque tuve la confianza ilimitada del presidente Calvo Sotelo y continua y el apoyo continuo, por los consejos del rey en los despachos permanentes, todas las semanas, que tenía con él, por los de Sabino Fernández Campos, a quien debo reconocer que en aquél momento fue un hombre esencial, y por la inestimable ayuda de gente que me rodeó como el almirante Liberal, al que intentaron que no ascendiera a almirante, al último grado del almirantazgo por su colaboración desde tiempos de Gutiérrez Mellado hasta nosotros y contigo Narcís también, los tenientes generales, coroneles, no llegó a general nada más que uno, Escribano y Bardají, Sequeiros, o Martín Iborra que llegó a almirante, Sequeiros fue teniente general. Y todos ellos, los militares que me rodearon, fueron magníficos. Ahora, muy especialmente quiero destacar y voy a hablar un minuto, del entonces teniente coronel, Emilio Alonso Manglano. Alonso Manglano, yo andaba buscando un director general del CESID porque no tener información cuando uno vive encima de lo que puede ser un volcán, pues era lo más peligroso de todo, yo tenía que estar informado de lo que pasaba, y me encontré un CESID traumatizado por el golpe y, sobre todo, traumatizado por el procesamiento de Cortina, y de un capitán que no estaba ya en el CESID entonces, que era Martínez Inglés, me parece que se llamaba, capitán de la guardia civil, que estuvo en el golpe y que lo procesaron y lo condenaron.

Bueno, entonces por esas cosas que ocurren en la vida, yo fui y la primera unidad que visité fue la BRIPAC que era la Brigada de Paracaidistas de Madrid y cuando estaba pasando revista a las fuerzas con Quintana Lacaci, Quintana Lacaci de pronto se volvió, detrás venía el general de brigada y a los pasos reglamentarios el teniente coronel jefe del Estado Mayor, y me dice: "¿Ves? Ese teniente coronel es una de las glorias del ejército español". Claro, esa frase en boca de un general es como para fijarse, y después en el momento que fuimos al comedor, donde nos daban un vino, el teniente coronel estaba al lado de su general y yo me acerqué al teniente coronel para saludarle, era Emilio Alonso Manglano, y empezó a hablar, empecé a hablar con él, y ya, cómo hablaba y lo que decía, yo comprendí que aquél era un militar que se escapaba de la norma media, y tuve la intuición de que era el hombre que yo estaba buscando para el CESID. Pues cuando fui a proponerlo al presidente, lo conocía desde siempre: "Por Dios, no me quites a este hombre, que yo pensaba traérmelo para presidencia como asesor...", "pero mira, Leopoldo, que el volcán está ahora en el Ministerio de Defensa, no aquí". Y cuando voy al rey, lo mismo, es decir todo el mundo conocía a Emilio Alonso Manglano, menos yo, y quiero precisamente en este momento, decir que la democracia española estará siempre en deuda con Emilio Alonso Manglano, hoy teniente general condenado por el Tri-

bunal Supremo, por las escuchas, con una sentencia que ni con la de la Audiencia ni con la del Tribunal Supremo en Madrid, estoy yo de acuerdo, por razones jurídicas y por razones de justicia fundamental.

Creo eso, porque desde el momento en que él llega el servicio empieza a funcionar como un reloj, porque la información que tuve fue siempre veraz y objetiva y porque, además, la serenidad del juicio de Emilio, y en los momentos de peligro, que pasamos otro y muy grave, la presencia de Emilio fue también decisiva para como tuvimos que actuar y como actuamos. Aproveché para hacer, empezar, lo que después haría mucho más mi sucesor, el ministro Serra, en el Ministerio de Defensa unos cambios, de esos cambios el primero fue empezar a meter civiles, en aquel mundo militar cerrado, meter civiles, y el primero fue un catedrático de contabilidad pública, discípulo de Barea, el famoso Barea, el profesor Jesús Palacios, a quien nombré, aprovechando el ascenso de un general que era Álvaro Lacalle, el veinte de agosto del 81, Director General de Asuntos Económicos del Ministerio de Defensa, y no pasó nada. Todo el mundo estuvo conforme porque además era un maestro, y gracias a él salió con la técnica perfecta una ley que después hicimos y que fue muy importante durante un tiempo. Y luego quise separar la administración militar económica del ministerio, es decir, había una parte militar, con una serie de direcciones generales, y luego había una parte económica que no acababa de funcionar, la Dirección General de Industrias y Armamentos, esta Dirección General de Asuntos Económicos que dependía del almirante Liberal y alguna más. Bueno, y entonces nombro, en el año 82 pude hacerlo, a Eduardo Serra, Subsecretario de Defensa, es decir, era la primera vez en la historia de España que en el Ministerio del Ejército, Ministerio de Guerra primero y después Ministerio del Ejército y Ministerio de Defensa, había dos civiles en altos puestos del ministerio.

El otro momento, y os doy nada más que un *flash*, el otro momento realmente tan peligroso casi como el 23-F, fue el llamado *"Manifiesto de los cien"*, del que el público en general se enteró poco, pero los que estábamos metidos dentro del Ministerio de Defensa, o yo, que tenía su responsabilidad, sí me enteré y mucho.

El CESID tenía perfectamente localizados, unos escritos que se habían repartido y que estaban redactados por los procesados, especialmente por Pardo Zancada, –Pardo Zancada escribía muy bien–, y por el coronel Sanmartín, y quizá el coronel jefe del Estado Mayor de Milans, Ibáñez, que era un tipo listo; y entonces, ese escrito, de una manera muy hábil, metiéndose con la prensa, que tenía a los militares descompuestos porque según ellos siempre les estaba atacando, y, claro, la prensa estaba hipersensibilizada después del golpe del 23-F, en realidad lo que venía al final a decir era, po-

der autónomo del ejército, hay que acabar con esto, la democracia no nos puede hacer esto a nosotros los militares, etc., pero lo decía muy bien dicho, lo decía de tal manera que si firmabas el escrito aquel... Habíamos avisado, el CESID había avisado a los coroneles de los distintos regimientos donde teníamos controlados los escritos y no había pasado nada. Pero el día de Santa Bárbara, mejor dicho, en la madrugada ya del día siguiente, donde yo estuve en el principio de la celebración, empezaron ya los vinos a las doce de la mañana, pues por la noche de madrugada, un grupo de oficiales y de suboficiales aparecen en una discoteca de uno de los pueblos de los alrededores de Madrid y organizan un discurso patriótico, subversivo, lo que queráis dijeron, pero iban muy bebidos, y es verdad que lo hicieron así; y al día siguiente el *Diario 16* publica con unos titulares de este tamaño el "Tejerazo en una discoteca de Madrid" y ese día, un escrito aparece, no sabemos cómo, en La Brigada del Goloso y se obtienen cien firmas, y la consigna es conseguir firmas por todas partes. Yo me había ido a descansar el sábado por la tarde y el domingo hasta la noche a Ibiza con mi mujer y con un matrimonio amigo, allí me localiza el presidente, llamo inmediatamente desde el hotel... no sé cómo lo hice, pero conseguí hablar mientras ordené que un avión viniera a buscarme, a todos los tenientes generales con mando en capitanía general, les advierto que tengan cuidado con esto, porque esto... claro, Emilio Alonso Manglano me está informando, "como empiecen a salir firmas esto es la bola de nieve, se nos llevan por delante", el rey estaba en Jordania... Llego a Madrid de madrugada y es la vez que yo creo que he vivido tres días seguidos en el ministerio, porque me encontré con el tema desconcertante de que el jefe del Estado Mayor del Ejército dudaba si podía actuar, porque legalmente no sabía si aquello daba lugar al arresto. Pero es que el que dudaba era Quintana Lacaci, por primera vez tuve que dar más gritos que he dado en mi vida a nadie, y especialmente a Quintana, a quien tenía en gran estima y él a mí, pero vamos, le tuve que ordenar que fuera a hacer los arrestos y le dije que se lo podía ordenar y se lo ordenaba, entonces me dijo que: "yo me iré solo y me pasará por encima un carro de combate y me quedaré como un sello", y le contesté: "para eso llevas una medalla militar individual en el pecho, así que..." y se fue y los arrestó. Y lo conseguimos. Bueno, por la tarde aquel día se daba una nota general a todas las unidades, al día siguiente era la nota a la prensa, ya. El rey me llamaba, que si volvía, que si no volvía, y yo le decía: "sí", porque por lo visto Pérez Llorca le decía que no volviera, que era el ministro de Exteriores. Y yo le decía: "Señor, sin prisa pero sin pausa, vuelva que esto es muy serio".

Conseguimos parar aquello y no pasó nada, pasó que el día 8 de diciembre yo presidía, en la Brigada del Goloso, el desfile de unas fuerzas

diezmadas de oficialidad, algunas estaban mandadas hasta por un cabo, porque los oficiales estaban todos arrestados.

Y en el momento de lanzar el discurso, tenía que hablarles, en un comedor como esto, y otro comedor allí más... este lleno de oficiales, aquel de suboficiales. Quintana Lacaci, que estaba a mi lado, me dice: "o aciertas o nos tiran por el balcón", que teníamos detrás; me dice: "o nos tiran por este balcón". Y entonces yo empecé, empecé, pues, con mucha irritación, y lo primero que les dije fue una frase que había dicho Franco cuando hicieron la academia de Zaragoza, y que yo me acordaba, que era aquella: "la disciplina vale tanto más cuanto lo que se hace va en contra de los sentimientos profundos de uno", pero luego les dije: "un ejército sin disciplina, no es un ejército, es una banda de facinerosos y si se pone contra su pueblo es una banda de facinerosos bandidos", bueno, y de ahí arranqué y empecé a hablar, y cuando acabé se produce un silencio, doy los tres vivas, me contestan a los tres vivas de rigor, pero un aplauso estentóreo, y entonces me dice Quintana: "te los has ganado, nos hemos salvado", y así pasamos aquel día 8 de diciembre, de la Inmaculada, que os prometo que jamás olvidaré.

¿Qué tres cosas restablecieron la disciplina y la tranquilidad en el ejército? Mirad, la primera, de entrada, es la OTAN, que se produce en 10 de diciembre de 1981. La entrada nuestra en la OTAN se vota en las Cortes; Felipe anuncia lo del referéndum; yo, que despachaba, por orden del presidente y del rey también, tenía informado a Felipe permanentemente (había venido a desayunar, a comer y a cenar muchos días), y le digo, cuando salí: "Felipe, se te ha calentao la boca", y me dice: "Es que no me habéis dejao salida", me acuerdo perfectamente. "Pues ya verás cuando hagas el referéndum", tal como fue.

Segundo, el cambio de la Junta de jefes de Estado Mayor. Y tercero, el desarrollo y sentencia del juicio del 23-F. De la entrada, de la OTAN solo os diré una cosa: el ejército de tierra no quería entrar en la OTAN; la armada, sí, y el ejército del aire estaba conforme. El ejército de tierra no quería por un complejo de inferioridad, y yo creo que porque se daban cuenta de que era un cambio fundamental, como lo fue. Desde el momento de la entrada en la OTAN, como recibieron al jefe primero, al Prepujén, a Calle Lupa, presidente de la Junta de jefes de Estado Mayor, y luego a todos los que fuimos con Nando, pues fue decisivo, es decir, el enemigo interior desapareció y empezaron a ver, en aquel momento de Pacto de Varsovia, despliegue de misiles de Breshnev en la frontera. Y un poco más allá, bueno, se dieron cuenta... Y desaparece, también, el deseo de ser un poder autónomo, empieza a declinar; quedaban algunos, los viejos generales, incluso algunos de los no tan viejos, pero aquello desaparece.

El cambio de Junta de jefes de Estado Mayor, porque con el escrito de

los Cien, yo me di cuenta de que aquella gente estaba ya muy gastada; me lo habían dicho, pero yo esperaba que fueran ascendiendo nuevos tenientes generales; entre ellos, dos para mí básicos: Aramburu, que había sido el jefe de la guardia civil la noche del 23-F, y Saez de Santamaría, que había sido el general jefe de la policía armada en la noche del 23-F, y con ellos otros generales nuevos que ya no estaban en el Consejo Superior del Ejército de antes del 23-F, es decir, de la transición. Efectivamente, esos ascensos se produjeron y en 48 horas se cambió la Junta sin que se enterara nadie. Primero, se lo dije a ellos, a cada uno y, bueno, cada uno tuvo su reacción, pero solo me referiré a una. Arévalo Pelluz, que era el almirante en jefe de la armada, me dice que de momento alguno se tiene que ir, claro, pero al día siguiente, como les dije, reuní muy discretamente a los Consejos Superiores, y traerme la terna, que tenía que traer, y el único que me llama es Arévalo Pelluz que me dice: "El Consejo me dice que tú no me puedes cambiar". "Pues ahora mismo voy para allá", y me fui al Consejo y me encontré con un viejo almirante, el almirante Alberto, jefe de la zona del estrecho, que me dice que la ley de la Marina no permite que el ministro cambie al almirante jefe, que eso lo tienen que hacer ellos cuando toque. Entonces yo le dije: "Mira, almirante, tú, como marino, eres seguramente buenísimo, pero en derecho administrativo te tengo que poner suspenso. El nombramiento de los jefes del Estado Mayor, de este y de los que vendrán después, lo firma el rey refrendado por el ministro de Defensa y previa aprobación del Gobierno, y es lo que voy a hacer al salir de aquí, en media hora, si no tengo vuestra terna. Entonces nombraré yo a quien crea que tiene que ser jefe del Estado Mayor". Y me fui. A la media hora tenía la terna. Y nombré al que pusieron número uno. Ahí jugamos fuerte nombrando a gente, menos en Tierra, que Ascanio, que fue el que salió, pues también sabíamos que no eran de mentalidad muy progre, vamos, ninguno de ellos. Nombramos una Junta de jefes de Estado Mayor, siguiendo las ternas, y, porque Ascanio estaba en la terna del ejército de Tierra, Alvaro de Lacalle Luque el primero que fue el que hicimos presidente de la Junta de jefes de Estado Mayor y ahí se produjo un silencio enorme en el ejército, y una tranquilidad, no hubo discusión, y tampoco lo hubo en la prensa civil.

Bueno, el juicio. El juicio estuvo lleno de incidencias y lleno de intentos de convertir el juicio en el juicio de Galaxia, es decir un juicio en que, al final, prácticamente se absolviera a todos los procesados, la lucha fue permanente, y ahí conté con dos apoyos esenciales, uno el de Emilio Alonso Manglano, y otro, el general De Diego, que había sido gobernador civil con Franco, para que veáis las cosas, y que era el ponente de la sentencia; había dos consejeros togados que procuraron hacerme todas las faenas del mundo, uno se llamaba, Gabriel de la Cruz y otro se llamaba Justo Carrero, muy

buenos juristas los dos, pero muy partidarios de los procesados. Y entonces me encontraba con que en aquel tribunal, de vez en cuando me llegaban las confidencias de unos y de otros, porque al final uno se entera de todo, ¿no?, pues de uno que estaba diciendo: "ya verás cuando llegue la hora de la sentencia" y lo tenía que cambiar, inmediatamente querella criminal contra mí, me parece que me pusieron nueve o diez en el Tribunal Supremo. Yo di orden de que querella criminal que llegara no me la pasaran, que no quería enterarme, que se la pasaran al jefe de la asesoría jurídica y que si me metían en la cárcel ya me llevarían bocadillos, y se acabó, porque si no, no se podía vivir.

Bueno, se celebró el juicio, pese a todas las incidencias se celebró el juicio, en un local que preparamos especialmente, incluso hice dormir allí a los procesados y vivir allí, porque yo tenía miedo de un atentado contra ellos de la ETA, y que desde luego nos lo atribuyeran a nosotros, que yo estaba muy lejos, yo lo que quería es que se celebrara el juicio, se hiciera justicia, y se aplicara el código de justicia militar.

Bien, tuvimos que cambiar al presidente porque las amenazas que recibió, y la presión continua, en un hombre que no era muy fuerte, él, que era el general Álvarez Rodríguez... Era una gran persona, era presidente del Consejo de Justicia Militar, llegaron a tal extremo que tuvo una depresión y tuve que mandar al general jefe de la sanidad militar, el general Criado Minátegui, una persona extraordinaria y a un coronel que había que decían que era el mejor psiquiatra que había en el ejército, y efectivamente, depresión profunda, este hombre no puede continuar. Y tuve la inmensa suerte de que me propusieron cuando todavía era Gabeiras el jefe del Estado Mayor, a Federico Gómez de Salazar, el general que había mandado las tropas en la retirada del Sahara y que se había quedado el último en la playa, ya con los de la Marcha Verde, pues, a la altura que están los de aquella vitrina, y con una fusta, tranquilo, esperando a la barca que venía a buscarle, por que era un general, pero un general muy de verdad, y comprendiendo muy bien las cosas y muy humano, y dándose cuenta de que el mundo tenía que cambiar aunque él tuviera ya setenta y ocho años o setenta y seis y ya estuviera fuera, y decía: "pero si esto tiene que cambiar, ministro, sí, yo soy un antiguo, lo sé, pero esto tiene que cambiar". Y Jaime Milans del Bosch, que se había estado insubordinando constantemente en el tribunal y que era uno de los culpables de la situación a la que había llegado el pobre Álvarez que estuvo a punto de cosas graves. Lo primero que hizo Milans fue llamarle, a Milans, Federico Gómez de Salazar y decirle: "Jaime, tú has estado a mis órdenes, y tú sabes que yo siento muchísimo estar en este tribunal y que te va a condenar duro, ¿eh?, porque ya sabes que lo que has hecho es... cuando un militar sale a la calle y pierde, ya sabes lo que le toca. Pero

te voy a decir una cosa, lo que le has hecho a Álvarez, tú sabes, porque has estado a mis órdenes, que yo no te lo voy a pasar ni un solo momento, así que ten cuidado, no te vaya a caer un arresto de esos que pongo yo". Y ahí se acabó. Milans no se movió en el resto del juicio. Tuvimos el juicio en paz y llegó la sentencia, con muchos problemas que no quiero contaros. La sentencia traía dos penas capitales, treinta años a Milans, treinta años a Tejero, seis años a Armada, y perdían la carrera todos los más importantes que habían actuado. Luego, habían bajado mucho las peticiones del fiscal que era un fiscal de la armada, era jurídico de la armada, el general Calaber, y que fue un magnífico fiscal, pedía mucho más. Ni siquiera el Tribunal Supremo, que endureció mucho las condenas, ya en tiempos del ministro Serra llegó a las penas que pedía el fiscal, o sea que sí bajaron, la presión de los otros imagino que jugó, pero esas dos sentencias capitales a las dos cabezas, faltaba la tercera, que fue a quien el Tribunal Supremo condenó a 30 años, porque no estimó que fuera un tipo de delito sino el delito de sublevación y de sedición y entonces lo condenó a 30 años, y subió a los de los demás. A los tenientes que habían absuelto los condenó a 1 año el Tribunal Supremo, pero ya lo habían cumplido y no pasó nada. Ahora, esa sentencia tuvo el efecto en el ejército, junto con el juicio, de provocar primero una tremenda decepción de las unidades militares que mandan comisiones militares a un juicio como este, pues nunca se había dado en España 33 militares de alta graduación en un solo juicio, procesados en un consejo de guerra, y ver que, primero, se acusaban de mentiras unos a otros: "Yo hice porque el rey lo ordenaba... Armada me lo dijo... Es mentira... No es mentira... Mientes tú...". A mí me han venido a ver gentes de las comisiones militares para decirme: "Ministro, qué horror esto, qué horror esto, cómo nos podíamos imaginar que estos militares de tanto prestigio estén ensuciando al ejército", y el teniente general que me había dicho que si me creía yo que se iba a celebrar ese juicio, vino a verme para decirme: "Ministro, por Dios, que se acabe ya esto pronto de la sentencia porque nos están llenando de M". Eso fue el efecto del juicio. Y el efecto de la sentencia fue de estupor en el ejército, y lo dejó en un estado de estupor. Así que las tres cosas juntas que os he dicho cambian la actitud del ejército que yo, poco tiempo después, iba a pasar a mi sucesor.

Sin embargo, tuvimos un último sobresalto, pasó otra cosa, y es que en septiembre, una noche que estoy cenando en Aroca, un restaurante en Madrid que dan pollo frito y lenguados fritos, con Emilio Alonso Manglano y mi mujer, porque era la manera de cenar juntos a veces, por las horas en que salíamos, y con alguno más, Eduardo Serra y quizás Jesús del Olmo, llaman al general Manglano, se pone al teléfono, vuelve, bueno, acabamos de cenar y, en el momento de irme yo, me dice: "Tú dónde vas, Ministro".

"Yo a mi casa." "Es que a lo mejor tengo que llamarte o decirte algo, no lo sé..." Bueno, y se va. Y de pronto, cuando llego a casa, estaba ya metiéndome en la cama, llama el general: "Ministro, hay una cosa muy grave. Hemos cogido una documentación muy comprometida y tienes que verla en el acto. Vente ahora mismo". Se viene, y el caso es que le habían dado el cambiazo de un maletín a esos conspiradores que eran los hermanos Crespo Cuspinera, que teníamos vigilados hacía año y medio, uno coronel y otro comandante, y a Luis Muñoz, otro coronel, y en el maletín había el programa y el proyecto de un golpe de Estado muy duro, a base de comandos, algunos eran civiles y militares, otros solo militares, estaban en el papel, y había una lista muy bien hecha de personas a eliminar, entre las cuales algunos estábamos dos veces, como Gutiérrez Mellado, Adolfo Suárez, yo mismo, el presidente y otros, otros estaban una sola vez, y con un ataque a la Zarzuela para dominar completamente el tema y que el rey no pudiera salir diciendo nada. Eso era lo que había en aquellos papeles. Llamo al presidente y me dice que busque a Rosón, que era entonces ministro del Interior. Lo busco, lo encuentro, viene a casa y le enseño los papeles, venía con todo su estado mayor, porque estaban celebrando el Ángel de la Guarda e iba de comisaría en comisaría, que una hija mía, era pequeña, le abrió la puerta y al ver a aquellos señores tan altos vestidos de negro todos, se pegó un susto tremendo y salió corriendo, y eso que no es nada cobardica esa hija. Entonces, yo había llamado al presidente, y el presidente me había dicho: "en cuanto llegue Rosón llamadme". Llamo y el presidente me dice: "tú, Rosón y Alonso Manglano, veniros para acá". Y efectivamente, cojo el coche y Rosón que era uno de los tipos más listos que yo he conocido como político y uno de los mejores ministros de interior (no olvidaros que fue el que hizo el pacto con Bandrés para la entrega de la ETA político-militar) el pase a la legalidad, entonces, me dice: "¿te das cuenta de que ahora vamos a perder las elecciones catastróficamente cuando salga esto a la publicidad?". Dije: "sí, pero si tengo que ser yo el que decido, sale y el presidente dirá lo que sea". Y el presidente dijo: "ningún riesgo, a detenerlos". Los teníamos perfectamente vigilados, se habían ido a un chalet de las afueras de Madrid, y, por lo tanto, tenía que actuar la guardia civil.

Bueno, se celebran las elecciones, UCD desaparece, y yo entrego el mando a mi sucesor, Narciso Serra, y le entrego un ejército, creo yo, perdonadme esta vanidad, en una situación muy distinta a la que yo me encontré, no es que hubiera acabado todo, pero lo más grave lo habíamos pasado. Ahora bien, el que pone el broche legal al final de ese ejército que quería depender solo del rey, y quería tener vigilancia sobre el poder civil es Narciso Serra, cuando se aprueba la Ley Orgánica de Defensa de 5 de enero del 84, donde ya se dice claramente, no ambiguamente como había di-

cho antes por respeto a las situaciones anteriores, que, primero, crea el jefe del Estado Mayor de la Defensa y luego pone a toda la Junta de jefes de Estado Mayor y a todos los jefes del Estado Mayor de la Defensa bajo la autoridad y directa dependencia del ministro, quedando subordinados a él orgánica y funcionalmente, es decir, se acabó el tema. Entre el momento que yo me voy y este momento ha pasado un año, y en ese año la transición política había terminado para las fuerzas armadas. Y no tengo nada más que contar.

COL·LOQUI

Antoni Segura: Moltes gràcies al Sr. Oliart, l'exministre Oliart, i jo obriria ara un torn de paraules per tots aquells que el vulguin demanar. Us recordo que com que s'està gravant, que us identifiqueu, de cara a la transcripció.

Juli Busquets: Gràcies, jo, felicitar-me per haver vingut i felicitar el ponent per l'excel·lent, por la excelente charla, que, junto con la de Narcís Serra, son dos charlas antológicas, que creo que cuando se publiquen y si se publican conjuntamente, serán una pieza básica para entender el papel de los militares en este proceso de transición, Entonces, desde la total identificación con lo que ha expuesto este ponente, como con la total identificación con lo que expuso Narcís Serra, querría, si me permites, añadir un par de cosas de letra pequeña, que no tienen especial importancia, pero que, por azares de la vida, a mí me tocó vivir habida cuenta que era diputado de la Comisión de Defensa en el periodo de Rodríguez Sahagún y en el tuyo. Y simplemente es señalar que las ordenanzas y luego el Código de Justicia Militar fueron modificados de la redacción que había hecho el equipo inicial militar que había nombrado Gutiérrez Mellado, fueron modificados en su tramitación en las Cortes por las enmiendas de los socialistas. Concretamente, nosotros abolimos la eximente de la obediencia debida, o sea, cuando llegaron había que obedecer lo que fuera, y nosotros dejamos claro que si lo que se obedecía era un delito, cada uno tenía que apechugar con su culpa. Esto fue muy importante, porque si esto no se hubiera introducido, primero, en las ordenanzas y, luego, en el código, los ayudantes de Milans no habrían podido ser procesados ni los tenientes de la guardia civil, etc. Y luego, la segunda cosa, introdujimos muchas cosas, pero solo cito dos, fue la apelación de las sentencias del Consejo Supremo Militar al Tribunal Su-

premo Civil, y eso permitió que el propio Calvo Sotelo, recuerdo su indignación, expresada por televisión, cuando salieron esas condenas bajas que permitió. Habida cuenta que soy socialista, quisiera dejar claro que nosotros pusimos este granito de arena. Nada más, gracias.

Alberto Oliart: Yo, solamente, Busquets, recordarte una cosa y es que no se pudieron procesar a los doscientos guardia civiles que entraron porque tanto como el juez instructor, en base al artículo (lo tengo apuntado, me parece) 545 del Código de Justicia Militar, tengo ese recuerdo pero no lo voy a buscar, no vamos a perder el tiempo en eso, la tropa que se rinde, y se incluye a los suboficiales, sin haber derramado sangre, después de un delito de sedición, quedaba exenta de y en parte había el tema de la obediencia debida, que ellos querían aplicar en la defensa de juicio a otros, que no se pudo por lo que dices, pero el otro sí continuaba, y hubo mucho escándalo con algunos líderes de tu partido, por ejemplo con Miguel Boyer, de quien me acuerdo una discusión tremenda una noche, porque se empeñaba que yo estaba haciendo lo imposible para no procesar a los guardias. "Lo que no puedo, te equivocas, ya lo quisiera, he hablado veinte veces con el juez instructor, y el juez instructor ahí está pétreo, dice que aquí hay un artículo del Código de Justicia Militar y que él ,con este artículo, ni por orden del ministro puede procesarlos." Y, efectivamente, fíjate que el Tribunal Supremo, donde se replanteó en recurso la cuestión, pues lo admitió, no procesó a los guardia civiles ni a los suboficiales que habían entrado con ellos armados en las Cortes, porque perduraba ese artículo, que después, en la reforma del Código de Justicia Militar, ya en tiempos, yo creo, de Serra, se modificó también. Y de acuerdo en lo de apelación. Pudimos recurrir al Tribunal Supremo, creo que en la Sala Sexta, gracias a eso.

Comprendo que es una historia tan antigua que no suscita demasiada curiosidad, aunque la base de que podamos vivir hoy como vivimos, excepto en el caso del terrorismo, fue aquella transición, claro.

Narcís Serra: Alberto, solo de cara a la publicación, señalar que no has mencionado un tema que yo considero importante de tu periodo, que es la Ley de Dotaciones e Inversiones de las Fuerzas Armadas.

Alberto Oliart: La Ley de Dotaciones e Inversiones de las fuerzas armadas. Lo he anunciado y he visto que hablaba...

Narcís Serra: porque fue una de las herencias más útiles para el ministro siguiente, a los efectos de que se planeara, se programara y se controlara presupuestariamente, incluso se arbitrara entre un ejército y otro. Y este

tema, que quizá nació también para contentar y disminuir tensiones acabó siendo un instrumento muy útil para el papel del ministro en relación a los tres ejércitos.

Alberto Oliart: Efectivamente. Te dejé una buena ley, sí, que se publicó en el 82, así que yo la disfruté muy poco. Pero, verás, no lo he contado, pero la historia de esa ley es que yo me encontré con que, de vez en cuando, había que comprar doscientos mil cartuchos de fusil que no sabía mandarlos, sí sabía porque no había munición en muchos sitios donde debía haberla. Pues había que hacerlo a toda prisa porque había que pagar la nómina, y había que pagar no sabíamos cómo no sé qué a otra empresa nacional, que si no, no pagaba los impuestos ni la nómina ni la seguridad social, porque estaba endeudada. Y entonces me di cuenta de que no había ninguna programación posible con una ley presupuestaria anual, y pensé que debíamos hacer una ley que tuviera una eficacia mayor que la del año, salvo que el Congreso decidiera por razones económicas y fiscales o financieras que no pudiera ser. Y entonces fue cuando llamé a Jesús Palacios y le dije "Tú, que eres un experto, yo quiero una ley que tenga un horizonte de cuatro años, que resbale a otros cuatro, al llegar al cuarto, salvo que el Gobierno se oponga". En realidad, permitía, y entonces se hizo una Junta de industriales y de militares que presidía Eduardo Serra, porque Narciso heredó toda mi gente y, además, se quedó con la mayoría de ella, mira, sino, Manglano, Eduardo Serra, Jesús del Olmo y otros más que no cito, Mitjavila, que luego lo ascendiste y pasó a otro sitio. Y entonces se podía programar compras, y se podía programar, los sistemas de armas son cada día más complejos y más dilatados en su entrega, y se podía programar acciones industriales por parte de los industriales, y por parte del ministerio, previsiones que tuvieran el plazo que deban tener. Y creo que fue una ley revolucionaria porque no la tenía, desde luego, ningún país occidental, que yo supiera, y se aprobó, y hasta que no la tuvisteis que renovar, creo que con Solchaga, no sé si tú eras ministro de Transporte entonces.

Narcís Serra: Yo creo que sí, en el 90...

Alberto Oliart: Ley de Dotaciones e Inversiones de las fuerzas armadas.

Antoni Segura: Més qüestions. Si no faré jo dues preguntes que tinc per fer-li. La primera, que yo coincido, por lo que he leído, evidentemente, en el papel clave de Alonso Manglano en la, dijéramos, no sé si hablar de la refundación del CESID, en la reestructuración, ¿no? En la medida que sea posible, que no lo sé, bueno, a raíz del 23-F han salido muchos libros en los

cuales algunos cuestionan, algunos interesadamente, estoy pensando en el de Perote, claro, otros quizás desde otras perspectivas más periodísticas, aunque con un aval sorprendente del Departamento de Historia Contemporánea o al menos en parte, de la Complutense de Madrid, el papel del CESID en esa noche larga, por lo menos. Entonces yo no sé hasta qué punto está en condiciones de rebatir o de confirmar algunas de estas informaciones...

Alberto Oliart: En perfectas condiciones, vamos.

Antoni Segura: Me imagino. Cuando digo condiciones me refiero a que se pueda hacer público.

Alberto Oliart: Todo lo que sé lo voy a hacer público.

Antoni Segura: Muy bien. La segunda es simplemente una curiosidad. La entrada en la OTAN fue relativamente rápida, y uno piensa que la negociación en un proceso de este tipo es más bien todo lo contrario, es lenta, entonces yo no sé si encontró el tema de la OTAN muy condimentado, dijéramos, en el momento de acceder al Ministerio, o por el contrario fue una acción realmente rápida, aunque no sea lo frecuente en estos casos. Estoy pensando en los procesos de ampliación que se han llevado o que se están llevando a cabo, ya en la etapa de Solana y en la etapa actual, que son relativamente lentos. O realmente fue muy rápido precisamente porque uno de los desactivadores potenciales de futuros golpes de Estado estaba o pasaba precisamente por entrar en la OTAN. No sé si me he explicado...

Alberto Oliart: Perfectamente. Bien, Alonso Manglano. Me da motivo para volver a hablar de él. Alonso Manglano, la noche del 23-F estaba en su despacho del Estado Mayor de la Brigada Paracaidista, tenía la radio puesta porque conocía mucho a Leopoldo Calvo Sotelo, habían conspirado juntos de jóvenes, siendo él ya teniente del ejército, eran monárquicos, Emilio y Leopoldo, y entonces estaba con la radio puesta pero estaba preparando un ejercicio con los paracaidistas franceses, Galia II, me acuerdo muy bien, y por eso se había quedado cuando el general se había ya ido, e iban a tocar Salida de Paseo, y en ese momento oyó los tiros y oyó lo que estaba pasando, y en el mismo momento dio orden de parar la Salida de Paseo, de armar a la Brigada. Y tuvo que, con la pistola en el cinto, como se hacían esas cosas en esos momentos, a un teniente coronel que no estaba de acuerdo porque estaba más de acuerdo con lo que estaba pasando en el Congreso, tuvo que decirle "o te metes ahí o te meto un tiro", y lo metió en una

habitación y cerró con llave. Se acabó. Eso lo cuento por primera vez. Pero, en cambio, en ese mismo momento, llama primero a Quintana Lacazi, que es lo que hay que hacer, al capitán general, diciéndole "la Brigada de Paracaidistas está armada y dispuesta a salir", porque ya se imaginaba cómo irían las cosas, a quien sea, incluso a la División Acorazada, y llama después a la Zarzuela, a decirle al rey que la Brigada de Paracaidistas estaba a sus órdenes y dispuesta a lo que hiciera falta. Los dos le dicen "quieto" y "muy bien", pero hizo lo también otro general en Madrid, por eso cuando habló de guerra civil Quintana, sabía lo que decía, que era Víctor Lago, que era el general de brigada que tenía lo que se llamaba entonces Brigadas de Defensa del Territorio, Brigadas Operativas y de Defensa del Territorio, y esa Bridot estaba compuesta por guerrilleros o boinas verdes, la gente preparada en la escuela de Jaca, que realmente eran..., y le dijo a Quintana "tengo 300 hombres armados y con esos paro yo a todos los carros de combate, porque en las calles de Madrid soy mucho más eficaz que ellos", lo cual era verdad. O sea que Quintana, cuando le dice a Jaime Milans "ojo", porque ya se lo han dicho, eh, esto se está produciendo entre las seis y las siete de la tarde, había pues en un lado posiblemente 1500 hombres, y el otro 300 dispuestos a salir y pegar tiros, y los hubieran pegado. Eso es otro tanto de Alonso Manglano, que me alegro que me hayas dado pie a contar.

"CESID y 23-F. Mi convicción personal es la siguiente. Estos son los hechos, lo demás son elucubraciones. Primero, hay un capitán, que está en el golpe del 23-F, que había estado en el CESID y en aquel momento estaba haciendo un curso y por eso no estaba, y que es Martínez Inglés; hay un conductor de un coche que lleva unos aparatos de comunicación que ha cogido Martínez Inglés, porque era jefe de esa unidad, en el CESID, y se los ha repartido a varios, y éste va con un coche guiando a los autobuses. De este personaje no se supo nunca ni el nombre, desaparece y no pudo ser encontrado. Esta es la pura verdad, se investigó, pero no se consiguió saber quién había sido, ni siquiera si era un agente del CESID. Desde luego, con el juez instructor, con quien he hablado muchas veces, así fue. Está Cortina, que es el personaje extraño. El juez instructor procesa a Cortina, porque el testimonio de Tejero, que es quien acusó a todos, dice que él se ha reunido, él solo, ningún otro de los procesados, se ha reunido dos veces con Cortina, que le ha contado el golpe y que está de acuerdo. Ningún otro de los acusados lo sabe. Milans, en su declaración, habla de... Tejero habla de un comandante, y no dice... y parece que otro también lo dice. Tejero, con una memoria prodigiosa, según el juez instructor, y se puede ver en el proceso, no sólo dice lo que le han dicho las personas con quien se ha reunido, sino que dice la fecha exacta, el sitio exacto, y describe el sitio, los muebles, el tipo de tapicería, los cuadros que había, el color, el tema, y no se equivoca nunca, porque el juez

instructor, García Escudero, hace inspección ocular de los sitios que está describiendo Tejero, y me dice, "mira, es al 100 %, ministro, no te puedes figurar", y sólo se equivoca con Cortina, y no se equivoca, como ha dicho uno de los procesados, en un periódico hace poco tiempo, que claro, los muebles se pueden cambiar de sitio, no, no. Se equivoca describiendo la puerta del Hotel Cuzco, donde dice que ha tenido el encuentro con él. Dice, por ejemplo, que es giratoria y no lo es, o al revés, vamos, se equivoca, es la única equivocación que comete Tejero cuando habla de un sitio donde sea... a pesar de eso, con las dos declaraciones de Tejero, García Escudero, lo procesa.

Bueno, Cortina dice que no ha estado, presenta unas... que esas dos conversaciones no son verdad y los días que el otro cita, presenta testigos que dicen que han estado en tal sitio, tal otro, pero una docena, ante el tribunal militar que lo absuelve, y el Tribunal Supremo confirma la absolución de Cortina. Y entonces... se han fraguado muchas cosas de que si el CESID estaba en el golpe... el CESID, el resto del CESID, incluido el actual director general del CESID y, que estaba entonces de teniente coronel y de secretario general. ¿Cómo se llama, Narcís, tú que tienes la memoria más rápida? Javier Calderón. No se enteraron del golpe. Parte del absoluto desconcierto, hombre, a partir de que estaba yo, sí claro, y entonces mandaron gente para enterarse de lo que pasaba... pero no se enteraron del golpe. Eso es lo que yo creo firmemente... Carreras, desde luego el que hacía de coordinador porque no era ni siquiera director, era un coronel de la infantería de marina, que entonces ya estaba en la escala B que entonces era como estar en la reserva, vamos que no, que no, que no se enteraron, estaba desconcertado, no sabía lo que había pasado, no me podía informar de verdad porque no lo sabía, y además, dentro del CESID había una persona extraordinaria que era el comandante Bastos, que era el encargado del organismo de involución con el que yo me he reunido a solas en mi casa en ese periodo primero de ser ministro de defensa, hasta el nombramiento de Emilio Alonso Manglano, que siguió siendo jefe de la unidad de involución, que sabía los nombres de todos los sospechosos, algunos incluso... tú ascendiste a algunos y yo a alguno, pero que estaban en la lista de los sospechosos pero que no procedieron la noche del 23-F a nada, ni se movieron. Bueno, este hombre estaba con una indignación tremenda de que existiera esa sospecha sobre el CESID, porque me decía: "oye, que la gente que tengo yo, que son tres y yo cuatro, nos hemos jugado la vida veinte veces con los informes que hemos mandado", y era verdad, llegó a general y luego no sé qué pasó, que se fue ¿no?, era un hombre de una familia muy conocida de Madrid y tal... Eso es lo que os puedo contar de lo que yo sé del CESID, y de Cortina, yo no hago elucubraciones, mirad eso... es tan fácil, es un hombre misterioso, porque lo es mirad, es un hombre, yo lo conozco poco, pero lo he conocido

después, cuando ya se retiró del ejercito y de todo. Dicen que fue agente doble, que en realidad lo que quiso es enterarse de lo que pasaba, puede ser. Yo lo que sé es que hay dos absoluciones, la del tribunal militar y la del Tribunal Supremo, y que no encontraron pruebas contra él, ni se han encontrado. Ahora dicen que un general que ha salido, que se llama Alvarado, y que estuvo –dice él– el día 18 de febrero, el día de la reunión en casa de Pedro Mas, que él sabía que Cortina había estado en la reunión porque se lo había dicho Tejero y porque no sé qué y no sé cuantos... y ha hecho una serie de acusaciones... Bueno, con todos los respetos, el general Alvarado no aparece para nada, no dio la cara, ahora que han prescrito todos los delitos dice que él estuvo, pues estaría...; yo no digo que no, si lo dice él, será verdad, pero todo lo demás, perdonen ustedes, pero me creo más a la gente que me informó entonces que a este señor. Y eso es lo que puedo decir del CESID.

OTAN, ¿estaba preparado? Nada, por que, siempre estuvo en el programa de UCD, pero Adolfo no quería la entrada en la OTAN porque le preocupaba mucho la actitud de Rusia y lo que podía pasar dentro de España, y no se equivocaba en un cierto aspecto, y es que cuando entramos en la OTAN, Gromiko vino a Madrid y se reunió con el presidente Calvo Sotelo y le dijo, textualmente, porque nos lo contó diez minutos después: "si ustedes entran en la OTAN, tendrán un recrudecimiento muy fuerte del terrorismo, se lo advierto". Punto, esa fue la diplomática actitud del ministro de Asuntos Exteriores soviético en aquel momento, en cambio, Leopoldo Calvo Sotelo lo puso en su programa de gobierno, y la verdad es que fue un gobierno muy poco brillante porque perdió las elecciones... la verdad es que el partido se había deshecho, no había partido. Convocamos las elecciones, me acuerdo que nos reunió a una serie de ministros, que siempre nos reunía, "no –como nos dijo él– porque seáis amigos míos, sino por el puesto que tenéis en el gobierno", y entrábamos con menos diputados que el Partido Socialista, o sea que estábamos que vamos, que salíamos por la ventana seguro, entonces convocó elecciones. Pero cumplió todo lo que dijo, y cumplió la entrada en la OTAN. Mi actitud ante eso, te digo la verdad, ya que lo has tocado: yo no era partidario de las alianzas militares, ni la del Pacto de Varsovia, que desgraciadamente existía, ni de la OTAN, pero, comprendí dos cosas. Una, España sería siempre un país de segunda posición y un aliado de segundo orden, y la entrada en el Mercado Común con Francia enfrente y con Italia por detrás, haciendo ver que no, pero tan enfrente como Francia, etcétera y con Holanda en contra completamente y a las claras, como Francia, era prácticamente imposible si no teníamos el apoyo de Estados Unidos y de Alemania. Dos, más importante todavía para mí, la única manera de cambiar de verdad la mentalidad del ejército español era que se abriera la política exterior española y la política de defensa a lo que era de

verdad, a las amenazas de aquel momento. El papel que yo me encontré en la caja fuerte del Ministerio de Defensa, todavía teníamos en el norte de África el Pacto de Varsovia, ya vendrán los americanos, y además es que lo decía así, nos armarán y tal. Y el tercero el enemigo interior, es que ya estaba bien, había que romper eso, y la entrada en la OTAN lo rompió.

Entonces, en el Ministerio de Defensa, nos volcamos en el tema por esas dos razones. Y me acuerdo que cuando el ejército de tierra se puso en contra y me decían, "es que entramos y nos dan el Mercado Común, Gibraltar y armamento", y yo les decía: "todo eso puede ser. Desde luego Gibraltar ya lo veremos, pero el Mercado Común y el armamento vendrá cuando seáis un aliado seguro, que en este momento no lo somos". Y nada más entrar en el Mercado Común, te puedo asegurar una cosa, os puedo asegurar una cosa, la actitud de los Estados Unidos respecto a España, que era externamente mucho abrazo, pero que no yo podía olvidar lo que había dicho el señor *Haig*, general y, en aquel momento, ministro del Departamento de Estado la noche del 23 de febrero, cuando le pregunta la prensa, que para ellos sería la mañana ¿no? temprano, dice: "esto es un asunto interno del Estado español, del pueblo español". Yo cuando vino aquí y me vino a ver, le dije: "general, eso no te lo perdonamos los demócratas españoles, o, ministro, ya puedes hacer una rectificación en forma", que la hizo veinte veces, claro, entonces. Pero se lo dije así, así de claro. La actitud de Estados Unidos cambió completamente, y un embajador muy inquieto que habían mandado aquí, especialista en golpes de Estado en los países centroamericanos, daba la casualidad que había estado siempre allí en esos momentos, se fue al día siguiente. Y que yo tuve que llamar por teléfono y decirle ¿te lo conté, Narciso?, "embajador, si yo fuera a tu país y me fuera a ver a los militares, a los generales con mando de fuerzas importantes y a verles y a encerrarme con ellos, sin decírselo al ministro de turno ¿qué te parecería?". A lo que contestó el embajador: "Por Dios ministro, esto ha sido un viaje de turismo y tal...."

Claro, esa es la realidad con la que nos encontramos, es decir, Estados Unidos, quizá por aquello de la venida de Castro, que, ¿os acordáis?, que vino a España y... el abrazo de Suárez a Arafat, yo no lo sé, pero Estados Unidos en aquel momento era blanco y negro, no había nada más, misiles de Breshnev, misiles suyos, y tú estás conmigo o estás contra mío. Nosotros no estábamos contra él, y el rey había conseguido una buena imagen, pero Estados Unidos no se fiaba de nosotros, y cambia completamente de actitud, ante la... los frutos los recogió el Gobierno Socialista, es decir, ya la entrada en el Mercado Común a Francia, a Alemania que tenía mucha fuerza, Inglaterra que tenía mucha fuerza, etcétera, empiezan a presionar sobre los países. Holanda cambia, etc., etc., y logramos entrar en el Mercado Común.

Esa es la razón, y sí, se improvisó, llevó la operación tipo de asuntos exteriores muy bien llevada, Pérez Llorca. Yo le ayudé en todo lo que pude, y ya te digo, salvo el ejército del tierra, que estaba completamente remiso, los demás, la marina era completamente "otanista", ya estaba en maniobras de la OTAN, y el aire también, de otra manera distinta que la marina, pero es que la marina estaba ya con procedimientos OTAN en todo, incluso en la logística, en todo. ¿Te he contestado?

ANTONI SEGURA: Muy bien.

Alguna intervenció més? Pues... yo tendría otra, pero es sobre el golpe y no sé si....

ALBERTO OLIART: A ver, venga, lo único es que tengo que coger un avión para llegar a casa.

ANTONI SEGURA: Sí, no, no. Yo por mi parte la última.

ALBERTO OLIART: No, no, todas las que queráis.

ANTONI SEGURA: No, es el traído y llevado "informe sí que finalmente se ha publicado y que... hombre, un poco lo que sí que sorprende es que es muy blando.

OLIART: Claro, la teoría de los tres golpes.

ANTONI SEGURA: Bueno, más que nada que, entre las declaraciones que hacen por separado, lo que extraña es que luego el propio informe que luego parece ser que no fue utilizado en Campamento, es decir, que se vio y se volvió y no se utilizó en el juicio. Lo que extraña, o por lo menos, lo que me extrañó a mí es que el coronel, me parece que era un coronel, Jáudenes, en aquel momento...

OLIART: Teniente coronel.

ANTONI SEGURA: Teniente coronel, no procediera a un careo, o, por lo menos, no sale en el informe, entre los distintos miembros del CESID que interroga, que caen en algunas contradicciones. Por ejemplo, una evidente es lo de las transmisiones, que uno dice que no se han producido y el otro dice que, efectivamente, sí, que se han producido porque a él le llega la orden de, en fin, de prestar los aparatos, etcétera, ¿no? Entonces, de alguna manera, no sé, el informe fue más allá, o simplemente es lo que había, o no, tampo-

co se utiliza en Campamento, es decir, ha tardado veinte años en aparecer a la luz pública, o veinticinco, perdón, veinte. Y, luego, parece que el famoso informe se queda prácticamente en nada.

Alberto Oliart: Bueno, ha tardado veinte años, porque no lo quisieron incorporar al sumario, porque entendieron que no aportaba nada. Porque el capitán Martínez Inglés, que estaba procesado, era, que estaba procesado porque había participado en el golpe, era el jefe de esa unidad, de esa unidad de las transmisiones, y es él el que da la orden de que le entreguen unas cuantas, que reparte, dicen que entre guardias civiles del CESID, eso no salió, lo que sí salió es que repartió entre guardias civiles del golpe. Es decir, que dar la orden pues la podía dar, aunque estaba fuera, y él estaba en un curso y estaba hacía dos meses de baja en el CESID por esa razón.

El informe Jáudenes, yo he hablado con Jáudenes, y mucho, y era uno de los hombres más seguros, ¿verdad?, incluso en tu época todavía, Narciso. Era uno de los hombres más seguros que teníamos, junto con Bastos y junto con Javier Calderón y junto con otros que estaban allí, pero era un hombre muy seguro. A él lo que se le encarga no es la apertura de un expediente judicial, que hubiera sido distinto, eso lo hizo García Escudero, ¿eh?, y les tomó declaración a todos, incluso le tomó declaración a Javier Calderón, a los jefes, les tomó a todos. Bueno, sino que lo que es un informe, dentro del CESID, interno, para ver que es lo qué ha ocurrido y si allí había más gente que se podía sospechar que había intervenido. Yo he tenido el informe, recién hecho, ya estaba cuando se acaba, porque es el que da la orden, Emilio Alonso Manglano, me lo trae, lo leemos y tal, es la teoría de los tres golpes, que es la teoría de que Sanmartín y Pardo Zancada era otro movimiento al lado de los de los generales y tal, es una teoría que puede ser verdad, pero la verdad es que los únicos que salieron, salieron agrupados en el golpe de Milans o en el golpe de Tejero... Armada salía con su golpe. Claro, Tejero-Milans, son prácticamente lo mismo ¿no?, más duro Tejero todavía, y luego el tema de Armada y se acabó. Y la verdad es que tanto él como Bastos, y Bastos me lo hubiera dicho, estoy seguro, y Emilio, no sabe nada. Otra cosa es, hay que entenderlo, el ambiente que podía haber, las dudas que podía haber en aquella noche en gente que estaba allí. Aquella noche, civiles y militares que se vistieron de sillón para ver lo que pasaba al día siguiente, militares que siempre estaban en el cine aquel día y que hubo, bueno, tú todavía los heredastes, claro, desaparecieron, dijeron "bueno, vamos a ver que pasa aquí, yo no quiero intervenir ni tampoco..." se vistieron de sillón, vamos, desaparecieron. Es posible que eso ocurriera en el CESID, pero comprometidos en el golpe, que sería la pregunta del informe Jáudenes, ni Jáudenes, ni Bastos, ni Emilio, me lo dijeron... y si pudiera

dudar de alguno, que te aseguro que de Jáudenes no, y ahora te contaré una anécdota. Una noche me llama el rey, son las... por un teléfono especial que teníamos los ministros, y que yo también lo tenía al lado de la cama, me llama el rey pues ¿qué serían? ¿las tres de la mañana?:

–¿estás dormido?

–no, no,

–es que me dice la guardia de seguridad que hay una columna de carros de combate que viene hacia aquí, ¿es que está empezando otra vez el tema?

–Señor, una columna de carros de combate...?"

–Bueno, van por la carretera del Pardo que es... no tienen más que coger y tal...

Yo llamo al capitán general de Madrid, que era Arozamena, le despierto, igual que el rey a mí y le digo:

–Capitán general, hay una columna de carros de combate que está subiendo por la carretera del Pardo, que no es el sitio normal de ir ¿quién, qué tal, qué pasa con esa columna?"

–Ministro pues no lo sé pero te llamo en diez minutos;

Y a los cinco minutos me llamaba:

–Es una columna que vuelve del campo de maniobras de San Gregorio, la manda Jáudenes...

y me acuerdo que nada más decirme Jáudenes, le digo: "pues no sigas, ahora mismo llamo al rey". Llamo al rey: "Señor, no se preocupe, eso es una columna que sube, mañana me enteraré por qué, pero el que la manda es Jáudenes, que es de toda confianza, y, efectivamente, llamé a Jáudenes, vamos, llamé al general jefe que era el general de la brigada para que me dijera qué había pasado, y me dijo: "no, es que Jáudenes, si no, tenía que pasar por calles de Madrid, y la alarma hubiera sido tremenda", porque volvían, pues no sé, pues quince carros de combate, e iban... pues, uno detrás de otro. Dice: "claro" porque en aquel momento se asomaban diez militares juntos y ya la prensa al día siguiente decía que qué había pasado. Y entonces Jáudenes mismo dice: "ministro, he metido la pata, pero es que se me ocurrió irme por el Pardo porque ahí, pues... era difícil que se enteraran". Digo "pues me han despertado de madrugada, no sé si se habrán enterado pero a mí me has dado la noche". Bueno, y cuando le dije al rey que era Jáudenes, "ah, bueno, una falsa alarma, gracias", ya está, se acabó.

O sea, que Jáudenes nos habría dicho de verdad si hubiera habido algo o si hubiera sospechado. Bastos es que lo sabía quienes estaban y quiénes podían ser peligrosos, es que tenía las listas, y tú las has heredado, vamos, algunas de ellas, otras desaparecieron ya en mi tiempo. Bueno, pues eso es lo que hay, te lo puedo asegurar, lo que pasa es que ahora es tan fácil la retrospectiva y decir, imaginar...

Antoni Segura: No, no, yo, aprovechando que tenía aquí al ex ministro aquí que heredó los papeles en ese momento, pues, incluso para depurar algunas informaciones contradictorias que...

Alberto Oliart: Ahora insisto, eso es como lo de la trama civil, ¿qué es la trama civil? Pues mira, calentando el ambiente estaban los periódicos *Arriba, El Alcázar, El Imparcial* y muchísima gente civil, que conocíamos todos, no había nada oculto allí, pero una cosa es eso y otra es dar el golpe, el golpe lo dieron los militares y unos pocos, eso sí que está claro, y otros obedecieron y salieron, que no debieron salir.

Antoni Segura: Doncs moltes gràcies a l'exministre Oliart, de nou li agraïm la seva assistència a aquest curs i de nou li reiterem, en fi, la satisfacció que hagi tornat a aquesta casa que és la seva casa.

Alberto Oliart: Moltes gràcies.

LA REFORMA MILITAR I LA TRANSICIÓ ESPANYOLA A LA DEMOCRÀCIA

Ponent:
NARCÍS SERRA

Moderadors:
RAFAEL ARACIL
ANTONI SEGURA

Primer de tot, vull agrair molt sincerament la invitació a donar aquesta conferència ja que no hi ha gaires ocasions per parlar de la reforma militar i la nostra transició. Encara que no ho sembli, s'han fet molt pocs estudis sobre el tema malgrat que tothom en reconeix la seva vital importància. És més, el millor estudi sobre les relacions entre els militars i la transició no l'ha fet un espanyol sinó el xilè Felipe Agüero.

Partint de Linz, que és dels qui ha estudiat més sobre els temes de transició a la democràcia, podríem dividir els sociòlegs o politòlegs que estudien les transicions en dues escoles: una escola que es fixa preferentment en les característiques dels agents per qualificar les transicions i una altra que estudia l'estructura social, econòmica i política com a condicionant de la transició. Totes dues escoles han trobat a Espanya un cas d'estudi, amb molt material per reflexionar. Va ser justament la liberalització de Franco dels anys seixanta la que ha forçat als acadèmics teòrics de les transicions a distingir entre *liberalització* i *democratització*. És un fet cert que la liberalització econòmica va crear una classe mitjana a Espanya, i aquest ha estat un element molt rellevant per al procés de transició des de l'any 1976 en endavant.

Aquí, a casa nostra, la conducció del procés de transició no va ser feta pels militars, com havia passat en molts països de Llatinoamèrica, encara que era una transició des d'un règim presidit per un general i amb un pes dels militars molt important. Van ser polítics que havien arribat a alts nivells de

poder a l'època anterior i que creien que per a la seva pervivència en el món de la política havien de transformar el seu país en una democràcia. Aquests són els agents inicials del procés de transició a Espanya, però això no vol dir que els exèrcits no fossin molt importants, perquè encara que fos passivament era essencial que acceptessin el procés. I això no va ser fàcil. Crec que tothom és conscient que aquest era un dels elements més difícil de resoldre en el procés de transició: l'intent de cop d'estat del 23 de febrer de 1981 i l'altre intent, preparat per al 28 d'octubre de 1982, ho posaven en relleu. Però, en canvi, siguem realistes, encara que sobre el 23-F hi ha bastant literatura, d'una qualitat molt desigual, intentant explicar els fets, no comptem amb una anàlisi de tot el procés de relacions entre civils i militars.

En quina situació es trobaven els exèrcits l'any 1976, que és quan comença la nostra transició? Estaven caracteritzats, sobretot l'Exèrcit de Terra, que en aquest sentit era el més important, per una sobredimensió. L'any 1982 només a l'Exèrcit de Terra hi havia 960 coronels, i les plantilles, que ja eren molt superiors a les necessitats, eren de 600. Probablement, en aquell moment hi havia el doble d'oficials dels que hauria requerit la mida de l'exèrcit. Això, a més a més, afecta el funcionament i la moral del mateix exèrcit, perquè aquests coronels per tal d'exercir el seu ofici, és a dir, manar un regiment, només podien fer-ho per un període de nou mesos. Aquesta és una característica poc estudiada de la situació militar en el règim de Franco fins a l'any 1975, que és precisament la d'una penúria de recursos i una missió interior que provoca un deteriorament de la capacitat professional de l'Exèrcit. És un règim polític que es basa en els exèrcits com a garantia de manteniment propi, però això produeix inevitablement un afebliment de les capacitats professionals dels quadres d'aquests exèrcits. Aquests, a causa del sobredimensionament, tenien ocupacions que no eren les estrictament militars, començant pels camps de la policia i la guàrdia civil. És a dir, en un moment donat, en el règim de Franco, en una taula es podien reunir quatre o cinc generals, cosa que implicava que tot el poder de mantenir l'ordre, estava al voltant d'aquella taula.

Des d'un punt de vista del paper de l'Exèrcit més enllà de les seves funcions naturals, també s'ha de fer esment de la justícia militar i de la seva utilització en temes de manteniment de l'ordre públic. Sóc molt més escèptic pel que fa a les possibles explicacions de privilegis econòmics dels exèrcits de Franco. I no dic que no hi hagués generals que no presidissin una empresa de l'INI. Econòmicament, els exèrcits amb Franco no van estar ben tractats salarialment ni de bon tros. Aquest va ser un dels problemes que es van haver d'arreglar durant la democràcia.

Hi ha una tercera característica. Les Forces Armades estaven divididas en tres ministeris, i això és un tema que també va tenir molta influència en

l'evolució inicial de la transició i de les reformes militars. Tres ministeris volia dir que hi havia almenys tres generals asseguts al Consell de Ministres, tot i que n'hi havia molts més. Franco va tenir 114 ministres entre l'any 1939 i 1975, i d'aquests, 40 van ser militars. Hi va haver una època en què la proporció era molt alta, però en el darrer període els militars eren pràcticament només els tres ministres dels tres exèrcits i en Carrero Blanco. L'existència de tres ministeris també va afectar, i molt, encara que no ho sembli, el nivell professional. Perquè la professionalitat dels exèrcits requereix, en molta mesura, la utilització conjunta dels tres exèrcits. I la divisió en tres ministeris va significar l'aïllament de cada exèrcit respecte dels altres dos. Això ho van voler trencar generals que són molt rellevants, ja que van inspirar les característiques de la reforma militar durant el primer procés de transició. El més important de tots és Díez Alegría. Crec que això s'hauria d'estudiar i jo ho estic començant a fer. Díez Alegría és el general que s'adona que el deteriorament professional militar és tan elevat que cal que es vagin resolent aquestes coses, i aconsegueix que entri a les Cortes l'any 1974, un any abans que morís Franco, una Llei que crea l'Estat Major conjunt i impulsa el funcionament conjunt dels tres exèrcits. Però els elements conservadors dels exèrcits es van moure i van guanyar els militars que s'oposaven a qualsevol canvi, de manera que aquest projecte de llei va ser aturat. I no tan sols això, també van eliminar-lo com a persona influent, aprofitant la visita de Díez Alegría a Romania en la qual havia de connectar amb Santiago Carrillo, per encàrrec d'Arias Navarro, en aquell moment president del Govern. Els militars contraris a Díez Alegría i a qualsevol reforma se'n van assabentar i van exigir a Franco el seu cessament, i Arias Navarro no el va defensar. Aquesta és la causa de la caiguda de Díez Alegría, que hauria pogut ser el motor del que podríem haver anomenat una *reforma professional dintre de la Dictadura.* Precisament una de les causes perquè no es va produir, és perquè els que no la volien la van impedir.

Amb aquesta situació, mor Franco i s'inicia el procés de transició política. Abans deia que aquest procés ha estat molt estudiat, però pel que fa al tema militar, no ha estat així. Encara que, per exemple, Juan Linz i Alfred Stepan han escrit un llibre que ja és un clàssic, *Problems of Democratic Transition and Consolidation,* en què afirmen que hi ha un consens a considerar que la transició espanyola és, per molts camins, paradigmàtica per a l'estudi de les transicions a altres països cap a la democràcia. Gairebé tan paradigmàtica com la caiguda de la República de Weimar ho és per a l'estudi de la caiguda de les democràcies. Crec que això és cert per dues raons:

1) La reforma a Espanya s'ha completat, i això no passa a gaires països. Si anem a Llatinoamèrica, cap país està proper a completar-la. En els

països de l'Est d'Europa, tampoc. A Espanya, per contra, seguint els criteris de definició de transició o de consolidació democràtica, el procés s'ha acabat.

2) Pel que fa a les relacions militars-societat, el procés espanyol conté gairebé tots els temes que són d'interès per a altres països. Si agafem qualsevol cas d'aquest moment, Mèxic, Xile o la República Txeca, veiem que tots els temes que ens poden interessar ja hi eren en el cas espanyol: temes de supremacia civil o de control des del Govern elegit respecte a les Forces Armades; de reforma de la justícia militar; de reducció de la dimensió de les Forces Armades; dels problemes que plantegen les indústries militars preexistents i gestionades directament per militars. Tots aquests temes que trobem a gairebé tots els països que estan fent el procés de transició, han estat temes que van ser presents en el nostre procés, respecte del qual se'n poden derivar lliçons i suggeriments útils.

Els teòrics de la transició democràtica van distingir entre *liberalització* i *democratització*. Per passar de la liberalització a la democratització, hi ha d'haver processos electorals, de control democràtic del poder polític. Però distingeixen també entre *transició* i *consolidació*. I aquesta diferenciació, a mi em sembla aplicable al cas espanyol i ens ajuda molt a entendre'l. El que passa és que, des de les perspectives en què tots aquests professors ho han estudiat, no ens és tan útil. Per exemple, Linz i Stepan, en aquest estudi que he citat, diuen que la transició espanyola va començar el 20 de novembre de 1975, dia en què mor el general Franco, i s'acaba el 25 d'octubre de 1979, data en què es van fer els referèndums dels Estatuts d'autonomia de Catalunya i del País Basc. Linz, que considerava que monarquia, estat de les autonomies i període constituent real eren les tres característiques diferencials del procés espanyol, agafa els ritmes de construcció de l'estat de les autonomies com a distinció entre transició i consolidació. La consolidació es produeix amb el transferiment pacífic de poder des de l'oposició als socialistes al Govern socialista després de les eleccions de 1982. Per tant, per a Linz, hi ha transició fins al 1979 i la consolidació s'ha produït quan guanyen les eleccions els socialistes. Això no és gens inusual. Per exemple, Caciagli, un teòric polític rellevant, considera que la consolidació democràtica es produeix quan hi ha una primera alternança de bàndol polític en un procés de transició. S.E Finer, que és un estudiós pioner en temes de forces armades i societat, pensa que un país s'ha consolidat quan les forces armades es retiren de la intervenció en la política, i esdevenen neutrals respecte al joc polític democràtic.

Després d'estudiar aquestes aportacions, cal afegir la de Felipe Agüero, que ha estudiat el cas espanyol i ho ha fet des de l'òptica del paper de les

forces armades. Per a ell, la transició és el període en el qual es van resolent les interferències militars en els processos polítics. I la consolidació seria el període en què es resol la possible incertesa sobre una possible insubordinació militar. Per això molts situen el procés de consolidació democràtica a Espanya, a diferència de Linz, en el judici del 23-F, perquè en aquest fet la democràcia espanyola deixaria clar que resol el problema d'una possible insubordinació militar. Crec que és més útil per al nostre cas dividir la transició i la consolidació de la manera següent: és transició el període en el qual els militars deixen d'interferir, condicionar i participar en les decisions polítiques; i és consolidació el període en què el govern civil sortit de les urnes crea una política pròpia de seguretat i defensa, i passa a manar i a decidir el que cal fer en el camp de la política de defensa i de les Forces Armades. Per tant, transició seria la retirada dels militars de l'actuació política, i consolidació no seria eliminar la incertesa, sinó eliminar l'afirmació que des del Govern es governa poc. És a dir, la consolidació democràtica confirmaria que les Forces Armades són una peça específica de l'Administració de l'Estat, i que passen a ser gestionades com a tal.

Si estem d'acord amb aquesta definició, el període de reforma militar a Espanya no començaria el 1975, tal com diu Linz. De fet, per a mi s'inicia amb el nomenament d'Adolfo Suárez com a president del Govern, perquè a l'època d'Arias Navarro no hi ha una voluntat ni una política de transició i encara menys de reforma militar, tot i que el general Santiago va voler fer alguns canvis inspirats en els projectes de Díez Alegría que havien quedat arraconats. Ell va ser vicepresident per poder estar per sobre dels tres ministres militars. Però la transició i el procés d'ajust de les Forces Armades a la situació democràtica comença amb el nomenament d'Adolfo Suárez i s'acaba amb les eleccions que porten els socialistes al poder. La consolidació comença amb la gestió socialista després de les eleccions de 1982, i s'acaba aproximadament l'any 1989. Aquest any cau el mur de Berlín, canvia totalment el panorama internacional i passem a tenir uns altres objectius i unes altres prioritats a Espanya i a qualsevol país europeu. L'any 1989 Espanya acorda la seva forma d'estar a l'OTAN, el nou acord de bases amb els Estats Units, l'entrada a la UEO, etc. Estabilitza, amb el procés d'entrar a Europa, el tema de reforma militar i el resol. I aquest any s'aprova també la Llei de la funció militar, que ve a ser una llei amb la qual es vol donar forma a tots els processos de reforma pel que fa als temes de personal, iniciats ja des de l'any 1976 per Gutiérrez Mellado. Per tant, tenim transició fins a les eleccions socialistes, i consolidació quan el Govern passa a tenir una política de defensa i militar. És evident que, tot i que hem establert unes dates per realitzar aquestes diferenciacions, hi ha zones d'ombra. És a dir, es van fer accions de consolidació democràtica en el període anterior, i

encara en van quedar algunes pròpies de la transició en el període de consolidació. El mateix Gutiérrez Mellado va dur a terme accions pròpies de la consolidació en el període 1976-1982, i se'n van fer algunes més pròpies de la transició entre el 1982 i el 1989.

Sobre aquest període podem utilitzar les reflexions i els estudis que s'han fet respecte a l'evolució de la professió militar, sobre transicions a la democràcia i el paper dels militars. Bàsicament destaquen dues obres nord-americanes. La primera d'elles és una obra de Samuel Huntington, el de l'onada democratitzadora i el de xoc de civilitzacions, que fa més de quaranta anys, va escriure un llibre molt important: *The soldier and the state*. Molt poc després, als EUA, un altre professor, Morris Janowitz, publicava l'obra *The professional soldier*. Aquestes són les dues escoles d'interpretació des de l'àmbit de la sociologia militar dels processos que podem analitzar a Espanya.

La tesi de Huntington és la següent: la professionalitat militar no es pot desenvolupar amb una connexió estreta amb el món civil, i per tant, si volem militars eficients els hem d'aïllar de la societat civil i deixar que ells decideixin les formes de construcció de la seva pròpia professió i, per tant, de l'exercici de la seva missió a l'Estat. En un moment donat, en el seu llibre, afirma que: "Només si els militars actuen motivats pels ideals militars, pels valors *pàtria, deure*, etc., les forces armades seran servents obedients de l'Estat i el control civil estarà assegurat." Ell distingeix entre *control civil objectiu* i *subjectiu*. L'*objectiu* és el control que ell proposa, que és com dir: "deixem que la professió militar, aïllada de la civil, es doni a ella mateixa les regles que cregui necessàries per a la seva eficiència, deixem que tinguin els seus valors. No els connectem amb la societat civil perquè el preu d'aquesta connexió seria la seva pèrdua d'eficiència." El *control subjectiu* seria el que estem acostumats a pensar quan parlem de control: quan el govern manaria, donaria instruccions i intervindria en el tema militar. Per a ell, l'única manera que fossin eficients era el reconeixement que existeix un camp d'autonomia militar, exigit per la professionalitat. Sortosament, en aquests mateixos anys, Janowitz publicava el llibre que he comentat abans. Així com el primer no està traduït, el segon el va traduir el Ministeri de Defensa en aquella època, i ja és significatiu que traduïssin aquest i no l'altre. Aquest llibre és la millor anàlisi que s'ha fet sobre l'evolució de la professió militar. No vull fer caricatura, però Huntington vol condicionar el control militar pel govern civil, i aquesta via és la contrària de la que ha de seguir qualsevol procés de transició democràtica. Janowitz detecta que precisament en els països que tenen armes nuclears, un cop acabada la Segona Guerra Mundial, es produeix una evolució de la professió militar. Una evolució que tendeix a reduir el nombre de militars, a professionalitzar-los més, a fer-los

més aviat una força operativa tecnificada que no pas una mobilització de totes les energies del país en un conflicte bèl·lic. I a partir d'aquí, ell va observant els canvis. Escriu: "No es tracta només que el nombre de civils emprat pels exèrcits creixi, sinó que, a més a més, la professió militar està canviant perquè necessita una interconnexió amb la societat civil per ser eficient." És a dir, una tesi gairebé contrària a la de Huntington. Tot i així, per a Janowitz, hi ha elements vàlids a la definició de Huntington: 1) hi ha d'haver un component vocacional i aquells valors que considerem militars han de ser-hi; 2) a més a més d'aquest component, també n'hi ha d'haver de gestió militar, que s'incrementa per l'evolució dels nous exèrcits; i 3) un component d'especialitat tècnica. L'exemple que demostra que Janowitz va preveure l'evolució del futur és que vint anys abans ja va començar a dir que els exèrcits en els països democràtics acabarien sent elements de policia internacional i que haurien de coordinar-se a través de les Nacions Unides. Va escriure: "La noció que un soldat [vol dir un militar] pot desenvolupar una carrera eficaç sense haver participat mai en una batalla ja comença a tenir una acceptació àmplia." I després va passar a analitzar totes les qüestions de resolució i prevenció de conflictes, de forces d'interposició, etc. Els canvis en el funcionament que Janowitz assenyala són tres: a) es passa d'una dominació autoritària a introduir mecanismes de persuasió, tècniques de mobilització d'equips en el món militar; b) cada vegada més els militars necessiten qualificacions comunes a les del món civil i, a més a més, equilibrar els nivells de qualificació professional amb el món civil; c) s'amplien progressivament les bases socials de procedència dels militars de carrera, les quals fins a la Segona Guerra Mundial provenien de classes més aviat altes i reduïdes, i posteriorment procedeixen també de les classes mitjanes. Janowitz, per tant, és el teòric que manté que la millora de la capacitat professional dels exèrcits, sobretot perquè passaran a tenir missions que no seran sempre d'enfrontament en conflictes bèl·lics, requereix l'obertura a la societat civil. Si no es dóna una osmosi entre la societat civil i les forces armades, aquestes no seran eficients.

Hi ha un altre concepte de professió militar que també ha experimentat un procés de canvi, i l'autor que l'ha portat endavant és Moskos, un altre professor nord-americà. Moskos va fer la primera aportació l'any 1977, i l'ha anat millorant cada deu anys. La primera és un article molt curt, titulat "De la institució a l'ocupació" i distingeix entre els exèrcits com a fenomen institucional i com a ocupació. El 1986 va tornar a parlar-ne i l'any va passat va publicar un llibre d'assaigs que actualitza aquest concepte. L'exèrcit com a institució és el que està vinculat als valors que assenyalava Huntington. L'exèrcit com a ocupació, també incorpora aquests valors però està vinculat a més a més a la valoració d'unes professions, d'unes capacitats tècniques, etc.,

que en molts casos, a més a més, estan lligats a l'economia de mercat (havien d'estudiar en facultats o contractar tècnics, etc.). A l'exèrcit institucional la remuneració es fa molt en espècie; el salari no és alt però disposen d'habitatge, un sistema de seguretat, d'educació dels fills. Tenen un sistema de prestacions. En canvi, en l'exèrcit ocupacional, es dóna un salari que s'intenta que sigui equiparable al dels funcionaris civils que tenen el mateix nivell (als EUA és realment així), i el militar ja no compta amb altres prestacions. La residència en l'exèrcit ocupacional no està lligada amb el lloc de treball. També hi ha un altre element diferenciador que pot semblar anecdòtic: en l'exèrcit institucional les dones tenien un paper; però posteriorment, en l'exèrcit ocupacional, tenien els seus oficis, altres feines, i no volen ser implicades en el paper del marit. Tot això ha configurat un exèrcit ocupacional. Una altra diferència, per exemple, és que en l'institucional totes les seves lleis són codis militars, de justícia, etc., i en l'ocupacional la jurisprudència civil i els tribunals civils tenen molt a dir sobre alguns dels problemes interns.

Analitzant la reforma militar en el procés de transició espanyola, crec que convé tenir al cap aquests instruments d'anàlisi que he descrit breument. Perquè el que ha passat a Espanya és un procés d'adaptació a les condicions d'unes forces armades tal com funcionen en un sistema democràtic, però a la vegada hem viscut un procés de seguiment de les pautes que va marcar Janowitz, no les de Huntington, és a dir, de més osmosi amb la societat civil, i s'ha viscut també un procés de transició d'un exèrcit molt institucional, el de l'any 1975, fins a un de caire més ocupacional. Per tant, aquí hem tingut dos processos que s'han influenciat positivament l'un a l'altre. Un procés d'ajust a una situació democràtica i un procés de transformació de la mateixa professió militar i, fins i tot, no tan sols de les seves característiques organitzatives sinó de les característiques definitòries de les mateixes Forces Armades. En aquest sentit, no som una excepció en relació amb la resta de països que han viscut transicions i els que fa temps que són democràcies consolidades.

La llei que als EUA estableix l'estructura de comandament dels exèrcits de forma bastant semblant al que tenim en aquests moments a Espanya, és de 1986. El famós senador Barry Goldwater, i Nichols, la van tirar endavant, i és dos anys posterior a la llei espanyola de 1984, que va establir pràcticament aquesta situació de creació d'una Junta de Caps d'Estat Major dependent del president i del secretari de Defensa, la qual a Anglaterra, França o Alemanya ja era vigent. És evident que la Dictadura de Franco va endarrerir el procés, però després vam recuperar bastant la *sincronització*, podríem dir, amb el que passa al món.

Per a la reflexió sobre aquests processos de transició, són molt més útils unes idees de Stepan, del seu llibre titulat *Rethinking military politics.*

Aquest professor, per tal que es comprenguessin els processos que estudiava, feia un diagrama en què situava un primer eix que ell en deia de *les prerrogatives militars*, i que crec seria millor anomenar *intervenció militar en la política*; i un segon eix on col·locava la *contestació militar*, encara que més aviat podríem parlar de *conflictivitat o de disfuncionalitat democràtica*. La Figura 1 és una adaptació a la proposta de Stepan. Podríem dividir hipotèticament el diagrama en quatre rectangles: en un d'ells (el núm. 4) tindríem una situació aproximada de control civil de la situació; en un altre (el núm. 1) hi hauria molta intervenció militar però sense conflictes. Un exemple d'aquest rectangle podria ser Turquia o Brasil. Aquests països van canviant però encara estan en aquest sector: els militars intervenen molt en la política però han trobat uns mecanismes mitjançant els quals aquesta intervenció no crea conflictes amb el govern ni disfuncionalitat respecte als mecanismes constitucionals d'aquests països. En la secció núm. 2 del diagrama, tindríem molta conflictivitat amb el govern i molta intervenció militar, situació que no sembla que pugui ser estable; i en la tercera, molta conflictivitat amb el govern però molt control civil. Aquesta és una situació que pot existir però que ha de durar poc perquè o bé el control civil resol aquest problema o bé els militars, en conflictivitat, recuperen capacitats d'intervenció en les decisions polítiques. Més endavant parlaré de l'aproximació dels valors militars als de la societat com a camí per resoldre aquesta situació.

El que vull posar en relleu en la Figura 1, és que no sembla possible passar de la secció 1 a la 4 directament. Per exemple si un país està en una situació d'intervenció militar en la política, i s'inicia un procés de reducció d'aquest poder polític, augmenta molt la conflictivitat amb el govern que està fent el procés de transició democràtica. Això és pràcticament inevitable; després, si el procés avança i es va consolidant la democràcia, es va reduint la conflictivitat i es va creant una situació de control civil i d'adequació de les forces armades a la situació democràtica: aquesta via és la que anomeno en la figura 1 "ruta de la transició". A Espanya ha passat això. Gutiérrez Mellado va adoptar unes decisions molt importants que reduïen la capacitat d'intervenció militar i fins i tot va impulsar una legislació prohibint la intervenció dels militars en la política. Ara bé, la reacció a aquestes mesures va fer que passéssim a la secció 2 de la figura, en la qual augmenta la conflictivitat entre el govern i les forces armades. Mostres d'aquest canvi poden ser, per exemple, reunions de tinents generals, faltes de respecte a Gutiérrez Mellado, l'actitud dels generals que eren procuradors en Corts. Pel que fa a aquest darrer punt, excepte els tres militars que eren ministres, que es van veure obligats pel president del Govern a votar a favor de la reforma democràtica d'Adolfo Suárez, tots els militars van votar

en contra de la Llei de la Reforma Política. Van intentar condicionar-la com també van intentar condicionar la legalització dels sindicats, la legalització del Partit Comunista. Precisament, per la legalització d'UGT i de CCOO va dimitir el Tinent General de Santiago. I és justament amb la legalització del Partit Comunista que dimiteix la cúpula sencera.

El contundent resultat electoral de 1982 implicava que hi havia un gran suport social per tal que el govern estabilitzés i consolidés la democràcia, superant la situació endèmica anterior. Com es va poder reduir l'intervencionisme militar en la política? Al meu entendre, va ajudar molt iniciar mecanismes de permeabilitat amb la societat civil. Considero que dins d'aquest rectangle de control hi ha una àrea borrosa que és l'àrea d'autonomia militar, que es produeix en tots els casos de transició. És a dir, en el procés de recuperació del poder respecte dels militars per part de la societat a través del govern elegit. Normalment i de forma gradual es produeixen un seguit d'etapes, la primera de les quals acostuma a anar des de l'exercici directe del poder polític per part de les forces armades a considerar-se guardians de les essències nacionals, per sobre dels partits i de la política, mantenint la possibilitat d'intervenció si consideren que la situació ho exigeix. Més endavant, es pot produir una altra situació en què els militars ja no es troben en situació de fer un cop, però sí en la de condicionar la política del govern elegit o vetar determinades decisions. Un pas més enllà és el de l'autonomia militar (representat a la figura 1). És el d'exigir l'autonomia organitzativa, operativa i, moltes vegades, pressupostària. Per explicar-ho més planerament, els militars reclamen un pacte poques vegades explícit, segons el qual ells no intervenen en la política i, a la vegada, els "polítics" no intervenen en els seus assumptes. A partir d'aquí, encara podríem identificar dues etapes més en el procés de recuperació del control civil. En la següent, les forces armades accepten la supremacia civil en termes generals, però es produeixen desobediències que les autoritats civils han d'acceptar i, sobretot, iniciatives no decidides pel govern civil. Doncs bé, en la meva opinió, per passar d'un nivell en què s'han desenvolupat mecanismes per reduir la intervenció militar a un nivell en què volem reduir també la conflictivitat (i també per traspassar la zona d'autonomia militar) cal trobar una definició del paper de les forces armades que sigui coherent amb la nova situació política mundial i interna de cada país i cal també que aquesta definició sigui acordada, assimilada i acceptada per les mateixes forces armades.

La representació d'aquest fenomen seguint la proposta d'Alfred Stepan, afegeix una tercera dimensió al diagrama: sense un canvi de definició professional, sense una aproximació dels valors militars als valors democràtics, no es pot arribar a una situació de control civil. Aquest nou diagrama és el que he representat a la figura 2, en la qual s'incorpora el nou eix que ano-

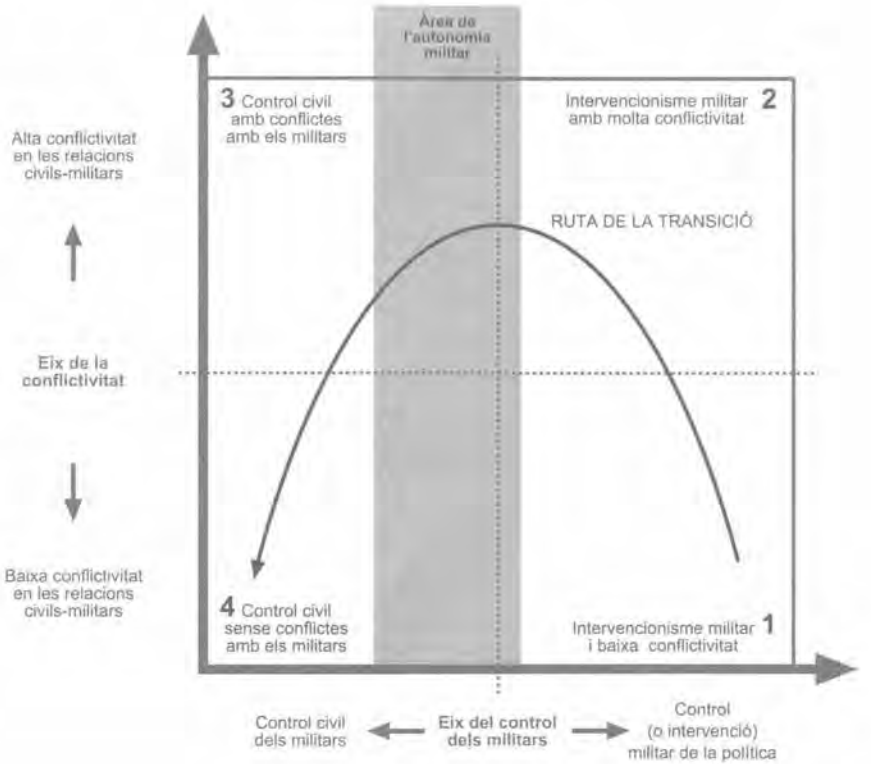

Figura 1

meno dels valors professionals; aquest eix incorpora a la vegada la distinció de Moskos que he explicat i el canvi de valors cap als de la societat, el que en podríem dir avenç cap a una professionalitat democràtica, terme que ha emprat J. Samuel Fitch. Això comporta modificar des de l'educació militar a les seves missions. En el cas espanyol, per exemple, eliminar "el enemigo interior" com a objectiu de l'actuació de les forces armades és caminar cap a aquesta definició de professionalitat democràtica.

En la figura 2 partim d'una situació inicial X_1 caracteritzada per alta intervenció militar en la política, baixa conflictivitat i un exèrcit altament institucional; és a dir, la situació d'Espanya l'any 1975. En una primera etapa, és possible passar a situacions en què el poder o la intervenció militar es redueix però amb la contrapartida de l'increment de la conflictivitat (X_2). Però tant la superació de la zona d'autonomia militar com la reducció de la contestació requereix importants transformacions del concepte de professionalitat. És a dir, s'ha d'avançar també en el tercer eix, en la direcció d'un exèr-

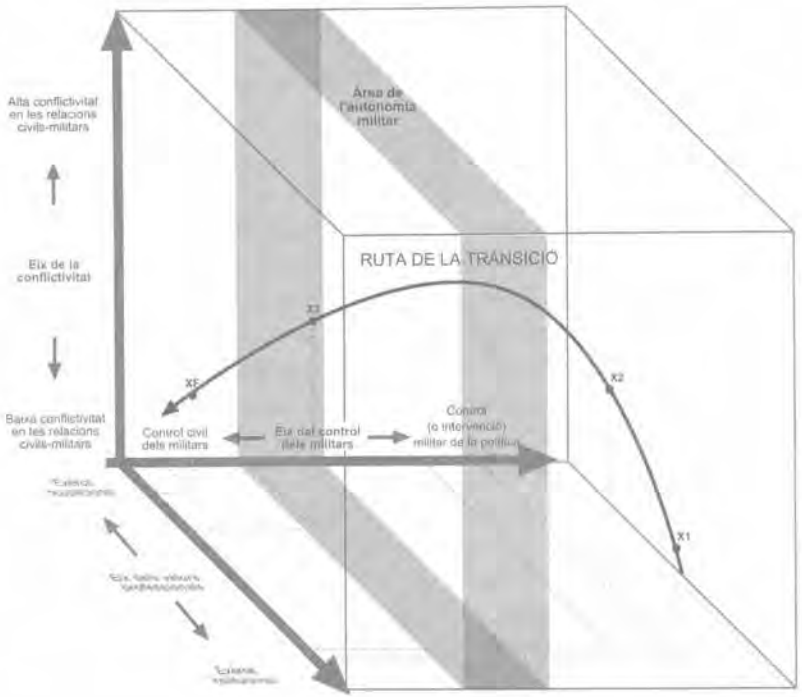

Figura 2

cit més ocupacional per tal de dur a terme la reforma militar necessària. Aquesta és doncs una suma de mesures que han de combinar-se entre elles i en el temps, unes dirigides a reduir el poder polític militar (i la reforma de la justícia militar, o la de la Llei que fixa la dependència del President del Govern en podrien ser dos exemples); les altres mesures, dirigides a modificar el concepte i els objectius de la professió (l'obertura dels exèrcits a la dona, la reforma educativa militar o el reforç de l'actuació conjunta dels tres exèrcits podrien ser exemples d'aquesta línia d'actuació). Per precisar què vol dir arribar al punt X_E cal diferenciar l'autonomia derivada de la capacitat de decisió en l'època dictatorial de la tensió per l'autonomia de caràcter corporatiu, que subsisteix sempre i es troba a tots els països democràtics. D'altra banda, la tendència a l'autonomia és pròpia de qualsevol col·lectiu gran que tingui un paper específic a l'Administració. La tendència a l'autonomia la tenen els jutges, els mestres i qualsevol d'aquests col·lectius. En el cas militar, la disciplina i la lleialtat (com un d'aquells valors que són importants per a aquest col·lectiu) són dos factors específics de la professió militar que han ajudat molt en el progrés d'aquest procés de control civil.

Per tant, un procés de reforma militar és aquell en què es passa de la situació 1 a la 4 descrites en la figura 1, però tenint sempre en compte la dimensió de la professionalitat tal i com ho he descrit amb la figura 2.

A partir d'aquests estris d'anàlisi i de conèixer quins són aquells motors que ens permeten avançar en els tres eixos, és quan crec que ja podem analitzar els fets, que ara examinarem breument.

Gutiérrez Mellado és una persona transcendental per dibuixar la reforma. Ell adopta diverses decisions: 1) crear el Ministeri de Defensa: dissoldre els tres ministeris i constituir-ne un; 2) crear la Junta de Jefes de Estado Mayor: integrar els exèrcits i saber que només actuaran coordinadament; 3) va donar una gran prioritat a escriure les Reales Ordenanzas; i 4) va fer una Llei de regulació dels òrgans superiors de la Defensa. És una reforma clara i potent, fins i tot potser massa per a un exèrcit acostumat als 40 anys de dictadura de Franco. I la prova és que va trobar moltes resistències. És una reforma d'una orientació professional molt marcada, i no orientada a l'obertura a la societat en aquell moment. Amb tota seguretat, l'única manera de començar-la era aquesta. Ho exemplifiquen casos de molts països, com ara la de l'Uruguai, on és imprescindible que hi hagi un militar que accepti iniciar el camí cap a la democràcia des de la mateixa estructura professional. Les Reials Ordenances demostren, d'una banda, que Gutiérrez Mellado donava molt valor a definir la professió, separar-la de les professions civils; és a dir, pensava en ordenances pròpies, en un món tancat en si mateix. Us llegiré, per exemple, l'article 34 de les Reials Ordenances: "Cuando las órdenes entrañen la ejecución de actos que manifiestamente sean contrarios a las leyes y usos de guerra o constituyen delito, en particular contra la Constitución, ningún militar está obligado a obedecerlas. En todo caso, asumirá la grave responsabilidad de su acción u omisión." Aquest sol article ja justifica fer unes Ordenances, tot i que hi podem trobar moltes més coses bones en les que va fer escriure.

De la reforma de Gutiérrez Mellado, què en podríem dir? És molt potent en la seva concepció, té una orientació professional i presenta una gran dificultat de posar-la en pràctica perquè totes les energies de qui l'ha pensada s'han de dedicar, no a la reforma militar, sinó al diàleg entre els agents de la reforma política i els militars com a institució. Gutiérrez Mellado passa a succeir el general de Santiago per una crisi entre els militars i les forces que portaven la transició, crisi que és la de la legalització dels sindicats. Tots aquests fets absorbien moltes de les seves energies, i aquestes no es podien dedicar a un fet essencial com és que, a més d'estar en el butlletí de l'Estat, les reformes estiguessin a la realitat. El problema que aquestes regulacions inicials van provocar, va ser l'ambigüitat de la cadena de comandament. En aquestes primeres lleis de 1978 i la del 1980, aquesta feta ja per

Rodríguez Sahagún, la Junta de Jefes del Estado Mayor, és a dir, el president de la Junta i els caps d'Estat Major de Terra, de Mar i Aire, eren la cadena superior de comandament militar. Aleshores es va fer una distinció entre *força* i *suport a la força*. El ministre tenia un paper administratiu. En el Ministeri no estava integrada la força perquè no semblava concebible, sinó tan sols els quarters generals. Volien distingir entre el paper del ministre, que era el paper polític d'ocupar-se del pressupost, dels problemes de relacions polítiques, etc., i el comandament, que estava només en mans de militars amb un òrgan superior que era la Junta de Jefes del Estado Mayor i un comandant suprem, que era el Rei. Aquest és el problema heretat d'aquesta primera regulació, la qual porta a indisciplines serioses i fins i tot a intents de cop d'estat o atemptats com ara el de l'Operació Galàxia, fets tots ells que aconsellen el president del Govern nomenar un ministre civil. Entre altres coses, perquè molts militars utilitzaven l'acusació de *traïdor* contra Gutiérrez Mellado, perquè, és clar, havia estat general de Franco i aquella era una transformació copernicana respecte a les normes i usos de l'anterior règim. Suárez va decidir nomenar un ministre civil, que va ser Rodríguez Sahagún, el qual va tenir un ministeri curt (però amb algunes decisions importants com la llei de 1980) pel fet de la dimissió d'Adolfo Suárez. I en l'acte d'elecció del seu successor es produeix el cop d'estat del 23 de febrer. Aleshores, va ser nomenat el ministre de Defensa que tenim en aquesta etapa encara de transició, Alberto Oliart. Aquest ministre viu un període dificilíssim, ja que havia de passar el dia seguint el que succeïa al tribunal que jutjava els acusats del 23-F i controlar la situació a les casernes. No tenia temps per llançar una política. Tot i així, va impulsar dues decisions que després han tingut molta transcendència: 1) l'entrada a l'OTAN: ell considerava imprescindible, per controlar la situació militar, que adoptéssim els mòduls de funcionament democràtic dels països de l'OTAN, i no veia altra manera que aquesta; i 2) va impulsar la llei de dotacions que, d'una banda, es va fer perquè en aquella situació, donar més diners per a equipament era una manera de millorar les relacions amb les Forces Armades, però que va tenir dues conseqüències molt importants: la primera és que en tenir una Llei de dotacions, les forces armades van haver d'aprendre molt seriosament el camí de programar, cosa que va racionalitzar molt el procés; i la segona és que el ministre passava a ser l'àrbitre perquè la divisió d'aquests recursos entre els tres exèrcits en la situació anterior en què l'òrgan màxim era la Junta de Jefes de Estado Mayor presidida per un militar va demostrar que col·locava tots aquests problemes en un carreró sense sortida. Només amb un ministre civil arbitrant, es podria desbloquejar aquesta situació. Per tant, la Llei de dotacions va tenir dues conseqüències molt positives a l'època posterior a Oliart.

Aleshores, es van produir les eleccions de 1982 i s'inicia el període de consolidació democràtica que, com us he dit, per a mi vol dir passar d'una situació d'intervenció militar en el procés polític a eliminar la participació dels militars en les decisions polítiques (sigui quan es legalitzés el Partit Comunista o qualsevol cosa d'aquest estil), a passar a una transició en què el govern decideixi en totes les matèries de defensa, seguretat i forces armades. Aquest període el divideixo en dos subperíodes: un fins a l'any 1986, perquè el Referèndum OTAN marca un període, i del 1986 al 1989. Més enllà de l'esquema que Gutiérrez Mellado tenia al cap, en aquell moment cap partit polític, és a dir la societat civil, tenia un esquema del que havia de ser la reforma militar. Per exemple, quan els socialistes es van presentar a les eleccions de 1982 proposaven: 1) el ministre havia de ser civil; 2) la legalització de la UMD; i 3) la reducció dels efectius militars. En canvi, com que s'havia produït el 23-F i el 28 d'octubre, sí que existia una obsessió pel control de les forces armades. Però els fets ja ens van demostrar que no podíem funcionar sense un model global de reforma ni anant darrere del control dels militars dia a dia. Calia fer un esquema, i havia de funcionar. No es tractava de seguir el que pensaven molts polítics democràtics, incloent-hi potser Adolfo Suárez, que el control consistia a vigilar cada general o coronel. Aleshores, els camps en què es va actuar són: 1) la supremacia del poder civil; 2) la construcció del Ministeri de Defensa; 3) l'elaboració d'una política de defensa; i 4) ajustar les forces armades al funcionament d'una societat democràtica. La supremacia del poder civil es va treballar sobretot amb una sola llei, la de 1984 de l'1 de gener. El Govern va començar a actuar el desembre de 1982, es va anar preparant l'estiu de 1983 i vam aconseguir que les dues cambres l'aprovessin ràpidament. És una llei que al començament va tenir l'Alianza Popular totalment en contra. Només en tornar del Senat, en la darrera votació al Congrés de ratificació, Alianza Popular vota a favor de la llei.

Aquesta llei té quatre punts de millora de la llei de 1980, que era imprecisa i ambigua respecte a la cadena de comandament, que són els següents: 1) la Junta de Caps d'Estat Major deixa de ser òrgan de comandament i passa a ser òrgan d'assessorament del president del Govern i del ministre de Defensa; 2) el president del Govern és qui defineix els plantejaments estratègics i la política militar, exercint la seva autoritat per ordenar, coordinar i dirigir l'actuació de les Forces Armades (en aquest punt, vam cuidar molt la redacció perquè el Rei, a la Constitució, és el Comandant Suprem); 3) el ministre de Defensa fa tot això per delegació del president del Govern; i 4) vam crear la figura del cap d'Estat Major de la Defensa (copiada, evidentment, d'altres països com França, Alemanya o Anglaterra), que amb el que us explicaré tot seguit entendreu ràpidament. Al

món militar, les línies de comandament han de ser unipersonals i amb una clara jerarquia. Els òrgans col·lectius no són adequats per decidir en el món militar i, a més a més, acaben sent normalment òrgans de defensa de programes corporatius. Amb la creació del cap d'Estat Major de la Defensa, hi havia una línia personal. L'any 1989, en parlar de la Llei de la funció militar, es va fer el darrer decret que dóna al cap d'Estat Major de la Defensa possibilitats de comandament en les operacions conjuntes que es facin a l'exterior o quan s'actuï com a exèrcit. Amb aquestes quatre peces tan senzilles d'explicar, es va passar a la situació de control civil respecte a les Forces Armades. De moment en el Butlletí Oficial de l'Estat i després s'hauria d'anar a la realitat, cosa que vol molta tenacitat.

La construcció del Ministeri de Defensa és essencial perquè, sinó, no es podia generar des del Govern elegit una política respecte a tot aquest camp. Tot això no era fàcil, més que fer decrets calia nomenar directors generals civils, que el ministre tingués un paper clau en la connexió internacional de les Forces Armades, cosa que va ser facilitada per l'OTAN ja que l'òrgan decisori en matèria de defensa és el comitè de ministres de Defensa, etc. I prendre mesures que semblen elementals però que tenen molta transcendència quan es posen en pràctica: per exemple, cada exèrcit tenia un butlletí oficial, i en vam fer un només de Defensa (per tant, qui controlava les publicacions de les decisions era el ministre o la seva gent); els agregats militars van passar a dependre de l'òrgan central, etc. Aquesta peça és molt important sobretot si algun dia l'experiència espanyola pot ser útil als països que en aquest moment estan iniciant processos de transició a Llatinoamèrica.

No m'estendré en el tema de l'elaboració d'una política de defensa, però l'element clau és substituir el concepte de defensa interior del règim anterior pel de defensa externa del país. Aquest és un factor decisiu de transformació en aquest període (1982-1986).

Traslladar totes aquestes decisions a la pràctica era el que costava més. Per reduir els tres exèrcits, es va crear una nova situació militar, la de *reserva transitòria* per ajudar els militars que no necessitàvem a deixar voluntàriament l'exèrcit. En aquest mecanisme de crear una política de defensa des del Govern, tenia un paper essencial el que es va anomenar el Decálogo, que va ser la proposta que va fer el president del Govern al Congrés del que havia de ser una política de seguretat i defensa per a Espanya. Per primera vegada, un govern explicava al Parlament la política de defensa. A partir d'aquest moment tot això es va normalitzar. Un element important d'aquesta política és la de retribucions. Vam fer una llei buscant l'equiparació de general a subdirector general civil, i a partir d'aquí, que existís una connexió.

Abans hem parlat de quatre peces i ara passo a comentar-vos la quarta: adequació de les forces armades a una situació que s'estava democratitzant.

Per exemple, temes de protocol; el paper del governador militar; els temes de gestió militar de les empreses que passaven a l'INI; la reforma de la justícia militar (un element importantíssim impossible de tractar amb el deteniment que mereix), que es va portar a terme fent un nou codi de justícia penal militar separat del disciplinari; la justícia militar lligant-la al Tribunal Suprem; la disciplina per als comandaments; la justícia per als jutges (abans els capitans generals signaven les sentències). La millora del servei militar, que ha anat evolucionant fins a la professionalització total. I la millora de l'ensenyament militar, a través del qual vaig aprendre que molts cops normes molt senzilles són molt més eficaces que lleis de trenta pàgines. Per exemple, fer una ordre ministerial dient que els professors de les acadèmies militars no podien estar més de sis anys en aquest destí va ser més important que qualsevol altra llei que vam realitzar posteriorment. Això va implicar que en dos anys s'havia renovat el 70 % del professorat de les tres acadèmies.

A partir de 1986 la feina ja és més aviat de modernització del sistema, d'adequar-nos al que estan fent les altres democràcies occidentals i de resoldre els problemes de connexió amb Europa, amb l'Aliança Atlàntica, etc. Aquest període en què hi va haver una renovació dels caps d'Estat Major el vaig aprofitar per resoldre un tema pendent, que havíem intentat solucionar abans de les eleccions que van guanyar els socialistes, l'any 1981, que era l'amnistia als militars condemnats de l'antiga UMD. I amb l'experiència adquirida es van ultimar les tasques de creació d'un Ministeri de veritat, de fer una sèrie de reformes, de modernitzar els tres exèrcits.

M'agradaria dedicar alguns segons a un tema molt important, en la direcció de trobar un nou paper a les Forces Armades: l'inici de les operacions de col·laboració amb les Nacions Unides en matèria de pacificació o resolució posterior de conflictes. La primera actuació va ser a Angola, però la segona i la primera més complexa va consistir a portar dotze avions dos o tres mesos a Namíbia amb tallers, enginyers, etc. (perquè allà no n'hi havia), que van assegurar a les Nacions Unides tot el procés de creació de les oficines de vot del Referèndum per a la Independència de Namíbia. Aquesta va ser la primera operació complexa que van fer els exèrcits espanyols en matèria de cooperació internacional. Després va venir l'Amèrica Central, i després moltes altres coses, fins i tot els kurds i la Guerra del Golf. D'aquesta manera es va dibuixar el que era el nou paper de les Forces Armades i ens va permetre situar-nos en el diagrama que us presentava a l'inici en la zona número quatre.

No disposo de més temps, però voldria esmentar molts temes que semblen menors però que van anar creant l'osmosi Forces Armades - societat civil. Per exemple, l'acceptació de la dona a les acadèmies militars és una qüestió que va costar molt menys a Espanya que a d'altres països com ara

França. Però són peces que van treballant en la direcció que Janowitz havia teoritzat, és a dir, una professionalitat que, per ser-ho, ha d'anar incorporant els valors comuns de la societat. Les forces armades no es poden quedar tancades amb uns valors propis i aïllats dels de la societat.

I, d'aquesta manera, podríem seguir treballant en una descripció dels fets de la transició sobre aquest esquema d'explicació del procés de reforma militar a casa nostra que us he descrit.

COL·LOQUI

Rafael Aracil: Gràcies per la intervenció del professor Narcís Serra, interessant, concisa i molt clara. Ara podríem completar-la amb les preguntes. Us demanem que us identifiqueu amb el nom perquè això s'ha de publicar.

Antoni Segura: Jo, mentre s'escalfa una mica l'ambient i esperem que sorgeixin les primeres preguntes, voldria destacar dues coses. M'ha semblat molt interessant perquè ens ha explicat les bases teòriques de la reforma militar, i això no ens ho esperàvem. Almenys per a mi ha estat una sorpresa veure com realment hi ha tot un entramat teòric al darrere que contrasta, i espero que ell no em desmenteixi, amb la improvisació que molts percebíem en la primera etapa o fase. Era una improvisació a vegades agosarada i a vegades amb molt bons resultats, però un té la sensació en els primers anys del govern Suárez que existeix una certa gosadia. M'ha agradat també quan ha destacat la figura d'en Gutiérrez Mellado perquè, últimament, en alguns textos que han sortit sobre el 23-F, ha estat una figura maltractada en alguns moments. I, evidentment, és una figura polèmica. Quan explicava les quadrícules (el diagrama), he pensat en l'ascens del General Gabeiras, per exemple, ja que penso que aquest ascens va ser un dels que van crear un conflicte més evident dins de les Forces Armades perquè va haver de saltar cinc o més generals de cop [dotze, puntualitza Narcís Serra]. Per tant, simplement destacaria això, que és una reforma molt pensada, molt teoritzada, molt americana en aquest sentit ja que almenys la influència bibliogràfica, si més no i suposo que alguna cosa més que bibliogràfica, ha quedat patent. Espero que en el text això quedi perfectament recollit.

Daniel Arasa (Europa Press): Quan vostè, senyor Serra, és ministre de Defensa, ja s'ha produït el 23-F, és gairebé un parell d'anys després, però en el procés d'anar reformant les Forces Armades, hi ha algun moment en què

vostè pensa que hi pot haver una involució un altre cop (no tant un cop d'estat), i que no podrien tirar-la endavant? I, quin és el moment que pensa que és el més difícil per a vostè com a ministre de Defensa?

Narcís Serra: Com ja haureu vist, en la conferència he volgut fugir una mica de la simple explicació dels fets. Però bé, si he de ser sincer, no vaig tenir mai la impressió que hi podria haver una nova involució. I aquí he de fer justícia, perquè no se n'hi ha fet, a una persona clau, que és el general Emilio Alonso Manglano. Aquest general és nomenat director del CESID el 24 o el 25 de febrer, és a dir, exactament l'endemà del cop d'estat. El CESID desmantella, tot i que no sabem si haurien estat capaços de donar-lo però és evident que el tenien molt muntat, l'intent de cop del 28 d'octubre, que era el dia de reflexió de les eleccions que van ser guanyades pels socialistes. Per aquell dia n'hi havia un de muntat, més professional que el primer, amb ocupació de ràdios i d'estacions i de TVE, i no del Parlament. Emilio Alonso Manglano va ser nomenat pel tàndem Leopoldo Calvo Sotelo i Alberto Oliart, i no se'm va passar mai pel cap de canviar-lo. I, a través dels despatxos i de la informació de què disposava no vaig patir mai pel fet que hi hagués un procés d'involució semblant al del 23-F. Hi havia, i va durar bastants anys, grups de militars molt reduïts i de civils més amplis, que en veure ells també que no podrien aconseguir un cop militar, es van decantar per l'atemptat. Però el risc que jo visc a partir del 1983 no és el d'un procés d'involució, sinó del fet que hi pogués haver un atemptat amb èxit, dirigit, fins i tot, a la figura del Rei.

I passant ara a la segona pregunta, els moments més durs del ministre de Defensa, sens dubte, són els funerals. No ho tinc ben comptat, però en el meu període de ministre, ETA va matar quaranta-nou militars. Això vol dir que em va tocar presidir quaranta-nou funerals i veure quaranta-nou realitats o més de famílies destrossades per l'assassinat d'un dels seus membres. I situacions tenses perquè al començament hi havia, cada vegada que es produïa un atemptat, intents de l'exèrcit d'intervenir, d'afegir-se a la lluita contra el terrorisme. O almenys així va ser amb l'assassinat, després d'haver estat segrestat, del capità farmacèutic Martín Barrios. Hi va haver un intent del mateix exèrcit demanant "deixeu-me intervenir" o "impliqueu-me en la lluita". Aquesta era una de les coses més difícils d'evitar, i crec que ho vam aconseguir totalment. I l'altra és un tema poc conegut, que va ser molt difícil perquè es va produir els primers dies. Va ser la decisió que havia pres un òrgan que no depenia del ministre, i que era el Consejo Supremo de Justicia Militar, de donar durant el Nadal de l'any en què vaig prendre possessió del càrrec (que va ser el 3 o 4 de desembre) un in-

dult parcial, però que posava al carrer, pràcticament, a tots els condemnats del 23-F. Gestionar aquest problema va ser molt complex perquè eren les primeres setmanes. També diré que ni la premsa se'n va assabentar ni cap ministre, només ho va saber el president del Govern (i va estar-ne al corrent molt sovint perquè no era un tema fàcil). Però, al cap d'un any, cap dels membres del Consejo Supremo de Justicia Militar que havia proposat aquesta mesura, continuava sent-ne membre. A poc a poc, amb promocions, passant-los a la reserva, amb canvis de destí, etc., es va aconseguir superar aquest moment, perquè era crucial que el Consejo Supremo de Justicia Militar estigués mínimament a favor de la reforma de la justícia militar que havíem d'emprendre.

Andreu Mayayo (UB): Vull agrair-li la claredat expositiva i, sobretot, agrair-li els set anys en el Ministeri de Defensa en la consolidació de la democràcia [Narcís Serra puntualitza que són nou anys]. De tot aquest esquema, pensant en altres països, jo li preguntaria sobre dos factors que ens poden permetre entendre per què alguns països no se'n surten, com ara els llatinoamericans. Primer, és el paper del Rei, en el sentit que els militars aquí seran més fidels al Rei que a la Constitució, i altres països poden tenir problemes per trobar un element semblant que els permeti posar-se la bena i dir "segueixo l'hereu de Franco". I, en segon lloc, el tema de l'OTAN, ja que al final ens va ajudar, cosa que no passaria en el cas de Turquia, que també pertany a l'OTAN i en canvi no els ha servit aquest procés.

Narcís Serra: Del Rei no n'he parlat perquè, com ja us he comentat, no he volgut fer una narració del procés. Però en una descripció acurada del procés, és evident que s'ha d'analitzar el paper del Rei atès que és essencial, i ho és en totes les etapes. Ho és a l'etapa de transició perquè és essencial en el 23-F, però si ell no hagués donat suport (encara que hagués estat callant) a la dissolució dels tres ministeris i la creació del Ministeri de Defensa, a en Gutiérrez Mellado li hauria costat moltíssim tirar aquella mesura endavant. Per tant, el Rei té una actitud crucial en el període de la transició, que no només es concentra en el dia del 23-F. Però en el període de consolidació continua sent molt rellevant. És a dir, a partir del 1982 (i això passa en molts països), hi ha una lluita per una major autonomia militar. Per explicar-ho planerament, un plantejament podria ser (i en alguna ocasió se'm va fer explícitament): "Nosaltres ja no ens fiquem en com governeu vosaltres però que ara el Govern no es fiqui en les decisions dels exèrcits". En aquesta dificultat del procés de consolidació, el Rei torna a ser essencial. El Rei, per exemple, es va implicar en el procés d'elaboració de la nova política de defensa. Tot el procés, el canvi d'objectius, etc., es va fer

reunint Juntes de Defensa Nacional, presidides pel Rei, amb el president del Govern, tres o quatre ministres, el cap d'Estat Major de Defensa i els caps d'Estat Major de cada exèrcit. Per tant, el Rei és molt important, i no tan sols en el procés de transició sinó també en el de consolidació.

L'altre tema de què m'has parlat és el de l'OTAN. A més a més de l'OTAN també hi ha els Estats Units. Els EUA són molt conscients del paper que fa Turquia de tap de molts altres conflictes en aquella zona. I, com ha passat en altres realitats, no ens hem d'estranyar que, si l'actitud dels EUA amb les dictadures de Llatinoamèrica va ser la que va ser als anys vuitanta, hagi emparat el tema de Turquia. El que passa és que Turquia és plenament conscient que en el si de l'OTAN té una estructura disfuncional. Perquè protocol·làriament i en la realitat el cap d'Estat Major, que crec que es diu comandant general dels exèrcits, està molt per sobre del ministre. A Turquia sí que és veritat la divisió entre el comandament i la força, i el suport a la força. El ministre és un element que dóna el suport que necessita la força. Quan van a Brussel·les el ministre entra a les reunions i està a la primera cadira i el comandant no. Ara bé, Turquia és un cas molt peculiar perquè l'associació de l'exèrcit al mot d'*ordre* i de *pèrdua de llibertats* està totalment matisada per l'associació de l'exèrcit al manteniment de l'estat laic. I aleshores, hi ha un suport popular a l'exèrcit. En els conflictes entre forces armades i governs, he fet una simplificació, perquè no són mai conflictes entre dues parts, sempre hi ha un triangle, que és el dels governs, la societat civil i les forces armades. I el joc dels tres és el que acaba de dibuixar el camí de transició o de situació final. Per què a Xile passa el que passa? Perquè hi ha una part molt important de la societat civil que dóna suport a Pinochet i els militars. Què passa a Turquia? La crisi política turca de fa quinze dies s'ha produït en un òrgan que aquí a Espanya en diríem Junta de Defensa Nacional; és a dir, el president de la República i el president del Govern s'han anat a barallar, no al Parlament, sinó a la Junta de Defensa Nacional, a la reunió amb els militars, perquè han volgut fer-ho davant seu a fi que hi hagués un àrbitre. Això ja us pot donar una idea del fet que l'estructura és molt diferent, i que fer avançar la democràcia a Turquia no és un problema senzill com pot ser fer una llei, sinó que cal canviar una realitat social que porta a aquesta situació. Per això situaria Turquia, en el diagrama, en la zona 1. No hi ha un conflicte entre les Forces Armades i el govern de Turquia en aquest moment.

La presència espanyola a l'OTAN és un mecanisme de disciplina, de programació, de millora de nivell professional, de passar a parlar idiomes, que ha estat molt important en tot el procés. Havíem de redignificar la professió militar.

La reforma de 1984 no es fa dient "la Constitució Espanyola diu això i faig aquesta llei perquè ha de manar el president del Govern, tal com ho diu

la Constitució", perquè entre altres coses la Constitució no ho diu. La reforma militar es fa dient "totes les democràcies europees amb les quals volem conviure en la Unió Europea tenen aquest tipus d'estructura. Per tant, siguem assenyats, i anem a l'estructura que tenen aquestes democràcies".

Referències

1. AGÜERO, Felipe, *Militares, civiles y democracia*, Alianza Editorial, Madrid, 1995.

2. LINZ, Juan J. i STEPAN, Alfred, *Problems of Democratic Transition and Consolidation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996.

3. HUNTINGTON, Samuel, *The Soldier and the State*, Harvard University Press, Cambridge, Mass. 1957.

4. JANOWITZ, Morris, *The professional soldier*, Free Press, New York, 1960.

5. MOSKOS, Charles C.,*From Institution to Occupation*, Armed Forces and Society, vol. 4, Nr.1, November 1977.

6. MOSKOS, Charles C.,*Institutional/Occupational Trends in Armed Forces: An Update*, Armed Forces and Society, vol.12, Nr. 3, Spring 1986.

7. MOSKOS, Charles C.,*The Postmodern Military*, Oxford University Press, New York, 2000.

8. STEPAN, Alfred, *Rethinking Military Politics*, Princeton University Press, Princeton, 1988.

9. FITCH, J. Samuel, *The Armed Forces and Democracy in Latin America*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1998.

LA TRANSICIÓN MILITAR ESPAÑOLA

Ponent:
FRANCISCO LAGUNA SANQUIRICO

1. Introducción

El estudio de procesos tan complejos como son los cambios socio-políticos, especialmente cuando se trata de la transición de un régimen autoritario a otro democrático, exige delimitar el objeto del estudio, esto es, situar con la mayor precisión posible, tanto el período a considerar, como la definición de los personajes o Instituciones en los que se van a analizar dichos cambios.

En el caso concreto de estas reflexiones ha de tenerse en cuenta, así mismo, que se deben enmarcar en el conjunto de conferencias de un curso tan ambicioso como el programado por el Centro de Estudios Históricos Internacionales y ello, fundamentalmente, por dos motivos: para no repetir temas propios de otras sesiones, y para evitar en lo posible suscitar polémicas sobre cuestiones ya tratadas. Si la primera de las razones está motivada por el respeto al programa del CEHI, la segunda nace del sincero respeto a los otros conferenciantes con los estoy seguro que coincido en casi todos sus planteamientos, pero con los que puede que existan, en algunos casos, también diferencias.

Por ello no debe extrañar que algunos de los hechos que por su importancia sería aconsejable estudiarlos con mayor amplitud, sean planteados sin profundizar en lo que supusieron para la transición. No se trata de minusvalorar su influencia, sino de considerar como más oportuno respetar el

análisis que se haga en las conferencias que los abordan expresamente, como es el caso de las asociaciones de carácter político en las Fuerzas Armadas durante el franquismo o el intento de Golpe de Estado del 23 de Febrero de 1981.

No cabe duda que lo que se denomina "transición política" alcanza no solo a la transición propiamente dicha del régimen político sino también, de un modo u otro, a la de las estructuras de todas las Instituciones de la nación. Limitar su estudio a la política, entendida ésta como lo que se refiere al ejercicio del poder político, supone una visión parcial de los cambios que se producen en una nación cuando se vive una modificación profunda del régimen que la sustenta. Cuando la revolución francesa abrió paso a un nuevo régimen, no solo se pasó de una Monarquía a una República, sino que se transformaron prácticamente todas las Instituciones del Estado y en consecuencia, muchas de las estructuras de la sociedad.

En estos procesos confluyen por tanto al menos tres corrientes de cambio: la del régimen político, la que afecta a las Instituciones, sobre todo a las más tradicionales, y la de la propia sociedad. En el caso de la transición española se dieron todas estas transformaciones, aunque la forma pacífica en la que en casi todos los casos se desarrollaron, hayan difuminado en cierto modo la importancia de las mismas. Pero a la vez hay que recordar que las transformaciones de la sociedad y de las Instituciones influyen sobre el cambio político, hasta el punto de que lo hacen viable o pueden llegar a impedir su desarrollo y, en cualquier caso, condicionan y matizan el resultado final.

Y sucede así porque los fenómenos sociales no son productos de laboratorio, sino que nacen y se desarrollan a través del tiempo y existe entre ellos una íntima correlación que ha de tenerse en cuenta para entender el origen y el alcance de lo sucedido en el conjunto de la sociedad. Estas consideraciones tienen particular interés en el caso de los Ejércitos por tratarse de una Institución en la que conviven de modo permanente dos tendencias, la del respeto y apego a las tradiciones y la de la exigencia de estar al día. La primera tiende a mantener las estructuras y formas de comportamiento del tiempo anterior, y la segunda impulsa a adaptarse tanto a las nuevas tecnologías como a la nueva sociedad, que en definitiva, es la razón de su existencia.

Una última reflexión antes de plantear el tema objeto de este trabajo. En relación a la transición política en España han de diferenciarse las opiniones y actitudes de las personas, ocupasen o no cargos políticos, de la transición desarrollada en las Instituciones. Las primeras tienen sobre todo importancia en relación a los cambios en las estructuras políticas, incluido el cambio de régimen, mientras que la segunda se refiere al modo en que

los Ejércitos han ido transformándose. Sin restar importancia a lo primero lo verdaderamente decisivo está en lo segundo, ya que en definitiva la situación actual nace de un momento dado, pero sobre todo, de un proceso que ha dado lugar a unas Fuerzas Armadas con notables diferencias respecto de las que existían al iniciarse la década de los setenta.

2. Delimitación del tema

En el marco de estas consideraciones y con el objetivo de centrar en lo posible el estudio de la transición militar, es conveniente fijar, por un lado, el período que abarca y por otro lo que se podría denominar "sujeto" del estudio, esto es, si se van a estudiar los datos más relevantes que se refieren a la actitud de los mandos "militares" o los que se refieren a los cambios en la propia Institución.

Respecto al período parece lo adecuado situarlo entre 1975 y 1982, aunque es necesario tener en cuenta que la dinámica de los cambios sociales no permite establecer unos límites fijos para todos los temas, ya que en muchos casos habrá que considerar los antecedentes y en otros el desarrollo posterior que permita valorarlos.

1975 es el año de la muerte de Franco y por lo tanto ha de considerarse como el punto de referencia del inicio de la transición del régimen. Pero en lo que se refiere a las Fuerzas Armadas es también el año en el que España se enfrenta con la "Marcha verde" en el Sahara, organizada por Marruecos, se firman los Acuerdos de Madrid y se inicia la evacuación de aquel territorio. Es por tanto un año en el que coinciden no solo el cambio a un nuevo sistema político, una monarquía, sino además un giro substancial de la estructura y de las características que en aquel momento tenían los Ejércitos y en especial el Ejército de Tierra.

1982 en lo político significó la consolidación del sistema democrático al producirse la alternancia de partidos en el gobierno. Pero a la vez en aquel año se culminaron algunas de las reformas mas importantes con relación a las Fuerzas Armadas y sobre todo, se aprobó el ingreso de España en la Organización del Atlántico Norte (aunque posteriormente se produjera una congelación de los acuerdos hasta el referéndum de 1986).

En cuanto al sujeto del estudio se trata del modo en que la transición se tradujo en reformas en la Institución militar. Otros esquemas de trabajo pueden ser mas sugerentes, pero han sido sobradamente analizados en estos últimos meses en libros y conferencias, e incluso en este mismo curso han sido desarrollados por ponentes con el valor añadido de que, en su momento, fueron destacados observadores del proceso. Es conveniente, sin embar-

go, formular como preámbulo algunas consideraciones sobre la actitud de "los militares" ante el fenómeno socio-político que supuso para España el tránsito de un régimen autoritario a otro democrático. En la medida que en otras conferencias se han analizado con profundidad la mayor parte de estos temas aquí se trata solamente de apuntarlos, indicando algunos datos y rasgos que pueden ayudar a conocer el alcance de las citadas reformas.

Resulta evidente que la transición militar hubiera sido distinta de darse otros parámetros políticos, tanto nacionales como internacionales, y por supuesto, si hubieran sido otras las personalidades y los mandos militares que coincidieron en aquellos años. Pero no sería exacto destacar en exceso la importancia de éstos últimos ya que desde años atrás se venían gestando una serie de inquietudes y de proyectos, que si bien en ciertos casos quedaron a la espera de las reformas políticas, en otros fueron consolidando la adaptación de la Institución a los nuevos tiempos. Es por ello que debe situarse en su verdadera dimensión la influencia que en ella tuvieron los altos mandos militares, sin disminuir su peso, pero sin presuponer que fueron los protagonistas únicos de aquel proceso.

3. Los militares ante la transición política

En la conferencia que sobre este tema tenía preparada el general Gutiérrez Mellado cuando murió en un desgraciado accidente, camino precisamente hacia Barcelona, comentaba el período del gobierno de Franco en estos términos: "En la situación anterior no existió el "poder militar", sino que lo que pasó fue que un militar tenía el poder". En parecidos términos se han expresado otros tratadistas, destacando que si bien al término de la guerra civil el régimen se apoyó en el Ejército, los miembros de las Fuerzas Armadas que ocuparon cargos políticos, y cuyo número fue disminuyendo con notable rapidez, nunca actuaron en nombre o representación de la Institución, que es precisamente lo que caracteriza una dictadura militar.

Desde una perspectiva global cabe afirmar que a partir de la década de los sesenta los mandos militares influyeron para que los Ejércitos como Institución fueran abandonando el papel de cuasi protectores que en los primeros tiempos habían ejercido sobre tres áreas de la política nacional: sobre la política exterior, sobre la interior y sobre la propia política militar. Esta evolución se produce por el simple hecho de que siendo evidente que quienes habían combatido en la guerra del 36 mantenían una determinada actitud política, la mayoría de los mandos militares habría que encuadrarlos en el apoliticismo, o si se quiere ser sociológicamente más precisos, en el apartidismo.

Es oportuno recordar que en aquel período no existían en España grupos políticos estructurados como tales, ni círculos o casinos en los que la discusión de los problemas nacionales pudieran ir configurando unos núcleos de asociados con capacidad de intervenir directamente en la política. Los debates y los núcleos de personas inquietas nacieron en determinados Colegios Mayores o en centros sociales y religiosos, en los que no solo se debatían los temas, sino que forjaron relaciones y fueron un verdadero semillero de militantes para los futuros partidos políticos y sindicatos.

Como no es objeto de esta conferencia el estudio de profundidad de este tema, ni tampoco de las diferencias que cabe señalar entre apoliticismo y apartidismo, baste aportar como datos que confirman la opinión aquí expuesta, el ejemplo del Teniente General Salas Larrazábal y el estudio que ha realizado el general Alonso Baquer sobre los militares que ocuparon cargos de Gobierno con Franco. La trayectoria de D. Ángel Salas, teniente general del Ejército del Aire, ascendido a Capitán General honorario en 1991 poco antes de su muerte, es una clara muestra de lo dicho. Por ser el oficial general más antiguo en activo formó parte del Consejo de Regencia y tuvo una actuación destacada en el traspaso de poderes al Rey. Aunque anteriormente, y de forma reiterada, había rechazado ocupar cargos políticos, no dudó en ejercer un cargo clave en un momento particularmente difícil para España, demostrando así que había renunciado a participar en la política, pero que no eludía su responsabilidad ante la nación.

Del estudio citado de Alonso Baquer hay que resaltar no solo los datos que aporta sobre la disminución de la presencia de militares en los sucesivos gobiernos, sino también sus análisis sobre las diferencias que cabe establecer entre militares de las Armas y los que pertenecían a Cuerpos que, como el Jurídico o el de Intervención, que perteneciendo a las Fuerzas Armadas han de considerarse distintos desde el punto de vista sociológico, tal como señala muy agudamente el norteamericano Huntington.

A estas consideraciones hay que añadir que no es posible entender la actitud de los mandos militares en la transición política sin tener en cuenta tres hechos fundamentales: el peso del recuerdo de la guerra civil; la influencia del testamento de Franco; y el cambio generacional.

La guerra civil era para todos los españoles un doloroso recuerdo y en concreto para los mandos militares una referencia de lo que no debía volver a suceder. En este sentido son muchas las declaraciones del general Gutiérrez Mellado y las de otros generales sobre las que no caben dudas. Incluso en un momento tan complejo como fue el intento de golpe de Estado del 23 de febrero, en la conversación telefónica del general Milans del Bosch con el general Quintana, Capitán General de Madrid, surge la expresión de sorpresa y de rechazo de este último cuando exclama"¡pero tú lo

que propones es una guerra civil!". Hay por lo tanto una actitud de inquietud y de oposición hacia todo lo que puede provocar un nuevo enfrentamiento y esto explica ciertas actitudes de rechazo a los movimientos políticos internos, puesto que una guerra civil solo se puede producir cuando los Ejércitos se dividen en bandos.

Este recuerdo explica también mucho del rechazo hacia el Partido Comunista y hacia los Sindicatos de izquierdas, en aquellos años clandestinos. Recordaban la existencia de grupos organizados que en los años 30 llegaron a provocar disturbios de importancia y se veían como potenciales instigadores de un nuevo enfrentamiento. La transición demostró que este peligro no respondía a la nueva realidad y que la reforma política y los Decretos de libertad de asociación sindical y de legalización del PCE, fueron a la postre positivos para la instauración de la democracia, pero no se debe dejar de tener en cuenta el origen de esta actitud para comprender algunas de las reacciones que surgieron cuando se aprobaron. Como tampoco conviene olvidar que en el período de la llamada "guerra fría" la Unión Soviética seguía siendo considerada como el peligro al que se podría tener que enfrentar Occidente y en consecuencia sus Ejércitos. Si a eso se une su apoyo a muchos de los movimientos subversivos, es fácil deducir que los recelos no eran tanto de índole ideológica como sociopolítica.

El segundo hecho a tener en cuenta es el testamento de Franco. Tanto de este documento como del mensaje que S.M. el Rey a los Ejércitos, el 22 de noviembre tras su proclamación en las Cortes, el Servicio Geográfico del Ejército editó miles de ejemplares y en todas las Unidades militares se colocaron en lugares destacados. Son textos cortos y sencillos en los que no se hipoteca nada del futuro y en el que Franco no hace referencia ninguna a las Leyes vigentes ni a los Principios del Movimiento, sino a la Historia y a las virtudes militares, terminando con el párrafo de "por el amor que siento por nuestra Patria os pido que perseveréis en la unidad y en la paz y que rodeéis al futuro Rey de España, D. Juan Carlos de Borbón, del mismo afecto y lealtad que a mí me habéis brindado y que le prestéis en todo momento el mismo apoyo de colaboración que de vosotros he tenido" .

Ambos documentos, en la actualidad bastante olvidados, constituyeron en aquellos años un importante referente para muchos mandos militares y en ellos se encuentran bastantes de las claves para entender el comportamiento que la mayoría de los altos mandos adoptaron durante la transición.

El tercer hecho a considerar es el cambio generacional. Aunque son varios los autores que consideran que en los 70 se podrían clasificar a los militares en tres grupos, uno de ultra-conservadores, otro de progresistas-demócratas y una gran mayoría ajena a ambos extremos, tiene mayor importancia el cambio generacional. Del mismo modo que lo vivido en la so-

ciedad civil, en el sector militar los que habían participado en la guerra civil ocupaban los cargos superiores, pero en los siguientes escalones se situaban las primeras promociones de quienes la habían vivido de muy pequeños o incluso solo la conocían por los libros.

En las Fuerzas armadas este cambio tenía mucha importancia porque si bien la estructura jerárquica es determinante, y en consecuencia el peso de los "generales de la guerra" era muy grande, no cabe ignorar lo que significaba que los mandos de los Regimientos y Unidades similares de la Armada y el Aire, pertenecían al otro grupo generacional y por lo tanto que en ellos no pesaban de igual modo los recuerdos de una situación política que era evidente había cambiado, tanto en España como en nuestro entorno.

Estos hechos y las consideraciones antes recogidas pueden ayudar a entender mejor el entresijo de la transición militar, en el marco de los límites antes fijados, esto es, el acercarnos a cómo el cambio de régimen político se reflejó en el cambio vivido en las Fuerzas Armadas, al margen de las opiniones y actitudes que, en algunos casos, mostraron cierto número de militares.

4. La transición de los Ejércitos. Cuatro puntos de referencia

Cuando era ya evidente el final del régimen se planteaban tres opciones: una reforma anticipada a la sucesión de Franco; que la reforma fuera inmediata pero posterior a la sucesión, y por último, que la reforma quedase a la espera de que arraigase la sucesión.Todo hace pensar que las FAS hubieran preferido la tercera y en cualquier caso que no existiera inmediatez entre los fenómenos de sucesión y reforma. Pero la transición tuvo su propio ritmo al margen de las preferencias que tuvieran los diferentes grupos sociales, entre los que, conviene recordar, también estaban quienes querían una ruptura en lugar de una reforma y los que en el otro extremo, consideraban como mejor solución el continuismo.

Para situar debidamente la transición vivida en los Ejércitos interesa situar los cambios desarrollados en las distintas áreas o sectores, en el marco de cuatro parámetros o puntos de referencia: la evolución de la sociedad española, la evolución de la propia Institución militar, la sucesión en el mando supremo de las FAS y la evolución del concepto estratégico.

Entre 1975 y 1982 el conjunto de la sociedad sufrió cambios notables, que como era lógico, influyeron sobre las Fuerzas Armadas. Las tensiones de la transición "no dejarían de repercutir en los Ejércitos" afirma Miguel Platón en su libro más reciente, y es natural que fuera así por cuanto son una parte de la nación y no un cuerpo aislado y aparte como en ocasiones

se piensa. En consecuencia no se puede analizar lo sucedido en la Institución militar sin contrastarlo con lo que acontecía en los restantes sectores sociales, que en ocasiones y por aquello de la ley del péndulo, mostraron una actitud crítica y negativa ante todo lo que se consideraba vinculado al régimen anterior.

Dentro de estas transformaciones los Ejércitos estaban inmersos en un proceso hacia lo que se ha denominado "profesionalización". A partir de la Ley Orgánica de 1967 se hizo patente esta evolución que estaba apoyada tanto por los grupos políticos como los propios mandos militares. Claro ejemplo de ello fue la postura del general de Santiago defendiendo que no se debía militarizar al personal del Metro de Madrid, precisamente para no involucrar a las FAS en la serie de huelgas que se produjeron a lo largo de 1976 y los esfuerzos de muchos altos mandos que desde los puestos de responsabilidad que ejercían, al margen de sus opiniones conservadoras sobre lo que debería ser la reforma, se esforzaron en mantener a las FAS alejadas de la polémica política.

Este comportamiento fue sin duda muy distinto del que prevaleció durante el siglo XIX y principios del XX en el que se produjeron nada menos que 67 pronunciamientos militares, 14 de los cuales triunfaron. Sea cual sea la valoración que se haga de la guerra civil de 1936 y la del intento de golpe de Estado de 1981, la actitud de quienes ocupaban los puestos de responsabilidad estaba muy lejos de lo que se ha denominado "militarismo", esto es, intervención política de los Ejércitos más allá de sus misiones y competencias específicas.

El tercer punto de referencia es el que se refiere al mando supremo de los Ejércitos. Durante la dictadura Franco detentó no solo la Jefatura del Estado y el mando político como Jefe del Gobierno, sino también el militar. Con el nombramiento del Almirante Carrero como Jefe del Gobierno se sentaron las bases para que en el momento de la sucesión no quedara involucrado el mando supremo de las Fuerzas Armadas con los cambios políticos que se pudieran producir en el ámbito de responsabilidad de los gobiernos. Este Mando quedaba vinculado a la Jefatura del Estado y en consecuencia a su sucesor, o lo que es lo mismo, quedaba claramente vinculado al Rey.

La estructura jerárquica tantas veces comentada unida al espíritu de disciplina, constituyeron en aquellos años un importante pilar en el que se apoyaron las reformas e hizo posible una transición que de otro modo hubiera sido impensable. Sucesos como la solución pacífica del 23 de febrero no se comprenden si no se parte del hecho de que D. Juan Carlos era para todos el Mando Supremo de las FAS y que en ningún momento se discutió su autoridad, aunque algunos medios de comunicación citen frases más o menos despectivas que se oyeron en ciertas Unidades.

El cuarto punto que es necesario tener como referencia es la evolución del concepto estratégico. En el orden internacional había variado poco el panorama estratégico y no se preveía el rápido final del sistema bipolar en que estaba dividido el mundo, que tuvo lugar pocos años después. Pero España pudo, en el período en el que se enmarca la transición, no solo firmar un nuevo Tratado con EE.UU. y poco después un Convenio de defensa, sino sobre todo, definir una Política de Defensa y Seguridad propia.

Con todos los defectos que se puedan señalar, el hecho de que existiese un documento oficial que determinara los intereses nacionales y en consecuencia qué objetivos debía alcanzar la política de defensa, fue un paso adelante de singular importancia que contribuyó en gran manera al resultado positivo de la transición.

Dentro del marco de los puntos de referencia citados es donde se deben analizar las reformas que hicieron posible el cambio. Las limitaciones propias de una conferencia no permiten tratar con la debida profundidad todas y cada una de ellas, por lo que, más modestamente, pretendo citar las mas destacadas añadiendo algún comentario que permita ponderar su importancia y su repercusión en el resultado final. Es oportuno insistir aquí que algunos de los acontecimientos que han tenido honda repercusión no se incluyen por considerar que están, o estarán, tratados con mucha mayor amplitud en otras exposiciones.

Para facilitar la comprensión del conjunto de reformas y la interrelación que tuvieron, no solo entre sí, sino también con la transición de la sociedad y la del régimen político, parece aconsejable agruparlas en los siguientes cinco apartados: La nueva concepción de la Defensa. La estructura de la Defensa. La definición de unas nuevas Fuerzas Armadas. La regulación del personal militar. Y el cuadro de valores de la Institución.

4.1. La nueva concepción de la Defensa

El punto de apoyo de la transición política española se encuentra en la Constitución. Los restantes Decretos y Leyes no son más que el complemento o el desarrollo de aquélla y en consecuencia para estudiar la transición en la Institución militar el primer paso ha de ser necesariamente analizar si la Constitución determina o no una concepción de lo que debe ser la Defensa que sirva de base para el resto de reformas.

Las variaciones que existen en el Artículo 8 respecto al texto de la LO de 1967 aún siendo importantes no afectan al concepto de defensa, puesto que la sustitución del término "orden institucional" por el de "ordenamiento constitucional" es poco significativa y la supresión de las Fuerzas de Or-

den Público como partes de las Fuerzas Armadas, tiene interés en lo orgánico, pero poco en el desarrollo de una nueva estrategia de seguridad.

También pueden señalarse otros artículos que modificaron la legislación entonces vigente, como es el caso de los Tribunales de Honor, la pena de muerte, etc., pero como se trata de fijar solamente los puntos clave en relación al tema planteado, basta con recordar el apartado 2 del Art. 8, que determina que una Ley Orgánica regulará las bases de la organización militar, y los artículos 97 y 149. En el primero de éstos queda claramente establecida la subordinación de la Administración militar al Gobierno y en el 149 se fija como una de las competencias exclusivas del Estado lo relativo a la Defensa y a las Fuerzas Armadas.

Con la Constitución queda definido el papel de los ejércitos y en consecuencia que no existe un supuesto poder militar independiente del Estado. Es en este sentido en el que cabe hablar de una nueva concepción de la Defensa, no porque durante el régimen anterior no existiera esta independencia, sino porque no estaba recogida en ninguna de las Leyes Fundamentales. Cuestión distinta fue lo relacionado con la problemática de las competencias de las Comunidades Autónomas y lo que determina el art. 149, ya que si bien el término "nacionalidades" que se emplea en el texto suscitó bastantes recelos por lo que podía suponer de fraccionamiento del Estado-Nación, el citado artículo refuerza el sentido nacional que necesariamente tiene la Defensa.

Esta nueva concepción de la Defensa se desarrolló en la LO 6/1980 que, en cumplimiento de la reserva de Ley fijada en la Constitución, no solo abordó la organización militar sino que trató del concepto Defensa y Seguridad y reguló las áreas de responsabilidad de los diferentes Organismos, civiles y militares. En línea con lo indicado en el inicio de estos comentarios, conviene recordar los antecedentes de esta Ley Orgánica, que si bien se encuentran en último término en la Carta Magna, partió de las ideas principales del Proyecto de Ley de la Defensa Nacional de 1974, retirada por el Gobierno en enero de 1975, en la que se planteaba ya la disociación entre los cargos político-administrativos y los de carácter técnico militar. En todo caso la LO 6/80 tuvo como antecedente más inmediato la Ley 83/1978, de 28 de diciembre, en la que se regularon por primera vez las funciones y las relaciones de los Órganos superiores del Estado en relación con la Defensa.

Tanto o más que estas Leyes influyó en la transición militar hacia una nueva concepción de la Defensa, el ingreso en la Organización del Atlántico Norte. No es preciso recordar que el proceso de incorporación a la OTAN se llevó a cabo por voluntad expresa del gobierno tras el frustrado golpe de Estado, pero respondía a un deseo de la mayor parte de los mandos militares, que no había podido realizarse años atrás precisamente por el régimen político de España.

Los sucesivos Acuerdos con EE.UU. habían abierto puertas de colaboración internacional limitadas, pero no eran suficientes para lograr una verdadera integración internacional de nuestras Fuerzas Armadas. Es curioso constatar que al compás de la evolución económica, cuando en la década de los 60 se abandonó el proyecto de la autarquía, también varió el concepto estratégico de la Defensa de España orientándose hacia la cooperación con el mundo occidental, frente al peligro de un nuevo conflicto mundial.

Es por ello que el ingreso en la OTAN significó la culminación de un proceso y, a la vez, el inicio de una nueva orientación de la Defensa, que en cierta medida había estado dirigida, posiblemente en exceso, hacia las amenazas que surgieran en nuestros territorios del N. de África y a los posibles movimientos subversivos, especialmente los terroristas. La OTAN significó para la Defensa lo que la Comunidad Europea (hoy Unión Europea) ha sido para la Economía y la Política, de ahí su importancia y la falta de consistencia de muchas de las críticas que en aquellos años se lanzaron contra nuestro ingreso en la Organización.

Por último en este apartado hay que aludir a las Directivas de Defensa. Estos documentos que se empezaron a redactar durante el primer gobierno de la democracia fueron a la vez motor del cambio y reflejo del estado de la Defensa. Los primeros documentos fueron considerados como "secretos" por lo que pasaron desapercibidos para la opinión pública, hasta que con la Directiva de Defensa 1/96 desapareció esta clasificación. También existe gran diferencia en cuanto a su contenido, que en los primeros era muy amplio y detallado, mientras en las de 1992, 1996 y 2000 fueron más escuetos dejando para otros documentos, estos sí clasificados como reservados o secretos, el desarrollo y detalle de los Planes.

Las Directivas fueron un signo de la modernización en la concepción de la Defensa puesto que se fijaban unos objetivos y unas directrices que permitían, en primer lugar, desarrollar unos Planes Operativos y Logísticos, y en segundo lugar, evaluar posteriormente los resultados para introducir las rectificaciones que fueran necesarias. A estos factores hay que añadir que con ello España se acercaba a los criterios y sistemas que regían en la Europa en la que nos estábamos integrando, lo que significó un respaldo más a nuestra incorporación a los foros internacionales.

4.2. La estructura de la Defensa

Lo más importante fue sin lugar a dudas la organización en 1977 de un Ministerio de Defensa en sustitución de los tres Ministerios militares existentes. Como en otros temas la transición política hizo posible una reforma

que estaba en la mente de bastantes mandos militares. Algunos años antes el CESEDEN, en uno de sus estudios, presentó al Jefe del Alto Estado Mayor un Proyecto de Ministerio de Defensa, que quedó archivado posiblemente por los problemas que en aquellos años planteaba la elección de un ministro civil.

La creación del Ministerio tiene sus antecedentes. Su necesidad en momentos de crisis o de conflictos no se ponía en duda, como había quedado demostrado durante la guerra civil de 1936, la duda estaba en si era igualmente necesario en la paz. Al iniciarse la transición no existía una amenaza de guerra, pero la evolución política de la sociedad española y la búsqueda de una mayor eficacia en la gestión de los recursos aconsejaban una mayor coordinación entre los tres Ministerios por lo que el 23 de diciembre de 1976 se constituyó una Comisión Delegada para Asuntos militares, que fue el primer paso hacia la organización del Ministerio de Defensa.

En el período que abarcan estas reflexiones los primeros pasos se dieron nombrando un Vicepresidente para Asuntos de la Defensa, con la misión de coordinar los tres Ministerios, y posteriormente designando como Ministro a un militar de reconocido prestigio. Aunque por diversos motivos, ajenos en su mayor parte a lo estrictamente militar y que sería complejo indagar, con el general Gutiérrez Mellado surgieran tensiones y conflictos, lo cierto es que fue el eslabón indispensable para que los nombramientos de ministros de defensa no tuvieran que estar limitados a personal de las Fuerzas Armadas. La presencia de personal civil en el área de la defensa, no solo amplía las posibilidades de elegir a la persona adecuada y nos acerca a los modelos occidentales, sino que también sirve para impulsar el concepto de la defensa que no cabe considerar como responsabilidad exclusiva de los militares, sino que debe serlo de toda la nación.

Junto a la creación de este Ministerio hay que señalar la importancia que tuvo la transformación del Alto Estado Mayor, primero en Junta de Jefes de Estado Mayor y luego en Estado Mayor de la Defensa. Aunque se trata de un proceso más largo y complejo y las misiones de estos Organismos no son las mismas (el Alto Estado Mayor podía considerarse como el Estado Mayor de Jefe del Estado), la realidad es que la Junta de Jefes de Estado Mayor constituyó el primer paso necesario para desarrollar una mayor coordinación entre los Ejércitos, y el Estado Mayor de la Defensa ha sido el paso definitivo en orden a establecer una mayor integración entre los tres Ejércitos y proporcionar al Ministro de Defensa un "Estado Mayor" que facilite su intervención en aquellos temas que por estar más relacionados con la operatividad de las Fuerzas Armadas exigen un asesoramiento más específico.

4.3. La definición de unas nuevas Fuerzas Armadas

Los dos jalones que enmarcan en este período la transformación de las Fuerzas Armadas no tienen una relación directa con los acontecimientos de la transición política, pero al tener lugar en esos años claves es imprescindible aludir a su influencia en el nuevo concepto de Ejércitos. El primero fue la descolonización del Sáhara y el segundo, la regulación del tiempo del servicio en filas que en la práctica significó el inicio de la supresión del sistema de reclutamiento obligatorio.

Con la salida del territorio del Sáhara, en el mes de enero de 1976, del Gobernador General y del último contingente de la Legión y de los mandos del Estado Mayor, se cerraba un importante capítulo de la historia del Ejército, que iba más allá de aquel hecho concreto. A partir de aquella fecha las Fuerzas Armadas españolas iban a ser diferentes. Desde el siglo XV España mantenía una gran parte de sus fuerzas fuera del territorio nacional y al margen de la calificación política que tuvieran los territorios de ultramar esto se traducía en un modelo de "ejército colonial".

No es el objeto de este trabajo ni la aproximación histórica de la presencia militar española en África, ni tampoco el estudio de la influencia que tuvo esta presencia y las sucesivas y cruentas guerras de los siglos XIX y XX, en la formación profesional e ideológica de los cuadros de mando, pero es necesario señalar la trascendencia de la evacuación del Sáhara. Es indudable que se trata de un tema especialmente sensible para el Ejército español y que los acontecimientos vividos en 1975, que culminaron con la llamada "Marcha Verde", los Acuerdos de Madrid y la posterior evacuación, ya en 1976, de las fuerzas que durante muchos años habían sido desplegadas en aquel territorio, marcaron de forma indeleble a cuantos participaron en aquella "retirada".

En relación con la transición militar lo decisivo fue que significó el final del modelo de ejército "colonial". El tema de las Colonias y el tipo de fuerzas militares allí destacadas tuvieron en España una influencia diferente a lo que sucedió en otras naciones europeas, pero es importante tener en cuenta que lo que se llamaron militares "africanistas" representaban un estilo que tenía gran arraigo más allá de aquel territorio. Las Fuerzas desplegadas en el Sáhara en los años 1974 y 1975 constituían el núcleo más potente y eficaz desde el punto de vista militar y la desarticulación de aquellas Unidades tras la evacuación supuso un golpe para la Institución militar, por mucho que se aceptase disciplinadamente y sin excesiva crispación.

Pero la consecuencia más decisiva fue la de que a partir de aquel momento las Fuerzas Armadas, en su conjunto, tuvieron que orientarse a un nuevo modelo, que tenía poco que ver con el colonial en cuanto a estilo de

mando, régimen de vida e incluso en las áreas de la táctica y la logística. Este giro fue decisivo y aunque no se haya percibido así por la sociedad, facilitó la orientación posterior hacia un ejército de corte occidental, más profesional y alejado de las tentaciones al intervencionismo que caracterizó épocas anteriores. Las peculiaridades de la vida en África, del mismo modo que le había sucedido a Inglaterra con sus Unidades de la India o a Francia con las de Argelia, exigían un estilo militar que no era fácil de adaptar a la vida en las ciudades, grandes o pequeñas, de la Península. Al profesional hay que exigirle un esquema de valores en todas las situaciones, pero sería utópico pretender que prescinda de la influencia del entorno.

A este cambio se sumó el proceso de disminución del tiempo de servicio militar. En estos años es cuando realmente se inicia el camino hacia el modelo profesional que, si bien ha culminado en el año 2000, se asienta en los cambios vividos en el marco de la transición. Por disposiciones sucesivas se recortó el tiempo de servicio activo del soldado de reemplazo y aunque los motivos que se adujeron fueron que el nivel cultural de los españoles era mas elevado y por tanto se precisaba menos tiempo para instruirlos, y que, por otro lado, iban desapareciendo los "ejércitos de masas" tal como se habían concebido en las dos guerras anteriores, lo cierto es que se había iniciado el camino hacia unas fuerzas más reducidas, más flexibles y mejor dotadas. En definitiva se había iniciado el camino hacia la desaparición del servicio militar universal y obligatorio y se optaba por el modelo profesional.

El incremento de contactos con otros Ejércitos, la realización de maniobras y ejercicios conjuntos, el aumento de oficiales y suboficiales españoles que realizaron cursos en el extranjero, etc., culminaron con el ingreso de España en la OTAN, que como se ha indicado, supuso el refrendo de una transición militar que había ido al compás de la transición social y política. Como en todos los cambios de modelo surgieron dificultades y no faltaron las críticas de quienes creyeron ver que estos cambios apuntaban hacia la desarticulación y la "decadencia" de las Fuerzas Armadas, pero la evolución no ha confirmado estos temores y, por el contrario, ha facilitado la modernización de la Institución militar.

4.4. La regulación del personal militar

Las modificaciones en la normativa del régimen del personal militar han sido constantes en los dos últimos siglos. Unas veces al compás de las leyes relativas a todos los funcionarios y otras por su propia dinámica, la legislación había sido excesiva y cambiante en este campo y no podía ser de

otro modo en el periodo de la transición, sobre todo a impulsos de la Constitución que regulaba los derechos y deberes de todos los ciudadanos. Una de sus consecuencias fueron diversos proyectos de Estatutos del personal militar, propiciados por diferentes grupos políticos. Sin embargo, solo años más tarde y tras la promulgación de las Reales Ordenanzas no se llevó a cabo por el Ministerio de Defensa un proyecto de Ley que abordaba el tema en su totalidad.

Esta Ley, reguladora del régimen del personal militar profesional (L 17/1989), fue aprobada el 19 de julio de 1989 y por lo tanto varios años después del período estudiado, pero los trabajos iniciales comenzaron varios años atrás. Sin embargo, para no desviarnos del esquema planteado solo se recogen en estas reflexiones los cambios introducidos en dos áreas fundamentales de la gestión del personal, dejando simplemente apuntado que también se iniciaron entonces los trabajos para una normativa específica sobre esta cuestión. Las áreas en las que se introdujeron cambios de importancia fueron las de la Justicia Militar y la de la Enseñanza.

En 1975 seguía vigente el Código de Justicia Militar de 1945 que en opinión de muchos juristas, civiles y militares, necesitaba de un profundo cambio ya que se trataba de un texto obsoleto y desfasado respecto a la legislación común coetánea. Ya en 1971 el Consejero Togado D. Ramón Taix presentó un proyecto de reforma que no llegó a las Cortes por cruzarse en el camino un cambio de gobierno. Fueron los Pactos de la Moncloa de 1977 los que volvieron a dinamizar este proceso, uniendo a las razones antes citadas de necesidad de actualización del texto, las presiones de los grupos políticos y sindicales de reducir el ámbito de la justicia militar a su campo específico.

En definitiva la reforma necesaria abarcaba la tecnificación de los órganos judiciales, la revisión de los tipos penales y el deslinde del derecho penal y el disciplinario. Para llevarlo a cabo se nombró una Comisión del Consejo Supremo de Justicia Militar, cuyos trabajos quedaron temporalmente detenidos por la disolución de las Cortes al año siguiente. En 1980 se promulgó la LO 9/80 y en noviembre de ese mismo año se creó una Comisión para el estudio y reforma del Código, planteándose la necesidad de dividir el trabajo en 4 Proyectos de Ley distintos que tratasen desde los Procedimientos, a las competencias y Organización, al Régimen disciplinario y al Código Penal Militar.

Por distintos motivos estas cuatro Leyes se fueron aprobando en la década de los 80, pero lo que interesa señalar es que el período de la transición militar tuvo un efecto decisivo sobre esta reforma, primero a impulsos de los Pactos de la Moncloa, que debe considerarse como un hito de todo el proceso político y después con la Constitución, que en su art. 117.5 dice:

"La Ley regulará el ejercicio de la jurisdicción militar en el ámbito estrictamente castrense". Este criterio, que fue el recogido en las leyes citadas, modificaba profundamente el espíritu del Código de 1945 por el que la Justicia Militar podía entender en conflictos político-sociales que correspondían claramente al ámbito civil. Se trataba por tanto de un tema clave que había sido controvertido desde el siglo XIX y que ahora, en la transición, tomaba el rumbo adecuado.

En el área de la Enseñanza los cambios importantes se produjeron algunos años más tarde derivados de la citada Ley 17/1989, pero conviene señalar algunos datos por el peso que tiene en cualquier proceso de transición la formación de los cuadros de mando. Uno de los puntos de apoyo para estos cambios fue la creación de una Subdirección General de Enseñanza (luego se transformó en Dirección General) en la Dirección General de Personal del Ministerio de Defensa. El otro punto de apoyo fue la política de nombramientos en puestos claves de la enseñanza.

La Subdirección General de Enseñanza tuvo como reto lograr la modernización de la Enseñanza Militar para lo que era imprescindible disponer de un Órgano en Defensa con capacidad legal, y real, de impartir normas, revisar programas, mejorar el profesorado y coordinar los esfuerzos de los Ejércitos. Posiblemente el campo en el que pudo llevarse a cabo una tarea más completa fue en la del profesorado, con la creación y desarrollo de un Centro de Formación, que años después se transformó en la Escuela Militar de Ciencias de la Educación.

Los esfuerzos para coordinar cursos, integrando en Centros comunes aquellos que no tuvieran razones especiales para desarrollarse por separado, encontraron mucha resistencia y solo años después han dado fruto. Puede decirse que en los años que se están estudiando solamente se consiguió asentar los cimientos.

La preocupación por mejorar la enseñanza y conseguir que desde el inicio del proceso formativo se asumieran los valores de la nueva situación política se tradujo en la atención al nombramiento de los directores y jefes de estudio de las Academias y Centros más importantes. Para comprender los problemas que en algunos casos se plantearon, conviene recordar que la designación de los posibles directores correspondía a los Jefes de Estado Mayor, aunque la última palabra la tuviera el Ministro. Esto limitó en algunos casos el proyecto de renovación, pero en otros, como la Academia General Militar de Zaragoza o la Escuela de Estado Mayor del Ejército, tuvo éxito y permitió el nombramiento de generales que como Pinilla en Zaragoza o Cano Hevia en la E. de Estado Mayor, impulsaron cambios importantes en la formación de los oficiales. Esta política de nombramientos que sin dudas dio su fruto, por desgracia no tuvo la necesaria continuidad.

Otro Centro a tener en cuenta fue la Academia General Básica de Suboficiales, del Ejército, creada en 1974, que dio un giro a la formación cultural y profesional de los sargentos. Más allá de los programas de estudios concretos, el nuevo sistema de formación elevó notablemente el nivel cultural y social de los suboficiales y facilitó su integración en la sociedad civil, ya que en muchos casos no procedían del ámbito militar, tenían estudios superiores y, sobre todo, sus amistades y posteriormente sus familias, estaban dentro de los grupos de juventud comunes de la sociedad española.

4.6. El cuadro de valores de la Institución militar

De los factores estudiados el que sin lugar a dudas es más significativo con relación a la transición militar es el del cuadro de valores. Si bien en cualquier Institución los "valores" por los que se rige son importantes, en los ejércitos esta importancia se incrementa en parte por las características de sus misiones, en parte por su estructura orgánica altamente jerarquizada y también por el peso que en ellos tienen las tradiciones. Estas razones justifican que se plantee este tema en cierto modo como resumen de lo comentado sobre la transición militar.

Algunos de los antecedentes más significativos del cambio en el cuadro de valores ya han sido recogidos en otras exposiciones de este Curso, pero aún a riesgo de insistir sobre algo ya tratado, parece conveniente añadir algunos comentarios. Los movimientos que con más fuerza intervinieron fueron FORJA, la UMD y el núcleo que propició y llevó a cabo el intento del Golpe de Estado del 23 de febrero. Sobre este último poco cabe añadir salvo recoger una frase reciente del General Sáez de Tejada, en la presentación del libro *Hablan los militares*: Al hilo de un comentario más amplio dijo..."el 23 de febrero, un episodio de indisciplina...". Al margen de que no se planteaba en su exposición ni un juicio, ni una calificación de los hechos, lo que interesa es señalar la opinión de muchos altos mandos que fue sin duda una de las causas de su fracaso.

De la UMD, solo me cabe añadir a lo expuesto por un ponente tan cualificado como Julio Busquets, que se trataba de un movimiento con objetivos socio-políticos, lo que puede explicar algunos de los rechazos que tuvo. Pero más que analizar las motivaciones interesa resaltar su significado como índice de las inquietudes de muchos jóvenes oficiales, que sintonizaban con las que vivían otros grupos civiles que por su carácter podían tener mucha mayor libertad de acción.

De FORJA solamente dos puntualizaciones. La primera que fue un movimiento con ideales fundamentalmente espirituales y profesionales y deri-

vado de ellos, inquietudes sociales, lo que sin duda lo sitúa en otro campo que a la UMD, sin que ello signifique ninguna valoración de unos y otros. La segunda es que en ninguno de los trabajos en los que se alude a FORJA se cita que se trataba en realidad de un apéndice de una obra de la Iglesia, denominada "Milicia de Cristo", que fue el auténtico motor de un movimiento de renovación ideológica. Esta obra fundada por el P. Llanos y por el entonces Capitán Pinilla, estaba totalmente legalizada y reconocida por el Arzobispado Castrense y no fue nunca disuelta. En su evolución interna, en 1961 se abrió a la juventud no militar y progresivamente se ha ido orientando hacia la juventud mas necesitada, cambiando su nombre por el de Comunidad Misión Juventud y pasando a depender de las Diócesis ordinarias de Zaragoza y Madrid.

Estos y otros grupos de inquietud que podrían citarse representan los antecedentes lejanos respecto a lo que debe considerarse como el verdadero motor del cambio en el esquema de valores que son las Reales Ordenanzas para las Fuerzas Armadas, sancionadas por S.M. el Rey Juan Carlos I el 28 de diciembre de 1978 (Ley 85/78). Aunque la Armada había constituido ya en 1973 una Comisión para el estudio de las Ordenanzas Generales de la Armada y en 1976 el Ejército de Tierra organizó una Comisión revisora de la Moral Militar, fue en una reunión de la Junta de Defensa Nacional, presidida por el Rey, en el verano de 1977 cuando se dio el paso decisivo para la redacción de unas nuevas Reales Ordenanzas que sustituyeran a las "Ordenanzas para el gobierno militar, político y económico de su Armada Real" de Fernando VI (1748) y las "Reales Ordenanzas para el régimen, subordinación y servicio de sus Exercitos" de Carlos III (1768).

Como en otros temas ya comentados se pueden citar numerosos antecedentes de estos trabajos pero ello desviaría del objeto de esta exposición. Por otro lado cabría interpretar que se trata de demostrar que la transición, tal como se está estudiando, ya se estaba realizando en las Fuerzas Armadas, cuando la realidad es que en lo que se refiere a la Institución militar, el factor detonante ha de situarse en la transición política, pero los distintos pasos de la renovación se fueron desarrollando sobre proyectos e inquietudes que, al igual que sucedía en el resto de la sociedad, estaban ya en desarrollo. Una demostración clara de esta tesis se encuentra en la Directiva que el Ministro de Defensa dictó para la Comisión nombrada para redactar las nuevas Ordenanzas. En ella no se dicta ninguna consigna de tipo político ni se limita la libertad de los redactores y se marcan como objetivos generales los de que en las nuevas Ordenanzas "debe existir una simbiosis entre la tradición y las previsiones de comportamiento en el futuro", que "han de comprender los deberes y obligaciones, derechos y nor-

mas de comportamiento desde el general o almirante al soldado o marinero" y que "como se aspira a que las citadas Ordenanzas tengan una larga vigencia, es necesario hacerlas con concepto amplio y visión de futuro". En todos estos párrafos y en otros que cabe citar, se hace evidente el deseo de adecuarse a los tiempos nuevos, enlazando con cuanto de lo anterior pudiera tener vigencia.

Tras unos tres meses de trabajos de la Comisión, el Proyecto siguió los trámites parlamentarios obligados para poder ser aprobada por ley y parece oportuno señalar que al realizarse en paralelo a la redacción y discusión de la nueva Constitución, se hizo necesario acompasar los plazos a aquélla y, sobre todo, recoger en algunos artículos los mismos conceptos con idénticas expresiones, al objeto de evitar que hubiera después problemas legales en su aplicación.

Respecto a su incidencia en la transición militar hay que afirmar que no cabe considerar a las Reales Ordenanzas como "motor" del cambio. Y ello tanto por el rechazo que provocaron en algunos sectores militares, como, sobre todo, por la falta de leyes sancionadoras que permitieran imponen los criterios de modernidad que introducían. Pero si tuvieron valor como "referencia", tanto porque señalaron el nivel de preocupación ética que existía en la Institución, como por el refuerzo que supuso para las convicciones que defendían los militares más avanzados, como por su influencia en el proceso formativo de los nuevos cuadros de mando.

Junto al valor de referencia hay que señalar la importancia que tuvo, y sigue teniendo, el que fuera aprobada con rango de Ley. Frente a quienes opinaban que era más oportuno un Decreto o una Directiva del Rey a sus Ejércitos, se optó por el criterio defendido por la Comisión y en especial por el Coronel Salas Larrazábal, Secretario de la misma, de que debía ser una Ley puesto que afectaba a toda la sociedad en la medida que todos somos responsables de la Defensa Nacional y, sobre todo, porque era preciso que tuviera el máximo rango legal si se pretendía que fueran realmente incorporadas al quehacer y al cuadro de valores de los Ejércitos.

Un último detalle a comentar sobre las Ordenanzas: en los arts. 181 y 182 se recogen los criterios de prohibición a participar en actividades políticas o sindicales del Real Decreto Ley 10/1977. Tanto el decreto como los artículos citados tuvieron el objetivo de impedir que las Fuerzas armadas pudieran dividirse por motivos políticos y con ello se corriera el riesgo de una nueva confrontación interna. Esta prohibición que no siempre ha sido bien entendida, debe considerarse como una importante contribución de los Ejércitos a que la transición política en España se realizase de forma pacífica y sin conflictos importantes, lo que se ha traducido en que para otros países seamos hoy un modelo o un referente a imitar.

Conclusiones

Nada más lejos del objetivo de esta exposición que el formular unas conclusiones que pudieran sonar a moralejas. En un tema tan complejo como el estudiado, y menos en el marco de un curso que estudia también otras facetas del tema, sería un error siquiera el intentarlo. Baste por ello para finalizar el indicar que no se ha tratado de "defender" ni a la Institución militar ni a sus miembros, que durante el periodo de la transición española actuaron de forma muy similar al resto de la sociedad. Hubo posturas críticas y negativas y otras favorecedoras y positivas, pero lo que sí parece evidente es que las Fuerzas Armadas no solo contribuyeron a la transición en paralelo a las restantes Instituciones del Estado, sino que también ellas mismas, se renovaron y se encuentran en un importante proceso de modernización y de integración en el contexto internacional en el que participa España.

DE *LA TORNA* AL 23-F

Ponents:

ALBERT BOADELLA, director d'Els Joglars

ANDREU FARRÀS, periodista

FRANCISCO LÓPEZ DE SEPÚLVEDA, general de Divisió en la reserva

Moderador:

RAFAEL ARACIL

RAFAEL ARACIL: Vull recordar, un cop més, encara que sigui al programa, que en aquesta taula rodona hi havia d'haver l'Ernest Lluch. L'Ernest Lluch era un bon polític, una bona persona, un bon demòcrata i, sobretot, un bon amic; feia trenta anys que el coneixia, havia compartit pis amb ell, havíem estat a València junts a la Universitat. Des d'aquí vull tornar-lo a recordar.

Aquí tenim tres persones especialistes. L'Albert Boadella, difícil de presentar, fundador i director d'Els Joglars; és qui després de tres anys de la mort i execució de Puig Antich i d'Enric Heinz, executat a Tarragona, muntarà *La torna* l'any 1977, i això li costarà un consell de guerra. L'Andreu Farràs, periodista que ha fet un dels bons llibres que hi ha sobre el 23-F a Catalunya, amb el títol *El 23-F a Catalunya*, juntament amb en Pere Cullell, l'any 1998, de l'editorial Planeta. Ha estat redactor de *Tele/eXpres*, d'*El País*, de TV-3, ha col·laborat a *La Vanguardia* i avui ja fa alguns anys que treballa a l'*Avui*. El senyor Francisco López de Sepúlveda el 23-F va tenir una posició bastant important; era cap de l'Estat Major de la Capitania General quan hi havia Pascual Galmés, capità de la IV Regió Militar. Aleshores era tinent coronel i avui és general de Divisió en la reserva. Ha publicat diversos llibres com ara *Crisis y amenaza nuclear*, l'any 1982 a Planeta. Ha estat agregat militar actiu a l'ambaixada de Washington, tinent de Secció de Ràdio al Sàhara a finals dels anys cinquanta i ha estat director de l'Escola de l'Estat Major de l'Exèrcit entre el 1980-1988. És a dir,

és un càrrec que ha comptat amb la possibilitat d'analitzar les coses de l'Exèrcit.

Bé, aquestes tres persones explicaran la Transició durant aquests anys. Començarà Albert Boadella perquè, cronològicament, *La torna* és anterior al 23-F, després Andreu Farràs i, finalment, Francisco López de Sepúlveda. Moltes gràcies.

Albert Boadella: L'any 1974, el mateix dia en què executen a Barcelona Puig Antich es va executar a la presó de Tarragona un súbdit polonès, tot i que no se sabia ben bé què era, que es deia Heinz Chez. En una portada de la revista *El Caso*, que era un referent molt especial de tots els esdeveniments de tipus delictiu que passaven a la nostra societat, hi havia les seves dues fotografies i hi deia "ejecutados" just l'endemà de l'execució. A mi, la fotografia de Heinz Chez em va impressionar molt, sobretot el seu aspecte, els ulls..., és d'aquelles coses que et queden gravades. I al cap d'un temps, quan havia de muntar una obra, vaig pensar en la possibilitat d'interessar-me en aquell personatge que havia mort pràcticament desconegut. Ningú no havia dit res d'ell, tothom parlava de Puig Antich, dins del que es podia parlar en aquella època; tan sols se sabia que havia mort un guàrdia civil a la província de Terol. Em vaig interessar en aquell personatge i per aconseguir informació vaig anar a veure el seu advocat, que em va passar el sumari i a través del seu estudi em vaig adonar que, més que una execució, havia estat un autèntic crim. Es desconeixia si era polonès o no, era un home totalment apàtrida, que havia entrat l'any 1973 sense documents ni res; i no se sabia ben bé per què un bon dia va aparèixer en un càmping de la província de Tarragona, d'Hospitalet de l'Infant, si no ho recordo malament, portava una escopeta de caça que havia robat en una torre de la zona, va veure un guàrdia civil i li va disparar. Aquest fet sí que era comprovat. S'ha de tenir en compte que aquest personatge havia estat jutjat en consell de guerra, ja que en aquella època a tots els delictes considerats *terrorisme* i *bandidatge* no s'aplicava la jurisdicció ordinària sinó que es feia a través del codi de justícia militar.

Vaig muntar l'obra, i aquesta era molt dura amb relació a la història d'aquest home i, per tant, amb els que havien participat en aquesta execució, és a dir, jutges militars, jutges que havien participat en el consell de guerra, etc. Era una obra satírica, molt forta, molt esperpèntica, molt a la manera valleinclanesca, i després de quaranta representacions d'aquesta obra va ser prohibida a partir d'un ofici del Govern civil per ordre militar. Vaig ser citat a declarar al jutjat militar, on em van demanar exactament totes les referències sobre l'obra. Em van preguntar si allò que hi havia allà eren, efectivament, militars, i quins militars eren (policies, guàrdies civils, etc.); em van tornar a citar una altra vegada i em van detenir allà mateix.

Vaig ingressar a la presó Model de Barcelona acusat d'injúries i calúmnies contra l'Exèrcit i les Forces Armades en general. Naturalment, això va desencadenar una campanya de solidaritat molt important a través de tot el sector del món de l'espectacle i de la cultura, no solament nacional sinó també internacional, però hi havia una cosa molt important i és que d'alguna manera els militars en aquest cas complien la llei. Ells comptaven amb una llei que els permetia jutjar un civil per casos d'injúries i insults a l'Exèrcit. És la mateixa llei antiquíssima, que si no recordo malament prové de principis de 1900, del temps de l'assalt dels militars al setmanari satíric *Cucut* –i fa gràcia perquè la mateixa llei serviria per prohibir una obra satírica–, i sempre havia existit però en l'època de la República es jutjava en una sala que era mixta, militar i civil alhora. Ells, en sentir-se injuriats i calumniats, van processar el conjunt dels meus companys, en llibertat provisional, i a mi em van mantenir a la presó; em demanaven sis anys i mig, i a la resta dels actors quatre anys de presó. Es va anar instruint tota la causa per arribar al consell de guerra. Això que ara pot semblar molt paradoxal i esperpèntic, tenia les seves motivacions. És evident que si una part de l'Exèrcit no hagués estat molesta en aquell moment amb la situació política, segurament la situació no hauria passat de ser un ensurt, de tenir-nos detinguts uns dies i s'hauria acabat aquí. Però l'Exèrcit estava extremadament molest per la legalització del Partit Comunista i va aprofitar aquesta llei, que d'alguna manera se sabia que un moment o altre se suprimiria perquè naturalment els Pactes de la Moncloa ja preveien la unitat de jurisdiccions, és a dir, que no hi podia haver per als civils cap possibilitat de ser jutjats pel codi de justícia militar. Però els polítics ho havien anat deixant pensant que això ja s'arreglaria. Vaig veure que l'assumpte es complicava molt. No tenia cap ganes d'estar-me sis anys i mig a la presó, suposo que a ningú no li fa gràcia, però en aquell moment la situació era extremadament dura perquè ja no hi havia presos polítics, només hi havia presos comuns, i els motins eren constants. I vaig decidir que havia de sortir d'allà d'alguna manera, que no fos seguint exactament les fórmules legals.

Vaig simular una malaltia, una gastritis sagnant; m'empassava unes ampolletes de sang que em passava la meva dona a través del locutori d'advocats amb uns anticoagulants i vomitava sang davant dels funcionaris. Davant el perill de l'assumpte, em van traslladar ràpidament a l'Hospital Clínic amb el permís, naturalment, dels metges militars, els quals no crec que s'ho creguessin excessivament però calia assegurar-se'n. Si hagués passat alguna cosa allà dintre, la responsabilitat hauria estat seva. Quan vaig arribar al Clínic, vaig estudiar la forma d'escapar-me de l'Hospital. Havia de conviure amb dos policies, tancat a l'habitació tot el dia. Primer estava emmanillat al llit però després, a poc a poc, vaig anar donant confiança

als policies i lentament vaig començar a aixecar-me per anar al lavabo, sense deixar la porta oberta, i això va ser fatal per a ells perquè vaig veure que al lavabo hi havia una finestra amb una cornisa en el cinquè pis de l'Hospital Clínic per on podia arribar als altres lavabos de les habitacions. Vaig esperar que instruïssin el consell de guerra perquè jo pensava, francament, que a través de la pressió política que hi havia i dels possibles pactes que es podien fer, no s'arribaria al consell de guerra. Creia que es quedaria tot pràcticament sense arribar a executar. Però el consell de guerra es va instruir molt ràpid perquè en aquella època el capità general Coloma Gallegos passava a la reserva al cap de molt poc temps i tenien por que el nou capità general no fos bel·ligerant en aquest assumpte. Vull comentar un detall molt curiós i és que el que era general auditor de la Regió Militar en aquell moment, a Barcelona, era precisament el que havia estat ponent del consell de guerra de Heinz Chez. És a dir que hi havia una cosa molt personal en aquest afer. Se sentia molt vinculat amb tot aquest tema i hi posava molta llenya al foc perquè això tirés endavant. Era en Pascual Vidal Aznares. Per tant, al matí em van comunicar el consell de guerra, i a la tarda m'escapava disfressat de metge, amb una perruca morena, amb bigoti, de tal manera que vaig passar per davant dels policies que hi havia al vestíbul, i que eren a l'habitació feia poca estona, i ni em van conèixer. Aquí sí que vaig fer servir les arts escèniques tant en la preparació, el temps i tot plegat com en la manera de sortir amb la petita acrobàcia que representava passar per la frontera.

Com que els actors tenien diversos advocats, hi havia parers molt diferents sobre la manera de defensar aquest assumpte, i alguns dels meus companys van marxar i altres es van quedar aconsellats pels seus advocats, que mantenien que no passaria res. L'endemà, per tant, no es va realitzar el consell de guerra perquè n'hi havia uns quants que no hi eren, però sí que s'hi van presentar alguns actors i van ser ràpidament detinguts, van separar les causes i al cap de vint dies els feien un consell de guerra i els condemnaven, si no ho recordo malament, a tres anys de presó. Ells van ser-hi un temps fins que van aconseguir presó oberta i al final hi va haver un indult reial.

Sintetitzant la qüestió, jo diria que va ser un fenomen en el qual nosaltres vam ser víctimes de tot un enfrontament polític, que posteriorment es va veure a través de molts altres incidents i es va constatar també després del 23-F, d'un descontentament de tot el que era l'estament militar, i nosaltres ens trobàvem enmig. Jo recordo fins i tot que un dia que els meus companys anaven a declarar, uns militars que eren al bar del costat del Govern militar els van dir: "Vosaltres sereu responsables d'un cop d'estat a Espanya". Aquesta frase els va quedar gravada i van veure que s'ho havien pres

com una provocació, i de cap manera volien cedir davant d'aquesta situació que consideraven que era una prova de força amb els polítics, i ens posaven a nosaltres en el mateix calaix. I s'equivocaven perquè els polítics es feien els distrets, estaven molt acoquinats –per dir-ho amb una paraula suau– davant dels militars; existia encara el món del franquisme i els polítics no van fer absolutament res per nosaltres. Ens van deixar a l'estacada. Només el món de la cultura i la solidaritat internacional van sostenir la situació. Ells anaven molt forts i ho veureu a través d'un detall molt significatiu: durant un sopar al Palacete Albéniz, aquell d'allà Montjuïc, al qual assistien el president Tarradellas –el qual va tenir una actitud valenta en aquest afer i molt bel·ligerant intentant buscar una solució al problema–, l'alcalde de Barcelona, que aleshores era Socias Humbert, els Reis, el Capità General, naturalment, i no recordo si hi havia algú més..., en un moment donat el Rei, molt pressionat sobre el nostre problema, va dir al capità general: "Espero que sea usted magnánimo con Boadella". I Coloma Gallegos li va contestar secament: "Se cumplirá la ley". En el sopar, òbviament, hi va haver un silenci total. I això ho sé perquè m'ho van explicar en Socias i en Tarradellas, no és una anècdota imaginada. Per tant, això ens indica fins a quin punt es mostraven ferotges sobre aquesta situació.

Per acabar, s'ha de dir que l'obra també era ferotge, segurament perquè nosaltres, ingènuament, vam pensar que vivíem en una certa situació democràtica; s'havien fet eleccions abans de l'estrena durant el mes de juny i, per tant, hi havia els partits polítics. És a dir, crèiem que la democràcia havia entrat, i en això ens vam equivocar. No sé encara si ha entrat del tot. Per tant, nosaltres ens vam deixar anar molt. Havíem començat a actuar l'any 1962, i durant l'època del franquisme no vam tenir mai cap problema. Ho dèiem tot entre línies, perfectament. Però posteriorment vam pensar que ja podíem parlar clar, i volíem venjar aquell pobre home que havia estat executat a la presó de Tarragona en unes circumstàncies horripilants. Van estar cinc minuts aplicant-li el garrot vil perquè el botxí que ho va fer era un substitut ja que el titular estava empresonat per corrupció de menors. El botxí no sabia ni com funcionava i, precisament, a *La torna* hi havia una escena que era aquesta: el botxí experimentat ensenyava al jove a fer funcionar un garrot vil, que si es fa funcionar bé és molt ràpid, instantani. Però si no se'n sap, és una eina de tortura bastant rellevant.

Bé, la situació va ser aquesta. Posteriorment aquest cas va passar a la jurisdicció ordinària, perquè, és clar, a la Constitució hi havia un precepte en el qual s'establia la unitat de jurisdiccions; aquest es va desenvolupar i gràcies a això mai més en aquest país un civil va poder ser jutjat per un tribunal militar. Com que jo no estava jutjat, el cas va ser sobresegut; el jutge va dir que li semblava que no hi havia injúries i, per tant, liquidava l'as-

sumpte, però em va condemnar a un any de presó per la fuga. Una contradicció total perquè si no hi havia injúries ni calúmnies no hi havia delicte i, per tant, jo tenia tot el dret d'escapar-me, perquè em tenien allà dins il·legalment. Però com que ja havia estat set mesos a la presó, no vaig haver de complir aquesta pena. I així va acabar aquest famós assumpte de *La torna*.

Hi ha molts detalls i s'han fet llibres sobre això perquè és un afer d'una gran complexitat, ja que són moltes i diferents cortines. Primer hi ha els elements més coneguts del cas, és a dir, l'enfrontament entre els comediants i la jurisdicció militar, però darrere hi ha tot l'entramat polític i més enrere hi ha tot l'entramat dels advocats que intenten treure partit dels seus defensats i els aconsellen que no marxin a l'estranger per mantenir viva la flama de la llibertat d'expressió, etc. És a dir, l'intent de martirologi clàssic del franquisme. És un cas molt especial, profund i alliçonador del que va ser la Transició, i que, almenys per a la història del teatre, no deixa de ser extraordinari. És molt interessant que l'any 1977, en aquest país, encara es donés el cas de fer un consell de guerra a un grup de còmics. Era una cosa que els estrangers no comprenien de cap de les maneres. Quan explicàvem el cas a la comunitat internacional, en el món de la cultura d'aquests països, es quedaven al·lucinats. Deien: "Però, com un consell de guerra, que han fet alguna cosa dins d'un quarter?, han robat armes o...?" I els explicàvem la situació.

En fi, aquest és l'entramat de *La torna*, i si voleu després ja anirem aclarint més coses.

Andreu Farràs: En el cas de *La torna* i en el del 23-F, afortunadament, com que no hi va haver sang –sí que n'hi va haver, però, en el garrot vil–, sempre hi ha uns trets que em recorden molt les pel·lícules de García Berlanga. Hi ha trets d'aquest escapisme, d'opereta i situacions còmiques, però més enllà del guàrdia civil fent un assalt tipus paleta dient "todos al suelo, que se sienten, coño", hi va haver una situació molt perillosa el 1981. Abans de res, voldria donar les gràcies al Centre d'Estudis Històrics Internacionals per haver-me convidat. Per a mi és un honor i un repte. Un honor perquè parlo en una institució que va ser fundada per Jaume Vicens Vives i ell va ser tota una personalitat exemplar per a historiadors i llicenciats en història, com és el meu cas. Sempre ha estat una figura senyera per a la gent que són historiadors o tenim ganes de ser-ho i d'estudiar la història. I un repte perquè comparteixo taula, i mai m'ho hauria imaginat el 1977 quan llegia les notícies i passava algunes informacions a un company d'estudis amb qui estudiàvem junts a Bellaterra, amb en Boadella. Jo li explicava: "Sí, sí, en Boadella s'ha escapat amb una evasió *rocambolesca* de l'Hospital Clínic", utilitzant aquest adjectiu per destacar la seva curiosa fuga... I no em

pensava pas que anys després tindria l'honor i el repte d'intentar, si més no, estar a l'alçada d'en Boadella, igual que intentar estar a l'alçada d'una altra personalitat de l'Exèrcit, de la milícia, com és el cas del general López de Sepúlveda.

Bé, a mi m'han cridat perquè parli del 23-F, del cop d'estat del 1981, i com que fa un mes que s'han complert els vint anys i s'ha publicat moltíssim sobre aquest esdeveniment (en total uns vint llibres, 3.000 pàgines sobre el cop d'estat, sobretot en aquesta última època), jo voldria centrar-me en les causes d'aquest cop d'estat i retratar en quin context es va produir, cosa que ens pot ajudar a entendre'l, i en segon lloc explicar les causes que crec jo que van ser fonamentals perquè el cop dur fracassés aparentment. Una altra cosa és si els objectius dels colpistes es van aconseguir, encara que sigui parcialment.

De fet en aquests vint anys, com deia, s'han escrit moltíssims llibres, s'ha estudiat molt i la majoria d'aquestes obres han estat publicades per periodistes i historiadors. Una petita part ha estat publicada pels mateixos colpistes, com ara el general Alfonso Armada, el coronel San Martín, el comandant Pardo Zancada, tots ells colpistes processats, jutjats i condemnats pel cop d'estat. Una altra referència és la del comandant José Luis Cortina, i també llibres escrits per advocats d'aquests colpistes com el de Santiago Segura, defensor del tinent general Jaime Milans del Bosch. A més a més, alguns polítics han dedicat a les seves memòries i biografies moltes pàgines a explicar les seves vivències en aquest cop d'estat, i han ajudat que coneguem amb més detall com van anar els fets, sobretot en el Congrés dels Diputats i què va passar sota el seu punt de vista. De totes maneres gairebé la totalitat d'aquests llibres s'han centrat en els esdeveniments de Madrid i de València. De Madrid perquè va ser l'escenari principal i, al mateix temps, el centre neuràlgic; fins i tot en això la història d'Espanya va ser centralista perquè allí es va produir tot: el segrest del Congrés i del Govern i la possible sortida de la Divisió Cuirassada Brunete. I també hi ha algunes referències molt tangencials del que va passar a València perquè va ser allà, a la III Regió Militar, que controlava les províncies de Castelló, València, Alacant, Múrcia i Albacete, on es va declarar l'estat de setge, la Llei marcial i on els carros de combat van prendre la ciutat de València i d'altres importants d'aquella regió, i on s'han escrit les diferents històries sobre el cop d'estat. En canvi, no s'ha escrit pràcticament res sobre el que va succeir a la resta d'Espanya. No hi ha res sobre el que va passar a Galícia, al País Basc o a Astúries. Ningú no ha acabat d'aclarir, per exemple, on es trobava en aquells moments el que aleshores era lehendakari, Carlos Garaikoetxea; hi havia mil rumors de si anava en barca, de si estava a casa seva, de si es va amagar a casa d'uns amics, etc. No se sap ben bé. Tampoc no sabem què

va passar a Andalusia, i allà també hi havia regiments i unitats, n'hi havia a tot arreu. O què va passar a Castella? José María Aznar, per posar un exemple innocent, era a Valladolid. Què va fer durant aquest esdeveniment? Ja era major d'edat. No estic fent una pregunta retòrica ni malintencionada.

Ara semblarà que vulgui escombrar cap a casa, però en Pere Cullell i jo vam comentar aquest fet i vam creure que seria interessant investigar i esbrinar què és el que va passar durant aquell cop d'estat a Catalunya. I, convidats per l'editorial Planeta, vam deixar-ho en negre sobre blanc en un llibre. En canvi, no hi ha hagut cap altra investigació històrica o una crònica sobre el que va passar a altres indrets. Ho dic perquè aquí hi ha historiadors o futurs historiadors, i crec que seria molt interessant que algun dia algú intentés esbrinar el que va passar en aquests llocs. Intueixo que el que vam trobar aquí a Catalunya, en algunes situacions que vam poder aclarir amb l'ajuda d'una font de les Corts, la de l'aleshores tinent coronel Francisco López de Sepúlveda, ara general, que ens va ajudar a fer el llibre, també ho trobaríem en altres indrets.

Bé, sabem més o menys el que va passar a Madrid i València, però no està tan clar per què va passar, què és el que va permetre que això succeís i què és el que va fer que allò fracassés. Per començar, jo diria que el 23-F és una píndola que sorgeix de l'alambí de la Transició. És a dir, la Transició és un procés històric molt complicat i que, a més a més, es produeix amb molta rapidesa. El cas d'Els Joglars o Boadella és un exemple de la complicació i la multiplicitat de tensions i de situacions que, en qualsevol moment, semblava que podien esclatar pel lloc més insospitat. El cas d'Els Joglars n'és un i n'hi va haver moltíssims, com ara la legalització del Partit Comunista. Aquí, per exemple, acabo de veure un cartell de Montejurra. Montejurra era un esdeveniment on es reunien els carlins, que sovint, durant dos o tres anys, va estar a punt de provocar autèntics maldecaps i manifestacions, i crisis d'Estat molt fortes. Doncs bé, alguns d'aquests elements poden explicar aquest comprimit de color entre verd guàrdia civil i caqui del 23-F, que crec que sorgeix a partir de sis o set factors. Un d'ells és la resistència d'un sector minoritari, tot i que molt influent, poderós i armat, com és el cas de l'aparell civil i militar de l'Estat. Aquest sector es resistia a permetre la implantació de la democràcia o, dit d'una altra manera, la desaparició de la Dictadura franquista. Aquí incloc la cúpula militar, és a dir, el generalat, compost per oficials guanyadors de la Guerra Civil. La majoria dels generals havien participat en aquesta, i molts d'ells també havien anat amb la División Azul, a les ordres de l'Exèrcit alemany de Hitler contra la Unió Soviètica per combatre el bolxevisme. I a part d'aquesta cúpula militar hi havia els càrrecs de l'Administració pública, que creien amenaçats els seus privilegis o el seu *statu quo*, i després, pel que fa als cossos de Poli-

cia, comissaris i alts càrrecs dels cossos policíacs. Per a aquests alts funcionaris de l'aparell civil i militar de l'Estat, la democràcia que impulsaven el Rei i Adolfo Suárez, principalment però no únicament, que ho feien clarament pressionats per una oposició antifranquista que cada cop es veia més forta, podia representar la fi dels seus privilegis i *statu quo*. D'altra banda, un altre factor important era la desconfiança d'un altre poder fàctic, els empresaris i la banca. Era un moment d'una greu recessió econòmica, en què existia una conflictivitat laboral molt forta i uns sindicats que acabaven de sortir de la clandestinitat i que acabaven de ser legalitzats, com ara els de CCOO i UGT, els quals es veien molt forts. Per contra, els empresaris veien en ells una certa amenaça i desconfiaven d'aquesta progressió cap a la democràcia europea. Aquesta desconfiança no havia pogut ser combatuda pels Pactes de la Moncloa, signats l'any 1977 pels principals grups del Parlament i inspirats sobretot per Adolfo Suárez amb el suport de Carrillo, del Partit Comunista. Perquè ens fem una idea de la crisi econòmica, els Pactes de la Moncloa van aconseguir que els salaris no pugessin, és a dir, hi havia un pacte perquè els sindicats i els partits polítics d'esquerra no demanessin augments salarials superiors al 22%. Aquest era el nivell en què es movia la inflació i, d'alguna manera, també va marcar la conflictivitat laboral amb una taxa d'atur elevadíssima de gairebé un 15%. Un altre factor que intervenia en aquesta situació tan complexa i tan exclusiva era la ferma oposició de la jerarquia de l'Església a permetre la promulgació de determinades lleis, com ara la Llei del divorci (la qual estava a punt de ser promulgada per la Unión de Centro Democrático i pel Parlament, amb el suport d'altres grups parlamentaris) o la Llei de l'avortament. Des de l'oposició es reclamava amb molta insistència una llei per despenalitzar l'avortament, cosa que avui considerem absolutament normal però que llavors treia de polleguera els bisbes, que crec que tampoc no eren gaire amics de l'Albert Boadella.

Les reivindicacions dels nacionalismes històrics, el català, el basc, forces que eren considerades centrífugues, creaven moltes tensions, molta mala maror i molt malestar en els sectors de la dreta més espanyolista i, per tant, menys europeista, i cinquanta anys després de la Guerra Civil i de la República encara pensaven i alguns cridaven: "antes una España roja que rota". I, en cinquè lloc, i no ho dic per ordre d'importància, hi havia el terrorisme. El 1980, un any abans del cop d'estat, ETA i el GRAPO perpetraven un atemptat mortal cada tres dies. Abans has recordat l'Ernest Lluch, i jo també en tinc un record especial, però quan evoquem l'ofensiva terrorista ens adonem que l'ofensiva etarra actual no és res, afortunadament, amb la de finals dels anys setanta i els atemptats terroristes d'aquella època en què, insisteixo, hi havia un mort cada tres dies. En total, hi va

haver unes 110-120 víctimes mortals, 99 d'ETA i la resta del GRAPO, Comandos Autónomos, etc. I la majoria d'aquestes víctimes, també cal subratllar-ho, eren militars d'alta graduació o agents de la Guàrdia Civil. El terrorisme, per tant, i el que els ultres anomenaven *separatisme* de bascos i catalans eren els dos fets més assenyalats pels colpistes quan intentaven justificar les seves decisions.

A més a més, un sisè factor que també pot ajudar a entendre el 23-F, però no a justificar-lo, i que tampoc no és menor, era la lluita partidista; la crisi que hi havia dins d'alguns partits, concretament en el partit governamental, Unión de Centro Democrático, i també l'afany de desbancar el partit en el govern per part de determinats partits de l'oposició. D'una banda, hi havia la lluita pel poder, la lluita intestina tal com l'anomenaven, dins d'UCD entre Adolfo Suárez i els que anomenaven *barons*, com ara Landelino Lavilla, que el 1981 era el president del Congrés de Diputats, de Francisco Fernández Ordónez, que va ser ministre amb Suárez i després amb Felipe González, o de Joaquín Garrigues Walker, aleshores cap de l'ala liberal d'UCD. Aquesta lluita intestina i l'afany d'arribar al poder espanyol com sigui i amb qui sigui per part d'un significatiu sector de la direcció del Partido Socialista Obrero Español, i d'alguns elements molt determinats del Partit Comunista, tot això va ajudar a crear una situació de crisi política molt forta. Aquestes ganes d'arribar al poder com sigui, que tenien aleshores Felipe González i Alfonso Guerra, número u i dos del PSOE respectivament, s'anomenava en els diaris *operación de acoso y derribo*, una terminologia que estava molt en voga. I després hi havia les guerres per arribar al poder amb qui sigui, per part d'un sector determinat, i no estic parlant de tota la direcció, i encara menys de les bases del Partit Socialista, però sí d'un sector influent en el PSOE que encapçalava Enrique Múgica Herzog, que després seria ministre de Justícia i que actualment és Defensor del Pueblo. Aquesta persona, suposo que amb el vistiplau d'un sector determinat del PSOE, va estar temptejant la possibilitat que es formés un govern de coalició que aconseguís treure Adolfo Suárez de la presidència del Govern i permetés formar un govern de concentració presidit per un militar. Un militar conservador, demòcrata, que d'una banda neutralitzés el sector més ultradretà de l'Exèrcit, i d'una altra, satisfés les ànsies de poder i la necessitat de resoldre també una crisi política molt forta. Això desembocaria en la participació en el cop d'estat d'Alfonso Armada Comyn, un general bastant ben vist per l'esquerra moderada del país i que comptava amb la benedicció del Rei, atès que havia estat preceptor i secretari general de la Casa del Rei durant una època bastant llarga. Alfonso Armada, aparentment en el seu moment no pertanyia al sector ultra i estaria en el cop d'estat que públicament engegaria Antonio Tejero, però en realitat era un cop que estava

teledirigit des de València per Milans del Bosch i des de Lleida per Alfonso Armada. L'any 1980 Armada era governador militar de Lleida i també cap de la Divisió de Muntanya núm. 4, aleshores la més forta a Catalunya. Estic segur que més endavant el general López de Sepúlveda ens podrà parlar d'Alfonso Armada. Enrique Múgica, actual Defensor del Pueblo, ens hauria d'ajudar a explicar públicament i detalladament les seves entrevistes amb determinats generals, no tan sols amb Armada sinó amb altres amb qui va parlar durant els mesos previs al cop d'estat.

Hi va haver pactes mefistofèlics d'alguns sectors de l'esquerra espanyola amb algun general aleshores considerat demòcrata, conservador i ben vist, que podria formar un govern a l'estil del que va formar De Gaulle a la República Francesa, com Alfonso Armada, Álvaro Lacalle o fins i tot el mateix Sabino Fernández Campo. Santiago Carrillo, a qui vaig tenir l'oportunitat d'entrevistar fa poc, deia que sí que van existir aquests pactes i, en concret, esmentava el cas de Ramon Tamames, que aleshores pertanyia al Partit Comunista d'Espanya, i que va haver de ser desautoritzat oficialment pel Comitè Executiu del PC perquè estava coquetejant amb aquesta idea de formar part ell o algun membre del PC d'aquest govern de coalició, que s'estava muntant al voltant d'algun general ben vist per l'esquerra.

Bé, he dibuixat alguns trets que poden explicar per què es va produir el 23-F i ara per no allargar-me massa voldria parlar de per què crec que va fracassar. Per dues raons: una d'elles seria més immediata i una altra més profunda. La més immediata es produeix la nit del 23-F, entre el 23 i el 24 de febrer a la matinada, quan Alfonso Armada es dirigeix tal com havien pactat a les Corts, al Congrés dels Diputats, teòricament per alliberar els diputats i els ministres segrestats (van estar 18 hores segrestats, com recordareu) amb la intenció de proposar-se com a president del Govern. En aquells moments Alfonso Armada està convençut que pot presentar-se com a president, anar a l'hemicicle, pronunciar un discurs i ser proclamat president del Govern pels diputats segrestats. Però Antonio Tejero li impedeix passar a l'hemicicle. Parlen durant una bona estona i Tejero li diu que no perquè no està disposat a permetre un govern amb marxistes. Amb marxistes vol dir amb una llista que suposadament existia, i que s'ha publicat, que comptava amb la participació de Felipe González, de Múgica, de Solé-Tura, etc. I se suposava que aquesta sèrie de persones, juntament amb personalitats de la dreta conservadora com Manuel Fraga, formarien part d'aquest govern de coalició o de salvació nacional que presidiria Armada. Tejero s'hi nega perquè en els seus plans colpistes no tenia pensat que aquesta gent en formés part i no deixa entrar Armada. Aquí és on fracassa el cop dur. Tejero deia que ell no havia vingut aquí amb els seus guàrdies civils a arriscar la vida perquè entrés al Govern gent que considerava ne-

fasta pel simple fet que eren d'esquerres. Què hauria passat si Armada s'hagués proposat com a president del Govern? Jo crec que aquí entraríem en el terreny de les hipòtesis i hi ha diferents opinions com les de Santiago Carrillo, Carles Sentís, etc.

I després hi ha una raó profunda, que crec que està a l'origen franquista dels capitans generals. A l'hora de fer el llibre i un reportatge per a TV3, que es va emetre el 18 de febrer passat, vaig entrevistar diferents militars i vam arribar a la conclusió que, curiosament, per paradoxes, Franco va aturar aquell cop d'estat totalment franquista. Durant el 23-F el Rei va haver de trucar a tots els capitans generals, els quals aleshores tenien un poder omnímode sobre les seves regions militars. Actualment els tinents generals que estan en aquestes zones militars no tenen un poder tan absolut com en aquella època. Doncs bé, va trucar a tots els capitans generals i els va demanar que no fessin cas a Milans del Bosch i que acatessin l'ordre constitucional establert. Afortunadament, tots ells van obeir, excepte Milans del Bosch, òbviament, i la pregunta és: per què van obeir el Rei i no es van apuntar al carro de Milans del Bosch, quan era una de les personalitats més prestigioses de l'Exèrcit, un dels generals que tenia un dels cognoms més coneguts tant per currículum, com per nissaga, com per tradició familiar, i que, per tant, podia arrossegar altres companys de milícia com ell? Bé, jo he trobat l'explicació en el que ens diu un altre tinent general pràcticament del mateix temps que Milans del Bosch, que és Guillermo Quintana Lacaci. Aquest general, que anys després seria assassinat per ETA, el 1981 era capità general de la I Regió Militar, és a dir, capità general de Madrid. Era la persona que manava sobre la Divisió Cuirassada Brunete, que era una divisió que comptava amb uns dotze regiments blindats que envoltaven Madrid i que era la unitat més poderosa de l'Exèrcit de Terra, amb uns 13.000 homes. Si Quintana Lacaci hagués ordenat que sortís aquesta divisió o bé no hagués aconseguit que no sortís, el cop hauria tingut un altre futur, una altra història. Però el fet és que no va sortir. Sempre s'ha dit que Quintana Lacaci va ser una de les persones clau en aquest esdeveniment, i era un dels generals titllats de *constitucionalista*, amb massa bona intenció o bé perquè sovint alguns polítics s'han dedicat a ensabonar, com sap molt bé l'Albert Boadella, els generals. Però ell mateix diu: "No es tracta de constitucionalisme o democràcia; a mi si el Rei em demana que jo tregui les tropes ho faig". Jo no vaig poder parlar amb Quintana Lacaci, però vaig parlar amb José Juste fa un mes, que era el general en cap de la Divisió Cuirassada Brunete i que viu a Madrid. Ell ens va dir que realment va ser així, és a dir, ells obeïen el Rei; si ell els hagués dit que traguessin les tropes ho haurien fet. No s'haurien parat a pensar si l'ordre era constitucional o no; simplement, haurien obeït el Rei.

Per tant, Franco abans de morir fa un testament específic per als militars, un testament que l'any 1981, gairebé sis anys després de la mort del dictador, encara resta penjat a les parets de la Sala de Banderes de les residències oficials juntament amb el retrat del Caudillo. Gràcies a Franco, per tant, el cop va ser desarticulat, perquè van obeir el Rei com si fos Franco. S'ha d'admetre que gràcies al "todo está atado y bien atado", que va dir Franco l'any 1969 quan va ser promulgada la Llei de successió que establia la designació de Joan Carles de Borbó, príncipe de España, com a futur rei d'Espanya, el 23-F la democràcia va sortir d'un fort ensurt.

Per això, crec jo, va fracassar el cop dur. Ara bé, van fracassar els objectius dels colpistes, en alguns casos? Si voleu ho deixem per a més endavant i entrem en això en la tertúlia, i així deixo temps perquè el general Francisco López de Sepúlveda faci la seva intervenció.

Francisco López de Sepúlveda: Ja no me'n queda gairebé, eh?

Andreu Farràs: Sí, sí. Bé, ara parlarà el dolent de la pel·lícula.

Francisco López de Sepúlveda: Bé, aquest dolent, des que en té coneixement era contrari a la pena de mort. Per què? Molt senzill. Jo sóc d'una família de 400 anys, tots els Sepúlveda vam conquistar la mare, uns com a soldat, altres com a adalil, altres com a alferes. Tots són de Màlaga i Granada. El meu pare era de Màlaga; els avis hi tenien terres. El meu besavi era oficial. La principal avinguda de Los Angeles es diu Sepulveda Boulevard, un conquistador. Bé, el meu pare va reunir vuit anys de guerra, sis ferides i va morir de coronel. Era un militar de cultura francesa, havia estudiat al Col·legi Francès de Màlaga; quan es va crear la Legió van demanar a Franco un oficial que parlés bé francès però espanyol. Franco va informar-se'n just quan el meu pare acabava de sortir de l'Acadèmia. El meu pare era un *playboy* de Màlaga que es dedicava a jugar al tennis, i un dia l'avi li va dir: "Niño, ¿qué carrera quieres hacer?" I ell va dir: "Militar". Va ingressar una mica tard. El meu pare m'havia explicat execucions i em deia que el més terrible, i en això estarà d'acord el senyor Boadella encara que no n'hagi vist cap, és el cerimonial. Bé, ara he de corregir lleugerament el senyor Farràs [sic] en dues coses. Primer, en aquell any, quan es feien les execucions, hi havia tres botxins: un en pràctica, un segon que n'havia mort dos o tres –els últims– i que va ser el que van assignar al desgraciat del Puig Antich, i l'altre, anomenat com la pel·lícula d'*El verdugo* de Berlanga, que era un desastre. Jo només li vull dir una cosa: el coronel auditor, perdoni, però no es deia Pascual Aznar sinó Pascual Vidal Aznares i la seva vídua encara viu davant de casa. El Vidal va morir al cap de poc temps de l'e-

xecució de Puig Antich, perquè tenia una malaltia de cor molt seriosa i allò el va afectar. Efectivament, jo vaig assistir, tot i que no em pertocava anar-hi pel càrrec que tenia, a totes les sessions del judici de Puig Antich, i vertaderament allò no es mereixia una pena de mort ja que ell havia actuat en defensa pròpia. L'estaven apallissant i ell va tirar un tret a l'aire. Puig Antich provenia d'una família molt bona, era un representant d'una mena estranya de terrorisme relacionat amb l'anarquisme. Sàpiguen, senyors, que l'últim reducte de l'anarquisme a tot el món va ser i continua sent Espanya. Els russos van triturar l'anarquisme. Bé, això seria una cosa molt llarga d'explicar. Pel que fa a l'execució de Tarragona, jo en conec un que la va presenciar, que al cap de tres mesos o quatre ja estava boig.

Acabada la qüestió de la pena de mort i els judicis, he de dir que ho sento molt. Jo no hi pintava res. A més de la influència del meu pare, jo he viscut cinc anys i mig als Estats Units; era agregat militar, estudiava, feia cursos i moltes coses més. El que jo he vist sobre la pena de mort a la televisió d'allà va ser determinant, però qui m'ho va inculcar va ser el meu pare.

Una altra qüestió que també ha sortit és la del general Coloma Gallegos i tota aquesta història. Miri, jo tinc un article publicat de no fa gaire que m'ha costat molt car, perquè ara estem en democràcia però també es paguen les coses, i jo tinc un exemple sobre això de fa uns quatre mesos sobre *los poderes ocultos* que prefereixo no explicar. Aleshores, en lloc de cap d'Operacions, jo era cap de Protocol i de Relacions de Capitania, i quan va arribar el president Tarradellas, el capità general el va rebre al despatx. I em va dir: "Hágalo esperar un poco, Sepúlveda". Es va posar els guants i jo era en una sala preciosa que teníem a Capitania amb el president Tarradellas, fins que li va dir que passés. El va rebre amb els guants posats i li va donar la mà així. Això que ha comentat el senyor Boadella que va dir el general ["Se cumplirá la ley"] ho poso en dubte perquè jo vaig viure l'evolució de les relacions Coloma Gallegos i Tarradellas. No sé com s'ho va fer Tarradellas que al cap de quatre o cinc mesos dinaven i sopaven junts moltes vegades. Això ho sabia? [Intervenció Boadella: I tant, això m'ho explicava en Tarradellas.] Bé, deixem aquest tema.

També vull parlar sobre la presumpta persecució dels militars als catalans i al catalanisme. Bé, jo sóc català. Parlo un català d'estar per casa perquè el meu pare era de Màlaga i la meva mare és catalana. Ara, jo sempre he presumit de ser català i de parlar català, cosa que ara estic reconsiderant... A mi el franquisme i el general Franco em van tenir de tinent i capità 21 anys. Em van fer vell de capità, després he corregut molt. Era tinent als 21 anys i comandant als 42. Quan jo era tinent a la caserna de Lepanto, jo procedeixo d'enginyers, i hi havia algun soldat català problemàtic, el coronel em deia: "Sepúlveda, coge a este chico, échale un sermón en ca-

talán, tranquilízalo, etc.". Vaig estar treballant al Sàhara l'any 1957 i vaig anar amb una companyia en què tots els nois eren catalans; vaig agafar el millor de l'agrupació, jo anava a la Secció de Ràdio. El dia abans d'una operació en què hi podia haver hagut morts havíem de donar transmissions a tres banderes de la Legió, que anaven des d'Al-A' yun fins a Villacisneros, però no hi vam poder arribar, allò és una cosa terrible. Bé, la nit abans, a les onze, vaig anar a veure si els nois estaven tranquils, i la meitat d'ells estaven revisant els cotxes amb les llanternes perquè al Sàhara la sorra que entra als cotxes és terrible. I els vaig fer un petit discurs: "Bé, nois, això va de debò, eh!, demà no són maniobres i és molt probable que hi hagi trets, així que heu de complir al màxim". En aquell moment tots es van posar drets, va arribar per darrere el comandant, que era Don Luis Rodríguez, i em va dir: "Sepúlveda, ¿todos estos chicos hablan catalán?". Li vaig contestar: "Sí, mi comandante, todos". I em va dir: "Pues siga usted porque le entiendo perfectamente". Ell parlava àrab, sabia llatí i dos idiomes més. Això són antecedents d'aquesta qüestió.

Passem al 23-F. Jo sé bastant bé la història i podria explicar moltes coses, però no hi ha temps. Al llibre vaig explicar lògicament allò que podia declarar oficialment, però jo sabia el que feia. A la Capitania de Barcelona va agafar les regnes des del primer moment el capità general Pascual Galmés. Jo era coordinador de la Festa de les Forces Armades que s'estava organitzant llavors i, com que Pascual Galmés m'apreciava molt, em va encarregar ser coordinador de tot l'Estat Major. I de contactar el president Pujol. La Generalitat posava moltes dificultats en la qüestió del que se celebraria al juny. El 23-F, a les sis de la tarda, Pascual Galmés s'acomiadava del president Pujol. El general d'Estat Major era un home que no tenia molta personalitat. Després hi havia el segon coronel d'Estat Major, que era molt bo, i cinc tinents coronels d'Estat Major. Jo era el cap d'Operacions de la III Sección, Instrucción y Operaciones. Per tant, les ordres de sortir al carrer les havia de transmetre jo, no donar-les. Un oficial d'Estat Major mai no dóna ordres. El general li diu: "Que se haga esto", i l'oficial d'Estat Major contesta: "Sí, señor". A mi em trucaven molts coronels preguntant què passava. I jo deia: "El capitán general nos ha dicho que no se haga nada, que tranquilos; que si hay que hacer algo él lo dirá". El capità general va parlar amb tots, amb el Rei, etc. Allò va ser un desastre, una bestiesa com una catedral, que hem pagat molt car. Jo coneixia poc Milans del Bosch, al cel sigui, era un paó. Li faltaven tres mesos per passar a la reserva, i no es resignava; volia ser cap d'Estat Major de les Forces Armades. L'altre, que encara viu i que el conec molt, millor no parlar-ne perquè ho tenia tot al món. Tenia unes finques i un capital impressionant, un títol, la confiança del Rei... ho tenia tot. Ara bé, volia ser De Gaulle. Havia fet el

curs de guerra a l'Escola de l'Estat Major de París i va viure tot allò. Bé, sobre el 23-F, quan el Rei va parlar estàvem reunits tot l'Estat Major (els cinc tinents coronels i dos o tres comandants en una petita sala amb una televisió). De l'Estat Major, el demòcrata perdut, és a dir, *rojo*, era jo. Em deien així perquè escrivia, havia fet la carrera de Periodisme, havia estat un temps a Amèrica i jo era "supuestamente rojo". Un que no era "supuestamente rojo", i que estava una mica embolicat, quan el Rei va sortir a parlar, en acabar va dir: "Nos van a joder". Era el tinent coronel Ibáñez, que va arribar a general i va tenir una raó com una casa de gran.

Bé, ara en compliment de la Constitució, permeti'm parlar en castellà perquè tinc més facilitat i si volen parlaré en tres o quatre idiomes més.

Miren, la historia de España es una historia triste, muy triste. Yo no me atrevo a decir de vergüenza, pero muy triste. Las relaciones entre fuerzas armadas, ejército, porque yo no sé... la Marina no cuenta, las fuerzas del Aire no cuentan, el ejército es el malo de la película, la institución militar ha sido la primera víctima del desastre, digamos de comunicación o de relación fuerzas militares-civiles. La primera víctima, porque en el siglo XIX, nuestra historia, la conozco perfectamente, no pintaban nada los oficiales, eran los caciques, eran los O'Donnell, todos los grandes generales, impulsados por los políticos, y el que pagaba el pato era la tropa y los oficiales jóvenes. Unas duraciones de carreras exorbitantes, unas pagas ridículas, no teníamos material; pero esto duró hasta hace cuatro días. Entonces, el fin del principio que estamos viviendo en estos momentos... mire yo puedo hablar claramente y sin ambages por la sencilla razón de que no tengo ningún enchufe, gabela ni ventaja; yo cobro el sueldo de la seguridad social, tipo máximo por razón de título, esto, algunos, mire, mucha gente se ha sorprendido cuando le he dicho esto, como diría el andaluz: hum, hum. Y quería traer el último recibo de la paga: el sueldo máximo de la seguridad social, ni un duro más, ahora sí, enmascarado, o sea, no ponen seguridad social, no. Ponen: sueldo, trienios, complementos, cruz de san Hermenegildo, patatín patatán. La suma es exactamente las doscientas ochenta y tantas mil brutas, doscientas cincuenta y nueve limpias, y las pagas extraordinarias no son como los civiles, son nada más que de sueldo y trienios, y de farmacia tenemos que pagar los militares, los jubilados, la tercera parte del importe, no tenemos medicinas gratuitas, esto para que vayan viendo. La situación actual a que ha llegado el ejército tenía que reformarse porque era una monstruada en dimensiones, exceso de cuadros, pobreza de material, soldados que se les daba una miseria, ahora el sueldo de soldado siguen siendo mil quinientas pesetas. Miren, yo he viajado cuando era director, no de la Escuela de Estado Mayor, del Centro Superior de Estudios de la Defensa

Nacional. He visitado unos treinta países, todos los de Europa tres o cuatro veces y hablando inglés, francés y alemán, entonces hablaba y me hacía amigo de los alemanes sobre todo, "Hombre, un español que chamulla alemán", acabábamos en inglés porque el alemán mío es de pandereta y entonces, como todos los militares de categoría hablan inglés perfectamente, bueno, yo era el intérprete del general Díaz Alegría en Estados Unidos, en Washington... pues al final, sin decirnos nada, pasábamos al inglés. Los generales de toda la Europa civilizada me decían: ¿Qué están haciendo ustedes en España?". Porque todo lo que se estaba cociendo aquí de insumisión, de absentismo, todo esto organizado con una fuerza tan enorme ellos se daban cuenta.Yo no ascendí a teniente general sencillamente porque me peleaba con Narcís Serra, yo despachaba con él y le decía cuando volvía, por ejemplo, de un periplo por Noruega, Suecia, Dinamarca, Alemania y vuelta: "ministro, los generales se preguntan que... que eso..." . Cuando el referéndum de la OTAN, los militares europeos estaban acongojados, por no decir otra cosa muy parecida, porque si llega a salir el no, si llega a salir el no, la OTAN se podía haber roto perfectamente. Si España rechaza la OTAN, ¿por qué nosotros no? Bien, esto se veía venir, ¿qué es lo que se veía venir? Miren, la profesión militar y la guerra es otro mundo y yo, naturalmente, no les voy a contar ahora. En tres minutos les voy a decir, miren: y además voy a referirme a temas artísticos, porque es una cosa de dominio público, porque yo les digo que: lean ustedes los libros de John Pigall, que ahora está de moda, el historiador inglés John Pigall, y verán lo que cuenta sobre el rostro de la guerra. Los que hayan visto *Salvad al soldado Ryan* y *Gladiator* (Gladiador) se habrán fijado en una cosa, esto ha sido un cambio de técnica, pero en *Gladiator* los veinte primeros minutos se ve lo que es un ejército de verdad, se ve cómo los legionarios romanos, no hacen el clásico el testudo en pie, sino el testudo boca abajo pasen por encima y entonces se cojan en todos... el manejo del fuego, que aquello no es fuego es NAPALM, pero fíjense los que hayan visto *Salvad al soldado Ryan* del capitán Miller, el protagonista, capitán de *Rangers*, fíjense, un profesor de escuela secundaria, de *hig school*, la personalidad, no era un militar de carrera, y sin embargo fíjense como cumple la obligación. *Gladiator*... bueno, perdón, he mezclado uno con el otro, en *Gladiator*, ahí se ve lo que es un general, el general Maximus Hispanicus, porque en los tiempos aquellos, de los dos emperadores españoles, Trajano y Marco Aurelio, había un clan español, y este, pero imagínense los combates que había sufrido el personaje que representa, para lo que hace luego con los gladiadores, pero cómo arrastraba a los hombres, él iba delante, él iba el primero. Bueno, vuelvo al soldado Ryan, la reacción que los que la hayáis visto, la reacción del intérprete, el intérprete de francés-alemán, que era un chico que no se atrevía a disparar contra el ene-

migo, al final... la guerra es una bestialidad, pero, señores, existe. Desde que hace un millón y medio de años o dos, a un homínido se le ocurrió, como se ve en *Odisea*... ¡pumba!... oh!, esto funciona, bueno. Entonces, ya sé, acabar con la guerra es muy sencillo, es suprimir los ejércitos ¿eh?, suprimir los ejércitos y no hay guerra. ¿Ah, no? ¿Y con qué lucharías? Pues si hiciera falta con piedras y con cuchillos. Los ejércitos tienen una razón de existencia en virtud de la cual todas las naciones los tienen, ahora han cambiado radicalmente. Bueno, el panorama y consecuencias, el fin de aquel principio que tuvimos es que no hay voluntarios, no se quieren apuntar, el ejército ahora está llamando a mujeres, y, ayer, es una cosa que han publicado hoy hace cinco años, extranjeros, o sea, mercenarios, ¿Por qué? Por el mal ambiente que hay, un ambiente que en gran parte es artificial, porque yo les juro que en ningún país del mundo ha pasado la campaña sistemática, mediática y de docenas de instituciones pacifistas pagadas por los contribuyentes, porque ustedes comprenderán que estas oficinas con faxes y con teléfonos y es esas cosas, no viven del aire, hay unos cuantos, los de bajo rango que trabajan por la cara, pero los demás cobran. Señores, hemos llegado a donde teníamos que llegar, por que la evolución de la sociedad mandaba esto, pero piensen en las consecuencias de si pasara algo, quién diablos arreglaría el asunto.

Rafael Aracil: Hi ha una cosa que jo crec que ens ha quedat pendent, que és per què van fracassar els objectius dels colpistes, en alguns casos. Si ho poguessis explicar una mica més [fa referència a la intervenció d'Andreu Farràs].

Andreu Farràs: Jo crec que els objectius es van aconseguir parcialment. El cop dur va fracassar però el cop de timó que propugnava la dreta espanyola i que també propugnava un que després seria marquès, i que era molt amic de Coloma Gallegos, és a dir Josep Tarradellas, es va fer realitat. Aquell cop de timó va succeir perquè al cap de pocs mesos, el 23 de febrer, hi va haver la promulgació de la LOAPA, la Llei orgànica d'harmonització del procés autonòmic. La LOAPA va posar el fre a la marxa que aleshores portaven els autogoverns basc i català. Les autonomies vam quedar absolutament frenades per culpa de la LOAPA. Posteriorment aquesta llei va ser recorreguda i anul·lada pel Tribunal Constitucional, però la primera bufetada se la va endur i va suposar un cop bastant fort per al desenvolupament autonòmic. Això per una banda, però per una altra hi va haver l'ingrés d'Espanya a l'Aliança Atlàntica, per la porta del darrere i una mica d'estranquis. El Govern de Calvo Sotelo pensava que els elements més professionals de l'Exèrcit quedarien satisfets, i estic segur que el general López

de Sepúlveda si m'equivoco em corregirà però em penso que estarà d'acord amb mi, encara que l'opinió pública espanyola ho posés molt en qüestió. I després el PSOE jugaria molt amb la seva posició i el Partit Comunista també. Finalment, diria que hi va haver un enduriment de la lluita antiterrorista, que és el que reclamaven, de fet, els sectors més ultra de l'exèrcit però també els sectors majoritaris de les Forces Armades. I això va fer que l'Exèrcit l'any 1981-1982 sortís a la muntanya, als Pirineus, per dur a terme uns exercicis del que es deia *internalización*.

Francisco López de Sepúlveda: Sí, però sense capacitat d'actuació. Ara bé, jo voldria afegir que todos los países civilizados han resuelto el problema del terrorismo, incluso Italia, que para muchos no es un país civilizado. Y todos sabemos cómo lo han resuelto. Aquí hubo una oportunidad única, que también fue una chapuza como el 23-F, porque cuando se mete uno en un juego sucio hay que hacerlo con las reglas del juego sucio. Sobraba dinero porque allí nadie se hacía responsable. En vez de contratar a profesionales de verdad, hijos de Marsella, que pedirían siete u ocho millones por cápita, cogían a desgraciados, aficionados, ex legionarios, que con un millón se quedaban contentos. Fallaban, y si los cogían cantaban. Yo creo que ha habido malversación en algunos mandos intermedios, y no en la Guardia Civil, sobre esto pondría la mano en el fuego. Y ahora ya es imposible. Yo he estado cuatro años con dos policías detrás porque presidí los consejos de guerra de Berga contra ETA. He estado amenazado por ellos continuamente. Para acabar, he olvidado decir por qué la cosa militar no puede salir adelante. Es por números, no hay dinero. A mí me encargaban informar la Comisión Mixta Senado-Congreso. El señor Campuzano y un diputado comunista se levantaron y se fueron. A mí no me conocían y decían: "¿Cómo viene un general del neolítico a hablar de esto?". Y yo les dije: "El general neolítico ya les dará un currículum suyo". La Comisión tardó tres años en dictaminar, no habló de dinero. El informe que presenté a la Comisión, resumen de los estudios oficiales que había hecho el Ministerio de Defensa, decía: "Seis años aumentando el presupuesto de defensa: 65.000 millones cada año, que representaría 1,61 del producto interior bruto". No hay dinero, y lo comprendemos. Llevamos un desfase de lo que deberíamos haber tenido. Es como si en una empresa que tiene mano de obra esclava de balde el dueño llama al gerente y le dice: "A partir de mañana, salarios competitivos". Yo *plego*. Cuando aquí se pagaba 800 pesetas al mes a un soldado, los portugueses pagaban 8.000 o 9.000, y los italianos 16.000 al soldado de reemplazo. Aquí ha existido una tacañería tan estúpida, que ahora, claro, no hay dinero ni para contratar ni para subir los salarios ni para comprar el material. Y he terminado.

Albert Boadella: A mi em sembla que pel costum de l'ofici de posar-me sempre a la pell dels personatges, fins i tot de l'adversari, si no, no surten bé, quan vaig tenir al cap *La torna* em vaig posar a la pell de l'adversari. El vaig voler conèixer profundament, i en això em va ajudar molt el meu advocat, que era Federico de Valenciano, un excomandant de l'Exèrcit, un gran jurista i al mateix temps un home que sentia molt el món militar tot i que ja no exercia la carrera. I en acabar el cas em va voler dir que ell m'hauria condemnat. Quan estava a punt de marxar a l'exili, em va venir a veure clandestinament, i em va dir: "Mira, dues coses. La primera d'elles és que aquí tens un feix de bitllets perquè no tens ni un cèntim". Jo no li havia pagat absolutament res i, a més a més, em portava diners. I em va dir: "Jo t'hauria condemnat. Ara bé, no hauries trepitjat la presó, perquè jo crec que el que tu vas fer era una cosa ofensiva per a l'Exèrcit". Això va fer que a través de l'amistat que vaig tenir amb aquest home conegués una mica les relacions entre aquesta gent. Em vaig adonar d'una cosa molt important i és que representaven el que entendríem per vell ordre de les coses. Jo visc entre pagesos i em passa exactament el mateix. Els pagesos fins fa quatre dies representaven el vell ordre, i al món, especialment a Europa, s'han instaurat uns nous ordres, la democràcia, uns altres mecanismes, uns altres procediments. Les idees de l'honor, la pàtria i aquestes coses així s'han anat mitigant, lògicament, perquè hem de tenir en compte que en el segle XX aquestes idees i moltes altres han causat el segle més sanguinari de la història coneguda a la humanitat, especialment a Europa. Per tant, s'ha anat mitigant i una mica ha existit una pluralització general. Es parla dels clònics, sobre si s'han de permetre o no, i a Europa ja són gairebé dos-cents milions de clònics. Per què? Perquè ha minvat la possibilitat de tornar a portar una altra vegada les idees a fons, a portar les pàtries, els honors i les dignitats fins als últims extrems. I la gent de la nostra generació ha entrat en el món del *bon rotllo*, del pactisme a través de les comissions, etc. És un procediment de tracte que no permet que els alemanys, els francesos, els anglesos, nosaltres, etc., ens matem per les idees. Però hem hagut de rebaixar una sèrie de nivells. Per això es diu que abans hi havia grans personatges, i ara tothom és més semblant; és natural. No ha estat una cosa conscient però sí que en el nostre subconscient això ha funcionat. Per tant, aquest món militar, per damunt de totes les coses, amb totes les implicacions amb el franquisme, els neofeixismes i tot plegat, crec que tenia uns valors que representaven aquesta vella concepció de la vida com ara la companyonia, l'honor, la pàtria, etc. Unes idees primàries però que havien funcionat almenys durant una sèrie de segles, i han quedat en això. Jo ho comparo amb els pagesos perquè quan els ha vingut la ramaderia extensiva, ha estat desastrós per a ells. Ha desmuntat tota la seva estructura; abans tenien unes gallines

i alguns animals més... I, per tant, s'han anat trencat uns valors morals, ètics fins i tot en relació amb el territori. I en anar-se'n enlaire aquests valors s'han contaminat les aigües, etc. El canvi ha estat d'una importància tremenda des del punt de vista dels seus propis valors, que han quedat pràcticament rebaixats.

Jo crec que en el món militar, sortint en defensa dels que em van jutjar en aquest sentit, això també ha passat. El món militar és una altra cosa, és una cosa absolutament freda, encara que estigui assegut al costat del general Sepúlveda. N'hi ha moltíssims més que combreguen amb una altra manera d'entendre i se senten tan funcionaris com poden ser-ho els de l'Ajuntament. Em sembla que ha estat aquest el canvi substancial que ha tingut lloc. Però també s'ha d'entendre i penetrar en el món d'aquells generals que es van jugar la vida a les campanyes d'Àfrica. Tots aquells generals que eren la gent de confiança de Franco havien estat companys a la guerra d'Àfrica; quan s'han passat moments tan difícils i perillosos, quan s'ha estat ferit i a prop de la mort, en aquestes circumstàncies la companyonia és una cosa molt important. I si el capità general de tots o el cap de la banda, per dir-ho així, diu que cal fer alguna cosa, s'obeeix cegament. Ara bé, jo tinc la impressió que fins i tot els militars van ser víctimes de Franco com nosaltres.

Andreu Farràs: Però allò era "sarna con gusto no pica".

Albert Boadella: Segurament.

Francisco López de Sepúlveda: No, no. Una advertencia. Existe una nueva tendencia militar que nació hace bastantes años aquí en España. El artículo 34 de las Ordenanzas dice que no se puede ejercer ninguna acción militar en contra de la ley. Esto lo inventó el general De Gaulle, quien redactó las ordenanzas francesas personalmente, porque De Gaulle era una gran cabeza, y escribió que la ley está por encima de la obediencia y la disciplina. Eso está clarísimo. Y esto está ahora en vigor en Francia y aquí desde el año de las Ordenanzas.

L'ADMINISTRACIÓ LOCAL DURANT EL FRANQUISME

Ponent:
CARLES SANTACANA I TORRES

El franquisme va ser un sistema polític dictatorial fonamentat en l'ideari feixista. Va ser un règim que negava les llibertats, exercia el poder dictatorialment i repressiva a partir d'un principi de jerarquia que encarnava el general Franco, i actuava de forma absolutament centralitzada. Era lògic, per tant, que negués els principis que havien inspirat l'administració local republicana, a saber, l'elecció lliure dels regidors i alcaldes, el seu paper com a representants del poble, el principi d'autonomia municipal en el marc de la Constitució republicana, així com el principi d'autonomia de les hisendes locals. Aquest esquema, inspirat en la doctrina liberal, i que s'havia democratitzat durant la República, va ser violentament capgirat.

Com ja s'ha dit, tot el sistema polític franquista descansava en un poder que depenia sempre de Franco, la cúspide de la piràmide de poder. Franco tenia el poder militar, executiu, legislatiu i polític (del partit únic). Era el cap de l'exèrcit, el cap del partit únic, el cap del govern, tenia potestat d'iniciativa legislativa i a més el privilegi de sanció de les lleis. D'aquesta manera, tots els nomenaments de ministres, de secretari general del Movimiento, dels alts càrrecs militars, en depenien directament. Fins i tot quan va crear les Cortes una part important dels seus membres depenien de la seva designació directa.

El règim no era, però, només un sistema absolutament jerarquitzat, sinó que també practicava una centralització extrema. Aquesta característica es derivava dels propis postulats feixistes que l'inspiraven, però a més

volien ser una resposta al que es considerava que havia estat en l'origen de tots els mals del país.

Per tot això des de l'inici de la Guerra Civil, a les zones controlades per l'exèrcit franquista es va començar a posar en pràctica, encara que amb poc cos teòric, el principi de subordinació de l'administració local respecte dels altres àmbits governamentals. Comença aleshores una etapa en què ajuntaments i diputacions van ser regits per comissions gestores, òbviament amb caràcter provisional, tot i que aquesta provisionalitat es va perllongar fins a 1948; és a dir, quasi deu anys. Les gestores municipals es van anar constituint tan bon punt els exèrcits franquistes conquerien noves poblacions. L'autoritat militar que efectuava la conquesta era la que nomenava ràpidament la comissió gestora, per a la qual triava persones entre els conservadors locals. En força ocasions la composició d'aquestes gestores va experimentar força canvis els primers anys, especialment fins a 1941, ja que en constituir-se les primeres, molts dels aspirants no eren nomenats perquè eren fora del seu municipi, ja fos amagats, o en altres fronts de guerra. En arribar, alguns intentaven col·locar-se fent fora els nomenats en la primera hora. Començava l'anar i venir d'informes i contrainformes, avals i cartes de recomanació.

Un cop els militars es van retirar del protagonisme polític, el circuit per al nomenament de comissions gestores era el següent. S'elaboraven informes des de la Guàrdia Civil i des de la Falange, que havien de servir al governador civil per fer una proposta. En els casos de municipis de fins a 10.000 habitants, el governador civil podia fer el nomenament directament. En el cas dels municipis més grans i les capitals de província, el governador feia la proposta al ministre de la Governació, que era qui decidia. Blas Pérez, que ho va ser fins a 1957, va esdevenir l'home més poderós sobre el poder local espanyol de l'època. El mateix sistema regia per al nomenament dels gestors de les diputacions. En realitat el terme de gestor era el que realment s'ajustava a la feina que el règim esperava d'ells. No havien de tenir iniciativa política ni creure's que eren el poder local, perquè de poder només n'hi havia un. En tot cas, havien de gestionar una administració que havia de respectar escrupolosament el lloc que ocupava en el sistema polític. És a dir, absolutament subsidiari i menor, que havia d'esdevenir corretja de transmissió del poder central i col·laborar-hi sobretot per a la repressió i el control social en què es fonamentava el règim franquista. Per això el règim no tolerava gestors que mostressin iniciatives pròpies, per més addictes que fossin al franquisme. Ser partidari del règim no era suficient, calia tenir ben presents sempre els conceptes de jerarquia i disciplina, tan grats al món militar i als principis del feixisme. Una prova ben eloqüent dels límits precisos en què s'havien de moure aquests gestors és l'episodi de la destitució de

José María Milà, comte del Montseny, de la presidència de la Diputació de Barcelona el setembre de 1939. Com han documentat Rafael Aracil i Antoni Segura,[1] la seva destitució es va deure a un informe reservat adreçat al govern en què es queixava dels prejudicis que la política oficial estava causant als empresaris catalans. Aquest funcionament es va mantenir sempre. Molts anys després, amb motiu de les riuades de València de 1957, l'alcalde Tomàs Trènor, segon marquès del Túria, membre d'una de les famílies més influents de la burgesia valenciana, militar, membre dels consells d'administració de moltes empreses, tot i aquest currículum va gosar criticar la ineficàcia governamental després d'aquell desastre. El resultat va ser la seva destitució, per recordar així que el principi fonamental era el respecte a la jerarquia.

Durant tot el període de la postguerra la feina feta des dels ajuntaments va ser molt limitada, i abocada sobretot a col·laborar activament en la repressió. Els ajuntaments feien informes personals sobre els ciutadans, ja fossin els empresonats en camps de concentració, ja fossin els que requerien l'atenció d'uns minúsculs serveis de beneficència, que poden veure's limitats a dispensar llet per a les mares de nadons o a l'expedició de certificats de pobresa, o a facilitar l'accés d'infants i joves a la Casa de Caritat, per exemple. Òbviament, el zel repressiu va posar l'accent dins de les pròpies institucions. D'aquesta manera, els ajuntaments van fer àmplies depuracions del seu personal funcionari, i fins van condemnar els regidors republicans a pagar el sou dels funcionaris dretans destituïts pels ajuntaments d'esquerres després de febrer de 1936. A banda d'això, la gestió municipal era una gestió de la misèria. La supervivència política dels alcaldes depenia, ja ho hem vist, de la seva relació amb els governadors civils, i aquests exigien que els comptes municipals quadressin. És a dir, que no admetien dèficits. Per això, alguns alcaldes es vantaven d'un sanejament de les hisendes municipals que entraven en contradicció flagrant amb la realitat social. És a dir, que allò realment important era presentar uns pressupostos quadrats, no pas atendre les necessitats de la població. Alguns van arribar al paroxisme de presentar pressupostos amb superàvit. I altres van acabar de "rizar el rizo" presentant superàvit fins i tot en els pressupostos extraordinaris, és a dir, aquells que s'havien dotat per obres o accions especials i d'urgència.

En els casos d'alcaldes amb ganes de fer coses, tot depenia de gestions fetes amb la superioritat, que havia de canalitzar el govern civil. El cas de

1. Rafael Aracil/Antoni Segura, *Els empresaris de la postguerra*, Cambra de Comerç de Barcelona, 1999.

Josep Maria Marcet, alcalde de Terrassa, que utilitzava la seva avioneta particular per desplaçar-se a Madrid a pidolar ajudes als ministeris saltant-se la mediació del govern civil era totalment atípic. La norma era seguir el conducte reglamentari, per exemple, per resoldre qüestions d'habitatge, prop de l'Instituto Nacional de la Vivienda, o per intentar cobrir els greus dèficits que la depuració de mestres va portar a les escoles. L'alt nivell de pobresa que es va generalitzar a la postguerra feia que els ajuntaments, com a institució més pròxima als ciutadans, fossin els primers a rebre requeriments. La resposta institucional va ser la creació o reactivació de les Juntes Locals de Protecció de Menors o les Juntes Locals de Beneficència, gairebé sense recursos i que de vegades havien de repartir-los amb institucions falangistes com Auxilio Social o el mateix Frente de Juventudes. En definitiva, un balanç de gestió realment pobríssim.

La Llei de Règim Local de 1945

El funcionament de l'administració local va tenir la confirmació en els criteris ja expressats amb la promulgació de la Llei de Bases del Règim Local el 17 de juliol de 1945. En el context de la derrota de les forces de l'Eix, el règim va aprofitar per concretar el que seria la cèlebre "democràcia orgànica". Els aspectes més destacats de la Llei eren els següents.

En primer lloc es ratificava el paper subsidiari de les administracions locals en l'entramat institucional franquista. Les institucions locals veien molt limitades les seves funcions, i absolutament dependents en un triple nivell polític, administratiu i financer. Políticament, perquè els nomenaments dels seus dirigents, especialment alcaldes i presidents de diputació, es produïen en una instància aliena, el ministeri de Governació i els seus Governs civils. Des del punt de vista administratiu perquè el seu àmbit de gestió era mínim, i depenien de permisos i ratificacions d'acords per a qualsevol cosa. A més, l'estat va envair múltiples atribucions tradicionalment en mans dels ajuntaments. Finalment, la dependència financera s'accentuava, ja que els tributs locals disminuïen.

L'estructura política municipal reproduïa el principi jeràrquic comú a totes les administracions de l'estat. Així, l'alcalde esdevenia el vèrtex d'una rígida piràmide. El seu paper era tant de cap del municipi com també de delegat governatiu, característiques aquestes que ja es donaven en la legislació anterior. El que passa és que ara el seu paper encara es reforçava més ja que no tenia cap dependència dels regidors, sinó que la seva dependència era cap al seu superior jeràrquic, el governador civil. Seguint aquesta lògica, el paper dels regidors era encara més limitat: no podien fis-

calitzar l'alcalde, no podien presentar mocions de censura, i necessitaven el permís i consentiment de l'alcalde per a tot. Per això, si aquestes eren les característiques d'aquests regidors, és poc apropiat referir-se a ells com a encarnació del "poder local", ja que en realitat era la mateixa noció de poder local la que havia desaparegut. Ara hi havia gestors, i res més. Gestors que, si seguien les regles del joc, podien aprofitar els càrrecs, que eren obligatoris i no retribuïts, per facilitar negocis i operacions econòmiques, però que en les dècades de 1940 i 1950 no eren càrrecs públics especialment cobejats.

La principal novetat que va aportar la Llei de Règim Local va ser la introducció d'una nova forma per triar el personal polític addicte al règim en ajuntaments i diputacions. Les comissions gestores passarien a constituir ajuntaments definitius a través d'un sistema que preveia tres canals d'accés a les regidories, ja que la figura de l'alcalde continuava sent designada directament pel governador civil. Els membres de les corporacions es distribuïen en tres terços: terç de representació familiar, terç de representació sindical i terç de representació corporativa o d'entitats. Eren els tres terços de la democràcia orgànica, els tres eixos del que el franquisme en deia la comunitat política: família, municipi i sindicat, que servirien més endavant també per a la tria dels "procuradores en Cortes". Als ajuntaments la tríada estaria composta per família, sindicat i corporacions.

La família estaria representada als ajuntaments per uns regidors que havien de ser caps de família, és a dir, casats. Els electors eren tots els veïns que tenien aquesta mateixa condició. Qui era cap de família? Eren els homes o les vídues o solteres que no estiguessin sotmeses a pàtria potestat d'un home. Per regla general, doncs, els homes casats. Les dones casades no van poder votar fins a 1971. El sindicat estaria representat als ajuntaments a través d'uns representants dels sindicats locals. Aquests eren triats per compromissaris elegits entre afiliats a la CNS. A l'últim, la representació d'entitats i associacions es basava en una tria a partir d'un llistat previ elaborat pel governador civil –a vegades es parlava del terç del gobernador–, encara que en realitat havia estat fet en primera instància per l'alcalde. Sobre la base d'aquesta llista els regidors elegits en els dos primers terços votaven els membres d'aquest tercer.

Com és fàcil observar, aquest sistema de suposades eleccions no feia altra cosa que buscar un sistema teòricament clar i transparent per oferir una nova imatge. En realitat, l'objectiu era el mateix que amb les comissions gestores. Seleccionar un personal polític local absolutament fidel al règim i que es comprometés a fer les funcions de corretja de transmissió del propi règim polític. Una mena de delegats de Franco en cada municipi. Hi havia, però, alguna possibilitat que amb aquest sistema electoral pogués arribar a ser re-

gidor alguna persona discrepant amb el règim? Es canalitzarien a través d'aquest sistema les pugnes personals entre els addictes? Aquesta era la incògnita el 1945, que es plasmaria clarament el 1948 en la primera convocatòria. Òbviament el terç on podien sorgir dificultats per al règim era el familiar. El sindical estava absolutament controlat per la mateixa estructura del sindicat vertical, i difícilment podia tenir alguna fissura. El corporatiu ja hem vist que depenia d'un llistat previ elaborat per l'alcalde i ratificat pel governador. Per tant, molt ben controlat. L'únic àmbit més obert teòricament era el terç familiar, ja que el cens electoral era més ampli i els possibles candidats també n'eren més. Això no obstant, les condicions per ser candidat eren un nou llistat d'impediments. Només es podia ser candidat si:

a) ja s'havia estat regidor amb anterioritat, almenys durant un any.

b) Si s'era proposat per dos procuradors en Corts pel terç municipal, o tres diputats provincials o per quatre regidors del mateix municipi.

c) Si s'era proposat pel 5 % dels caps de família.

A més, els afiliats a Falange necessitaven el permís del "jefe local", que gairebé sempre era el mateix alcalde.

Si descartem d'entrada la possibilitat d'una recollida de signatures que difícilment es podia verificar sense la possibilitat de fer cap mena d'actes de campanya, veiem que els possibles candidats haurien de ser, o bé exregidors, quan la majoria dels d'esquerres eren a l'exili o a la presó, o bé persones promogudes per l'alcalde i els membres de les comissions gestores. Tot i això, encara hi hauria qui es va queixar que legalment era possible comptar com a exregidors els que ho havien estat en l'etapa republicana. Tots els controls els semblaven poc. El joc, doncs, estava totalment tancat, i simplement era una forma de cooptar els qui donessin garanties de fidelitat política, als qui estaven disposats a *adhesiones inquebrantables.*

La Llei de Règim Local també va servir per regular el paper de les diputacions provincials. Seguint la mateixa tònica que els ajuntaments, les diputacions eren considerades institucions de segon ordre, sempre sotmeses al control governamental. Tant era així que el president nat de cada diputació era el governador civil de la província. Per tant, en presència d'aquest, el president de la institució provincial havia de cedir-li el lloc. No només això, sinó que per llei el governador tenia l'obligació d'elaborar cada any un informe sobre el funcionament de la diputació. A més, la Llei de Règim Local va perjudicar les hisendes provincials. Algunes diputacions van intentar fer veure a Franco aquest problema, però lògicament no va ser atès. Les tasques bàsiques de les diputacions eren la beneficència, que s'enduia un terç del pressupost, obres públiques, sanitat i cultura.

La forma d'elegir els diputats provincials era doble. D'una banda, els ajuntaments pertanyents a cada partit judicial triaven un diputat provincial.

De l'altra, el governador elaborava una llista de candidats en representació d'entitats, que votaven les entitats que pertanyien al cens provincial, en el qual les del Movimiento hi tenien un pes fonamental.

Les eleccions municipals de 1948

Les primeres eleccions franquistes es van fer el 1948, un any després del Referèndum de la Llei de Successió, que havia estat una mena de plebiscit en favor de Franco. D'entrada cal fixar bé el sentit d'aquelles eleccions i el paper que els corresponia en l'entramat politicoinstitucional del règim. La premsa no es va cansar d'explicar que no es tractava d'unes eleccions polítiques, sinó que eren unes eleccions administratives: es tractava d'escollir els més ben preparats, perquè d'ideologia possible només n'hi havia una. I, sobretot, tothom havia d'entendre que aquestes eleccions no tenien res a veure amb les que s'havien fet anteriorment amb la nefasta presència de partits polítics:

> *"De ahí que, para caracterizar nuestras próximas elecciones municipales debamos acudir, con gusto, a la auténtica interpretación, que no es alegre expediente, de denominarlas "elecciones administrativas". Y no porque en el fondo no se hallen encuadradas en el marco y en la función de la más sana de las políticas sino para diferenciarlas netamente de las monstruosas consultas populares que acabaron por envilecer la elevada misión del sufragio y desprestigiarlo en términos inauditos".*[2]

A més, es tractava d'un àmbit d'elecció molt proper, el municipal, allunyat per això mateix de les lluites polítiques i impensable dins un marc estatal:

> *"Por otra parte, se trata también de elecciones administrativas porque el resultado de las mismas, y su finalidad determinante, es la provisión, por un triple procedimiento, de los escaños concejiles, con determinación de las personas, mejores entre las buenas, que en los seis años venideros habrán de regir y gobernar –administrar– el común municipal, tan entrañablemente vinculado a las manifestaciones de la vida familiar y a los intereses próximos e inmediatos de todos los ciudadanos, que por ley natural de la sociedad pasan a integrar el Municipio por agrupación espontánea de las familias que pueblan un término geográfico concreto".*[3]

Igual com en ocasió del referèndum de l'any anterior, les eleccions municipals foren dirigides i seguides pel govern amb tot detall. Cal remarcar

2. *Buena administración, buena política*, La Vanguardia Española, 14 novembre 1948.
3. Idem.

aquest fet per entendre la virulència que l'existència de candidatures oposicionistes va tenir després en alguns llocs. Les orientacions governamentals eren molt clares, tal com queda reflectit en el document redactat pel ministeri de la Governació intitulat *Índice de directrices políticas para la celebración de las elecciones de concejales*.[4] Aquest document remarcava el paper que pertocava al govern per "orientar" els electors, encara que calia donar la sensació que la possibilitat d'elecció era real:

> *"Esta función orientadora ha de llevarse a cabo con la cautela necesaria para no dar en el interior una sensación de acusada intervención oficial, que inhiba totalmente al cuerpo electoral, ni proyecte hacia el exterior información casuística que pueda corroborar apreciaciones ya hechas por corresponsales y agencias, según las cuales el mecanismo de las elecciones estaba completamente en manos del Gobierno".*[5]

Segons el document, la tria dels candidats del Movimiento s'havia de fer entre els veïns de més prestigi de la localitat i que estiguessin adscrits a qualsevol dels grups que van lluitar en el bàndol franquista. Malgrat això, deixava oberta la possibilitat que les regidories en litigi fossin una via per atreure cap al Movimiento gent de dretes independent. L'*Índice de directrices* s'estenia sobre molts altres detalls, però potser els més significatius per al nostre cas són els referents a la propaganda i a la possibilitat de candidatures d'oposició. Pel que fa a la propaganda, distingia tres fases: en la primera s'havia d'informar dels mecanismes d'elecció, en la segona s'havia de remarcar la importància dels ajuntaments i de la seva renovació, amb articles doctrinals sobre la posició falangista. Finalment, la tercera fase havia d'ésser clarament coercitiva, per evitar un alt nivell d'abstenció, utilitzant tots els mitjans a l'abast, tant oficials com oficiosos:

> *"...por lo que será procedente la realización de una propaganda profusa de la obligatoriedad de votar y de que el cumplimiento de la misma se exigirá mediante certificación para el cobro de haberes de funcionarios y empleados del Estado, provincia, municipio y Movimiento, anunciándose los recargos que establecen las disposiciones para la contribución, para aquéllos que no justificasen igualmente el haberlo hecho. Persiguiendo la misma finalidad podrían lanzarse noticias oficiosas o comentarios callejeros de que la certificación de haber votado se exigirá para cobros de subsidios, jornales o salarios y que será imprescindible hasta para renovar la Cartilla de Abastecimientos y del Fumador".*[6]

4. Arxiu Govern Civil de Barcelona, caixa 849.
5. Idem.
6. Idem.

Finalment, la política a seguir quan hi hagués més d'una candidatura era la següent:

> *"En el caso de que frente a la candidatura protegida se alzare otra que por circunstancias locales arrastrara previsiblemente mayor número de sufragios, se procurará hacer innecesaria la pugna electoral mediante una candidatura de compromiso en que los candidatos de la primera tengan por lo menos la paridad. Si esto no fuere posible convendrá suscitar una tercera candidatura de elementos afines a los opositores, aunque sea puramente ficticia, repartiendo papeletas con los nombres entrecruzados convenientemente. Si aún así no pudiera asegurarse el triunfo se utilizarán los recursos de fortuna que su celo e ingenio sugiera al Gobernador civil".*[7]

Malgrat totes aquestes mesures de previsió i pressió, el govern tenia interés que se celebressin eleccions, ja que seria una forma de mostrar al món que a Espanya no hi havia una dictadura, sinó una democràcia peculiar, la democràcia orgànica. Val la pena remarcar que aquest interès no es tornaria a repetir mai més. En tot cas, és molt significatiu que a la província de Barcelona es van fer eleccions en 13 de les 15 ciutats més grans, a més de la capital. En el conjunt de la província, en canvi, només es van fer eleccions en el 13 % dels municipis. També se'n van fer a Madrid. Els resultats per al govern no van ser gaire bons. Malgrat les crides i les amenaces per aconseguir una alta participació, les urnes no es van omplir. A Barcelona capital van votar el 37 %, mentre que a les altres capitals catalanes les xifres van ser més elevades: un 78 % a Tarragona, un 81 % a Lleida i un 56 % a Girona. S'ha de tenir en compte, a més, que aquestes xifres ens parlen de votants sobre el cens, però que aquest tot just estava format per un terç de la població, ja que només incloïa els homes casats. Els regidors elegits no van diferir gaire dels que ja hi eren. Simplement el mecanisme s'havia fet més complex, però al final sabem que la meitat dels elegits el 1948 ja eren membres del consistori que havia preparat les eleccions.

D'aquesta manera es tancava el cicle de les primeres eleccions municipals del franquisme. Malgrat la sobreprotecció que la legislació i les autoritats estatals abocaven en les falanges locals, aquests comicis havien constituït una prova força dura. Gairebé deu anys després de la fi de la Guerra Civil el falangisme com a organització no havia estat capaç d'aconseguir atreure's una part significativa del teixit social. Tot i disposar de l'aparell estatal i municipal al seu favor, en molts casos havien d'utilitzar tota mena de recursos fraudulents en la seva pròpia legalitat. En conseqüència, la por d'alguns alcaldes era patent. L'alcalde de l'Hospitalet, Enric Jonama li deia al governador civil:

7. Idem.

"El Alcalde que suscribe cree que otras elecciones municipales no se desarrollarían como las que nos ocupan, pues los catalanistas e izquierdistas que no concurrieron a las urnas (téngase en cuenta que votó el 48 % del censo) estarán ya al corriente y cuando se den cuenta que puede ser elegido candidato un exConcejal (la Ley no especifica de qué período) los que lo fueron durante la República de 1931 a 1936 podrían presentarse y obtener crecido número de votos. Debe tenerse presente también, que podrían presentarse los regionalistas de antes de la Dictadura, corriéndose el peligro de quedar constituido el Ayuntamiento en la primera renovación por un número no despreciable de separatistas izquierdistas y en la renovación a los seis años tuvieran mayoría en el Consistorio".[8]

Més enllà d'aquesta por dels polítics del sistema a unes hipotètiques eleccions netes, la convocatòria de 1948 va mostrar els problemes d'integració política que tenia la Falange. De vegades amb dificultats per trobar candidats, ja que el que s'oferia tampoc era gaire interessant. En altres ocasions, la por a l'activitat de gent d'ordre, catòlics, monàrquics, o el que fos que estiguessin escassament integrats, la majoria de vegades per simples problemes de relacions personals, amb l'oligarquia local. Seria el cas, tornant a l'Hospitalet, de la candidatura de Tomás Giménez, exalcalde durant la Dictadura de Primo de Rivera, que no hi havia manera de posar d'acord amb l'aparell falangista local.

El fiasco de la convocatòria de 1948 va fer que el franquisme no tornés a promoure la celebració efectiva d'eleccions. S'havien de fer cada tres anys, per renovar la meitat dels consistoris, però es va intentar frenar i dissuadir de les possibilitats reals, de manera que l'estudi de Martí Marín sobre els ajuntaments catalans ens permet parlar de la progressiva desaparició de comicis fins a un rellançament a partir de 1966.[9] En concret, les dades per a la província de Barcelona serien les següents: el 1948 es fan eleccions al terç familiar a 43 municipis, el 1951 a 12, el 1954 a 1, el 1957 a 9, el 1960 a 2, el 1963 a 5. Després la línia avança, en una nova conjuntura. El 1966 es fan a 13 municipis, el 1970 a 38, i el 1973 a 74 poblacions.

En aquesta davallada de l'interès oficial a fer eleccions cal fer un esment a la convocatòria de 1954. A Barcelona el governador Acedo les va suspendre, mentre a Madrid la candidatura monàrquica encapçalada per Joaquín Calvo Sotelo i Torcuato Luca de Tena era derrotada de forma molt àmplia per José Antonio Elola Olaso, que era aleshores el *delegado nacional del Frente de Juventudes.*

8. Enrique Jonama, *Informe confidencial de la preparación y desarrollo de las elecciones municipales*, Arxiu Govern Civil de Barcelona, caixa 845

9. Martí Marín, *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*, Pagès editors, Lleida, 2000.

Un país que canvia

El Pla d'Estabilització de 1959 va significar un canvi molt important en la política econòmica del franquisme, que va tenir efectes demogràfics, econòmics i socials decisius. Se substituïa definitivament la política autàrquica, que ja s'havia començat a suavitzar a principis dels cinquanta. La liberalització econòmica, que no té res a veure amb cap liberalització política, va suposar una revifalla econòmica que es va localitzar de manera molt especial en les zones industrials tradicionals de Catalunya i el País Basc, junt amb la irrupció d'un nou centre industrial a Madrid. En general es va produir la despoblació del camp i, per tant, dels municipis petits, a favor dels municipis grans i les capitals de província. Aquest tipus de creixement va accentuar un desequilibri territorial evident, que tindria importants conseqüències en les zones urbanes, ja que els increments demogràfics molt grans acumulats en pocs anys van acabar per generar enormes dèficits de tota mena: urbanístics, escolars, sanitaris, etcètera, que es van concentrar en les grans ciutats, que no tenien instruments per a fer-hi front.

Per tant, allò més important seria el contrast entre les noves necessitats generades pel que es va anomenar "desarrollismo" i unes institucions locals que eren en primera línia davant els ciutadans, però que seguien igual de subordinades que en la dècada de 1940.

No obstant això, abans que aquest fenomen es generalitzés cal fer un esment especial a la primera modificació del règim local vigent des de 1945. Es tracta de la Carta de Barcelona. Una modificació que d'alguna manera es relaciona també amb l'entrada dels tecnòcrates de l'Opus Dei al govern el 1957. La seva presència va resultar clau perquè a finals d'aquell mateix any el nou alcalde de Barcelona fos Josep Maria de Porcioles. Es tractava d'un antic membre de la Lliga que havia fet carrera dins el règim des de 1939, i que va resultar el candidat preferit pel ministeri en detriment de la proposta que feia el governador Acedo Colunga. El nomenament de Porcioles volia ser un revulsiu per a l'encarcarada maquinària de l'ajuntament de Barcelona i un impuls polític per a l'acció governamental a Catalunya. Sobretot pel contrast amb els seus antecessors. Cal recordar que el governador Acedo havia qualificat l'equip de l'alcalde Simarro com a *"equipo de ineptos, de holgazanes o en definitiva de "buenos chicos" que no tienen ninguna personalidad"*. Ara, per primer cop des de 1939, el govern va articular la seva acció catalana a través d'un càrrec municipal, en detriment del governador civil Acedo, que va perdre la seva particular partida amb López Rodó, l'influent membre de l'Opus Dei que va ser decisiu en el nomenament de Porcioles. Aquest nomenament va fer possible un projecte municipal més ambiciós, que es va concretar en el famós programa de les tres "c", que con-

sistia en l'aprovació de la Carta Municipal, la publicació de la compilació del dret civil català, aprovada per les Corts el juliol de 1960, i la cessió del castell de Montjuïc per part de l'exèrcit en benefici del municipi barceloní. Porcioles va presentar aquestes consecucions com un gran èxit polític que mostrava el pes de Catalunya en la política governamental. En realitat, era l'inici d'un regionalisme no polític, basat en el control econòmic de la incipient fase de desenvolupament, i recolzat formalment en unes pinzellades culturals generalment folklòriques. En realitat, és evident que les tres "c" no tenien cap efectivitat per a una política catalana autònoma, tot i que Porcioles va intentar presentar-se fins i tot com a catalanista. La Carta Municipal sobretot va servir perquè Porcioles tingués les mans lliures al govern de Barcelona. Gràcies a la Carta Porcioles es va convertir en un alcalde més presidencialista encara que la resta. Els regidors van perdre pes respecte de la situació anterior, a favor d'uns personatges nous, els delegats de serveis, que eren els qui veritablement controlaven l'acció municipal. Porcioles els nomenava sense cap limitació ni permís, i això li permetia triar amb més llibertat els seus col·laboradors, que en gran proporció eren membres de l'Opus Dei. D'entrada Porcioles va nomenar sis delegats de serveis, que s'ocupaven de: Hisenda i Patrimoni; Règim Interior i Relacions Públiques; Cultura; Sanitat i Assistència Social; Urbanisme i Obres Públiques; Transports i Proveïments.

Sense aconseguir noves cotes d'autonomia administrativa ni hisendística, Porcioles va jugar la seva influència política per assolir un major dinamisme municipal. Ara bé, amb un govern absolutament personal, que no havia de pactar ni amb els regidors de la democràcia orgànica. Aquesta va ser l'opció dels delegats de serveis. Nomenats directament per l'alcalde, al qual devien el lloc, i amb qui es compenetrarien totalment també amb els negocis d'una etapa d'expansió urbana.

Al marge de l'especial situació de les ciutats de Barcelona i Madrid, que disposaven de cartes municipals, el cert és que el panorama a mitjan anys 60 era sensiblement diferent. D'una banda, pels canvis demogràfics i socioeconòmics que ja hem descrit, que van alterar significativament els paisatges urbans. Però d'altra banda també s'ha de tenir en compte que l'aprovació de la Llei Orgànica de l'Estat el 1966 i l'adequació a aquesta de la legislació específica de la Falange, reconvertida ara en el Movimiento Nacional, imposaven uns canvis que si es vol eren únicament formals, ja que no cal dir que la dictadura continuava. La Llei Orgànica de l'Estat va instaurar la idea del "contraste de pareceres", amb el benentès que aquests parers s'havien d'inspirar sempre en els Principios Fundamentales del Movimiento. El mateix any es va aprovar la Llei de Premsa i Impremta, coneguda com la Llei Fraga, que va suprimir la censura prèvia i la va substituir per

una nova política basada en les sancions a posteriori. Malgrat les grans limitacions, la combinació de les dues legislacions va crear un marc inimaginable només una dècada enrere. Val la pena fer un esment especial al paper de la premsa i al seu caràcter diferencial entre la premsa de Barcelona i la de Madrid.[10] La de la capital d'Espanya va utilitzar el petit marge que oferia la Llei sobretot per parlar de l'evolució i la successió del règim, especialment entre 1966 i la proclamació de Joan Carles com a príncep el 1969. Mentrestant, a Barcelona la premsa que volia anar oferint alguns elements crítics centrava el seu interès en els problemes de tot tipus que estava generant el caòtic creixement de les ciutats, especialment a l'àrea metropolitana. Molts diaris barcelonins van crear fins i tot suplements locals que tractaven fonamentalment aquests problemes i van començar a airejar sospites de corrupteles. La premsa local de les altres ciutats catalanes va optar en el mateix sentit, la qual cosa va generar multes i segrestaments de publicacions. S'ha de tenir en compte també que la xarxa de corresponsals estava formada per joves periodistes que en moltes ocasions eren militants dels grups d'esquerra que van ressorgir en aquells anys, i procuraven de posar en evidència tant com podien els ajuntaments franquistes.

En aquest context alguns sectors polítics de l'oposició democràtica van creure que les eleccions municipals al terç familiar podia ser un espai per aconseguir un cert ressò. Així va iniciar-se el que en podríem anomenar "moviment de regidors democràtics", que podríem situar precisament a partir de 1966. No ens referim a un moviment perfectament articulat i orgànic, sinó a sectors que partien de premisses similars i, sobretot, feien evident en les seves propostes electorals la necessitat de reformar aquells ajuntaments per uns ajuntaments democràtics. A banda, hi va haver alguns intents aïllats de persones que no feien aquesta aposta democràtica, però que no encaixaven en les candidatures oficials, com per exemple el procurador i regidor Eduard Tarragona.

El primer pas d'aquestes candidatures democràtiques es va produir el 1966 al Prat de Llobregat i Terrassa. Els grups que promovien les candidatures són paradigmàtics dels que prendran més protagonisme en la dècada següent. Al Prat gent procedent de la Cooperativa Obrera de Vivendes i de Joventut Unida Pratenca, a més del setmanari local *Prat*, que més tard seria clausurat. Joves dels barris tradicionals més obrers procedents de la immigració. Aquests darrers serien també els protagonistes de la candidatura de Terrassa, amb persones vinculades a centres socials dels barris. Els

10. Vegeu Jaume Guillamet, *Premsa, Franquisme i Autonomia*, Flor del Vent Edicions, Barcelona, 1996.

resultats van ser força positius. Al Prat la candidatura democràtica va perdre per només 70 vots, i un dels seus impulsors, Pere Baltà, va ser "repescat" pel terç corporatiu. El búnker de Terrassa va intentar que no se celebressin eleccions, posant tota mena de traves legals. Van pressionar un dels exregidors que necessàriament havia d'avalar la candidatura perquè retirés l'aval a última hora, de manera que la Junta Local del Cens desestimava la candidatura alternativa. Els seus promotors van interposar un recurs, i contra tot pronòstic van guanyar. Finalment, amb mesos de retard, l'abril de 1967 es van fer els comicis. La participació va seguir sent baixa, un 25 %, però el candidat democràtic Joan Barenys va assolir 5.817 vots, i va resultar elegit junt amb els seus companys, mentre que el candidat oficial més votat només va aconseguir 2.236 vots.

A Madrid les eleccions al terç familiar de 1966 van veure l'aparició d'una candidatura encapçalada per Joaquín Satrústegui, que havia participat en la candidatura monàrquica de 1954. Ara, però, aquesta candidatura tenia un contingut clarament democràtic. L'extracte del programa era ben clar:

> *"Nuestro programa comprende estos puntos:*
> *1°. Democratización del Ayuntamiento. La carta debe ser revisada para que el alcalde sea un mandatario público asistido por genuinos y directos representantes del vecindario.*
> *2°. La vida municipal debe desenvolverse con la publicidad necesaria para asegurar controles de moralidad y eficacia.*
> *3°. Abogamos por un plan de realizaciones municipales inspirado en el espíritu social de nuestra época, lo que supone un sistema de prelaciones que hagan pasar por delante las atenciones que se refieren al bienestar de los ciudadanos menos favorecidos. Deberán ocupar lugar preferente en el Ayuntamiento: la urbanización de los centros de enseñanza, la reorganización de los transportes públicos, la mejora de los servicios de higiene, la descongestión de la circulación y la práctica de una política de frenaje de la especulación del suelo para favorecer una política racional de la vivienda".*[11]

Cap dels candidats democràtics van assolir l'acta de regidor, i Satrústegui va assolir només un 27 % dels vots al districte de Chamartín.

L'experiència de Madrid i els casos pioners d'El Prat i Terrassa mostraven les enormes dificultats, però al mateix temps que hi havia una escletxa impensable temps enrere. Aquesta constatació va impulsar el moviment, i a les eleccions de 1970 les candidatures democràtiques van ser presents en molts més municipis, com Badalona, on per cert va guanyar una

11. "Seis candidatos con una opinión común", ABC, 19 novembre 1966. Citat a Antonio Elorza, "Elecciones municipales en Madrid (1948-1970)", *Revista del Instituto de Ciencias Sociales*, 19 (1972), pp. 557.

dona, Cecília March; Sant Feliu de Codines, Igualada, Olot, Lleida, Sant Feliu de Guíxols, i a Barcelona, en el districte II, on Francesc Blanch va perdre per 8.961 vots contra 10.422 del candidat oficial. Aquelles van ser unes eleccions on es van poder fer reunions amb els electors, i es podia distribuir propaganda, tot i que aquesta era censurada prèviament per la Junta Electoral. De fet, la normativa era molt restrictiva. La premsa només podia publicar un resum del programa de 500 paraules, i els textos havien de referir-se exclusivament a qüestions municipals. L'altra limitació era la d'associació entre els candidats. Els candidats eren independents i no podien fer propaganda conjunta. El motiu era molt clar:

> *"La aplicación de esta articulación orgánica del sufragio requiere ante todo garantizar que, tal y como lo prohíbe el Principio VIII de los del Movimiento Nacional, cualquier asociación pueda asumir el papel de ser cauce de representación, y de ahí la necesidad de impedir la presencia de vínculos asociativos que sirvan de apoyo a los candidatos".*[12]

Aquesta qüestió va ser motiu d'interpretacions que sempre perjudicaven els candidats democràtics.

Tot i els resultats desiguals, el moviment avançava i va elaborar el 1971 un document que havia de ser una petita guia d'actuació comuna, que es titulava "El perquè d'una acció municipal".[13] El perquè es podria resumir en el següent paràgraf del document:

> *"Aquesta raó que podríem considerar de pedagogia política, és la que ens ha portat a treballar a nivell municipal. Creiem que podem contribuir a reforçar la crítica pública i posar de manifest les dues bases damunt les quals recolzen els ajuntaments de la Dictadura:*
> *Exigint una política de números clars, que és tan com oposar-se amb totes les forces a la corrupció imperant.*
> *Creant una posició democràtica, aproximant la problemàtica municipal i procurant l'intervenció de l'opinió pública en tots els afers, i fent-se el representant dels interessos de la ciutadania".*[14]

Cal dir que, malgrat les dificultats amb què topaven aquestes iniciatives, i el mínim marge de maniobra en cas que aconseguissin entrar a l'ajuntament, incomodaven enormement a uns regidors i alcaldes oficials que no es-

12. Decreto 2615/1970, de 12 de septiembre, citat per Antonio Elorza, ob. cit., p. 559.

13. Vegeu Joaquim Ferrer, *La lluita pels ajuntaments democràtics*, Galba edicions, Barcelona, 1977, pp. 298-299.

14. Idem, p. 299.

taven preparats per a una política pluralista. Per tant, qualsevol pregunta i aclariment que demanaven els regidors alternatius eren vistos pels alcaldes com una provocació. Aquesta dinàmica va portar a suspensions del càrrec, multes, i altres formes de represaliar els regidors democràtics. En alguns llocs aquests regidors, o simples candidats, eren identificats pel búnker local com el presagi de tots els mals. En aquest sentit és molt indicativa la propaganda que va fer la candidatura oficial davant la presentació d'una candidatura democràtica a Sant Feliu de Codines el 1970. Els opuscles deien el següent:

"Sant Feliu és un poble net, sa i tranquil. De tu depèn que no triomfin els peluts i barbuts.
Promeses no: realitat! 30 anys de pau i treball pesen massa, perquè s'intenti repetir la història del 36. Es va començar així!...
SANT FELIU s'ha de pronunciar: NI BARBUTS... NI PELUTS... NI DEL CAU...
JUBILADO: que disfrutas de los trabajos de tu juventud y de la paz de nuestro país. ¡Vota por la continuidad de este triunfo!...
PADRES: Los hijos son el fruto de un matrimonio feliz. No quieras romper esa felicidad. ¡Piénsalo al emitir tu voto!".

A les eleccions de 1973 aquest moviment encara havia madurat més. Ara, el manifest conjunt es va fer abans de les eleccions, que contenia les següents idees bàsiques:

a) els regidors democràtics volen representar el poble;

b) es propugna l'elecció directa popular de tots els càrrecs, inclòs l'alcalde;

c) es manifesta la necessitat d'aplicar polítiques de millora del medi ambient;

d) defensa de la qualitat de vida dels ciutadans, tant material com cultural;

e) defensa de l'honestedat en l'acció política, amb la denúncia de tota mena de corrupcions;

f) defensa de la llengua catalana, fent-la accessible com a mitjà d'integració dels immigrants a la societat catalana.

La "politització" de les eleccions preocupava força els elements oficials. Juan Antonio Samaranch, que acabava de ser nomenat president de la Diputació, hi tenia autèntic terror:

"Dado el planteamiento preelectoral en el que al parecer están definidas una serie de candidaturas que podrían incluirse en los apartados anteriores, protagonizados por personas enemigas del Régimen, amén de las que puedan surgir inesperadamente a lo largo de estas semanas, sería conveniente el que, guardando las formas, no se forzara al censo elec-

toral a asistir a las urnas ya que, indudablemente, en una gran capital, con la experiencia adquirida en pasadas elecciones municipales y a Procuradores en Cortes, es imposible un control eficiente de las mesas electorales con la presencia indudable de interventores y apoderados de los candidatos y el prurito legalista de los Presidentes de Mesas".[15]

Així, doncs, Samaranch estava preocupat precisament perquè considerava que tenia poques possibilitats de manipulació el dia de les eleccions. Per això proposava en un altre apartat de l'informe senzillament eliminar els candidats abans que ho fossin:

"Es indudable que en una elección químicamente pura sería difícil hacer frente a una candidatura como la descrita. La única solución sería impedir por todos los medios la admisión de tales candidaturas. Los vericuetos del proceso legal de las elecciones permitirían, sin duda, la erección de toda clase de obstáculos para la proclamación de dichos candidatos, lo cual eliminaría el riesgo que supondría su elección para una Concejalía del Ayuntamiento desde donde, una y otra vez podrían hacer oír su voz impunemente".[16]

Uns raonaments molt propis de qui dos anys després esdevindria un demòcrata de tota la vida.

Els comicis van afectar moltes més ciutats, i va ser especialment significativa la "batalla de Barcelona". El joc dels avals va deixar fora de les eleccions Xavier Casassas, un dels impulsors del moviment, que havia desenvolupat una campanya per a procurador familiar de la província de Barcelona. Dels cinc districtes en què es van fer eleccions, els candidats democràtics van ser derrotats en dos, mentre que sí que va guanyar Ferran Rodríguez Ocaña, que es va presentar amb el suport de les associacions de veïns de Nou Barris. La campanya de Rodríguez posava l'èmfasi en el seu caràcter de candidatura de treballadors. La victòria a les urnes de Rodríguez va ser anul·lada posteriorment per la Junta Municipal del Cens al·legant que no havia presentat la documentació que justificava les despeses electorals. A d'altres poblacions catalanes les candidatures democràtiques van afermar les seves posicions, amb noves poblacions, i la consolidació de posicions a les dues localitats pioneres, Terrassa i especialment El Prat. No obstant això, el búnker va suspendre els regidors terrassencs Antoni Cunill i Josep Ruiz.

El balanç d'aquest moviment és complex. Era important perquè esquerdava des de la pròpia legalitat franquista la "pax romana" dels ajuntaments franquistes i mostrava les possibilitats de la reacció popular. Ara bé,

15. AHGCB, *Elecciones municipales*, per Juan Antonio Samaranch, 25 d'agost de 1973. Citat per Martí Marín, ob. cit, p. 402.

16. Idem

el seu èxit en algunes ciutats grans i mitjanes no ha de fer perdre de vista que segons dades oficials en les eleccions al terç familiar de 1973 els regidors "desafectos" eren 117 a tot Espanya, l'1,39 %, mentre a la província de Barcelona la proporció només pujava fins al 2,46 %. Independentment del zel amb què els funcionaris del Movimiento classifiquessin els regidors electes, les xifres no devien ser substancialment diferents. També hem de tenir en compte que aquesta estratègia fou impulsada sobretot des dels grups polítics clandestins socialdemòcrates i catòlics progressistes, i que aquestes tesis no eren compartides per altres sectors de l'oposició.

Per tant, a les acaballes de la dictadura, el panorama municipal seguia sent controlat pels que tenien totes les armes al seu abast, tant legals com administratives i coactives, però sense la comoditat amb què s'havien mogut en les dècades precedents. La contestació ciutadana a través de la premsa o de les activitats d'associacions de veïns i grups clandestins, posaven contra les cordes constantment a uns regidors que l'opinió pública deslegitimava obertament. Mentrestant, el règim continuava explorant les possibilitats d'actualitzar tècnicament la seva ideologia, que era immutable, i promovia una nova Llei de Règim Local, que va ser aprovada la nit abans de la mort de Franco.

D'aquesta manera, en arribar a la transició els ajuntaments i les diputacions patien una important contestació social (només cal recordar els crits populars "Viola, a la cassola", o "Samaranch, fot el camp"), que era la mostra de la deslegitimació popular, com també el resultat d'una gestió, especialment en els anys seixanta i setanta, que havia portat al caos urbanístic, l'especulació i els enormes dèficits socials de tota mena. Aquí les alternatives van ser diverses. Mentre alguns alcaldes van intentar pactar amb els que es presumien líders de la nova situació, ja abans de la mort de Franco, d'altres es van bunkeritzar, com els "divuit regidors del no", famosos per negar una subvenció per a l'ensenyament del català a Barcelona, o els seus col·legues de Girona. La transició municipal es va fer molt llarga, perquè aquesta deslegitimació es va accentuar amb la mort de Franco, i encara més després de les eleccions de juny de 1977, però encara haurien de passar dos anys més per a les primeres eleccions municipals democràtiques. Durant aquest temps els problemes financers dels ajuntaments es van accentuar, senzillament perquè les demandes augmentaven i les pressions populars les feien més urgents, mentre molts regidors anaven dimitint i alguns plens municipals no es podien fer per falta de quòrum. El final va ser realment paradoxal, perquè els representants de les forces democràtiques tenien diputats i senadors, amb molta autoritat moral i popular, però sense poder actuar en uns ajuntaments que encara eren en mans de persones nomenades pel franquisme. Representació política i poder legal no coincidien. Però aquesta és una altra història.

L'ADMINISTRACIÓ LOCAL DURANT LA TRANSICIÓ

Ponent:
VICENÇ CAPDEVILA

Moderador:
CARLES SANTACANA

CARLES SANTACANA: A la sessió d'avui comptem amb una persona que és un testimoni clau en la transició de l'administració local, perquè va tenir diversos càrrecs durant l'etapa franquista i perquè alhora va ser un protagonista important en la seva substitució pels ajuntaments democràtics. Vicenç Capdevila és advocat, llicenciat a Deusto, va ser regidor de l'ajuntament de l'Hospitalet des de 1964, alhora que era ajudant de càtedra a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. Va ser diputat provincial i vice-president de la Corporació Metropolitana de Barcelona, i alcalde de l'Hospitalet de 1973 a 1977. En la transició va formar part de la Unió de Centre Democràtic, diputat a les Corts Constituents, i director general d'administració local del govern Suárez, càrrec en què va desenvolupar la legislació que va portar a les primeres eleccions municipals democràtiques. Un testimoni, doncs, d'excepció per al tema que ens ocupa, del qual se n'ha parlat força, però ben poc estudiat.

VICENÇ CAPDEVILA: És obligat, com sempre, donar les gràcies a qui té l'amabilitat de pensar en tu i de convidar-te a fer una xerrada, en aquest cas concret sobre la Transició i l'Administració local, i especialment a Carles Santacana, i també als directors d'aquest curs, Rafael Aracil i Antoni Segura. Els vull expressar el meu agraïment, perquè el que ell apuntava és veritat: és una etapa de què s'ha parlat molt però que s'ha estudiat poc, i menys des de l'àmbit local. De bell antuvi, demano disculpes perquè la meva xerrada és una mica pesada; certament és una xerrada sobre una èpo-

ca històrica importantíssima d'aquest país, com després tindré l'oportunitat de dir. No sé si és com el mateix fundador del Centre, Jaume Vicens Vives, volia que fos la història, no simplement casaments, un seguit de dates, fets o esdeveniments històrics posats l'un al costat de l'altre, sinó que m'agradaria entrar una miqueta més en el contingut; però com que necessàriament la reforma es produeix a través de normes, a través de canvis legislatius, m'he de referir necessàriament a aquesta mena de canvis.

Dit això, la primera qüestió que cal dilucidar, almenys per a mi, és dir què entenem per *Transició*, què entenem pel període històric de la Transició, on comença i on acaba. Com a criteri orientatiu –encara que tot és discutible–, si bé és cert que en termes generals, i des d'una perspectiva més àmplia, podríem dir que la Transició comença evidentment el 20 de novembre de 1975, amb la mort de Franco, i que més o menys es considera que pot durar fins al 28 d'octubre de 1982, amb la majoria absoluta del Partit Socialista, en la vida local evidentment comença en aquesta primera data. No obstant això, veurem que hi ha algun fet que pot situar-la una miqueta abans, però jo diria que la data d'inici seria la mateixa, el 20 de novembre de 1975, i acaba amb les primeres eleccions locals, el 3 d'abril de 1979. Concretament, però, jo situaria el final de la Transició en un reial decret de 1981 en què definitivament es dóna un canvi important i transcendental al règim jurídic de les administracions locals.

Per apropar-se a aquestes dates i als fets que es produeixen en el període en què es transita des d'una situació política determinada, la que regia el 20 de novembre de 1975, fins a la creació d'un nou marc constitucional, electoral, i de règim polític i jurídic de les administracions locals, entenc que cal situar, encara que sigui molt ràpidament, el règim jurídic vigent el 20 de novembre de 1975.

En aquell moment, el que regia la vida local era la Llei de règim local, de 24 de juny de 1955, i tots uns reglaments –algun encara vigent– que la desenvolupaven i que es van elaborar entre el 1951 i el 1955: reglaments de població i demarcació territorial, de béns, de serveis, de contractació, de funcionaris d'Administració local i d'hisendes locals.

L'extensió de la Llei de bases de l'estatut de règim local, que té algun desenvolupament parcial en aspectes estrictament tècnics i que es produeix en una data crítica, justament el 19 de novembre de 1975, és un fet que ràpidament ens permet veure que poc podria durar una llei que s'aprova justament un dia abans de la mort de Franco. Aquesta llei és derogada el 7 d'octubre de 1978, és a dir és derogada en plena Transició, i el govern, a proposta del Ministeri de l'Interior, podrà deixar sense efecte els procediments de fiscalització, intervenció i tutela que el Departament de l'Interior d'aleshores exercia sobre les corporacions locals. Les característiques gene-

rals de règim local en aquells moments eren similars a les del règim general polític: hi havia un sistema general uniforme per a tots els municipis espanyols, amb alguna especificitat concreta com podia tenir la Carta Municipal de Barcelona, de 23 de maig de 1960, o la de Madrid, d'11 de juliol de 1963. En el cas de la Carta de Barcelona de 1960, ha estat vigent fins al començament de l'any passat, en què ha estat aprovada la nova Carta Municipal de Barcelona. Però fora d'alguna especificitat, en què ara no entraré –delegats de Serveis, Comissió de Govern...–, els trets fonamentals eren uniformes per a tot el país.

D'altra banda, perquè se situïn i puguin veure el contrast per modificacions que han existit respecte a la situació actual, esmentaré la designació de regidors, per exemple. Els regidors eren escollits segons els tres terços establerts; un terç, per la via familiar: hi havia eleccions en què per ser elector elegible s'havia de ser cap de família inscrit com a tal al padró municipal i, en conseqüència, també al cens electoral. El segon terç estava constituït pels membres de les entitats sindicals. I per acabar, hi havia un tercer terç, que s'elegia entre els afiliats, els membres d'entitats econòmiques, culturals i professionals, escollits pels regidors que havien sortit elegits pels dos terços anteriors, és a dir, per cooptació; si al municipi corresponent no hi havia entitats d'aquesta mena, es feia entre veïns de prestigi de la localitat. L'alcalde era elegit governativament: als municipis de menys de 10.000 habitants pel governador civil; als municipis de més de 10.000 habitants o capitals de província, pel Ministeri de la Governació. Tots tenien durada indefinida i l'acceptació era obligatòria, fora dels casos d'excusa legal: els més grans de 65 anys i les dones.

La intervenció i el control de l'Administració central sobre la local era aclaparadora, ja que estava en un règim d'una estructura quasi jeràrquica; els municipis, doncs, vivien en un ambient d'intervenció, fiscalització, tutel·les i controls exhaustius per part de l'Administració central de l'Estat, exercits fonamentalment pel Ministeri de la Governació, posteriorment Ministeri de l'Interior.

Perquè sigui amè i entenedor, he agrupat aquestes mesures en uns capítols, no de manera exhaustiva evidentment. Unes podrien ser d'ordre amb un rerefons polític clarissim, perquè si no, no s'explica per la inanitat de la qüestió, com per exemple els noms dels carrers, places, avingudes o municipis, que havien d'estar autoritzats per la Direcció General d'Administracions Locals; el reglament d'honors i condecoracions del municipi havia d'estar aprovat per la Direcció General d'Administracions Locals. Unes altres consistien a retre comptes sobre si la persona a qui havien designat membre adoptiu d'un altre municipi o membre o fill predilecte del municipi on havia nascut era l'adequada. Pel que fa al personal de les corporacions

locals, les plantilles d'aquestes corporacions i els quadres de llocs de treball havien de ser autoritzats pel mateix Ministeri, a través d'aquesta Direcció General. En l'àmbit econòmic, els pressupostos ordinaris de les corporacions locals havien d'estar aprovats pel delegat d'Hisenda, els pressupostos extraordinaris, també, o pel ministre d'Hisenda si al pressupost extraordinari hi havia operacions de crèdit, és a dir, si hi havia préstecs exteriors i no es nodria només dels ingressos ordinaris o interns de la mateixa corporació. Les ordenances fiscals també havien d'estar aprovades pel delegat d'Hisenda; la municipalització de serveis, pel Ministeri de la Governació; les operacions per vendre, gravar i permutar béns propis –els béns d'un municipi són béns de domini públic, d'ús o de serveis, estan adscrits a un servei o a un ús públic; o béns patrimonials, si són del mateix municipi, que no estan adscrits a cap servei o ús públic, o dominials, comunals, que són, per exemple, quan les muntanyes en alguns pobles s'aprofiten com a font important d'ingressos–, quan el seu valor superava el 25 %, havien d'estar autoritzades pel Ministeri de la Governació; de tot el cens de béns immobles se n'havia de retre comptes al Ministeri de la Governació.

Pel que fa al règim jurídic d'aquestes corporacions locals, independentment dels recursos pertinents davant dels acords que poguessin prendre aquestes corporacions, val la pena subratllar que la intervenció dels governadors civils en la suspensió dels acords de les corporacions locals –confirmant o revocant la suspensió dels alcaldes que s'haguessin produït anteriorment, o dictant-la directament si no ho feia l'alcalde, quan es tractava d'acords de les corporacions locals– que tractessin d'assumptes que no fossin de la seva competència, que constituïssin delicte, atemptessin contra l'ordre públic o hi fossin contraris, o constituïssin una infracció manifesta de les lleis. En aquests casos, els governadors podien suspendre els acords municipals, fet que també englobava els presidents de les corporacions, els alcaldes o el president de la Diputació, de *motu proprio*, o ratificar les suspensions fetes pels presidents de les corporacions respectives. Amb la conseqüència corresponent, és a dir, que els acords havien de ser comunicats als governadors civils, evidentment, perquè si no, no en tindrien coneixement a efectes de dictar la normativa pertinent.

Sí que vull esmentar, d'altra banda, l'existència del que s'anomenava *Servicio Nacional de Inspección y Asesoramiento de las Corporaciones Locales*, servei que tenia com a funció inspeccionar, fiscalitzar i assessorar les corporacions locals en tots els aspectes. Depenia del Ministeri de la Governació i aquestes funcions eren exercides per la Direcció General d'Administració Local. Com he dit, les funcions que tenia eren assessorar les corporacions locals, aconseguir el perfecte compliment dels fins de les respectives corporacions locals, donar-los directrius tant d'ordre tècnic com d'ordre legal; en el

camp de la inspecció dels drets locals, comprovar si complien realment els seus fins; en aquelles matèries en què havia d'entendre o d'intervenir el Ministeri de Governació, els governadors civils, els delegats d'Hisenda; i aquest servei també havia d'informar prèviament de tots els expedients relacionats amb la vida econòmica de les corporacions locals i tramitar-los. Més tard es va elaborar un decret, de 1956, que regulava el funcionament d'aquest servei, del qual n'he recuperat com un tresor, perquè realment crida l'atenció, un fragment on diu que les facultats atribuïdes als governadors, presidents de les corporacions, i que les visites a les corporacions que hauran de dur a terme els membres d'aquest servei, "entre en quienes tiene que relucir la mayor elevación moral", i als quals exigeix la "máxima capacitación"; és a dir, se suposava que els membres d'aquest servei tenien aquesta "elevación moral", o que se'ls la demanava. Ha estat una pinzellada una mica ràpida, però suposo que suficient, per veure el món en què es movia la vida local, el 20 de novembre de l'any 1975, i que vivia amb una estructura quasi jeràrquica respecte a l'Administració central de l'Estat.

A més d'aquest component jurídic, voldria fer referència al món en què es desenvolupaven les corporacions locals, l'entorn social que hi havia quan es produí la mort del general Franco. Què passa el 20 de novembre del 1975? Quan comença pròpiament la Transició política espanyola, entenc que aquest ja és un país sociològicament predemocràtic; s'assoleix un nivell econòmic important que es va produir amb el Pla d'estabilització de 1959, que el professor Fabià Estapé, en les seves recents memòries, qualifica com l'operació politicoeconòmica més ben imaginada i estructurada que ha viscut l'economia d'aquest país durant aquest segle –respecto, evidentment, l'opinió del professor Estapé, però cal dir que va ser comissari adjunt del Pla de desenvolupament–; es crea un ampli segment de classes mitjanes plenament consolidat, i es produeix el que hi ha en aquests moments, una interacció creixent amb l'exterior produïda fonamentalment a través del turisme, els canvis de costums socials i morals produïts i el seu apropament als europeus... Entenc que, si bé políticament era un règim totalitari, sense llibertats democràtiques, sociològicament ja era un país tou per emmotllarlo sense estridències a la forma democràtica. Aquesta setmana mateix, en una conferència que va fer a la Reial Acadèmia de la Història Rodolfo Martín Villa, home important i transcendental en la Transició, entenia i deia que Espanya tenia una societat madura però amb un règim polític antiquat; evidentment, hi havia hagut un avanç i uns canvis sociològics en aquest país, però l'estructura no els havia acompanyat; d'altra banda, era impossible que els acompanyés: quan un règim dictatorial es basa fonamentalment en la figura i en l'eix vertebrador del dictador, fa difícil que tot canviï si no canvia l'eix al voltant del qual gira tot el sistema polític.

De tota manera, el que podria ser el desig o la lluita d'uns quants quan va morir el general Franco es va convertir en l'aspiració de tot un poble, com una onada incontenible que va inundar les urnes, amb una participació majoritària als referèndums de la Llei per a la reforma política, de 15 de desembre de 1976, i de la Constitució, de 6 de desembre de 1978, i amb una il·lusió nova i irrepetible en les primeres eleccions legislatives del 15 de juny de 1977.

Aquesta situació i disposició del poble espanyol es va convertir, al meu parer, en l'autèntic protagonista de la Transició: hi va haver solistes, i en el nostre cas grans solistes, però repeteixo que el conjunt del país sabia el que volia i ho volia aferrissadament. Va voler canvi i democràcia i va voler que això fos per les vies de la moderació i del consens. Espanya havia d'aprofitar l'oportunitat històrica que tenia al davant i ho va fer; aquesta vegada havia de sortir bé. Recentment, Miquel Roca ha dit que els homes de la Transició, penso que especialment ells, els redactors de la Constitució, van ser uns amanuenses que van escriure el que el poble volia que escrivissin, però en definitiva, l'autèntic poble va ser el protagonista real d'aquesta transició.

La Transició es va fer amb intuïció, coratge i seny, molt i molt de seny. Em referiré més al tema de l'Administració local, evidentment, que és el tema de la conferència i del qual tinc coneixement. Els puc afirmar que no teníem cap model al davant –dic *teníem* perquè parlo en plural–: no teníem cap model per imitar, va ser purament aplicar el sentit comú, molt de seny, i d'altra banda, fer realitat el que la Constitució va proclamar de l'autonomia i la personalitat jurídica plena de les corporacions locals, aspecte en què calia anar-se traient de sobre totes aquelles mesures i instruments de control, de fiscalització, de tutela, etc. sobre les corporacions locals per fer veritat el principi constitucional de l'autonomia local. Es van fer tots els acompanyaments, a què després també em referiré, però fonamentalment mai no vam tenir al davant cap model per imitar.

Pel que fa a la vida local, i amb aquesta breu introducció al que va ser globalment la Transició, i des d'una perspectiva barcelonesa, que és la que em va tocar viure de més a prop, vull assenyalar, dintre d'aquest entorn social i sociològic dels inicis de la Transició, un fenomen efervescent i plenament actiu, des de mitjan anys seixanta fins a les primeres eleccions locals de 3 d'abril de 1979: el moviment veïnal, sota el nom d'*associacions de veïns, centres socials*, entre altres. Cal dir que, si ens situem en la dècada dels seixanta, i tenint en compte el creixement demogràfic desorbitat dels barris perifèrics barcelonesos de les ciutats de la corona metropolitana –l'Hospitalet, Cornellà, Badalona, Santa Coloma de Gramenet, etc.–, cal destacar que l'Hospitalet, per exemple, va créixer a raó de 15.000 habitants per any, mostra del que va ser aquest creixement realment desorbitat. Quines cau-

ses el van provocar? La primera serien les conseqüències del "desarrollisme" d'Espanya a partir del Pla d'estabilització de 1959, que ja he esmentat. La segona, el transvasament de la població del sector primari als sectors secundari i terciari: de l'agricultura a la indústria dels serveis. La tercera, l'emigració de les terres de renda més baixa, especialment Andalusia i Extremadura, cap a les zones industrials del nord d'Espanya, com a conseqüència de la qual es va produir l'agrupament en les poblacions industrials del Barcelonès, del Vallès i del Baix Llobregat, una insuficiència i una precarietat de l'oferta immobiliària de baixa qualitat, un urbanisme especulatiu de concepció raquítica i greus mancances amb una interpretació desfermada propropietària de normes i d'ordenances d'unificació, i uns gravíssims dèficits d'equipament culturals i socials no solament d'execució, sinó també de planificació.

L'any 1953 s'havia creat la Comissió d'Urbanisme de Barcelona –posteriorment se li va ampliar el nom a Comissió d'Urbanisme i Serveis Comuns de Barcelona i Altres Municipis–, l'àmbit de la qual va ser el mateix que el de l'àrea metropolitana, 27 municipis –Barcelona i 27 municipis del seu entorn–; i l'any 1953 també es va aprovar el Pla comarcal d'urbanisme, vigent durant l'època que analitzem –mitjan anys seixanta– i que ben aviat es va convertir en un instrument urbanístic absolutament desobeït, modificat a pitjor i incapaç de fer front a les conseqüències urbanístiques de l'allau immigratòria. El 24 d'agost de 1974 es va crear la Corporació Metropolitana de Barcelona, extingida en mala hora per la llei del Parlament de Catalunya de 4 d'abril de 1987; ho he dit moltes vegades i aprofito l'avinentesa per dir-ho una vegada més: és absolutament impresentable que la Corporació Metropolitana de Barcelona, en definitiva la formulació jurídica d'una realitat, que és evident, d'una conurbació i d'una associació continuada de municipis enganxats els uns als altres amb unes realitats supramunicipals clarissimes i que necessita un instrument de govern i d'adequació dels seus serveis d'àmbit metropolità i de la manera de prestar-los, quedi extingida l'any 1987 aprofitant-se una majoria absoluta al Parlament de Catalunya i per raons purament partidistes.

L'any 1974 es modifica el vell Pla comarcal de 1953, una eina i un instrument urbanístic absolutament inservible –havia estat superat amplíssimament per la realitat i per aquesta allau immigratòria i, d'altra banda, per una modificació constant de les seves normes, que havien fet créixer encara més l'excessiva població acumulada en aquesta zona. Quantes zones de la mateixa Barcelona no estan avui dia edificades quan hi estaven previstes zones verdes? Parlant del Pla de 1953, és interessant imaginar-se com devia ser l'adulteració o els canvis urbanístics greus que es produïen perquè des del mateix Govern central, per la llei de 2 de desembre de 1963, es de-

manés un informe favorable de l'aprovació del Consell de Ministres amb informe favorable del Consell d'Estat, per modificar zones verdes i espais lliures previstos als plans d'urbanisme. Quan es dicta una norma d'aquesta naturalesa, vol dir que la situació és greu. L'urbanisme afecta molt directament moltíssimes butxaques de manera important.

Hi va haver un moviment opositor importantíssim contra la modificació del Pla comarcal, el Pla general metropolità de l'any 1974; van sortir a informació pública –en aquells moments, com recordareu, el Carles i jo érem vicepresidents de la Comissió Metropolitana i alcalde de l'Hospitalet– unes oposicions ferotges en què s'intentava ressuscitar i recuperar zones verdes, recuperar espais per a equipaments, reduir la demografia o les possibilitats d'edificació de Barcelona i el seu entorn; en darrer terme, s'intentava racionalitzar el sòl. Com a anècdota, explicaré que em va venir a veure a l'alcaldia de l'Hospitalet un famós propietari d'aquells temps, acompanyat del seu secretari, i que portava una acta notarial i fotografies fetes a les vuit o a dos quarts de nou del matí al Parc de la Ciutadella, per demostrar que no hi havia ningú i que, per tant, no feien falta zones verdes sinó que en sobraven; perquè l'acta notarial estava feta a partir de la fotografia realitzada a aquesta hora. Hi va haver un moviment social important i el Pla va tornar a sortir en una nova aprovació inicial, i es va aprovar definitivament el 14 de juliol de 1976. Com que vam viure tan intensament aquella demografia exagerada, aquella manca de serveis, aquella concentració en uns centres demogràfics similar a la de llocs com Calcuta o Hong Kong, o qualsevol ciutat asiàtica amb aquesta mena de concentració d'habitants per quilòmetre quadrat, i aquesta realitat, no deixo de mirar amb certa prevenció, i temor també, un nou intent de construcció massiva que es produeix a Barcelona i el seu entorn sota el principi que fan falta pisos, fonamentalment de lloguer per a la gent jove, cosa que evidentment no nego; no s'ha d'edificar necessàriament aquí, potser n'hi ha prou de fer-hi infraestructures i, d'altra banda, amb bones infraestructures de carreteres, de trens i de metros que vagin més lluny, no cal que estiguem tots concentrats. Passa el mateix amb el port: està molt bé que recuperem el mar, però no n'abusem i no ho concentrem tot tant, sinó que potser hauríem de guanyar espai al mar i incorporar-lo a la pròpia vida del ciutadà.

En aquest context d'aquesta demografia aclaparadora, aquesta densificació tremenda, s'explica el naixement i la creació de les associacions de veïns, que en aquells moments tenen un implantació molt forta, són protagonistes d'una lluita important, però fonamentalment amb aquesta línia, en especial per l'eliminació d'aquests dèficits urbanístics terribles que hi havia, de serveis, d'equipaments, etc. I és clar, l'escullera de tot això eren els ajuntaments, que rebien aquesta mena de pressions. Hi havia un rerefons polí-

tic, per descomptat que sí, però fonamentalment hi havia unes causes clarísimes que ho provocaven, que ho justificaven, i que com he dit moltes vegades –i aprofito l'avinentesa d'aquesta tribuna per dir-ho una vegada més–, cal reconèixer el paper que van tenir les associacions de veïns, en aquells moments en defensa d'aquests interessos col·lectius, com a fre enfront d'un urbanisme salvatge, que en molts casos van sintonitzar amb dirigents locals del tardofranquisme, molts dels quals després van ser protagonistes de la Transició; d'alguna manera, hi va haver una convergència d'idees i de valors. A més, aquestes associacions de veïns l'any 1979 van patir un retrocés que malauradament no s'hauria hagut de produir, ja que haurien de tenir molta més vida, en el sentit que alguna de les causes que van provocar que sorgissin continuen subsistint; el que passa és que el rerefons polític que vivia alguna va produir aquesta situació que he apuntat.

Dit això, entraré una miqueta més en la Transició. Al començament del juliol de 1976 Adolfo Suárez és nomenat cap del Govern. La monarquia, el règim instaurat arran de la mort de Franco, capgira ràpidament el govern d'Arias Navarro, que no anava enlloc; al contrari, anava a una situació que hauria estat fatal per al país. Sortosament, Adolfo Suárez entrà en la terna del *Consejo del Reino* en aquells moments, va ser designat cap del Govern i la cosa va canviar absolutament. La primera gran mesura és la Llei per a la reforma política, de 18 de novembre de 1976, que va ser ratificada per referèndum per tot el poble majoritàriament el 15 de desembre de 1976. No m'estendré massa sobre aquesta llei, però sí que en voldria fer algunes pinzellades, perquè per a mi és la gran llei, la clau de volta de la Transició política espanyola; jo l'anomenaria *Llei de Fernández Miranda*. És la llei a través de la qual les Corts de l'anterior règim, les Corts del Movimiento Nacional, donen el vistiplau al naixement d'un nou règim democràtic. La llei assenyala que la democràcia es basa en la supremacia de la llei, expressió de la voluntat sobirana del poble; crea unes corts elegides per sufragi universal directe i secret dels espanyols majors d'edat compostes pel Congrés dels Diputats i pel Senat, i diu que la reforma constitucional correspon al Govern i al Congrés dels Diputats; també parla del tràmit de la seva aprovació, i que el rei, abans de la sanció, sotmetrà el projecte a referèndum. Voldria fer dues reflexions. En primer lloc, cal deixar constància de la saviesa juridicopolítica de Torcuato Fernández Miranda, i això és transcendental, perquè parla de la reforma constitucional, no parla d'una Constitució nova, i per *Constitució* s'entén les Leyes Fundamentales del Reino; parla de reformar-les a través d'una llei la disposició final de la qual l'aixeca al rang de llei fonamental; és a dir, la mateixa llei que inicia el procés de reforma és també llei fonamental. En segon lloc, les Corts que neixen en virtut de les eleccions del 15 de juny de 1977 no són com les de la Segona República; no

es convoquen com a Corts Constituents, sinó que s'hi transformen, tant en virtut d'aquesta llei com perquè, una vegada aprovada la Constitució per referèndum el 6 de desembre de 1978 i sancionada el 28 de desembre pel rei, Adolfo Suárez dissol les Corts i es convoquen noves Corts al març de 1979; per tant, no són convocades com a Corts Constituents, però sí que s'hi converteixen, fins al punt que els que en vam formar part com a diputats acabem dient que vam ser diputats a les Corts Constituents, però en realitat ens hauríem de referir a la primera legislatura. Per acabar, aquesta llei autoritza el Govern a regular les primeres eleccions a Corts per constituir un Congrés de 350 diputats, segons uns criteris de representació proporcional, i un Senat de 207 senadors, inspirant-se en el criteri majoritari; d'altra banda, el rei podia designar fins a una cinquena part dels senadors, tal com va fer en la primera legislatura –després això ja no ha estat així i, com saben, tots els senadors són elegits en un nombre determinat per a cada província i a la vegada també pels parlaments autonòmics. Com a conseqüència d'aquesta llei, s'elabora la Constitució de 1978, que pel que fa al tema que ens afecta avui, ve a dissenyar un esquema d'organització territorial de l'Estat de la qual són elements bàsics els municipis, les províncies i les comunitats autònomes. El principi polític que anima tota aquesta estructura estatal és el d'autonomia, de què per precepte constitucional han de gaudir totes aquestes entitats per a la gestió i per als seus interessos respectius, segons l'article 137 de la Constitució. Autonomia i interessos. Els interessos o quin és l'àmbit competencial queda clar a la Constitució quan proclama, a l'article 149, que l'Estat té competència exclusiva sobre unes matèries determinades i, a l'article 148, les competències que poden tenir també les autonomies; però no diu quines són les competències de les corporacions locals, perquè d'alguna manera el criteri canvia absolutament: fins aleshores, a la llei que he començat analitzant, de 24 de juny de 1955, assenyalava tota una tirallonga de competències municipals; no és que no les assenyali la llei actual, a què em referiré després, la Llei bàsica de règim local de 1985, sinó que diu que aquestes competències les tindran en funció del que diguin les lleis estatals o les lleis autonòmiques. Per tant, són competències que poden tenir i tenen els ajuntaments, però compartides; perquè és molt difícil que en una matèria d'àmbit estatal no hi hagi interessos locals pel mig; per tant, es produeix aquesta mescla. De totes maneres, aquests interessos no estan determinats, evidentment, en la Constitució.

Aquesta autonomia i la personalitat jurídica plena són reconegudes i garantides en el cas del municipi per l'article 140 de la Constitució, que afegeix els preceptes anunciats en un altre en què es precisa que les hisendes locals hauran de disposar dels mitjans suficients per a l'exercici de les funcions que la llei atribueix a les corporacions respectives. Aquests recursos, tal com pros-

segueix el text constitucional, es nodriran fonamentalment de tributs propis i la participació en els de l'Estat i en els de les comunitats autònomes. I per acabar, per fer referència més directament al que pugui dir la Constitució sobre el tema local, cal citar l'article 149, en què s'assenyala que l'Estat té competència exclusiva sobre les bases del règim jurídic de les administracions públiques i del règim estatutari dels seus funcionaris. I justament en virtut d'aquesta competència exclusiva, el 2 d'abril de 1985 s'aprova la Llei reguladora de les bases de règim local, que després dóna lloc a un text refós l'any següent i dos anys després, a l'abril de 1987, a la Llei catalana de règim local.

Durant la tramitació de la Constitució, al llarg de l'any 1978, s'aprova una llei important, necessària i bàsica, la d'eleccions locals, per regular de quina manera s'han de celebrar les eleccions locals, que encara no s'havien celebrat i que van tenir lloc posteriorment, a l'abril de 1979.

Per tant, després de les dues primeres eleccions del 15 de juny de 1977 i en plena elaboració de la Constitució, es redacta la Llei d'eleccions locals, de la qual vaig ser ponent en representació de la UCD, de la qual era diputat. Aquesta llei s'elabora amb l'objecte de posar fi amb unes eleccions democràtiques a la precarietat política que en molts casos dificultava la tasca d'ajuntaments i diputacions. Intentin recordar una mica el que he dit al començament respecte a com s'elegien els regidors, i veuran el canvi profund radical que ja es produeix amb aquesta llei. Segons aquesta llei, són electors tots els ciutadans espanyols majors de 18 anys –avançant-se una mica a la Constitució, que va rebaixar la majoria d'edat a 18 anys– inclosos en el cens del municipi corresponent i que es trobin en l'ús dels seus drets civils i polítics; és a dir, eren elegibles els majors d'edat i que tinguessin la condició d'elector. A la llei es va assenyalar la llista tancada, que encara regeix actualment. No es tindrien en compte les llistes que no tinguessin almenys el 5 % dels vots vàlids, per evitar massa disseminació de partits o de grups als municipis. El recompte es faria mitjançant la regla d'Hondt, que encara regeix en el sistema proporcional. Es va imposar que eren candidats a l'elecció d'alcalde, a la primera sessió constitutiva de l'ajuntament, els regidors primers de cada llista, i que seria alcalde el que obtingués majoria absoluta; si cap dels candidats primers de llista no tenia majoria absoluta, ho seria el primer de la llista més votada, fet pel qual hi va haver força polèmica. I aleshores s'establia un recurs contenciós electoral en contra dels acords que s'estimessin que anaven contra la llei.

Les primeres eleccions serien convocades pel Govern en el termini de trenta dies a partir de la promulgació de la Constitució; i així va ser: la Constitució va ser proclamada el 28 de desembre i les primeres eleccions es van convocar el 26 de gener de 1979.

Com que, d'altra banda, em fa l'afecte que hi ha una xerrada molt pro-

pera a la meva amb el títol "Anàlisi electoral de les primeres eleccions municipals a Espanya i a Catalunya", no entraré a fer cap mena de valoració sobre els resultats d'aquestes eleccions. En tot cas, diré que es van dur a terme el 3 d'abril de 1979. Per als que aleshores estaven al capdavant dels ajuntaments –jo havia dimitit el 1977, dos anys abans–, realment va ser un alliberament, perquè van ser uns anys realment durs, perquè ja s'havien celebrat les primeres eleccions, i aleshores la lluita política s'havia traslladat una mica als municipis, amb tot aquest entorn de referència.

Del 1977 al 1981 es porta a terme una àmplia acció normativa encaminada a la supressió de mesures de tutela del Ministeri de l'Interior sobre les corporacions locals, de liquidació dels seus deutes i de reforçament de les seves finances, que per transmetre'ls a tots la intensitat i amplitud de l'acció exposaré cronològicament. Parlant de la Llei d'eleccions locals del juliol de 1978, cal dir que un mes i escaig abans, el 2 de juny de 1978, quan jo era diputat, com he dit abans, a Madrid vaig sortir nomenat director general d'Administració Local; dic això perquè vaig ser coprotagonista de moltes de les coses a què em referiré ara.

Un mes i mig després del 2 de juny de 1978, el 26 de juliol de 1978, són transferides a la Generalitat de Catalunya moltes de les competències, gestionades fonamentalment per la Direcció General d'Administració Local, sobre les quals l'Administració de l'Estat tenia en matèria d'organització, règim jurídic, béns i serveis de les corporacions locals. No els castigaré amb la lectura d'aquest decret, per descomptat, però sí amb una carta a aquest decret que diu que tot això que fins ara fa l'Estat ho farà la Generalitat de Catalunya, que això afectarà moltíssimes d'aquestes atribucions de tutela, de fiscalització, d'intervenció en les corporacions locals, i que es passen a la Generalitat en virtut d'aquest decret de juliol de 1978. Evidentment, la situació dels ajuntaments varia poc, perquè l'ens tutelant canviava de nom, d'Administració central a Generalitat, però subsistia la funció; i segurament el que preocupava els ajuntaments no eren tant les competències com els diners.

L'any 1975 –i em remunto fins a una miqueta abans del començament oficial de la Transició–, ja s'havia autoritzat l'Ajuntament de Barcelona a aprovar el pressupost de liquidació de deutes, però el 2 de juny de 1977, tretze dies abans de les eleccions generals, es va autoritzar totes les corporacions provincials i municipals a aprovar pressupostos extraordinaris de liquidació de deutes a 31 de desembre de 1976, tots els deutes acumulats legalment, pel que fa a la despesa que s'havia fet realment, autoritzada, fins a 31 de desembre de 1976. Els ajuntaments podien fer pressupostos extraordinaris per liquidar aquests deutes, amb unes condicions determinades. Mereixen un comentari especial els ajuntaments de Madrid i Barcelona, als quals s'autoritza perquè incloguin en aquests pressupostos de liquidació de

deutes, a 31 de desembre de 1976, els acumulats als dèficits del sector dels transports públics –i som al juny de 1977– i també hi podran posar aquells amb què preveuen que tancaran l'exercici de 1977. I abans de les eleccions locals de 1979, i tenint en compte la delicada situació financera que travessaven les corporacions locals, i a fi de deixar-les en millors condicions de funcionament davant la propera renovació, es va autoritzar, al gener de 1979, el mateix dia en què es convocaven les primeres eleccions locals, més autonomia a les corporacions locals perquè també poguessin aprovar pressupostos extraordinaris de liquidació de deutes i eixugar el dèficit dels seus pressupostos ordinaris de 31 de desembre de 1978.

Una vegada celebrades les eleccions locals, el 3 d'abril de 1979, i mentrestant es porta a terme tot el procés de consolidació de la forma d'Estat prevista per la Constitució de 1978, per assegurar que les noves corporacions estiguessin dotades dels recursos indispensables per al desenvolupament de les seves funcions, i per anar resolent, deia el reial decret llei a què faig referència, la crònica situació estructuralment deficitària de les corporacions locals, es van aprovar unes mesures urgents de finançament de les corporacions, i de les quals cal subratllar-ne algunes. En primer lloc, es van actualitzar els valors cadastrals de la contribució territorial urbana; si els valors cadastrals s'haguessin modificat i adequat a la realitat econòmica de cada municipi, i s'haguessin revisat periòdicament, les finances locals no haurien arribat mai a l'estat de depauperació a què van arribar; és a dir, la contribució territorial urbana –ara es diu IBI (impost sobre béns immobles)– gira sobre un valor que es dóna a les finques d'un municipi, valors que si no estan actualitzats periòdicament –encara que s'actualitzin, mai no arriben certament al valor de mercat–, aquest tipus impositiu gira sobre una base molt baixa i, per tant, la quota que el contribuent ha de pagar continua sent baixa. Tenint en compte que en aquells moments era un tribut un 90 % del qual era per a les arques municipals –ara és del 100 %–, si aquest impost no funcionava les hisendes locals no funcionaven. Es va arribar a una situació gravíssima per a les hisendes locals fonamentalment per aquesta causa, per la manca d'actualització dels valors cadastrals de la contribució territorial urbana. D'altra banda, també hi va haver exclusions, reduccions i bonificacions de la contribució territorial urbana, habitatge de renda limitada que es van reduir, unes al 50 % normalment i es van deixar a tres anys, o fins a completar el termini però reduïdes al 50 %. A més, els recàrrecs municipals sobre l'impost d'industrials i de professionals i artistes va passar del 40 al 70 %. També es va augmentar 2 pessetes per litre venut dels impostos que gravaven les gasolines, diners que s'ingressaven a favor dels ajuntaments en un fons nacional de cooperació municipal. Es va regular l'impost municipal de radicació. I simultàniament a aquests in-

gressos superiors de les corporacions locals, aquest reial decret llei, amb el qual ja estaven constituïdes les noves corporacions i pel qual vaig haver d'assistir a llargues sessions, cal dir que un dels que més va punxar i que més treballava a favor d'aquestes noves mesures urgents de caràcter financer era l'aleshores alcalde de Barcelona, Narcís Serra, que devia suposar que aquestes coses no eren per a ell i venia el seu delegat de Serveis d'Hisenda a l'Ajuntament de Madrid, ja que Tierno Galván no estava per a aquests temes; és a dir, que van lluitar aferrissadament perquè això sortís, però al mateix temps el reial decret llei, juntament amb el sanejament financer de les corporacions locals, va voler garantir una gestió de les despeses municipals més racional, més austera i més eficaç. Aleshores va establir una estructura pressupostària igual que l'estructura general per a tot el sector públic, va establir el principi de l'especialitat pressupostària segons el qual els crèdits per despeses es destinarien exclusivament a la finalitat per a la qual havien estat aprovats. Va establir una cosa que feia patir els que havíem assistit a les converses amb anterioritat: va possibilitar les despeses plurianuals, és a dir, adquirir compromisos per despeses que s'hagin de produir en exercicis posteriors sempre que la seva execució s'iniciï en el mateix exercici en què s'autoritza i amb els requisits que s'assenyalaven, la qual cosa va facilitar tremendament la contractació de grans obres municipals. També va establir una cosa que ja existia a la hisenda estatal però no a les locals: si en un exercici es produïen més ingressos perquè realment es recaptava més del que es preveia amb uns impostos determinats, aquell superàvit no es podia utilitzar dins de l'exercici sinó que passava a l'exercici següent. Es va oferir la possibilitat que el sobrant de liquidació del pressupost anterior i transferències de crèdit poguessin ser pagats amb els majors ingressos recaptats sobre els estatals previstos en el pressupost corrent. Es va fixar que el que es cobrava pels serveis fos realment el seu cost. Una vegada aprovat aquest reial decret llei, al juliol de 1979, encara al gener de 1980 les corporacions locals van tornar a aconseguir la possibilitat de tornar a aprovar un nou pressupost de liquidació de deutes a 31 de desembre de 1979, entenent que, com que aquest decret llei s'havia dictat al mes de juliol, no hi havia hagut temps d'aplicar-lo, ni de generar prou recursos per als ajuntaments; per tant, al gener de 1980 se'ls va autoritzar per última vegada, deia concretament –és curiós que una norma digui això–, que es fessin els pressupostos extraordinaris de liquidació de deutes i dèficits legalment produïts amb anterioritat a 31 de desembre de 1979. A més, hi ha un altre aspecte important: l'Estat es feia càrrec del 50 % de la càrrega financera dels pressupostos aprovats amb anterioritat per fer front a aquests deutes dels anys 1976, 1977, 1978 i, per una llei posterior, fins i tot el 1979.

No es tractava simplement de fer pressupostos pel deute a curt o a llarg termini a través d'ingressos propis o a través de crèdit exterior, sinó que l'Estat es feia càrrec del 50 % de la càrrega que això suposava per a les corporacions locals.

Al desembre de 1978 s'havien reestructurat les funcions del que aleshores era la meva Direcció General d'Administració Local i, l'1 de desembre de 1978, s'havia suprimit el Servei Nacional d'inspecció i Assessorament de les Corporacions Locals, amb aquelles amplíssimes competències i aquell braç estès, instrument importantíssim de control i fiscalització de les corporacions locals per part de l'Estat.

Per acabar, voldria explicar-los molt ràpidament la Llei de 28 d'octubre de 1981, per la qual s'aprovaven mesures sobre règim jurídic de les corporacions locals; es referia al règim jurídic, però en realitat abastava moltes matèries. Aquesta llei ja es trobava en el camí constitucional de dotar les corporacions locals d'autonomia i personalitat jurídica plena, eliminant i suprimint totes les autoritzacions, intervencions i suspensions d'acords que feien viure l'Administració local espanyola en aquell règim de subordinació al règim de l'Administració central de l'Estat. I així, per exemple, aquesta llei de 28 d'octubre de 1981, a un any de les eleccions generals de 1982, que guanyà per majoria absoluta el Partit Socialista, deroga totes les disposicions que establien l'autorització de la Direcció General d'Administració Local dels acords de les corporacions locals referents a la fixació de les plantilles orgàniques de personal i quadres de llocs de treball; fa desaparèixer la suspensió governativa dels governadors civils dels acords dels ajuntaments, l'aprovació externa dels pressupostos per part del delegat d'Hisenda i del ministre i l'aprovació dels delegats d'Hisenda de les eleccions locals, i es dicten noves normes sobre la contractació directa per part dels ajuntaments. En definitiva, entenc que aquesta llei, juntament amb la Llei d'eleccions locals, a què he fet referència al començament, és la llei més important de la Transició de la vida local espanyola fins al punt que podríem dir que clou la Transició política espanyola pel que fa a aquest àmbit, ja que l'autonomia local per a la gestió dels interessos que proclama la Constitució té el reconeixement, per fi, en l'ordenament jurídic positiu, fet que es consagrarà plenament amb la Llei bàsica de règim local de 2 d'abril de 1985.

I per no cansar-los més, per acabar permetin-me que faci un cant, el meu cant personal, un cant interessat, crític com jo, que tinc l'orgull d'haver participat activament –com a alcalde, diputat al Congrés, director general d'Administració Local, diputat també del primer Parlament de Catalunya de la nova democràcia– en alguns dels esdeveniments cabdals de la Transició, en una de les etapes històriques més transcendentals d'aquest

país. Passar com es va passar d'un règim autoritari a un de democràtic amb la suavitat, generositat i despreniment amb què es va actuar, amb la intel·ligència jurídica i política de tots, absolutament tots –dels que venien del règim anterior, dels que estaven a l'oposició des de sempre, del que s'hi havia situat recentment–, constitueix un fenomen històric de primera magnitud. Redactar una Constitució amb el consens de totes les forces polítiques amb renúncies per part de tots però amb la voluntat clara d'arribar a acords sobre els temes bàsics de l'organització de l'Estat va ser també una meravella. Posar-se d'acord en els temes econòmics i socials bàsics per tirar endavant el país a través dels Pactes de la Moncloa, un altre encert de les forces polítiques. Superar com van superar la dicotomia ruptura-reforma a través del diàleg i del consens, una altra fita històrica. I tot això, que ja és una realitat superior, al meu parer, cobra rellevància si es contempla el segle i mig anterior de la història d'Espanya, amb vuit constitucions, bullangues, motins, cops d'Estat i, el que és infinitament pitjor, una cruenta i deplorable guerra civil. Aquesta vegada havia de sortir bé i sortosament va sortir bé. I ara, que gaudim de les conseqüències beneficioses d'aquella etapa de diàleg, d'il·lusió i de consens, no hem de caure en la temptació de restar-li mèrits i desvirtuar la magnitud històrica de la Transició espanyola; seria tant com reconèixer culpablement que ens vam equivocar, i deixin-me dir-los, amb rotunditat, que no ens vam equivocar. Moltes gràcies per la seva atenció.

COL·LOQUI

Carles Santacana: Després d'aquesta explicació que Vicenç Capdevila ens ha fet de com es passa d'aquells terços, que ell ha explicat un altre cop i que jo us vaig introduir l'últim dia, al sistema actual, i d'haver anat veient totes les normes i com jurídicament es va produir aquest canvi, crec que val la pena, a banda d'agrair-li l'esforç que ha fet, perquè a més de polític, aleshores, de protagonista, ja es nota que és advocat. Per tant, com que ens ha explicat amb detall tots aquests aspectes jurídics, com que tenim aquesta base, val la pena aprofitar que el tenim aquí per poder formular preguntes sobre el rerefons de tota aquesta operació de canvi. Les paraules estan obertes.*

* En algun cas no s'ha pogut transcriure la pregunta. La resposta, però, és ja prou explícita en si mateixa per ser conservada (N. dels editors).

Vicenç Capdevila: Ho lamento, però els canvis es produeixen a través de normes; la norma és la que canvia les coses. Per descomptat que darrere la norma hi ha la voluntat política, el sentiment, les ganes, el que impregna el canvi, però en definitiva tot queda plasmat en la norma. En general, és cert: el dret va sempre darrere de la realitat social, i acaba consagrant jurídicament el que ja és veritat; és la famosa frase de Suárez: "Vamos a hacer normal, natural, lo que es normal en la calle". Per tant, fem realitat jurídica el que ja és realitat natural. Però no és menys cert que moltes vegades el dret va per davant, i pot arribar a configurar una realitat encara inexistent, o que es troba com un magma, de manera molt difusa, i que el dret la pot configurar, per descomptat que sí.

Carles Santacana: Respecte al component més humà que representa una situació de canvi polític, que també vol dir de tensions, d'enfrontaments, la qual cosa no menysté els resultats finals però que es produeix en aquest interim, has parlat del moviment veïnal, i de la seva implicació social com un dels elements que contribueix, d'una banda, a donar força als arguments de posar fi a certes pràctiques que s'havien estat permetent, per exemple a nivell urbanístic, i d'altra banda, a articular en certa manera grups d'oposició, etc. que evidentment acabaven reclamant a l'ajuntament, que era la primera institució a què es podien adreçar. Com a alcalde en aquells anys, quina és la reflexió, però també la vivència, de què significa en aquell moment tenir unes persones al davant que no sé exactament què pensaven i exactament què et deien, ni què pensaves ni què deies tu, perquè, és clar, això és una relació en què ara hi ha una distància i s'analitza d'una manera, però evidentment aleshores tot això segur que era molt més complicat, molt més dur, era difícil mantenir una tensió que es va allargar durant una sèrie d'anys.

Vicenç Capdevila: Sí, van ser moments tensos, evidentment, perquè hi havia una dinamització política evident en grups veïnals i especialment a la part dels seus dirigents –no per part de tota la gent–, i els centres socials tenien diferents maneres de fer. Tinc alguna anècdota sobre aquest fet en particular i especialment de l'Hospitalet, i de persones que ara estan en altres àmbits. Sigui com vulgui, vam fer una tasca impagable en aquells moments, perquè hi havia un urbanisme salvatge, perquè hi havia un creixement desorbitat, perquè hi havia aquesta demografia d'estat asiàtic, i amb totes les mesures que vaig haver de dictar per retallar el creixement absolutament inaguantable d'aquella ciutat, vam tenir molt aquesta sintonia amb el moviment veïnal, que empenyia, i realment per això parlava d'aquesta convergència objectiva d'interessos i de valors, perquè d'alguna ma-

nera pensàvem exactament igual. Roca diu que van ser una mica amanuenses del poble en fer la Constitució; jo no sabria dir si ho van ser, però gairebé. Per tant, aquesta convergència efectivament va existir. I això va fer que la llei comarcal es modifiqués i que s'orientés a recuperar espais, zones verdes amb finalitats ambientals. Jo recordo, per exemple, un centre social molt actiu a l'Hospitalet, el que dirigia Joan Saura, justament, a la Florida; en aquest hi havia una persona molt activa, Maria Dolors Calvet, que era de Sabadell però s'estava a l'Hospitalet i després va tornar a Sabadell, va treballar a urbanisme amb Farrés, i va ser la candidata a les últimes eleccions municipals a Sabadell. Venien i protestaven i, com a anècdota, us diré que en el primer govern de la monarquia, quan Fraga era ministre de la Governació, ja van dictar un decret sobre autoritzacions de manifestacions públiques. Aquest centre social, comandat per Joan Saura, ràpidament va muntar una manifestació, es va acollir ràpidament al decret, i aleshores, lògicament, en funció de la norma vigent que s'acabava de dictar, vaig autoritzar-la i la guàrdia urbana anava obrint camí; portaven una pancarta molt graciosa que deia: "Capdevila, el poble s'espavila". Després van arribar les primeres eleccions, i Maria Dolors Calvet va ser diputada pel PSUC, i jo, per la UCD; jo recordo que moltes vegades jo tornava de Madrid i, si tenia el cotxe al Prat, la Maria Dolors em deixava a casa. Això és la Transició, en definitiva: que dues persones, una de les quals era exalcalde quan l'altra era una dirigent veïnal contestatària contra el règim i l'ajuntament, després acabin d'aquesta manera. És una petita imatge de com va anar el procés, però certament jo diria, i vaig dir-ho aleshores –vaig estar buscant unes declaracions meves de quan em van fer director general d'Administració Local, però no les vaig trobar–, quan vaig reconèixer aquest moviment veïnal. He de repetir que malauradament aquest moviment ha perdut força, que no l'hauria d'haver perdut, que han estat instrumentalitzats políticament; fins i tot recordo un sofisma que es deia a les primeres eleccions de 1979: "Com que l'ajuntament ha estat elegit pel poble, no és bo que el mateix poble vagi contra el poble", amb la qual cosa es deixaven les associacions de veïns perquè estaven governant els que havien fet les eleccions, i això, per a mi, ha estat una manca a l'hora de controlar, agilitar i activar els interessos públics municipals, en aquest cas concret.

Carles Santacana: Hi ha una qüestió més general que no sé com valores: el fet que després, durant els anys noranta, recurrentment es parla de si aquest Estat que ha apostat per la descentralització i per l'autonomia s'ha interessat en graus diversos pel desenvolupament de les comunitats autònomes, cosa que ha tingut les seves dificultats, la via del 143, del 151, etc.; tot això va costar un temps de definir, fins i tot les ciutats d'aquestes co-

munitats, com Melilla i Ceuta, són les últimes. Aquest estat s'ha interessat perquè hi hagi una autonomia local de veritat? ¿El fet que en la Constitució no es reglamentessin, ja aleshores, els aspectes de què s'havien d'encarregar aquestes administracions locals va ser bo o dolent, o era un símptoma que no interessava o que no se sabia què es faria? És a dir, per què no es van definir aleshores?

VICENÇ CAPDEVILA: No es defineix absolutament quines són les competències, en primer lloc perquè no és l'objecte d'un text constitucional. I parla dels interessos del govern, genèricament, i no diu quins són aquests interessos ni quines són les seves competències. D'altra banda, si agafes la Llei de bases de 1985 o la Llei de 1955, trenta anys abans, fetes per règims diferents, les funcions o les competències, les obligacions que té un municipi o un ajuntament respecte al seu àmbit territorial, són similars. No és menys cert que moltes d'aquestes funcions i moltes competències són concurrents amb competències i funcions també de l'Estat, i ara també de les mateixes comunitats autònomes, i que, per tant, estan subjectes al que les mateixes lleis sectorials, tant estatals com autonòmiques, acaben definint. És el cas de la distribució de les finances, el 50/25/25, que es ve a reclamar; aquest tema de les hisendes locals també ha d'anar unit, d'altra banda, necessàriament, a un repartiment de competències de funcions; perquè no he fet esment, per exemple, del moment en què pel reial decret llei que vam fer al juliol de 1979 s'augmenten les dues pessetes sobre la gasolina, en què es deia que anessin prioritàriament per a atencions de caràcter de serveis socials; és a dir, s'assignava un cert caràcter finalista a aquestes dues pessetes que s'augmentaven i es destinaven a les corporacions locals. Però entenc que les finances també han d'anar acompanyades d'una redistribució de funcions i de competències, això és cert. El que passa és que el tema es complica, perquè abans podies tenir dues realitats, l'Estat d'una banda i els municipis d'una altra, cosa que vol dir que el que no fa l'Estat ho fan els ajuntaments; però ara hi ha les comunitats autònomes pel mig, que també són molt geloses de les seves competències. Quan nosaltres vam cedir tot això a les comunitats autònomes, la majoria d'aquestes funcions no van ser suprimides, es van quedar a les comunitats autònomes, a moltes de les quals, d'altra banda, els encantava continuar exercint aquesta funció de tutela sobre les corporacions locals. Per tant, aquí hi hauria d'haver un pacte tripartit, entre Estat, comunitats autònomes i ajuntaments, i que moltes de les feines i funcions que fan les autonomies anessin a parar als ajuntaments. Dintre d'aquestes funcions, necessàriament he de reivindicar –i em fa l'efecte que ho he fet prou clarament– la recreació de la Corporació Metropolitana de Barcelona, cosa absolutament bàsica i necessària. La realitat és

aquesta: si som 6 milions de catalans, tres i mig viuen en aquesta corporació metropolitana i, per tant, ens trobem per sobre de la mitjana del conjunt de Catalunya; cal que s'entengui que hi ha una banda de la plaça Sant Jaume que és un contrapoder que cal que es reguli. El que no es pot fer és negar una necessitat evident i clarissima de serveis metropolitans que té aquesta àrea, amb una conurbació cada vegada més accentuada... Amb la desaparició de la Corporació Metropolitana s'ha produït un efecte pervers. Els màxims crítics de la desaparició de la Corporació Metropolitana, lògicament, haurien de ser aquells municipis governats pel Partit Socialista i que van haver de patir que des d'un altre partit polític, Convergència concretament, es suprimís. El fet que se suprimís la Corporació Metropolitana ha radicalitzat d'alguna manera l'autarquia municipal i, aleshores, és clar, no hi ha consciència plena que un municipi, per exemple, no pugui enterrar els seus morts dintre del mateix municipi, que un municipi que no pugui fer desaparèixer les deixalles dintre del seu propi municipi, com passa a l'Hospitalet i com passa a molts municipis; sembla que un municipi és menys municipi que un altre que pot fer tot això. Per tant, s'ha de partir d'aquesta realitat, i partir d'aquesta realitat vol dir, per exemple, que potser no tots els joves d'un municipi tindran habitatge al seu municipi, de la mateixa manera que no tots els seus morts seran enterrats al seu municipi; de la mateixa manera que les escombraries del seu municipi se'n van al Garraf o on sigui. Aleshores, s'ha de reestructurar tot això amb una mentalitat molt més oberta, molt més metropolitana, que no tenen els mateixos municipis i alcaldes d'aquest entorn metropolità, que segurament, d'altra banda, estan reivindicant la recreació de la Corporació Metropolitana. Torno a insistir en l'efecte pervers que això ha produït, que si dura gaire més, tindrà uns resultats absolutament irreversibles. En moltes matèries de l'activitat pública hi pot haver irreversibilitat; és a dir, un mal ensenyament el pot patir una generació, però es pot canviar; una mala política sanitària també la pot patir un nombre determinat de persones, d'unes edats concretes, però es pot canviar; però els efectes dels pecats urbanístics normalment són irreversibles: si on hi havia una zona verda s'hi ha edificat, mai més no s'hi farà una zona verda. Per tant, aquesta planificació de territori, aquesta actuació sobre el territori, entenc que s'ha de reprendre d'una manera vigorosa i s'hauria de convertir, per a mi, en un eix bàsic, fonamental, d'un programa polític. Si llegim les declaracions als diaris, permanentment parlen de temes que gairebé estan tocant l'esoterisme polític; no obstant això, molts d'aquests problemes, vigents, reals, tangibles, i que condicionen absolutament la nostra vida, difícilment hi són tractats. Repeteixo que per a mi és tremendament important la recreació de la Corporació Metropolitana; si no, ho lamentarem, i com més temps passi, d'una manera més greu.

Pregunta: Durant quin període va ser alcalde de l'Hospitalet?

Vicenç Capdevila: De l'abril de 1973 a l'abril de 1977. És a dir, que la mort de Franco és el pas de l'equador.

Pregunta: A Bellvitge hi havia un pla d'edificació i de serveis, i també hi havia problemes de clavegueram, etc. Ja he entès que en determinats casos els serveis s'han d'anar a buscar a fora del municipi, però quin paper o quin poder tenia l'alcalde en el nou compliment de determinats acords [...]. D'altra banda, durant l'època de la Transició, quines serien les àrees que ens locals i Generalitat es disputen o es deixen de disputar? Per exemple, tot el tema dels serveis socials sembla que balla entre les competències dels uns i les de l'altra i no queda clar qui l'assumeix. Quin paper volen tenir els ajuntaments i quin paper vol tenir la Generalitat?

Vicenç Capdevila: Pel que fa al primer punt, Bellvitge és un cas paradigmàtic. Amb tot això que estic explicant –la Corporació Metropolitana, el Pla comarcal, l'urbanisme salvatge, aquest creixement desorbitat–, per a mi Bellvitge és l'exemple superior. Parlaré una mica d'això i de la meva actuació, i perdoneu la pedanteria, però com diu Unamuno, sóc el que tinc més a mà, i he de parlar de mi mateix. A més, aquí hi ha una col·laboradora meva en aquells temps, que em va ajudar molt en aquest aspecte, Mercedes González. Quan vaig entrar com a alcalde, vaig veure que el creixement desorbitat del municipi no podia continuar de cap de les maneres, i aleshores la primera cosa que vaig fer va ser modificar les ordenances municipals d'edificació, suprimint altures i intentant evitar el creixement desorbitat. Per exemple, l'altura d'un carrer ve determinada, quan hi ha una trama urbana clàssica d'illa tancada, per l'amplada del carrer; és una altura determinada: planta baixa, dos o tres pisos, el que sigui. El concepte s'havia adulterat de tal manera que, on l'ordenança deia que el carrer permetia planta baixa i dos pisos, s'autoritzava que la planta baixa es fes, però també deien semisoterrani i entresòl, un semisoterrani que no es feia –que era 65 cm per sota del nivell del carrer–; en realitat era la planta baixa i es convertia en una planta més, l'entresòl; es continuava amb l'edificació dels dos pisos, i s'hi afegia l'àtic i el sobreàtic, cosa que no estava prevista en l'ordenança, amb la qual cosa d'una norma segons la qual l'amplada del carrer permetia planta baixa i dos pisos es passava a planta baixa, entresòl, dos pisos, àtic i sobreàtic. Per això dic que totes les interpretacions eren a favor del propietari. Hi ha plans parcials que s'escapen, que no es regeixen per les ordenances generals, un dels quals era Bellvitge, perquè està format per blocs aïllats i, per tant, l'amplada del carrer ja no hi té a veure, sinó que es regeix

per altres aspectes. No és que els serveis no es fessin, sinó que a penes hi havia previsió de serveis, molt pocs en comparació amb el nombre d'habitants. Hi havia una certa consciència una mica diferent de la que podríem tenir ara, perquè aquest Pla d'urbanisme va existir, però de disseny simplement urbanístic. Però els serveis eren insuficients i, per tant, s'havien d'ampliar, i d'habitants, n'hi havia massa. Aquí hi va haver una reflexió –no diré a nivell de Torcuato Fernández Miranda però bastant important– jurídica, econòmica i tècnica per part dels serveis de l'Ajuntament, perquè en virtut de les diferents intervencions que hi havia hagut sobre Bellvitge, es va veure que el perímetre del territori no coincidia de manera exacta, i ens vam agafar a l'última que tenia una limitació més petita. I vam entendre que l'edificació de Bellvitge estava esgotada. Aleshores es va fer una acció quirúrgica importantíssima de la qual jo em sento especialment molt orgullós. Quan, anant per l'autovia de Castelldefels, passin per davant de Bellvitge, i a la dreta hi vegin aquell monstre, pensin que, si jo no hagués modificat el Pla parcial de Bellvitge, hi hauria divuit torres de divuit plantes, i catorze blocs de dotze plantes, més del que hi ha actualment. Hi va haver confluència de diners i de valors; el que dèiem els que després vam fer la Transició i l'Associació de Veïns, que va estar molt lluitadora en aquest terreny. Els baixos s'inundaven... És clar, si en un terreny com el de Bellvitge, al costat del riu –que sempre que es desbordava havia inundat el delta–, s'hi edifica sense ni soterrani, quan arriba el riu tothom ha de sortir corrents. Quan plovia una mica, ja t'esperaves la trucada i havies d'anar cap a Bellvitge; al final vam crear una figura jurídica que és als llibres de text i que és a les lleis però no s'utilitza mai: la confiscació. Vam confiscar un bloc d'habitatges a la immobiliària i tots els que eren a baix els col·locàvem a dalt. El Gornal, que és al costat, es va edificar la meitat del que estava i vam aconseguir que no s'hi edifiqués més; malauradament, per a mi, ara s'edifica, ja que l'ajuntament actual entén que hi ha d'haver habitatges per a joves... Que se'n vagin a una altra banda; ho sento molt, perquè, d'altra banda, són municipis que depenen molt els uns dels altres en la realitat metropolitana en què ens trobem, i no podem buscar municipis equilibrats... Potser en uns hi haurà més joves, i en uns altres, més gent gran; uns tindran més o menys serveis que uns altres, però aquests municipis són així, i no els canviarem, no farem municipis equilibrats una altra vegada: la pagesia ha desaparegut, per exemple; allà s'hi ha ubicat la Fira de Barcelona, per exemple. És a dir, entre aquests municipis hi ha una interrelació que s'ha de veure des d'aquesta òptica i perspectiva i, si fa falta metro fins a Sitges, metro fins a Mataró –la gran idea de la Mercè Sala fa temps–, trens de rodalies més freqüents, cal estudiar-ho. Per descomptat que hi pot haver àrees susceptibles de ser edificades; jo no dic que no s'hagi de fer això al Poble

Nou i tot això que es pensa fer ara del Fòrum 2004 i la Sagrera, però s'ha de precisar molt bé la perspectiva des de la qual s'ha de mirar tot això.

Els serveis socials és un camp molt abonat de captació de vot, i per això i hi ha aquesta disputa. Posar llars de gent gran o d'infants, en tots aquests barris de l'extraradi, evidentment és un camp molt llaminer per a la captació de vots. Intenta posar-hi diners qui més diners té per fer-ho, i aquí ve la política d'un conseller que ja no hi és; això és evident, és clar. En un municipi, tant ara com abans i com sempre, totes les lleis de règim local acaben dient que el municipi farà tal i tal cosa: l'escorxador, una plaça pública, la seguretat, l'enllumenat públic, la pavimentació, etc., el que és clàssic d'un municipi. I abans, la llei 1955 acaba dient que es pot fer tot sempre que redundi en els interessos municipals. Posant aquesta clàusula de caràcter general, el municipi ho pot fer absolutament tot, en la mesura que tingui diners o que se sàpiga arbitrar els ajuts estatals o autonòmics; però si hi ha un municipi ambiciós, pot fer-ho absolutament tot, i no m'estranya que hi hagi una confrontació o una confluència justament en aquest camp. L'edificació de Bellvitge és abans de la mort de Franco, cosa que vol dir que la Transició comença una mica abans.

Pregunta: L'any 1979 o 1980 es fa un reial decret llei per eixugar tots els deutes acumulats pels ajuntaments de l'any 1973 fins al 31 de desembre de 1979. Com pot ser que amb aquest crèdit es pugui eixugar aquests deutes tan forts i, si aquest endeutament de pressupostos extraordinaris es posa a zero i, per tant, la balança està equilibrada, com és que se surt una mica de l'etapa de la Transició, però després comença una manca de serveis notòria, i a partir d'aquí tornem a començar una altra vegada amb la mateixa situació, un endeutament cada vegada més elevat?. Jo l'Hospitalet no la conec, però a la província de Barcelona a partir de l'any 1986 l'endeutament és impressionant.

Vicenç Capdevila: L'economia és l'aplicació de recursos limitats a necessitats il·limitades; i certament és així, perquè, d'altra banda, fins i tot amb aquesta falta d'acotament autèntic de serveis, de les necessitats del municipi, etc., els recursos són enormes, i a més augmenta la qualitat de vida i tots ens acostumem a un estatus social i de qualitat superior; aleshores, a mesura que vas assolint nous serveis, també demanes serveis de qualitat superior; serveis que abans no existien, que no eren demandats socialment, ara ho són. Això ha passat una mica amb les guarderies infantils, però en el cas de les llars de gent gran, avui dia hi ha més conscienciació social respecte al tema de la vellesa, i s'han anat creant llars de gent gran, un camp en què els primers intents els van dur a terme les caixes d'estalvi. Els serveis cada

vegada són més creixents, però també hi ha d'haver un cert sentit d'austeritat, perquè també hi ha molta despesa; per exemple, acabo de veure el pressupost d'un ajuntament de 20.000 milions de pessetes, i només hi ha 200 milions de pessetes per a inversió; és a dir, el 10 %: és poquíssim, només augmenten les despeses corrents. Com s'entén? Recordo que, quan es va fer el primer pressupost de liquidació de deutes sent jo director general, el de 1979 respecte al 1978, hi va haver un alcalde català –que va sortir com a alcalde el 1979 i encara ho és ara, i a qui jo estimo molt– que em va dir que el seu ajuntament no havia tingut dèficit, però que no em preocupés, que l'any següent ja en tindria, ja; i efectivament, l'any següent va fer dèficit. Jo tampoc no m'atreviria a dir que els recursos actuals siguin suficients –tot i que són infinitament superiors als que podrien tenir els ajuntaments de fa vint anys, amb tota seguretat–, que les seves activitats també intenten que siguin superiors i en molts camps que aleshores no hi podies arribar; això també és cert. Això és més evident en uns casos que en uns altres; per exemple, Barcelona té unes dedicacions i obligacions respecte a àrees, per exemple, de museus, etc., que municipis més petits no tenen. Però crec que faria falta una nova llei d'hisendes locals i un nou repartiment dels fons públics de manera equilibrada entre Estat, Generalitat i, en el nostre cas concret, comunitats autònomes i municipis.

Carles Santacana: Voldria fer dues preguntes petites: una es diu Diputació, i l'altra, Corporació; per això dic que són preguntes petites. Respecte a la Corporació Metropolitana, és clar que es crea a les acaballes del franquisme, el 1974; ¿com es viu en la Corporació el canvi en la manera en què s'elegeixen les corporacions locals, a partir del 1979, que no té res a veure amb com s'havia fet anteriorment? Queda com un organisme més tècnic? I vinculat a això, si això canvia la relació entre Barcelona i la resta de municipis de la Corporació, és a dir, entre Barcelona i els municipis "petits". Pel que fa a la Diputació, com a diputat de la primera legislació del Parlament de Catalunya, que és la que va aprovar la teòrica desaparició de les diputacions –una cosa que no s'ha produït mai–, fins a quin punt us ho crèieu, t'ho creies –no ho podem preguntar a tots els diputats, evidentment–, realment que s'havia de posar fi a les diputacions i si era possible realment? Aquí van sortir moltes alternatives: allò de la província única, etc. Ho dic perquè hi ha la impressió que en realitat ningú no volia posar fi a les diputacions encara que tothom votava a favor que s'acabessin.

Vicenç Capdevila: I menys el que tenia el poder de la Diputació.

Carles Santacana: Aquest, el primer.

Vicenç Capdevila: Pel que fa a la primera pregunta, en definitiva hi havia unes eleccions de segon grau, perquè no es feien eleccions directes per a la Corporació Metropolitana, de la mateixa manera que no se'n fan per a les diputacions. Ni aleshores ni ara, sempre han estat eleccions de segon grau. Bé, potser aleshores sí, hi havia algun sindicat que sí que feia eleccions de primer grau, però era un cas molt especial. Com que a la Corporació Metropolitana no hi havia eleccions de primer grau sinó de segon i, en definitiva, hi havia representats els que ja participaven als seus propis municipis –la preocupació política dels quals anava lligada al seu municipi–, la Corporació era una cosa més. Per tant, diria que no es va viure d'una manera especial, com a mínim el temps que jo hi vaig estar; una vegada que jo era a Madrid, no em consta que es visqués d'una manera especial. Puc dir, per exemple, que el caràcter amb què va actuar com a alcalde Socias Humbert lògicament va impregnar el seu comportament com a president de la Corporació Metropolitana; i per descomptat, si jo com a alcalde em vaig comportar així a l'Hospitalet, respecte a Bellvitge i a l'edificació, etc., per descomptat que jo era dels que donava suport al Pla general metropolità, amb unes tensions internes una mica curioses...

Carles Santacana: Explica-les. Evidentment, tots els alcaldes no es comportaven de la mateixa manera...

Vicenç Capdevila: Potser pensàvem d'una manera diferent. La tensió més important es produïa entre el president, Viola, i el vicepresident, que era jo, un dels fets interns de l'aprovació del Pla general metropolità; però no es va viure d'una manera especial. Pel que fa a la Diputació, i a l'organització comarcal de Catalunya, tot això es produeix en uns moments en què hi ha la recuperació de la Generalitat i, per tant, hi ha la primera legislatura al Parlament de Catalunya, en el qual jo era portaveu dels Centristes. Hi havia molt mimetisme a l'hora de recuperar o copiar el que havia estat la Generalitat republicana. En molts moments, fins i tot jo diria que d'una manera acrítica, es tractava de recuperar per recuperar perquè allò havia existit. Per a mi va ser un error recuperar les comarques, i tenia una certa espina clavada de no haver-ho proclamat i dit en aquells moments, perquè segurament en aquells moments els que més o menys ens dedicàvem al dret administratiu –i ara no parlo com a polític, sinó com a professional–, tots ens hauríem pronunciat en contra de les comarques, perquè van néixer sota una orientació que no té res a veure amb la situació actual, ja que, com sabeu, les comarques es van crear a través d'unes enquestes per municipis en què es preguntava on anaven a plaça, etc., en una conjuntura geogràfica de desplaçaments de mercats, etc. que no té res

a veure amb la realitat dels anys vuitanta i escaig. D'altra banda, en el règim local sempre han existit unes figures que podien substituir perfectament la necessitat de prestar serveis de caràcter comarcal o supramunicipal, com la Mancomunitat de Municipis o el Consorci. Cal pensar que a les diputacions no hi ha municipis; una de les experiències de la vida local espanyola més important, transcendental, singular i suggeridora que ha existit mai va ser la Mancomunitat catalana de Prat de la Riba, i simplement va ser una mancomunitat de diputacions, i no hi va haver transferència de cap servei per part de l'Administració central a favor de la Mancomunitat. Eren serveis i competències que tenien les mateixes diputacions catalanes, més serveis nous que van sorgir: la xarxa de Biblioteques Populars, el primer director de la qual va ser Eugeni d'Ors; l'Institut de la Dona; l'Escola Industrial del carrer Urgell, que encara existeix. Va fer una tasca impressionant aquella simple mancomunitat de diputacions, i que la Dictadura de Primo de Rivera va fer desaparèixer l'any 1923. D'altra banda, Catalunya no tenia tradició d'estructura comarcal; a Catalunya de comarques, evidentment que n'hi ha, però n'hi ha a tot el territori espanyol, de comarques, com El Bierzo. La necessitat de crear unes comarques supramunicipals és discutible. Si agafem una comarca com el Maresme, per exemple, veurem que, tan allargassada com és, és difícil que pogués prestar el servei de recollida d'escombraries, d'enllumenat públic; és a dir, una sèrie de serveis que poden ser d'àmbit comarcal. No obstant això, a través d'una mancomunitat de municipis d'una banda i d'una altra es pot prestar perfectament el servei. Per tant, si s'hagués fet un estudi més aprofundit, menys sentimental, menys nostàlgic, de la realitat jurídicopolítica d'un país, s'hauria vist que les comarques no feien falta. No ho he dit mai en públic, avui és la primera vegada –les coses es diuen perquè se sàpiguen i un ha d'assumir les seves pròpies paraules. Pel que fa a la llei de supressió de les diputacions, no es podia fer. Les províncies, i el seu òrgan de govern, les diputacions, estan proclamades constitucionalment; per tant, no es podien suprimir. Amb la llei es volia buidar de competències les diputacions provincials a favor de la Generalitat, evidentment, però, segons com es buidin, si les deixes sense contingut, és com si les fessis desaparèixer. Aquesta llei, en contra de la qual es va recórrer davant del Tribunal Constitucional, va ser tombada i, per tant, van continuar. També és veritat el que tu apuntaves: qui ja havia tastat el poder que donava una diputació potser amb la boca petita era partidari de la supressió, però amb la grossa no ho era. Es va tardar massa a suprimir el governadors civils, cosa evident i claríssima, ja que no feien cap mena de falta, i amb un altre règim, amb un replantejament; tant de bo totes les forces polítiques fessin un esforç per redefinir el mapa polític del país i les seves competències

respectives, de les comunitats autònomes i de l'Estat; tant de bo també s'ataqués la figura dels mateixos delegats del Govern o se'ls fes perdre importància; però aquest seria un altre tema i entenc que, evidentment, aquesta indefinició del que és aquest Estat no és bona per a ningú que continuï massa anys, i que una de les obligacions principals de les forces polítiques hauria de ser asseure's definitivament. Perquè quan diem que no volem una estructura federal, ens oblidem que la Constitució actual ja és federal, o no se n'aparta gaire; perquè en definitiva és un repartiment de poders, ja que es deixa en mans del Govern central unes funcions d'un caràcter més general i les altres, de nivell inferior, es deixen en mans de les comunitats autònomes. Es pot anomenar *comunitats autònomes* o *Estat federal*, però l'estructura, en definitiva, és igual o molt similar. Entronco amb el que deia abans, que vam fer un Estat sense tenir al davant un model concret; perquè no el teníem i no servia ni la Constitució italiana, amb les seves regions autònomes, còpia, d'altra banda, de la Constitució republicana de 1932; ni servia l'Estat federal alemany, amb uns *länder* ja estructurats, amb moltes competències que havien estat dels *länder* però que tornen a ser una mica de l'Estat central, perquè apareixen noves figures jurídiques, nous delictes, que l'Estat té tendència a absorbir. Per tant, valdria la pena asseure's d'una vegada i estructurar definitivament, amb generositat per part de tots, una mica la configuració definitiva d'aquest Estat, si és que és possible.

Pregunta 1: El Pla general metropolità de 1974-1976 fixa alguna altura per als edificis d'habitatges?

Vicenç Capdevila: Sí.

Pregunta 1: Aleshores, aquest pla encara existeix, encara és vigent?

Vicenç Capdevila: És vigent.

Pregunta 1: Aquesta altura es podria rebaixar segons les zones a partir de plans parcials locals?

Vicenç Capdevila: El de 1953, i per això hi va haver aquest creixement desorbitat, fixava altures però no fixava el nombre màxim d'habitants per hectàrea, el de 1976 sí que ho estableix. Un pla parcial pot introduir modificacions en el pla general, és clar, sempre que sigui aprovada la modificació. Pel que fa a la primera pregunta, l'altura ve en funció de l'amplada del carrer quan la trama és urbana tancada. Quan són plans especials com Bell-

vitge o altres plans, aleshores no, perquè el carrer no hi pinta res. I responent a la segona pregunta, el pla parcial pot modificar el general, a menys, baixant, evidentment que sí; tramitant-lo com a modificació del pla general, és clar.

Pregunta 1: Aleshores hi havia llocs, per exemple, en què l'altura era més alta i hi havia més densificació per l'altura, i d'altres en què hi havia menys altura i estaven menys densificats. Per què en uns llocs hi havia més altura i en d'altres menys tenint en compte que en el Pla es mirava que no hi hagués gaire gent vivint en els edificis, que no es densifiqués gaire la zona?

Vicenç Capdevila: En urbanisme sempre hi ha hagut el que s'anomena *discrecionalitat tècnica*, sempre ha existit, fins al punt que es fa molt difícil imposar els plans d'urbanisme davant dels tribunals de Justícia si no hi ha defectes formals en l'aprovació del pla; és a dir, difícilment un tribunal de Justícia dirà que el carrer, en lloc de tenir 20 metres, n'hi ha prou que en tingui 12, o que en lloc de 20 n'hauria de tenir 36. Els tribunals en aquests temes no hi entren mai; és el que s'entén per *discrecionalitat tècnica* per part dels ajuntaments. Normalment, en l'estructura de trama urbana que coneixem, la de l'Eixample, per exemple, les altures dels edificis vénen determinades per les amplades dels carrers i, per tant, no és capritxós; sí que hi poden haver altures que a un el puguin sorprendre en el cas que hi hagi plans especials, blocs aïllats en què, pel conjunt del pla hi ha un coeficient d'edificabilitat; és a dir, 1/75 vol dir que pots fer un metre quadrat d'edificació per un metre quadrat de terreny, o calculat en metres cúbics, per unitat de volum. Si resulta que aquesta superfície multiplicada per aquest coeficient d'edificabilitat dóna x metres quadrats d'edificació, aquest es pot negociar amb els ajuntaments, però en lloc de fer-lo 1, 2, 3 o 4, es pot acumular tot això en 2, i la resta queda lliure. Per això algunes vegades això està promogut pels mateixos ajuntaments, que per tenir un espai lliure acumulen molt l'edificabilitat, i surten blocs molt alts per poder tenir una plaça lliure al davant, quan potser seria més racional establir 2 en lloc de 4, sense que el seu conjunt superi el total de volum edificable.

Pregunta 1: El pla parcial també preveu serveis, com educació, col·legis, piscines... i no s'ha fet res.

Vicenç Capdevila: En qualsevol pla també hi ha indicadors per saber quant d'espai s'ha de destinar a cada un d'aquests equipaments per nombre d'habitants.

LAS PRIMERAS ELECCIONES MUNICIPALES DEMOCRÁTICAS: INSTITUCIONES, TERRITORIOS Y PARTIDOS

Ponent:
JOAN BOTELLA
Universitat Autònoma de Barcelona

Entre la muerte del anterior jefe del Estado y la celebración de las primeras elecciones municipales, en abril de 1979, el mundo local español conoció un largo período de paralización y de indefinición. Ello puede considerarse lógico, dada la concentración de la atención de los ciudadanos, de las fuerzas políticas y de los medios de comunicación sobre el proceso político de cambio a nivel central. Pero, sin embargo, ello no hacía justicia ni al enorme volumen de problemas que se estaban acumulando en las ciudades españolas ni a la perspectiva tradicional que diversas familias políticas españolas (especialmente las de la mitad izquierda del espectro) habían tenido sobre la gobernación municipal.

De hecho, constituye una firme tradición española la de concebir al municipio como un posible punto de partida de todo proceso de transformación o de regeneración del sistema político. Si en ello no se puede decir que nuestra tradición sea original (puesto que el mismo elemento se puede detectar, en diversos momentos históricos, en los Estados Unidos de América, en Gran Bretaña, en Italia o en Suecia), cabe reconocer como mínimo que en nuestra historia tenemos el ejemplo más claro de ese posible papel: me estoy refiriendo, como es natural, a la proclamación de la II República como consecuencia del resultado de las elecciones municipales del 12 de abril de 1931.

Bajo el franquismo, el papel reservado al gobierno municipal era exactamente el inverso: los ayuntamientos eran vistos como el instrumento

político del gobierno central a nivel local. El alcalde es, a la vez, el jefe de la administración municipal, el delegado local del Gobierno y el jefe del "Movimiento"; ello explica que los alcaldes fuesen nombrados por el gobierno (en los municipios de más de 10.000 habitantes) o por el gobernador civil (por debajo de esa cifra).

De ahí se deriva una situación muy específica de confusión de funciones y atribuciones administrativas. Pero incluso entre estas últimas cabe distinguir entre funciones estrictas de administración local y funciones de la administración central atribuidas a los ayuntamientos, pero sin una delegación formal (en sectores como la enseñanza primaria o la sanidad; atribución que, por otra parte, se realiza sin criterios homogéneos, acrecentando la diversidad de situaciones).

Este esquema se ve fuertemente deslegitimado a lo largo del proceso de transición política. El proyecto de convocatoria apresurada de unas elecciones locales a finales de 1975 queda congelado, lo que va a dejar a los entes locales en manos de gobiernos virtualmente "en funciones". Por otra parte, el impulso democratizador y, sobre todo, la realización de las elecciones de junio de 1977 y el inicio del proceso constituyente dejan a los gobiernos locales en una situación de clara paralización.

Esta paralización es tanto más significativa si se tiene en cuenta la existencia de dos factores adicionales que van a desempeñar un fuerte peso en ese período: el desarrollo del movimiento vecinal y la crisis financiera a que hacen frente los ayuntamientos.

El movimiento vecinal aparece con un cierto vigor a partir de 1970, conducido por partidos de la oposición clandestina y tomando formas organizativas diversas: comisiones de barrio, asociaciones de vecinos, incluso comisiones organizadoras de fiestas, etc. Su *status* legal es, como mínimo, ambiguo; pero al tratarse de organizaciones con objetivos aparentemente no políticos y de amplia resonancia social (oposición a las grandes maniobras especulativas, graves déficit de infraestructuras y servicios públicos elementales, etc.), conocerán un fuerte desarrollo, sobre todo en ciudades medianas y grandes, y podrán esquivar en general la represión política de los últimos años del régimen franquista.

Rotos los diques políticos, el movimiento vecinal conocerá un breve período de esplendor, que podemos situar, aproximadamente, en el año 1976. Sus convocatorias se hacen masivas, se obtienen éxitos concretos relevantes y el movimiento se empieza a coordinar a escala de toda España. Sin embargo, ese mismo éxito lleva la semilla de su futuro agotamiento: ese éxito, al fin y al cabo, se basa en su carácter "vicarial". El mundo del movimiento vecinal es fuerte en tanto que está protagonizado, esencialmente, por dirigentes y militantes políticos y sustituye otras formas de acción es-

trictamente partidista que en aquel momento no pueden expresarse de modo abierto. Cuando las posibilidades se abran, los actores políticos buscarán el espacio que les es propio y primarán los elementos de competición entre partidos por encima de los elementos de colaboración unitaria que habían hecho la fuerza del movimiento vecinal. A partir de 1978, el *leit-motiv* del movimiento vecinal será la crítica a los partidos políticos, que lo han "abandonado" por las instituciones.

Con todo, la llamarada del movimiento de las asociaciones de vecinos dejará dos elementos que serán claves para el futuro de los gobiernos municipales: por una parte, un conjunto de hombres y mujeres que han hecho su aprendizaje político en ese ámbito y que luego pasarán a las instituciones representativas y de gobierno: por otra, una preocupación por el desarrollo de instrumentos de participación popular y de descentralización institucional en el plano local, que van a preocupar fuertemente a los ayuntamientos de la etapa democrática.

Si el movimiento vecinal expresa un fuerte crecimiento de la demanda de inversiones y servicios, la crisis financiera de los ayuntamientos constituye el otro dato clave para comprender la situación del gobierno local en los primeros momentos del nuevo sistema democrático. La situación que iban a heredar los primeros gobiernos locales democráticos sólo puede ser calificada de dramática, puesto que la larga paralización de los años de la transición había puesto en crisis de forma completa el anterior sistema de financiación, aunque esta crisis cobraba formas diversas.

Así, en los municipios pequeños la crónica insuficiencia de recursos les ponía enteramente en manos de las Diputaciones provinciales, dada la ausencia de otras fuentes de financiación supramunicipal. Si la situación era equilibrada en las ciudades de dimensiones medianas, en cambio sólo se puede calificar de caótica en las "ciudades proletarias" generadas por las fuertes migraciones internas que acompañaron a la industrialización de los años sesenta. A sus fuertes déficit urbanos hay que añadir su carácter habitual de "ciudades-dormitorio", en las que la ausencia de actividades económicas de escala relevante se hacía sentir de modo especialmente pesado.

En Madrid y Barcelona (así como en las mayores capitales españolas), la situación era algo más complicada, especialmente en Barcelona. Mientras en la capital ciertos servicios habían sido tradicionalmente asumidos por la Administración central, en otras ciudades el ayuntamiento debía ocuparse tanto de hacer frente a gastos que, en condiciones normales, hubieran correspondido a la Administración central (escuelas, museos, etc.) como de asegurar la prestación de servicios metropolitanos más allá de lo que correspondería a la estricta población de la ciudad (en términos de transpor-

te, residuos, recursos hidráulicos, etc.). De ahí, probablemente, el papel líder desempeñado con frecuencia por Barcelona en el conjunto del *lobby* municipalista español y la especial virulencia que cobró el debate acerca de la supresión en 1987 de la Corporación Metropolitana de Barcelona por parte de la Generalitat.

Pero, a través del conjunto de esas diversas situaciones, un elemento aparecía con claridad: la crisis del sistema de financiación existente, tanto por la insuficiencia de los recursos que generaba como por las propias características del modelo, en el que cerca de dos tercios de los ingresos locales estaban constituidos por transferencias finalistas de la Administración central.

La determinación de las nuevas características de la administración local española era uno de los elementos obligados del proceso de cambio político y de la puesta en marcha del sistema democrático. Sin embargo, no se puede creer que la nueva organización respondiese sólo a la necesidad de hacer frente a los problemas del gobierno local; una segunda variable esencial iba a ser los intereses de los partidos políticos, en términos de afirmar su preeminencia en las diversas esferas del nuevo sistema que se estaba gestando y también en términos de posibilitar una ocupación de posiciones institucionales que les permitiesen generar ciertos recursos y ganarse consensos populares.

Sólo así se comprende que se aprobase la Ley de Elecciones Locales en julio de 1978, es decir, antes de finalizar la elaboración de la Constitución. Su contenido ilustra claramente acerca de los propósitos del legislador.

Los principales elementos del sistema que se crea (y que no se verán alterados en las modificaciones legislativas que se introducen en 1983 y 1985) son los siguientes:

a) Elección directa de los concejales e indirecta del alcalde.

b) El número de concejales a elegir se define a partir de un escalado que relaciona ese número con la población de cada municipio, si bien con mecanismos fuertemente desproporcionales, que hacen que el número de concejales sea, proporcionalmente, mucho más alto en los municipios pequeños que en los mayores.

c) La fórmula electoral es proporcional, mediante el sistema D'Hondt, con listas cerradas y bloqueadas, y un umbral mínimo del 5 por 100 de los votos emitidos para poder participar en el reparto de escaños. (Se exceptúan, con todo, los municipios menores de 250 habitantes, donde se aplica un sistema mayoritario de voto limitado y de listas abiertas, así como los municipios menores de 25 habitantes, donde se mantiene el régimen de "consejo abierto", con elección directa del alcalde por los ciudadanos.)

d) La designación del alcalde debe recaer en alguno de los concejales que encabeza la candidatura del respectivo partido, eligiéndose por mayoría absoluta en el acto de constitución del ayuntamiento. Si ninguno de los concejales obtiene esa mayoría absoluta, la designación recae en el concejal que encabezare la candidatura más votada.

e) Se introduce, finalmente, la posibilidad de moción de censura contra el alcalde, moción de carácter constructivo (requiriendo la presentación de un candidato alternativo), que debe ser aprobada por la mayoría absoluta de los miembros del consejo, a propuesta, como mínimo, de un tercio de los mismos.

A los efectos que aquí nos interesan, resulta claro que el objetivo primordial perseguido por esta norma era consagrar a los partidos políticos como protagonistas principales del proceso político local, estableciendo un sistema electoral en todo paralelo al vigente para las elecciones generales, con una excepción aún más restrictiva, cual es el aumento del mínimo necesario para acceder a la representación del 3 por 100 vigente en las generales al 5 por 100, porcentaje mínimo que sí ha tenido una fuerte operatividad en el plano local (a diferencia de lo que acontece en las elecciones generales), excluyendo a las fuerzas menores del acceso a los ayuntamientos españoles.

El carácter "partitocrático" de la Ley de 1978 (y, a estos efectos, mantenido también por las reformas posteriores) resulta indiscutible. Ello resulta aún más claro si se recuerda la norma que establecía que, en caso de que un concejal causase baja en el partido en cuya lista había sido elegido, causaría automáticamente baja también en el consejo local. Esta norma (declarada anticonstitucional por el Tribunal Constitucional en polémica sentencia de febrero de 1983) había dado lugar a prácticas claramente "perversas" por parte de los partidos sobre la representación local, que se entendía atribuida a las organizaciones de partido y no a los concejales individuales. En otras palabras: el temor de los principales partidos políticos al surgimiento de ofertas políticas puramente "locales" y a la aparición de tendencias centrífugas en su propio seno, así como el objetivo compartido de dificultar el surgimiento de nuevas fuerzas políticas condujo a la elaboración de un sistema electoral que claramente primaba a los partidos y que (con la moderación establecida por la mencionada sentencia del TC) primaba igualmente a los aparatos de partido por encima de sus representantes públicos. Como muestra el cuadro 1, aunque en 1979 se registraba una presencia alta de alcaldes y concejales elegidos en "agrupaciones de electores" de características, en principio, apartidistas, esa presencia se ha reducido de modo sustancial en las elecciones subsiguientes, afirmando el progresivo predominio de los partidos.

CUADRO 1

PRESENCIA DE ALCALDES Y CONCEJALES ELEGIDOS EN CANDIDATURAS DE AGRUPACIÓN DE ELECTORES, 1979-1987

(En porcentaje sobre el total)

	1979	1983	1987
Concejales	42,1	27,3	16,1
Alcaldes	58,2	30,9	17,0

El sistema descrito implicaba un segundo elemento, a saber: la posibilidad de formar mayorías de gobierno local negociadas entre los partidos. Significativamente, esas mayorías han tendido más bien a negociarse y formalizarse a escala nacional antes que a escala de cada localidad. De todos modos, ha habido una diferencia significativa entre las elecciones de 1979 y las posteriores.

En efecto, las elecciones de 1979 se realizaron bajo una dura presión de socialistas y comunistas contra el Gobierno de UCD, presión que condujo a la formalización de "pactos de progreso" PSOE-PCE (ampliados en algunas zonas del territorio a otros partidos, singularmente nacionalistas moderados), encaminados a excluir el acceso de candidatos de UCD a las alcaldías. Así, resulta emblemático el ejemplo de Madrid, ciudad en que resultó vencedora la candidatura de UCD, pero recayendo la designación de alcalde en Enrique Tierno Galván en virtud del acuerdo de los dos partidos de la izquierda.

En 1983 y 1987, el predominio electoral y político del PSOE y el deterioro de sus relaciones con el PCE tendieron a dificultar la obtención de acuerdos generales y a que en diversas localidades los acuerdos de formación de mayorías no tuvieran el sentido expresado o incluso no existiesen (acerca de las posibilidades de gobiernos minoritarios y de la tendencia crecientemente "presidencial" de los gobiernos locales, véase la sección siguiente). Por otra parte, por lo que respecta al centro y derecha del espectro político, la desaparición de UCD dejó a AP (o, posteriormente, PP) sin un claro socio a nivel global, manteniendo relaciones de diverso tipo con las distintas fuerzas regionalistas y nacionalistas de signo moderado. Así, el plano local se ha caracterizado por un predominio de la izquierda en su conjunto desde 1979, aunque a partir de 1987 la reducción del voto comunista y el crecimiento de la fragmentación electoral han posibilitado la formación con éxito de coaliciones antisocialistas. Nuevamente es emblemático el ejemplo de Madrid, en que una moción de censura condujo a la alcaldía al candidato del CDS, Rodríguez Sahagún.

En efecto, situados en las primeras elecciones municipales, hay que pensar que los partidos concentraban a sus militantes especialmente en las grandes capitales, pero carecían de una presencia regular en todo el territorio. En Cataluña, Convergència i Unió –el grupo que logró presentarse en más localidades– tan sólo llegó a hacerlo en 422 municipios de los 937 de la Comunidad y el 11,7 por 100 de los electores votaron listas "no partidistas".

Todo ello indica las posibilidades de un fuerte localismo (en oposición al predominio de los partidos) en la formación del liderazgo municipal; localismo que se deriva de fenómenos distintos. En efecto, la presencia con éxito político de agrupaciones de electores –a veces próximas a formaciones políticas, pero otras veces con un carácter puramente local como independientes– nos obliga a plantear la relación entre la presencia y la ausencia de los partidos políticos en una doble vertiente: por una parte, la debilidad de la afiliación partidista y, como consecuencia, su incapacidad para tener una presencia constante en todo el territorio; por otra, la voluntad de algunas elites locales de presentar una opción propia, teóricamente apartidista.

La debilidad de los partidos y la fortaleza de algunos independientes locales son dos aspectos de un mismo proceso de transición de la dictadura a un sistema democrático. Al estar prohibidos los partidos políticos, era más fácil la militancia en las grandes ciudades, donde, a su vez, se producían los conflictos más importantes. Por el contrario, en los pueblos la política parecía lejana, con lo que resultaba más creíble el mensaje de apoliticismo presentado por los "independientes".

Competición partidista o competición local es, pues, un primer punto de especial relevancia porque puede incidir en el grado de autonomía de los representantes. En este sentido, las dificultades de implantación de los partidos quedan reflejados en el cuadro 2, puesto que cerca de 3.500 concejales, es decir, más del 40 por 100 de los cargos elegidos en 1979, formaban parte de alguna agrupación de electores. Naturalmente, hay que señalar que estos rasgos "apartidistas" se produjeron especialmente en las pequeñas poblaciones, inferiores a 2.000 habitantes, en las que alcanzaron el 54 por 100, y entre 2.000 y 20.000, con el 33 por 100.

Ahora bien, frente a estas dificultades de implantación partidista, puede señalarse también el interés que tuvieron estas elecciones para unos partidos con bajos índices de afiliación y con poca actividad. Acrecentar el partido numérica y geográficamente, empezar a distribuir incentivos selectivos, conseguir una fuente de ingresos, etc., eran objetivos posibles de conseguir mediante las primeras elecciones.

En efecto, los primeros comicios locales fueron para los partidos políticos una ocasión especialmente significativa para promover y premiar a los

CUADRO 2

PARTIDOS Y AGRUPACIONES SEGÚN EL TAMAÑO DEL MUNICIPIO

	1979			1983		
	Partidos	Agrupaciones	N.º	Partidos	Agrupaciones	N.º
Menos de 250	45,8	54,2	831	62,0	38,0	909
De 250/2.000	45,2	54,8	3.796	64,3	35,7	3.534
De 2.000/20.000	66,6	33,4	2.621	78,3	21,7	2.721
De 20.000/50.000	92,8	7,2	453	96,4	3,6	508
Más de 50.000	100	—	403	100	—	394
Total	**57,6** (4.671)	**42,4** (3.433)	**8.104**	**72,5** (5.849)	**27,5** (2.217)	**8.066**

cuadros destacados por su larga actividad militante, por su competencia técnico-profesional o por su representatividad social (punto sobre el que volveremos más tarde). Asimismo, posibilitaban el crecimiento del partido mediante el reclutamiento de elites locales. Para comprender en su auténtica significación estos datos hay que tener presente que existe una gran cantidad de ayuntamientos en Cataluña, más de 900, para representar a una población de cerca de seis millones de habitantes, entre los que se eligen alrededor de 8.500 concejales; es decir, el 0,15 por 100 de la población de Cataluña tiene cargo municipal. Naturalmente, las pequeñas localidades quedan sobrerepresentadas, como muestra el cuadro 4.

Al existir esta fuerte red político-administrativa local, combinada con una débil implantación militante de los partidos, los cargos municipales habían de convertirse forzosamente en uno de los núcleos más significativos de la afiliación partidista. Y, aunque no pueden aportarse datos para todos los partidos de Cataluña, sirvan como ejemplo estas cifras referidas al PSC: el 35 por 100 de los delegados en el tercer y cuarto congreso eran concejales o alcaldes; el 23 por 100 de los miembros, del Consejo Nacional, y el 15 por 100 de los miembros, de la Comisión Ejecutiva. Por todo ello, la formación de una elite política local democrática en España no ha de verse desconectada de los intentos de consolidar un incipiente sistema de partidos, de tal manera que, seguramente, las relaciones de autonomía-independencia entre ayuntamientos y partidos y sus respectivas elites, existentes en todos los países, empezaron a formarse con unos rasgos peculiares en el sistema español. Este es un terreno completamente abierto para una posterior investigación y del que, por el momento, sólo podríamos avanzar que no han coincidido todos los partidos en una idéntica estrategia para formar la elite local y controlar su actividad.

CUADRO 3

DISTRIBUCIÓN DE CONCEJALES SEGÚN EL TAMAÑO Y LISTA

	PSC		PSUC		CIU		UCD	AP
	1979	1983	1979	1983	1979	1983	1979	1983
Menos de 250	1,8	4,4	—	—	19,5	53,7	22,4	3,3
De 250/2.000	5,4	12,5	1,3	0,4	20,1	44,8	16,2	4,8
De 2.000/20.000	15,6	29,4	9,1	3,8	25,3	34,5	12,2	6,8
De 20.000/50.000	30,5	44,7	28,3	13,2	19,9	24,2	11,3	7,3
De 50.000/100.000	36,6	51,1	30,2	17,8	19,2	20,7	12,2	7,5
Más de 100.000	35,5	33,6	32,9	21,8	12,1	15,5	15,6	9,1
Total	**11,3** (912)	**21,3** (1.717)	**6,7** (544)	**3,3** (263)	**21,4** (1.783)	**39,7** (3.203)	**15,2** (1.228)	**5,6** (452)

Las elecciones de 1979 fueron, pues, una primera oportunidad para la extensión territorial de los partidos, especialmente los nacionalistas y centristas, aunque, como se vio en el cuadro 2, no será hasta 1983 cuando se empezará a marcar un claro dominio de los partidos sobre las agrupaciones. Estas se redujeron del 42,4 a un 27,5 por 100, cifra que, sin ser ni pequeña ni despreciable, es una clara muestra del aprovechamiento de los grandes partidos de los cuatro años transcurridos para extenderse geográficamente. Fenómeno que se produjo no tanto en competencia con estas elites locales cuanto por absorción en las propias listas.

Y en esta expansión territorial se aprecian claramente algunas características del sistema de partidos en Cataluña: un progreso del bipartidismo (sólo levemente corregido en las elecciones de 1987, aquí no estudiadas) y la concentración de la izquierda en las zonas predominantemente urbanas. En efecto, ya desde 1979 se nota cómo los municipios de menos de 2.000

CUADRO 4

RESULTADOS PORCENTUALES DE PARTIDOS Y AGRUPACIONES

(suma inferior a 100 por exclusión de otros partidos)

	Votos 79	Concejales	Alcaldes	Votos 83	Concejales	Alcaldes
PSC	26,6	11,6	8,8	39,3	21,2	16,7
PSUC	20,2	7,2	3,2	11,2	3,3	1,6
CIU	18,6	21,3	23,0	24,8	39,6	46,1
UCD	13,3	15,4	12,9	—	—	—
ERC	3,8	2,5	2,6	2,9	1,8	1,3
AP	1,7	0,2	0,2	9,3	5,6	2,6
Independientes	11,7	41,7	49,2	6,4	27,4	31,2

habitantes quedaron prácticamente monopolizados por las agrupaciones de electores, CiU y UCD y luego en 1983 por las agrupaciones y la coalición nacionalista. Así, en 1983, CiU llega casi a obtener el 45 por 100 de los concejales en los ayuntamientos de menos de 2.000 habitantes, por sólo el 12 por 100 de los socialistas.

Comparando los resultados de 1979 y 1983, socialistas y Convergència amplían su dominio por la desaparición de numerosas agrupaciones y la crisis de los restantes partidos. El PSC empieza a introducirse en los pueblos pequeños y, a la vez, obtiene mejores resultados en las grandes ciudades por el hundimiento del PSUC, reflejo de la crisis comunista. Por su parte, CiU crece notablemente en los municipios pequeños y medianos, aunque parece tener más dificultades para ocupar el espacio de UCD en las grandes aglomeraciones. En éstas, es AP quien consigue beneficiarse en mayor grado de la desaparición del partido centrista; aunque, en cambio, tiene grandes dificultades para introducirse en los municipios pequeños.

De todas formas, conviene recordar que las cifras del cuadro 3 no pueden leerse mecánicamente, como si se tratara de resultados electorales. Ciertamente, en ellas pueden apreciarse las grandes evoluciones del electorado, pero se trata en este caso de porcentajes de concejales obtenidos por cada grupo y hay que recordar las profundas distorsiones que se producen por la abundancia de municipios y su desigual población. En el cuadro 4 se recogen los porcentajes de votos de cada partido y los resultados en número de concejales obtenidos y las posteriores distorsiones al elegirse los alcaldes. Pueden apreciarse las desigualdades según que las victorias se hayan obtenido en pequeñas poblaciones o en las grandes ciudades, porque, como indica el cuadro 5, más de la mitad de los concejales de Cataluña son elegidos en ayuntamientos de menos de 2.000 habitantes, aunque en ellos sólo viven el 6,7 por 100 de los ciudadanos catalanes.

No es, por consiguiente, de la evolución electoral de lo que estamos hablando, sino de la capacidad de organizarse como partido político con presencia en todo el territorio y conexión con las elites locales. En este sentido son significativos los distintos resultados; así, por ejemplo, la distribución geográfica de los concejales de AP es muy distinta a la de la UCD. Este partido seguramente pudo beneficiarse en 1979 de la estructura oficial de los gobiernos civiles y las diputaciones para estar presente en toda Cataluña; en cambio, en 1983, Alianza Popular no pudo recoger este voto rural. Las elites locales de las pequeñas poblaciones se dirigieron esencialmente a Convergència, que disponía de unos recursos que no tenía AP: una mayor base militante, con mayores posibilidades de contactos con independientes de otras poblaciones, una extensión geográfica re-

CUADRO 5

DISTRIBUCIÓN SEGÚN EL TAMAÑO DE POBLACIONES

	Concejales	Población
Menos de 250	11,3	0,7
De 250/2.000	43,8	—
De 2.000/20.000	33,7	21,5
De 20.000/50.000	6,7	13,3
De 50.000/100.000	2,2	8,2
Más de 100.000	2,7	50,3

gular por toda Cataluña desde 1979 y el control del gobierno de la Generalitat, con las posibilidades simbólicas y materiales que esto supone, tanto para el propio partido como para el representante local que consigue el aval de CiU.

LA REFORMA DELS AJUNTAMENTS DEMOCRÀTICS, INICI DE LA PROPOSTA FEDERAL

Ponent:
PASQUAL MARAGALL

El primer ajuntament democràtic (1979-1983)

El 1979 els barcelonins, com els ciutadans de tot Catalunya i de tot Espanya, duien expectatives acumulades i reprimides durant quaranta anys de dictadura. Algunes de les expectatives –llibertat d'expressió, reconeixement dels partits polítics, amnistia, reconeixement de les nacionalitats– estaven satisfetes o en vies de satisfacció. D'altres es referien a la vida quotidiana: qualitat ambiental, neteja urbana, habitatge, escoles, guarderies, serveis socials, transport públic, circulació, aparcaments. Totes elles havien de ser cobertes pels ajuntaments, per tenir-ne la competència legal o perquè els ciutadans veien en l'ajuntament l'única administració que se'n podia fer càrrec.

Entre la mort de Franco el novembre del 75 i les primeres eleccions locals l'abril del 79, els alcaldes predemocràtics es veien sense autoritat moral per imposar polítiques clares i definides i per resistir tota mena de pressions. La situació es va agreujar especialment a partir de les primeres eleccions lliures, el juny del 77, quan els ajuntaments constituïts durant el franquisme van sobreviure durant gairebé dos anys en un país en plena transformació. Llavors els alcaldes, a més de mancats d'autoritat moral, es veien amb la mala consciència de ser residus d'una altra època. Tendien a cedir davant de reivindicacions que, per molt que fossin justes, eren difícilment compatibles amb altres demandes no menys justes i amb la precarietat financera dels ajuntaments. La conseqüència va ser un augment espec-

tacular dels costos de personal i un descontrol de les contractes, de la prestació de serveis, de la neteja.

Fer front a aquestes conseqüències va ser una de les tasques que més energies va exigir als primers ajuntaments democràtics. Els novells regidors que van constituir-se en ajuntament l'any 1979 es trobaven davant d'una immensa pressió externa d'uns ciutadans electors que els havien portat al poder local amb l'esperança que tot allò que havien estat reclamant ho tindrien aviat.

En el cas de Barcelona, la necessitat de no defraudar les expectatives dels electors no lligava bé amb el desastrós estat financer i organitzatiu de l'Ajuntament. El cúmul de problemes era tan gran que no es podia aïllar-ne alguns i declarar-los prioritaris. Hi havia un ventall enorme de problemes, tots ells interrelacionats. El 1979 es van identificar més de 200 serveis diferents, la majoria sense objectius jerarquitzats. Els serveis no tenien tampoc un lligam entre ells que els agrupés en un esquema d'autèntica capacitat de decisió i d'acompliment de la decisió que es prengués.

La situació financera estava marcada per un enorme dèficit, resultat d'un sistema de finançament inflexible i antiquat i dels hàbits de l'època del "desarrollismo", quan el dèficit d'un any es pagava amb l'augment dels ingressos dels següents.

El consistori elegit l'abril del 79, a les seves Bases programàtiques d'actuació, es fixava com a objectiu, en matèria d'organització i reforma administrativa, canviar l'Ajuntament com a administració de serveis urbans. Volia passar de ser una administració centrada en les obres, en el formigó, a uns serveis dirigits a les persones; passar d'una administració centralitzada i autoritària a una administració descentralitzada, oberta, transparent i exigent. Això implicava una reforma dels mètodes i una recomposició dels recursos humans i tècnics. Els criteris que havien de guiar els nous mètodes eren austeritat, eficàcia, informació, descentralització i lligam amb l'àrea metropolitana.

Val la pena fixar-se en la declaració explícita de treure l'atenció preferent sobre les pedres i passar-la a les persones. En aquesta declaració de principis es pot endevinar una intenció de compensar per la via política la pressió dels serveis tècnics capaços de provocar una "inflació d'estàndards" en el procés d'estimació de la demanda de béns i serveis urbans.

El criteri de descentralització mereix també especial atenció, perquè serà el que conduirà a una de les reformes més radicals que va fer l'Ajuntament de Barcelona, sense comparació amb cap altra ciutat d'Espanya. Amb la descentralització –declarava el nou consistori– es volia trencar el mur que existia entre administradors i ciutadans, posant els administradors davant les seves responsabilitats, fent comparèixer els responsables de les

decisions davant dels que n'eren destinataris. Es tractava, en resum, d'acostar l'administració als ciutadans.

Com a primeres mesures organitzatives, el nou ajuntament va distribuir l'administració municipal en àrees d'actuació: Descentralització i Participació Ciutadana, Cultura i Esports, Ensenyament, Sanitat, Urbanisme, Transports, Serveis Socials, Empreses Municipals, Joventut i Esplai, Patronat Municipal de l'Habitatge, Obres Públiques, Hisenda, Serveis Municipals, Relacions Ciutadanes i Protecció Ciutadana. Al front de cada àrea hi havia un conseller-regidor, excepte a Protecció Ciutadana, que depenia directament de l'alcalde. Com que la llei limitava a vuit el nombre de delegacions de serveis, es van crear les figures de coordinador i director de Serveis per cobrir l'esglaó tècnic de les àrees que no podien tenir delegat.

Es posava en marxa doncs una dualitat polític-tècnica al front de cada àrea. El conseller-regidor era el responsable polític de l'àrea i responia davant del Plenari, de l'alcalde i de la ciutat del funcionament del seu sector d'actuació. La intenció era que els delegats, coordinadors i directors de serveis es dediquessin a la direcció administrativa activa, a exercir un control polític més immediat i menys costós i una connexió amb les peticions ciutadanes més eficaç i menys subjecta a pressió. En comparació amb l'Ajuntament predemocràtic, se suavitzava el presidencialisme i es revalora la figura del regidor.

D'altra banda es configuraven tres "macroàrees", Serveis Personals, Infraestructura i Economia, que es corresponien amb les tres comissions informatives del Plenari i estaven dirigides pels respectius tinents d'alcalde. La direcció dels afers diaris la portava una Comissió de Coordinació, formada pels regidors responsables de les àrees i que va ser l'embrió de la futura Comissió de Govern, òrgan primer oficiós i després consagrat per la Llei de bases de règim local de 1985.

L'Ajuntament va començar el procés de millora de la gestió pel control de la despesa, i més concretament, per la despesa de personal. Abans d'un any es va fer el cens de personal, es van ampliar i unificar els horaris i es va implantar el control d'assistència informatitzat, la famosa "fitxa". Algunes d'aquestes mesures van trobar una forta resistència entre importants sectors del funcionariat, però finalment van tenir una acceptació força estesa. També es va regularitzar i simplificar la plantilla compactant les categories de 260 a 71. Les organitzacions sindicals van ser reconegudes com a representants dels treballadors i es va firmar un acord de condicions laborals. Totes aquestes mesures són més significatives si es té en compte que a l'Administració central no es van dur a terme fins a tres anys més tard, tot i que va tenir un govern sortit de les eleccions quasi dos anys abans que els ajuntaments.

A través d'aquest procés l'Ajuntament va aconseguir tecnificar la seva administració sense augmentar el cost real. Tot reduint el nombre absolut de funcionaris en quasi un miler al final del primer mandat, es va produir una intensa renovació del personal. Amb incentius a les jubilacions anticipades es van amortitzar places d'escassa qualificació, que es van cobrir amb personal més jove i més preparat. El resultat va ser que en cinc anys va augmentar la quantitat i millorar la qualitat dels serveis municipals sense increment dels recursos consumits. En altres paraules, va augmentar la productivitat.

L'increment de productivitat es justifica perquè malgrat les resistències inicials, les mesures de reforma van millorar el clima laboral. La democratització de la vida municipal va introduir estímuls fins llavors inexistents: transparència de les condicions de treball, d'horaris, de retribucions, aplicació d'incompatibilitats, negociació col·lectiva. La descentralització i intensificació de la participació ciutadana van contribuir també a millorar l'eficàcia i l'eficiència d'una administració que es veia, més que mai, treballant en un aparador a la vista dels ciutadans.

Es pot constatar com, des d'un bon començament, l'Ajuntament democràtic va establir els fonaments per posar en crisi, amb plantejaments i amb fets, el model d'organització i gestió burocràtics. Uns plantejaments i uns fets l'origen dels quals podem reconèixer en anàlisis anteriors que hem citat més amunt.

En el primer mandat, l'Ajuntament va potenciar un seguit de serveis que la societat d'aquell moment exigia i que estaven insuficientment coberts per l'Administració: serveis socials, ensenyament, sanitat, activitats culturals, joventut; va iniciar una profunda reforma administrativa, per situar l'Administració a l'altura de les necessitats d'una ciutat moderna i posar-la al servei eficaç dels ciutadans; va fer que el funcionament de la ciutat i dels seus serveis, com neteja, circulació, proveïments, milloressin; i va aprofundir la política de compra de sòl i ordenació espacial.

El segon mandat (1983-1987)

Al començament del segon mandat, l'equip de govern va considerar que l'esforç fet en el primer per l'expansió del que es va anomenar "serveis personals" ja havia equilibrat prou la tendència històrica de relegar-los en favor de les obres. L'objectiu que es fixava el consistori per al segon mandat era, d'una banda, continuar la millora dels serveis urbans. D'altra banda, durant el quadrienni que s'iniciava havia de produir-se la decisió del Comitè Olímpic Internacional sobre quina havia de ser la ciutat organitzadora dels Jocs Olímpics de 1992. Barcelona volia presentar-se a la reunió del COI de

1986 com una ciutat que s'estava preparant seriosament per als Jocs, que ja tenia iniciades gran part de les obres necessàries.

Els Jocs Olímpics van ser plantejats des d'un bon començament com el pretext per dotar Barcelona de les infraestructures i equipaments que havien quedat endarrerits respecte al que la pròpia activitat normal de la ciutat exigia. Però a més a més, l'alcalde i l'Ajuntament van saber utilitzar els Jocs com a "trencadors d'uniformitat", com a eina per treure de sobre la ciutat un pessimisme que la situació, tot i ser dolenta en termes de crisi econòmica i d'atur, no justificava del tot.

Aquests són dos trets que van marcar profundament el període 1983-1987: la preparació de la candidatura olímpica i la voluntat de l'Ajuntament d'incidir en la recuperació econòmica de la ciutat. L'Ajuntament va exercir un paper que a vegades s'ha qualificat, al meu parer encertadament, d'empresari innovador en el sentit de Schumpeter. Va encapçalar una actitud que passava per dir que, malgrat la crisi econòmica, l'atur, la destrucció d'ocupació, la desaparició d'indústries tradicionals, Barcelona tenia capacitat per redreçar-se, per ser un motor econòmic de primera magnitud en l'àmbit de Catalunya, a Espanya, la Mediterrània i Europa. Es tractava d'aprofitar les potencialitats de Barcelona per posar-la en condicions de treure el millor partit possible d'una futura recuperació econòmica d'Espanya i Europa, que s'endevinava no llunyana.

L'Alcalde de Barcelona, pel fet de ser-ho, i més encara en aquell període, va acumular un munt d'informació que pocs inversors privats en possessió de capital risc tenien, i va saber valorar-ne la importància. En situar-se en la posició d'impulsor, l'Ajuntament va convertir-se en el receptor d'una multitud de projectes. L'Ajuntament es trobava limitat, no per la manca de projectes, sinó per la dificultat de gestionar-los. Calia crear una estructura prou flexible, controlable, que havia d'estar lligada a l'Ajuntament, però que no havia de tenir necessàriament la forma dels negociats i serveis tradicionals. L'alcalde volia traspassar la informació que li arribava al lloc més ben situat per convertir els projectes en realitat. Aquest lloc estava en molts casos en el sector privat, on hi havia el capital però no la informació.

Aquestes idees i aquesta situació van influir poderosament en l'organització de l'Ajuntament d'aquest quadrienni. Es van iniciar procediments de gestió que tindrien el seu desenvolupament en el següent mandat. En destaquem la creació d'Iniciatives, SA, la Ponència de Desenvolupament Econòmic i Social, el Consell d'Empreses Municipals, la Comissió Tècnica d'Administració, l'aprovació de la nova divisió en deu districtes i el nomenament del comissionat especial per Ciutat Vella.

Iniciatives SA va ser l'eina per transferir al sector privat la informació que hem esmentat abans. Es va fundar com una empresa mixta de capital

risc, amb l'objectiu de crear altres empreses que, a mesura que consolidessin la seva viabilitat, anirien disminuint la participació municipal fins a desaparèixer.

La Ponència de Desenvolupament es va crear per incidir directament sobre l'atur. Va entrar en contacte amb altres ciutats amb experiència en les iniciatives locals d'ocupació i va endegar un seguit de programes d'ajut a joves que encara no havien pogut entrar al mercat de treball: ajuts per crear empreses, iniciatives d'autoocupació, cursos de formació. De la ponència va sortir també l'empresa Barcelona Activa, una mena d'"hotel d'empreses" que ofereix locals i serveis comuns a empreses i projectes d'autoocupació que comencen.

El Consell d'Empreses Municipals va homogeneïtzar tot el tractament econòmic, comptable i de procediments de les empreses municipals, que havien estat cada una d'elles un món a part. En el Consell hi havia empreses de nova creació que gestionaven serveis que anteriorment pertanyien a l'estructura tradicional de l'Administració municipal. És el cas, per exemple, d'Informació Cartogràfica de Base, que agrupava l'antic servei del Pla de la Ciutat i els nous equips de recollida de dades de camp, o de l'IMAS, Institut Municipal d'Assistència Sanitària, que agrupava els hospitals municipals.

La Comissió Tècnica d'Administració es va crear com a òrgan tècnic de preparació dels acords que van a la Comissió de Govern. En el seu inici la Comissió estava formada pels coordinadors de les àrees, presidits per un regidor. Aquest mandat va fer el pas definitiu en el procés de descentralització. Es va aprovar, el 1984, la nova divisió del terme municipal en deu districtes, i el 1986 les Normes reguladores de l'organització dels districtes i de la participació ciutadana, conegudes com a "Reglament de descentralització". Es va iniciar el procés de transferència de competències que va culminar durant el mandat 1987-1991.

El tractament especial que va començar a donar-se al districte de Ciutat Vella, mitjançant la figura del regidor comissionat especial per l'alcalde, era fruit de la consciència de la necessitat de fer-hi una actuació específica i amb potent suport institucional. També en aquest cas es van dissenyar en aquest mandat formes de gestió que es desenvoluparien amb plenitud al quadrienni següent. És el cas del que seria PROCIVESA, la societat mixta per a la promoció i rehabilitació de Ciutat Vella. Un cop més, l'organització tradicional de l'Ajuntament no era apropiada per estimular actuacions que havien de ser molt àgils, perquè el ritme de degradació de Ciutat Vella era molt més ràpid que el temps de les tramitacions normals de l'administració municipal. Un exemple del que es podria fer amb un instrument de gestió adient era disposar d'un fons de maniobra per adquirir o llogar locals de comerços tradicionals que tancaven i evitar que s'hi instal·lessin unes activi-

tats o uns comerços que, per les seves característiques, contribuïssin a la degradació de la qualitat urbana del barri.

En resum podem dir que el mandat 1983-1987, des d'un punt de vista organitzatiu, va ser un període de transició en què es van consolidar les reformes administratives del primer ajuntament democràtic i es van dissenyar les línies mestres del que hauria de ser la gran conversió que va permetre a la ciutat fer el fenomenal esforç de l'esprint final cap al 92.

D'altra banda en aquest període es van produir modificacions legislatives a tot Espanya i a Catalunya que van afectar la composició dels òrgans de govern de l'Ajuntament. Efectivament, mentre que des de 1979 l'instrument legal de l'Ajuntament era encara la Llei especial del 60 amb modificacions *ad hoc* com hem vist més amunt, l'aparició de la Llei de bases de règim local, de 1985, i de la Llei municipal i de règim local de Catalunya, de 1987, va convertir en norma algunes de les mesures provisionals adoptades i va deixar sense vigència gran part de la Llei especial de Barcelona.

El tercer mandat (1987-1991)

El mandat 87-91 era el decisiu amb vista a tenir llesta la ciutat per a la fita del 92. L'alcalde, i tots els regidors, havien de moure's en infinitat de fronts, al mateix temps que calia que no perdessin el contacte amb el ciutadà. Calia que aquest estigués ben informat del que s'estava fent i per què s'estava fent. Només així el ciutadà podria suportar les incomoditats inevitables quan s'estava fent en cinc anys el que no s'havia fet en trenta. En el front exterior, l'Ajuntament havia de negociar amb diferents operadors per poder construir i finançar les grans obres que s'havia proposat fer: Estat, Generalitat, COI, RENFE, port, aeroport, sector privat. Algunes operacions, com les rondes, la Vila Olímpica, els ramals ferroviaris, la xarxa de metros, eren extraordinàriament complexes, complexitat agreujada per la desaparició de la institució que la ciutat real tenia per fer actuacions d'abast intermunicipal, la Corporació Metropolitana.

Calia muntar estructures noves i àgils i procurar implicar-hi el màxim d'institucions. Així, totes les obres urbanes fetes amb el pretext dels Jocs, però que calia haver fet igualment, es van sostreure de l'àrea d'Urbanisme per posar-les sota la responsabilitat de l'Institut Municipal per la Promoció Urbanística i Jocs Olímpics, l'IMPU. Per fer les obres d'instal·lacions estrictament olímpiques, Estadi, Palau Sant Jordi, es va crear l'empresa Anella Olímpica SA, AOMSA. I per fer l'operació Poble Nou es va fundar Vila Olímpica SA, VOSA, de la qual van sorgir les filials Nova Icària SA, NISA, per a la construcció i venda dels habitatges de la vila, i Port Olímpic de Bar-

celona, SA, POBASA, per a la gestió i comercialització d'amarratges i serveis al nou port olímpic.

El 1989, IMPU, prèvia transformació d'institut en empresa, AOMSA i VOSA van constituir-se en un *holding* participat al 51 per cent per l'Estat i el 49 per cent per l'Ajuntament, Barcelona Holding Olímpic SA, HOLSA. Aquest *holding* va suposar la implicació financera de l'Estat en obres d'infraestructura de Barcelona en unes proporcions que mai s'havien conegut. No es va aconseguir en canvi la participació de la Generalitat en la societat.

En el front intern, el propòsit de l'Alcalde era poder fer una coordinació eficaç amb el menor nombre d'interlocutors. D'aquesta manera es va agrupar l'administració municipal en quatre grans àmbits: Organització i Economia, Benestar Social, Urbanisme, Obres i Serveis i Via Pública. L'agrupació, de fet, no era tan compacta com es pretenia. La impossibilitat de governar en solitari va obligar a un repartiment de poder entre els dos partits de l'equip de govern. En conseqüència, algunes àrees van tenir una autonomia que no s'ajustava al propòsit inicial d'aquell disseny organitzatiu.

L'òrgan de coordinació dels àmbits era el Comitè de Govern, reunió dels regidors d'àmbit presidida per l'alcalde, on es debatien les grans decisions polítiques. És un òrgan semblant al que havia estat la Comissió de Govern abans de la seva obligatorietat per la Llei de bases de règim local.

A les àrees continuava la dualitat regidor-coordinador. La Comissió Tècnica d'Administració va formalitzar el seu funcionament i va ampliar la seva composició incloent, a més dels coordinadors d'àrea, els coordinadors de districte. Es va crear també una "Tècnica Reduïda" o Comissió d'Avaluació, on es decidia l'ordre del dia de la Comissió Tècnica.

Un altre tret d'aquest mandat va ser el propòsit declarat de territorialitzar l'Administració. Des del començament es van reforçar els districtes creant la figura dels coordinadors de districte, equiparats als coordinadors d'àrea i membres, com hem dit abans, de la Comissió Tècnica d'Administració. A la Comissió de Govern es van integrar els presidents dels districtes que pertanyien als partits de l'equip de govern i els vicepresidents dels que estaven presidits per regidors de l'oposició. Es va accelerar el procés de transferències als districtes que al pressupost de 1991 ja gestionaven la quarta part de les despeses corrents no financeres del pressupost municipal estricte, sense incloure empreses. Els consells de districte van adquirir noves competències, i les seves sessions es van fer cada vegada més importants com a eina de participació ciutadana en l'Administració. Es pot dir doncs que l'objectiu de "dominar el territori" estava ben enfocat.

D'altra banda, es creen noves formes de gestió més flexibles, més autònomes, per tal de trencar el model burocràtic centralitzat, sotmès a moltes rigideses tant derivades d'una interpretació estricta de la llei, com de les

que es deriven d'una estructura central sobrecarregada. Es van desenvolupar diverses formes de gestió que anaven des de la creació d'empreses, societats privades municipals, instituts, o formes més *lights* com varen ser els centres gestors.

L'objectiu fonamental del procés era en el fons gerencialitzar l'organització. Cada organisme autònom disposava de capacitats d'autoorganització i administració dels seus recursos (amb algunes limitacions) i d'aquesta forma es podia responsabilitzar-ne els caps, que ara podrien ser avaluats més en funció dels resultats (que per l'activitat burocràtica establerta).

Es tractava d'endegar els canvis que permetessin passar d'una cultura que posa l'èmfasi en el compliment de les normes, a una cultura que el posa en la consecució dels resultats, sense oblidar que cal protegir la seguretat jurídica en la presa de decisions i, per tant, l'acompliment de les normes s'ha de fer compatible amb el nou èmfasi, els resultats i l'eficàcia.

Una nova cultura de la gestió pública basada en:

- Exigir responsabilitats als gestors públics pels resultats del seu treball.
- Dotar els gestors públics dels instruments necessaris perquè puguin gestionar de forma directa els recursos materials i humans que tenen adscrits.
- Desburocratitzar la gestió en dissenys organitzatius més simples i àgils.
- Atorgar un nou valor a la gestió de la informació que ha d'ésser considerada com un recurs més, de la mateixa importància vital que els recursos materials o els de personal.
- Introduir les forces de mercat en la gestió pública.

Gerencialització

En aplicació d'aquests principis es van crear les gerències d'àmbit, gerències de districte i gerències d'institut. La Gerència de Serveis Centrals actuava com a instància d'integració i coordinació per a la gestió de recursos humans, tecnològics, materials, econòmics de l'Ajuntament en el seu conjunt. D'aquesta manera es garantia la unitat d'actuació i la coherència global de les diferents polítiques sectorials.

El procés de descentralització s'ha vist acompanyat d'un major grau d'integració de les parts gràcies al desenvolupament de nous sistemes d'informació i control sobre la gestió econòmica i els resultats dels àmbits. D'aquesta manera, es fa compatible l'existència d'uns objectius globals de l'Ajuntament de Barcelona de caràcter rígid amb una completa flexibilitat en els nivells micro, on els gerents poden actuar amb autonomia suficient per a una gestió eficaç.

Els canvis organitzatius van venir acompanyats d'un redisseny radical dels processos de gestió i de la utilització de les noves tecnologies de la informació per tal d'obtenir guanys sensibles en costos i qualitat dels serveis.

Cal ressaltar l'èmfasi en el concepte de "procés de negoci", enfront al procés de tramitació funcionarial que va de negociat en negociat, de funcionari en funcionari: el funcionari que executa i se sent responsable de la seva tasca segons uns procediments i moments definits més o menys clarament. Però com que és impossible definir exactament les fronteres de cada activitat, quan sorgeixen els problemes la responsabilitat es dilueix en tota la cadena.

Per tant, en el "procés de negoci" s'accentua la necessitat de definir responsables globals. De principi a fi, sense trencaments.

En segon lloc, cal fixar-nos en el concepte de redisseny *radical*. Això vol dir repensar de zero quin és l'objectiu que realment es vol aconseguir i repensar un procés més adequat tenint en compte que el canvi tecnològic ofereix noves possibilitats que eren impensables en l'època del moviment de paper "de gaveta en gaveta".

De totes maneres, en el sector públic és difícil modificar radicalment els processos sense violentar la legislació de l'Administració.

Així doncs, és important realitzar propostes de modificació de la legislació i adaptar-la en aquelles administracions que disposin dels nous recursos tecnològics.

El quart mandat (1991-1995)

LA SEGONA DESCENTRALITZACIÓ TERRITORIAL

La segona onada de descentralització es va iniciar en 1995 i va anar més lluny que la primera, perquè descentralitzava moltes de les competències encara en els sectors centrals.

Per exemple:

- la gestió econòmica,
- la gestió de personal,
- la concessió de llicències,
- el manteniment i serveis.

Els sectors centrals retenien algunes competències: actuacions que afectaven més d'un districte (grans problemes urbanístics, manteniment de les vies principals, llicències d'edificis molt singulars...).

D'aquesta forma la majoria de les decisions es descentralitzaven però es presentaven dos reptes greus:

- com mantenir la coherència global, la unitat normativa?
- com evitar l'extracost de trossejar l'organització i la pèrdua de les economies d'escala que posseïen els grans departaments.

Cal dir que les "economies d'escala" no es deriven automàticament de la concentració de recursos (molt sovint, es creen superestructures de govern més complexes). Entraríem aquí en una discussió clàssica sobre les eficiències de descentralització/centralització comunes a totes les organitzacions.

A més hi havia un altre repte bàsic de reorganització. Significava desmuntar els departaments-centrals-especialitzats i passar a departaments-de-districte-polivalents.

I això vol dir realitzar un moviment de plantilles formidable, reclassificació del personal, redefinició de nous llocs de treball amb noves activitats i funcions, i al mateix temps de formació extensiva.

El procés de descentralització ha estat una revolució molt important dins dels procediments administratius de l'Ajuntament. En realitat han estat diversos processos alhora:

- un procés de descentralització de competències i d'efectius humans,
- un procés de reenginyeria dels processos de tramitació,
- un procés de racionalització i potenciació de l'atenció integrada, i
- un procés d'uniformització, integració de la informació.

La millora dels serveis al ciutadà

El 010. Plataforma telefònica d'atenció ciutadana

Coincidint amb la descentralització (l'any 1989), s'inicia un moviment de millora de l'eficàcia dels serveis que es proporcionaven al ciutadà. Es tractava de proporcionar al ciutadà tota mena de serveis; tots aquells que signifiquessin una millora de la seva qualitat de vida. Cal dir que molts d'aquests serveis no eren (ni són) estricta competència de l'Ajuntament de Barcelona. Però, com diem, es tractava de passar d'una situació burocràtica a una situació bolcada cap enfora: "tot per al ciutadà".

En l'Ajuntament de Barcelona es va manifestar de forma molt visible mitjançant el servei telefònic 010. Aquest departament consistia en un formidable recopilador de tota mena d'informació, tant de la ciutat, com del propi Ajuntament. El sistema d'atenció telefònica 010 va fer un pas qualitativament important quan van decidir incorporar al seu sistema

d'informació al ciutadà la possibilitat de realitzar tràmits de l'Ajuntament.

El 010 va començar a actuar com una oficina que a poc a poc va incorporant diferents tràmits i es va anar transformant fins a constituir-se en el departament encarregat de les relacions amb el ciutadà. D'aquesta forma es constituïa en un departament transversal a l'organització i incorporà tràmits de Població, i posteriorment d'Hisenda així com informació detallada del procediment de *tots* els tràmits de l'Ajuntament de Barcelona i també de les altres administracions. Aquesta va ser la llavor del que podríem dir-ne Atenció Integrada.

Les oficines integrades

Aquestes oficines (11) es varen distribuir una per cada districte, més una central a Sant Jaume. El concepte era que el personal de les Oficines d'Atenció Integrada i del 010 realitzava pràcticament les mateixes tramitacions. Cal assenyalar dos diferències importants: l'Oficina d'Atenció Integrada pot donar resposta escrita al ciutadà en el mateix moment de la demanda, mentre que al 010 el resultat del tràmit es produeix en diferit i s'envia per correu.

També cal tenir en compte que el 010 té problemes d'identificació del ciutadà, la qual cosa no passa a les Oficines d'Atenció Integrada, on el ciutadà s'identifica amb el DNI, pot aportar documents, pot finalitzar el procés, i endur-se la documentació produïda per l'Ajuntament.

Els mitjans de l'atenció integrada són bàsicament tres: les oficines integrades de districte, l'Atenció Telefònica (Telèfon 010) i recentment, l'Internet. Les oficines integrades constitueixen la porta d'entrada als districtes (Registre).

Dificultats en l'atenció integrada

Del concepte *finestreta única* tothom en parla però molt pocs ho implementen de veritat. Presenta un formidable repte a una organització organitzada jeràrquicament, més problemàtica encara a causa de les fortes restriccions legals.

Presenta problemes de compartició de responsabilitats entre diferents departaments de l'organització i viola l'estricta mentalitat funcionarial.

Només l'ús intensiu dels sistemes informàtics i les telecomunicacions i uns processos d'estandardització i unificació han permès afrontar aquests reptes.

Ajuntament on-line. Internet

De la mateixa manera que altres organitzacions de serveis (la banca, les assegurances...) l'Administració pública es planteja canvis radicals amb vista als propers anys, possibilitat que ens ofereixen les noves tecnologies de les telecomunicacions. Amb el nom Ajuntament-*on-line* ens referim a obrir als ciutadans i empreses tot un món nou de serveis a través de les xarxes de telecomunicacions.

L'avantatge de l'Ajuntament-*on-line* és doble:

- D'una banda, el ciutadà pot relacionar-se amb l'Administració a qualsevol hora (nits, festius) i a qualsevol lloc (casa, feina, de vacances, a l'estranger) amb guanys radicals de comoditat i reducció de costos de desplaçament, cues, etc.
- D'altra banda, ofereix a l'Administració una reducció de personal dedicat a la tramitació amb el ciutadà (tant presencial com telefònica).

Probablement, coexistiran les tres modalitats d'acord amb les possibilitats dels ciutadans així com els diferents nivells de complexitat dels tràmits, que seguiran ocasionalment necessitats del "cara-a-cara" amb l'Administració.

És important ressaltar l'estratègia definida des del principi que tant Internet com el 010 i les oficines d'atenció integrada compartien les mateixes bases d'informació amb el que això representa d'economies d'escala i coherència cap al ciutadà.

Antecedents

El web de l'Ajuntament de Barcelona es posà en marxa durant el 1995 amb l'ajuda de la UPC, la qual tenia una llarga experiència en l'Internet d'universitat. L'objectiu inicial consistia a vehicular els potents bancs d'informació del telèfon 010 cap a Internet. Un equip mixt Ajuntament-UPC, amb l'ajuda de becaris, en va desenvolupar una primera versió que ja va estar disponible al final d'aquell any (1995).

El mes d'octubre de 1996 es realitzà a Barcelona l'exposició "Ciutats bit @ bit" dins del congrés "Cities & Regions Info Way to Europe" (The Bangemann Challenge).

Aquella va ser una fita molt important, perquè va servir per mostrar no solament el web de Barcelona sinó també l'estat de les tecnologies de la mà de Telefònica com de Cable i Televisió de Catalunya.

El gener de 1997, en la cerimònia oficial a Estocolm va ser atorgat a l'Ajuntament de Barcelona un dels premis del Bangemann Challenge a les ciutats més avançades en les tecnologies de la comunicació.

Conclusió

Hem vist com el primer mandat va iniciar-se amb una bona càrrega de prejudicis contra l'Ajuntament com a versió reduïda d'aquell tecnocràtic "estat d'obres", com van primar els serveis personals. Les bones intencions, però, estaven molt condicionades per enormes dificultats financeres. Tot i així, el primer consistori se'n va sortir prou bé, i ja al segon mandat es van fer paleses les millores de productivitat que les reformes del primer havien preparat.

Avui en dia, l'Ajuntament és radicalment diferent d'aquell. El grau de tecnificació i mecanització és molt superior al d'altres administracions i al de moltes empreses privades, amb softwares propis de gran complexitat i enginy. Encara que només fos per això, l'atenció al ciutadà ha millorat notablement. S'han pres iniciatives pioneres, com el servei d'informació 010 o els serveis de tràmits per telèfon i per Internet. La transferència de competències als districtes i la implantació en aquests àmbits d'uns equips administratius nous, altament tecnificats i en unes instal·lacions dignes, on els ciutadans poden fer la major part dels tràmits que els relacionen amb l'Ajuntament, han capgirat la imatge tradicional de l'administració municipal. Només cal comparar una oficina de districte amb una sucursal d'una banca privada qualsevol, i fins i tot d'algunes caixes. L'Ajuntament surt beneficiat en la comparació, tant per l'entorn físic com per la qualitat de l'atenció personal.

LES DIPUTACIONS EN EL CANVI DEMOCRÀTIC MUNICIPAL

Ponent:
JOSEP GOMIS MARTÍ

Moderador:
ANDREU MAYAYO

ANDREU MAYAYO: Benvinguts i ben retrobats. Per parlar del tema de les diputacions en el canvi democràtic municipal ens acompanya avui l'Honorable Senyor Josep Gomis Martí. Gomis, en política, gairebé ho ha estat tot, en el franquisme i la democràcia: alcalde de Montblanc (1964-1980), diputat provincial (1965-1988), procurador a Corts (1971-1977), president de la Diputació de Tarragona (1980-1988), diputat al Congrés per CiU (1982-1988), conseller de Governació de la Generalitat de Catalunya (1988-1992) i delegat del Govern de la Generalitat de Catalunya a Madrid d'ençà el 1993. Quaranta anys, doncs, si tenim en compte els anys previs de regidor abans de ser nomenat alcalde, de servei a les institucions polítiques del nostre país, molt especialment a l'Administració local, per designació i elecció democràtica, sota el règim franquista i el sistema democràtic, sense institucions d'autogovern i amb Generalitat. Poques persones com ell, doncs, poden parlar amb més coneixement de causa i amb una experiència tan reeixida sobre el tema d'avui i, molt concretament, sobre una institució proscrita pel catalanisme polític però que, malgrat tot, continua existint i prestant els seus serveis al món local. En aquest sentit, li volem agrair i molt la seva predisposició per participar en aquest curs i, convé dir-ho també, la seva generositat en el temps dedicat i en la renúncia a la remuneració establerta. Gomis és un professional de la política amb un profund sentit vocacional. De fet fins l'any 1982, que aconseguí l'acta de diputat, compaginà l'activitat política amb la professional per guanyar-se la vida. Una persona,

sens dubte, de la qual podreu aprendre molt i, per tant, que aprofiteu el temps del col·loqui. Permeteu-me, abans de donar-li la paraula, una referència personal. Gomis i jo tenim moltes coses en comú, som del mateix poble, hem tingut el privilegi d'haver-lo servit des de la societat civil i l'alcaldia, de compartir, com a patrons, la direcció d'una Fundació, Martí l'Humà, dedicada a donar suport a les activitats i recerques en els àmbits de la cultura i el medi ambient de la nostra comarca, la Conca de Barberà, i , sobretot, som amics. Després d'haver estat adversaris polítics, som amics i això significa que, més enllà de la legítima controvèrsia, el món de la política també pot ser un bon lloc per fer amics. De fet, com en els altres camps de la vida col·lectiva, només depèn de l'actitud i la sensibilitat de cada persona. I Gomis té la virtut de saber-se guanyar la confiança de la gent i, per tant, de fer amics. Així, doncs, el mèrit és seu.

Josep Gomis Martí: Tots dos som de Montblanc; tots dos hem estat alcaldes de Montblanc; hi ha moltes més coses que ens uneixen que no pas que ens separen i, per tant, quan l'amistat és bona, i és duradora, els adjectius sempre són abundants. Li ho agraeixo molt, i a vostès els agraeixo la seva presència en aquesta conferència. No sé si els defraudaré, perquè en realitat, ho ha dit molt bé l'Andreu Mayayo, des de Catalunya ens hem passat tota la vida desitjant que les diputacions no hi fossin, i hi han estat; i no sols hi han estat, sinó que jo crec que en aquests moments hi són més que mai, no des d'un punt de vista de gran presència política, però sí en recursos, en actuacions, en activitats i, per tant, jo mateix estic una mica confós, després els n'explicaré el perquè.

El dia 28 de juliol de 1981, el Tribunal Constitucional va dictar una sentència que deia que calia estimar el recurs d'inconstitucionalitat contra la Llei del Parlament de Catalunya de traspàs urgent de les diputacions catalanes a la Generalitat i, per tant, declarar la inconstitucionalitat dels articles 1, 2, 3, 5, 9, disposició transitòria primera i disposició final [novena, segona], i per tant, declarar la nul·litat de tots aquells articles que facultaven la Generalitat per assumir els serveis de les diputacions. Aquell dia, amb aquesta sentència de 28 de juliol de 1981, no sols es produïa una sentència d'un tribunal en què es declarava inconstitucional una llei; es produïa alguna cosa més: no sols durant la transició, sinó des de sempre, el catalanisme polític havia intentat fer desaparèixer les diputacions, tenir una organització territorial pròpia i, per tant, sense províncies, i semblava que amb la nova Constitució això era possible, però segurament per aquesta ambigüitat, i per unes paraules que també hi ha al nostre Estatut, això no va ser possible.

Tot això comença cap al 1810, moment en què José Bonaparte fa uns decrets i divideix Espanya en prefectures i sotsprefectures. Al cap de poc

temps, arriben les Corts de Cadis, el 1812, que fan la primera Constitució en què ja també es preveu o es determina que Espanya estarà distribuïda en províncies; per tant, trencant el que havia estat històricament sempre, sobretot Catalunya, la divisió espanyola en regnes. En aquest context i en aquesta situació de 1810, hi ha un personatge del qual sempre es parla molt malament i, en canvi, va ser un personatge al qual el nostre dret públic, el nostre dret administratiu, ha de tenir un gran respecte: Javier de Burgos. És a dir, quan es parla de províncies, sempre es parla de Javier de Burgos, que va ser un gran il·lustrat, un dels primers homes que va poder traduir Ovidi, Lucreci i els grecs, i que tenia una formació humanística importantíssima, adquirida al Seminari de Granada, però que després, el 1812, es va veure obligat a emigrar a París, on s'acabà de formar. Però fins a l'any 1833, en què és ministre de Foment, té una presència constant, sobretot amb informes, amb escrits de dret administratiu i, sobretot, d'organització territorial d'Espanya. El 1814 puja al tron Ferran VII, aquest rei que segons Carles Soldevila és el rei més menyspreable de totes les dinasties de reis espanyoles, i es produeix la reacció absolutista, que dura de 1814 a 1820. Aleshores, per primera vegada es deixa sense efecte la Constitució de Cadis i, per tant, desapareixen una altra vegada les províncies; torna a quedar tot com estava, però el 1820 comença el període del Trienni Liberal (1820-1823), es torna a implantar la Constitució de Cadis i el 1822, que també és una data clau, es produeix un decret pel qual es divideix Espanya una altra vegada en 52 províncies. Amb aquest flux i reflux de Ferran VII, en què la Constitució torna a ser abolida, fins al 1833, en què ja és ministre Javier de Burgos, i per un decret es divideix Espanya en les 49 províncies actuals. És a dir, que podríem dir que les províncies existeixen a Espanya i a Catalunya des de 1833.

Durant tot el segle XIX totes les constitucions van tenir present la província i els seus òrgans de govern, que eren diferents dels d'ara però eren els seus òrgans de govern. I així, la trobem, en la Constitució de 1837, la de 1845, la de 1869, la de 1876. És a dir, a poc a poc la província i els seus òrgans de govern van adquirint carta de naturalesa important. No obstant això, de detractors de la província i de les diputacions n'hi ha hagut sempre, des de Donoso Cortés, als anys trenta, fins a Cambó i, sobretot, Ortega y Gasset, que fins i tot va escriure un assaig terrible en què parlava de la decadència d'Espanya com a conseqüència d'aquesta distribució territorial de la divisió d'Espanya en províncies.

Al segle següent, concretament l'any 1925, es produeix també un fet important: es fa l'Estatut que s'anomena *de Calvo Sotelo*, una llei provincial en què es manté la divisió d'Espanya en províncies, però l'òrgan de govern de les províncies, que és la Diputació Provincial, passa a ser no

sols territori per al compliment dels fins de l'Estat, per a l'Administració de l'Estat, sinó que per primera vegada en la història passa a ser ens local, ens d'administració local. I així continuarà fins als nostres dies; és a dir, la nostra Constitució actual preveu aquest doble vessant de les diputacions, de les províncies: territori per al compliment de les activitats i els serveis de l'Estat, i al mateix temps ens local amb fins propis, és a dir, administració local.

Hi ha un moment històric que és l'únic en què les províncies i les diputacions han estat a punt de desaparèixer: a la Segona República, el 1931. A finals d'abril de 1931 –la República és del 14 d'abril, i em sembla que això passava el 28 o el 29– el govern provisional dóna instruccions als governadors civils de cada província perquè es facin càrrec de les diputacions i dels serveis que tenien les diputacions. I pocs dies després hi ha un decret del president de la Generalitat que assenyala que la Generalitat republicana estarà constituïda pel Consell Provisional, per una assemblea dels representants dels ajuntaments, que es dirà Diputació General, i després indica que es nomenaran uns comissaris que en nom del govern es faran càrrec dels serveis de les diputacions provincials.

En el Projecte d'Estatut de 1932, les diputacions desapareixen i es dissenya una organització territorial pròpia. En la Constitució republicana de 1931, és a dir poc temps després, quan les Corts Constituents comencen a discutir el tema de l'organització territorial, hi ha uns grans debats; en realitat, a la Constitució de 1931 hi ha dos grans temes que provoquen controvèrsia, que ocupen el 50 % del temps de discussió que hi va haver: les relacions amb l'Església i l'organització territorial. Dissortadament, ni l'Estatut de 1931, el nostre Estatut de 1932, no va tenir pràcticament vigència malgrat que el nostre Estatut ja era molt diferent d'aquell que s'havien proposat totes les forces catalanistes en el moment d'elaborar les seves propostes.

Durant el franquisme l'Estatut de Calvo Sotelo, és a dir la llei provincial de Calvo Sotelo, continua fins a l'any 1945, s'aboleixen tots els règims autònoms, evidentment; es conserven els furs d'Àlaba i de Navarra, desapareixen els de Biscaia i de Guipúscoa, i evidentment s'anul·la la Generalitat i totes les institucions que havien funcionat durant l'època de la República. Però a més, l'any 1945 es fa una llei de bases, que després és una llei de 1953 i 1955, en què s'assigna una altra configuració a la Diputació. Agafa tots els principis de les lleis liberals anteriors, fins i tot les de Calvo Sotelo, és a dir, diputació, ens local i ens d'organització dels serveis de l'Estat o la província, i a més, com era lògic en una dictadura, amb un sistema particular: el governador civil és el president nat de la Diputació. Calvo Sotelo havia nomenat els governadors civils presidents honoraris de les diputa-

cions, però amb aquestes lleis franquistes el president de la Diputació passa a ser el governador civil. I els òrgans són els següents: el governador civil, com he dit, era el president de la Diputació, dels diputats; i després hi havia un òrgan, la Comissió [Presidencial] dels Serveis Tècnics, que distribuïa els ajuts als ajuntaments, la cooperació amb els ajuntaments.

Entrant ja en el tema que ens mou a fer aquesta xerrada, arribem en plena democràcia. Evidentment, es produeix un esclat, també a les diputacions, per dos motius: en primer lloc, per la democratització dels òrgans de govern de les diputacions, és a dir, la participació de representants dels ajuntaments elegits per sufragi, i en segon lloc, perquè els nous recursos econòmics que vénen de les diputacions fan que aquestes esclatin, de tal manera que tornant a l'any 1881, en no poder desaparèixer les diputacions, les diputacions continuen amb més activitat, amb més recursos i amb més diners que mai. S'ha de fer una distinció de les diputacions de Catalunya entre les diputacions de Lleida, Girona i Tarragona i la Diputació de Barcelona. La Diputació de Barcelona sempre ha estat un fet singular per dos motius: en primer lloc, es fa càrrec dels serveis que tenia la Mancomunitat de Catalunya, i en segon lloc, hereta molts dels serveis, instal·lacions i activitats de la Generalitat republicana. Per tant, molts dels serveis que té la Diputació de Barcelona –l'Escola Industrial, la Residència d'Estudiants, l'Institut del Teatre, entre altres– no havien estat promogudes ni iniciades per la Diputació pròpiament dita, sinó per la Mancomunitat o per la República. En aquest sentit, doncs, la Diputació de Barcelona sempre ha tingut una consideració especial.

Durant la Transició, com a tot arreu, es produeix un afany, en aquest esclat de participació democràtica de les diputacions, no sols de participar, sinó de fer noves coses; per tant, els serveis que les diputacions implanten d'una manera més decidida són la cooperació amb els ajuntaments, la cooperació municipal. El que passa és que aquí, a casa nostra, tenint en compte que el projecte sempre ha estat que les diputacions no existeixin, es fan les lleis d'ordenació territorial pensant de la mateixa manera com s'havia pensat anteriorment: municipis i comarca, ens local; Generalitat, govern descentralitzat amb regions o vegueries. En no poder suprimir les províncies, les diputacions, i que les diputacions quedessin tal com estaven, s'intenta coordinar els serveis de les diferents diputacions tal com s'havia fet al seu dia amb la Mancomunitat. Això no és possible i, per tant, ens trobem amb unes diputacions que tenen menys imatge política, segurament pel fet que són institucions en què l'elecció es produeix en segon grau, i des dels ajuntaments i des dels partits polítics, que nomenen els candidats; no obstant això, en aquests moments de cara als ajuntaments tenen una força en presència i en activitat realment important. Així, quedava desdibuixada una

cosa que havia de ser important per a nosaltres, els que havíem pensat sempre en una organització pròpia, que les comarques tinguessin realment un poder econòmic, un poder polític i una presència que, tot i que no totes les comarques són iguals, encara és molt minsa, molt reduïda.

Aquesta és la incongruència de què parlava al començament; és a dir, des de 1810 fins a l'any 2000 la voluntat política de la majoria de partits catalans ha estat sempre una organització territorial pròpia sense diputacions i sense províncies, és a dir, amb ajuntaments i comarques. De tal manera que l'Estatut de 1932 posa l'èmfasi en el municipi i la comarca, i parla de dos ens naturals: la comarca natural, de primer grau, i el municipi, ens natural de segon grau però de primer pel que fa al grau polític; és a dir, el model que realment havien pensat sempre estava constituït, d'una banda, per la comarca i el municipi, i de l'altra, pel Govern de la Generalitat i les regions.

Aquesta actitud política s'ha donat sempre, de manera que els dinou diputats que la Junta General va enviar a discutir i negociar la Constitució de Cadis només tenien un mandat: mantenir les llibertats de Catalunya tal com estaven en aquell moment i, si era possible, recuperar les que s'havien tingut abans del decret de Nova Planta de 1716. Però sortiren de Cadis escaldats, perquè s'hi van trobat aquell esperit de creació d'una Espanya centralista, uniformadora, on tothom tingués el mateix dret, on tothom tingués la mateixa llengua, on tothom pensés de la mateixa manera. I això ha estat així al llarg dels anys. Després es produeix un fet singular, perquè és el primer fet públic que trenca una mica amb aquest esquema de l'Espanya uniformitzadora: la redacció de les Bases de Manresa. L'any 1891 una sèrie d'entitats de Catalunya, culturals la majoria, havien constituït la Unió Catalanista, que aplegava gent molt diversa: intel·lectuals –Mañé i Flaquer, Domènech i Montaner, Narcís Verdaguer–, polítics –Prat de la Riba–, eclesiàstics –Torras i Bages–... Només tenien una cosa en comú, tots eren de classes benestants i, a més, tenien una certa preocupació per mantenir l'ànima de Catalunya: la llengua, el dret, tot el que ens dóna raó de ser com a poble.

Aleshores, al cap de poc temps, el 1892, van fer una assemblea a Manresa, en què 160 municipis de Catalunya van estar representats per 250 persones, amb una exclusió que cal assenyalar: no hi havia ni pagesos ni obrers, perquè en realitat el criteri era mantenir el particularisme de Catalunya, i garantir l'ordre social i la tranquil·litat dels negocis; aquest era una mica l'esperit de la gent que s'aplegava entorn de la Unió Catalanista de l'any 1891 i 1892. S'hi va fer el que durant molt de temps va mantenir el caliu del que seria després el catalanisme polític, evidentment. Després la realitat va ser molt diferent, perquè l'obrerisme i el nacionalisme van tenir al-

tres colors, i sobretot van ser molt més actius que no pas el que havia iniciat aquesta gent, una gent important però que es movia en aquest marc que he esmentat anteriorment.

Però en realitat s'estava forjant una mica aquest concepte que després es repetirà l'any 1932, amb l'Estatut de 1932, amb l'Estatut de Núria, que com a document fa possible l'Estatut de 1931. En realitat el model que proposen les Bases de Manresa és un model d'una Espanya federal, un Estat de Catalunya dins de l'Estat espanyol, però a més amb una organització territorial a base de municipis i comarques, com he dit abans, i regions o vegueries. Per tant, aquest model, més o menys canviant, mai no ha pogut ser, perquè després, amb les constitucions posteriors, l'any 1932 mateix, quan els representants catalans van a Madrid a defensar aquest model, en tornen dient que Catalunya no pot figurar com a estat dins de l'Estat espanyol. És a dir, aquesta federació republicana, evidentment, no s'acceptava; però sí una autonomia dins d'Espanya, amb una sèrie de llibertats o de possibilitats fins i tot per a la Generalitat de Catalunya, com l'any 1932, en què no es parla de províncies, i el govern de Catalunya queda autoritzat per la Constitució per poder fer la seva organització territorial.

Entre les Bases de Manresa i el 1932 es produeix un fet materialitzat d'autogovern de Catalunya, la Mancomunitat de Catalunya. La Mancomunitat de Catalunya, que des de 1716 és l'únic cas en què s'actua com un govern català sense ser-ho perquè no hi ha cessió de poder polític de l'Estat, l'únic que fa és que les quatre diputacions acordin, per unanimitat dels diputats, sumar esforços, coordinar les seves activitats; per tant, aquesta coordinació, aquesta suma de recursos, aquesta caixa única, de les quatre diputacions, fa que la Mancomunitat pugui treballar, i sobretot perquè té un gran president. Prat de la Riba és president de la Mancomunitat de Catalunya des de 1914 fins al 1917. En aquest període de tres anys l'activitat cultural i sobretot d'ensenyament que fa la Mancomunitat és importantíssima, i no tan sols du a terme activitat cultural i d'ensenyament, sinó que reforma aquesta necessitat de la institucionalització de Catalunya amb un govern propi.

Però el 1917 el succeeix Puig i Cadafalch, que no tenia el carisma de Prat de la Riba, i molt aviat arriba la Dictadura de Primo de Rivera, que l'any 1923 destitueix Puig i Cadafalch i l'any 1925 suprimeix la Mancomunitat. Però aquest ha estat l'únic element reeixit que hi ha hagut en aquests anys d'història que molt breument i amb quatre pinzellades he intentat dibuixar.

Fet aquest resum, passo a la part de records més personals. Durant la Transició, recordo que en aquells moments, l'any 1975, un dia van venir a la Diputació representants de les forces polítiques catalanes amb la volun-

tat de participar i d'intervenir en el que és la política i l'actuació de la Diputació i de conèixer-les, fins que no hi hagués la Constitució, fins que no s'aprovés una nova constitució, i fins que no hi hagués un control realment democràtic de la institució. Així com en els ajuntaments hi va haver situacions conflictives, sempre fruit del tarannà de les persones –perquè quan una persona era oberta és evident que no hi havia cap conflicte–, a les diputacions això va ser molt suau. En primer lloc, perquè en aquells moments les diputacions, excepte la de Barcelona, durant el franquisme pràcticament només feien tres coses importants: treballaven en l'àmbit sanitari, ja que assistien el que se'n deia *padró de pobres*, a partir del qual cada ajuntament cada any enviava a la Diputació un padró de gent necessitada i, si aquestes persones tenien alguna problema –en un moment en què no hi havia assistència sanitària universal, amb dificultats per anar a l'hospital–, les diputacions les acollien i els donaven ajut; treballaven en l'àmbit assistencial, però en uns moments en què pràcticament no hi havia residències de gent gran, no hi havia aules d'infants amb problemes, només hi havia psiquiàtric; i després feien la xarxa de carreteres o de camins veïnals, i uns petits ajuts per a temes de cultura. Molt aviat, ja a l'any 1976, passen dues coses, una de les qual és curiosa i no es coneix massa. El febrer de 1976 un decret del que aleshores era ministre de Governació, Fraga Iribarne, crea una comissió especial a Catalunya perquè es dediqui a preparar un règim especial per a les quatre diputacions catalanes, la Comissió per al Règim Especial de les Quatre Províncies Catalanes. Aquesta comissió la presideix Federico Mayor Zaragoza, i en formen part representants de la vida social i política d'aleshores, personatges importants: Carles Sentís; el rector de la UOC, Gabriel Ferraté; Sardà Dexeus; i després Ribera Rovira, Viola, Samaranch, i representants de cada una de les demarcacions.

En el decret es fixa un termini de quatre mesos perquè aquesta comissió doni el seu resultat. Quan la Comissió es reuneix, es fa un plantejament: el decret només els autoritzava a fer un règim especial per a les quatre províncies catalanes, però la mateixa comissió deia que la voluntat del poble català no és d'un règim especial a les quatre províncies, sinó la institucionalització de Catalunya. Per tant, encara que aquest decret només els capacitava legalment per fer un règim especial per a les quatre províncies catalanes, van voler anar una mica més enllà i entenien el procés com un pas cap a la futura institucionalització. De manera que en els treballs que fa la Comissió, i que posteriorment s'envien a Madrid, no tan sols es fixa com es coordinaran les diputacions en els diferents serveis, sinó que a més es parla del tema de caixa única per institucionalitzar una mica el model anterior de la Mancomunitat de Catalunya, i també es plantegen uns òrgans de col·laboració per a les quatre diputacions, com per exemple el Consell Ge-

neral, etc. Això, evidentment, s'envia a Madrid al mes de novembre de 1976 o al febrer de 1977, poc temps abans del referèndum i que entrem en una nova etapa democràtica, i es queda sense efecte.

Però l'any 1977 es produeix un altre fet important. En el decret del restabliment de la Generalitat provisional, hi ha un apartat d'un article que autoritza la Generalitat perquè tracti d'organitzar les quatre diputacions catalanes. En aquest moment, i a través d'aquesta comissió que es crea el dia següent, al mes d'abril, s'intenta fer el mateix una altra vegada: traspassar a la Generalitat tots els serveis de les diputacions i deixar per a les diputacions aspectes molt minsos de cooperació municipal. Aquesta comissió treballa durant divuit mesos, la presideix Joan Casanelles, i al final totes les conclusions també s'envien a Madrid però ja es perd tot. Personalment, en aquest període, en què jo era a la Diputació però a la vegada era president de la Comissió de la Generalitat, juntament amb Agustí de Semir, que era president de la Comissió de Sanitat de la Diputació de Barcelona –el president de la qual era Tarradellas, evidentment–, vam estar treballant durant uns quants mesos per coordinar els serveis assistencials i sanitaris de les diputacions. I vam presentar el model, seguint el de la Mancomunitat, de caixa única per a tots els serveis i de restitució dels equipaments que hi havia en aquell moment. Però va arribar un moment en què es tenia la sensació que aquesta comissió feia nosa, fins al punt que en una reunió es demanà a la comissió que s'autodissolgués; la comissió s'hi va negar, creia que en el futur seria de gran utilitat perquè havia aprofundit moltíssim en el coneixement de la realitat de les diputacions de Catalunya, i una mica es va produir una situació de conflicte. El cas és que això també es va enviar a Madrid, i com havia passat sempre, amb l'Estatut de Núria, l'Estatut de 1932, amb les Bases de Manresa, allà es va dissoldre i aquesta nova possibilitat es quedà sense efecte. És a dir, parlem d'una possibilitat que neix el 1891; d'unes altres possibilitats el 1932, el 1977 i el 1981; algunes, per la no-acceptació de les Corts Constituents en aquells moments, i d'altres, per una sentència del Tribunal Constitucional, han deixat Catalunya amb una organització que és complicada; en aquests moments no té raó de ser que tinguem una administració tan complicada on hi hagi ajuntaments, comarques, diputacions i, evidentment, el govern de Catalunya.

A vegades entenc la legitimitat de les actuacions encara que no les comprengui, com per exemple el fet que en aquests moments de les diputacions no se'n parli. L'any 1980, en què jo presidia la Diputació de Tarragona, la unanimitat de tots els partits catalans per votar a favor del traspàs de serveis de les diputacions a la Generalitat era total, excepte, val a dir-ho, en la Diputació de Lleida, el president i la majoria de govern de la qual eren de la UCD i hi havia més fredor en aquest tema. És a dir, no deien que no, però ho veien bé una vegada s'haguessin fet eleccions a la Generalitat, i ho deixa-

ven una mica a mercè del temps. Però la realitat és que, fins i tot llegint, si en tenen l'ocasió, les actes dels plens de la Diputació de Barcelona, tots els polítics, els portaveus dels partits polítics –en aquells moments, PSUC, Socialistes, Convergència i Unió i la UCD–, tots manifesten, posant molt d'èmfasi i molta força, l'esperança de tornar a tenir una organització territorial com havien desitjat des de sempre, i sobretot des de 1932, ja que el model de l'Estatut de 1932 en aquells moments era el que tothom defensava i el que tothom volia i, per tant, es volia tenir allò i es volia traspassar els serveis.

Arriba la sentència, que refreda aquests ímpetus, i al final tothom s'acomoda en aquesta realitat, i en aquests moments ningú no qüestiona les diputacions; els uns i els altres hi han trobat una institució per servir els ajuntaments, i el problema de la sentència d'inconstitucionalitat i de totes les sentències que han vingut després sobre un pla únic d'obres i serveis de Catalunya, de les diputacions i de la Generalitat, totes troben un escull: quan es parla de les diputacions, es diu que seran ens per al compliment dels fins de l'Estat, ens locals, i per al compliment dels fins propis. La delimitació exacta de quins són aquests fins propis de la Diputació és el que ha fet que el Tribunal Constitucional –almenys així es desprèn de les seves argumentacions– hagi desdibuixat el que havia estat sempre una realitat política. Jo, que sóc dels catalans que van participar en la Constitució, fins i tot penso que tots estàvem convençuts que, en tenir la Generalitat competències exclusives d'administració local, els permetria actuar en l'organització del territori d'una manera també pròpia i, per tant, diferenciada. No ha estat així, i en aquests moments només hi ha una possibilitat, que també va estar aprovada i defensada al seu dia –jo vaig ser conseller de Governació l'any 1988 i això s'havia aprovat el 1987–: convertir Catalunya en província única, perquè quan hi ha una província uniprovincial, el govern de la regió assumeix la Diputació, i aleshores la Diputació desapareix com a ens. Per tant, si no es modifica la Constitució en aquest sentit, en aquest apartat, l'única possibilitat que desapareguin les diputacions, que aquesta voluntat política històrica i manifestada tan sovint per tot el poble de Catalunya es faci una realitat, és convertir Catalunya en província.

Jo diria –i aquí sí que he de mesurar més el que dic– que només hi ha un escull: la llei electoral. Això seria més fàcil de fer si en aquesta distribució provincial que hi ha actualment no hi hagués també unes representacions que donen unes sumes electorals molt concretes. Per tant, el dia que es pogués fer –no sé quan es farà– una llei electoral a Catalunya, si aquesta fos consensuada seria fàcil passar d'aquí a complir després el que el Parlament de Catalunya al seu dia va aprovar, és a dir, convertir Catalunya en província única tenint en compte que la Constitució, tal com és ara, no permet la desaparició de les diputacions, pel que m'expliquen.

No sé si he anat una mica d'aquí cap allà, en tot cas he intentat fer una pinzellada del tema, però és que les diputacions en la Transició tenen molt poca història, aquesta que he explicat: la comissió mixta de traspassos, el règim especial per a Catalunya i l'esclat final. De tota manera, penso que pel que fa a recursos i a possibilitats, les diputacions mai no havien estat tan bé en la història com durant la dècada dels vuitanta, mai. Per exemple, quan jo era president de la Diputació de Tarragona, al cap d'un any, el 1981, els recursos de pressupost es van doblar com a conseqüència del canvi energètic de les centrals nuclears; per tant, si en aquell moment la Diputació tenia un pressupost de 3.000 o 3.500 milions, en un any va passar a tenir 7.000 milions de pessetes. Això després es va anar redistribuint per totes les diputacions perquè hi va haver una compensació; és a dir, a la dècada dels vuitanta les diputacions es van trobar amb uns recursos extraordinaris, amb unes operacions de cancel·lació dels deutes anteriors –que es van fer l'any 1979 i que segons les quals el Ministeri de la Governació va anul·lar els crèdits que els ajuntaments i les diputacions tenien al Banc de Crèdit Local d'Espanya d'operacions de crèdit anterior– i generant uns recursos que mai no haurien pogut somiar. Això els permet fer moltes més coses. A Tarragona, on en aquells moments jo tenia la presidència amb el PSUC i amb el Partit Socialista, a banda d'un pla especial per a la zona de l'Ebre, per als municipis que estan al redós de les centrals nuclears, segons el qual se'ls pagava el 90 % d'una sèrie d'obres, i per a tots els ajuntaments de la província, ens preguntàvem què podíem fer. Els diners que hi havia en el pressupost, a més de lliures perquè no estaven afectats per res, es podien utilitzar per pagar els llibres de text dels infants els pares dels quals estiguessin a l'atur; doncs això es podia fer. Per tant, sense adonar-nos-en, allò que només havia de ser cooperació municipal passava ser ja una actuació directa de la Diputació, institució de segon grau, sobre el ciutadà, saltant-se els ajuntaments i saltant-s'ho tot. Això és el que tampoc no hauria de ser, perquè com a institució de segon grau integrada per representants dels ajuntaments, totes les polítiques de la Diputació haurien d'anar directament als ajuntaments perquè les redistribueixin i les destinin a les prioritats que considerin oportunes. Si analitzen el funcionament d'alguna Diputació, veuran que l'actuació directa Diputació-ciutadà o institucions alienes als ajuntaments, i de vegades contra el criteri dels mateixos ajuntaments, és constant. Per tant, en aquest moment estan fent funcions que no els corresponen, encara que legalment sí, ja que sempre hi ha un paraigua legal on et pots aixoplugar; aquestes funcions correspondrien als ajuntaments. D'altra banda, aquell ambient i aquell esperit des de sempre que volia que les diputacions desapareguessin, o que se'n traspassessin els serveis, s'ha perdut; s'han traspassat serveis i s'han traspassat serveis amb les dotacions econò-

miques corresponents –recordo que els anys en què estava a Tarragona: biblioteques, centres assistencials, entre altres coses–, però el més important no s'ha traspassat: no s'ha fet la gran buidada de les diputacions ni, per tant, la potenciació dels consells comarcals a través de les diputacions.

COL·LOQUI

Pregunta: Quins serveis actuals tenen les diputacions? Què fan amb els diners i com els distribueixen?

Josep Gomis Martí: Cada diputació és diferent. Sobretot, destinen una part molt important al Programa de cooperació amb obres municipals; d'altres potser encara no han traspassat algun centre sanitari, tot i que em sembla que els psiquiàtrics són més o menys concertats amb la Generalitat. Destinen diners a la xarxa de carreteres provincials; aquests dies s'està discutint amb alguna diputació si traspassa les carreteres a la Generalitat però no els diners per mantenir aquesta xarxa, dificultat que sempre s'ha donat en temes de traspassos amb les diputacions. És a dir, es traspassa el servei, però els diners, no; la Generalitat es troba davant la possibilitat d'assumir un servei però sense els diners per dur-lo a terme, i la sentència del contenciós administratiu diu que una cosa es traspassar els serveis, i una altra, traspassar els diners, perquè les diputacions quedarien desdibuixades per complir les seves pròpies finalitats. Per tant, fan cooperació municipal, obres culturals directament i indirectament a través dels ajuntaments, xarxa de carreteres, programes d'assistència social a través de centres d'educació especial, i la de Barcelona, moltes més coses, perquè tenia tots aquests serveis que he dit abans. No sé si s'ha traspassat algun servei, perquè ara fa vuit anys que no visc aquesta realitat, però en els moments en què jo era a Governació, quan intentàvem fer traspassos sempre teníem la mateixa dificultat: es traspassaven serveis i no es traspassaven recursos.

Pregunta: Pel que fa a això que acaba de dir dels serveis de la Diputació, l'any 1960 hi havia un curset de formació agrícola que s'impartia en una granja model única a tot Espanya. Trenta o quaranta anys després s'ha perdut, està tancada; amb tots els serveis que tenia de tota mena i ha desaparegut. Per què ha desaparegut, per què les competències són de la Generalitat o Ensenyament o per què la Diputació ho ha deixat de banda?

Josep Gomis Martí: Pot ser per les dues coses. Jo no conec el cas, però

moltes vegades passa el següent. En primer lloc, l'ensenyament reglat correspon a la Generalitat, que fixa uns paràmetres per a l'educació. La Diputació pot haver dit –no ho sé en aquest cas– que no se'n pot fer càrrec i que se'n faci càrrec la Generalitat, i la Generalitat pot haver dit que, si la Diputació no li traspassa els diners que es gastava en l'escola de formació agrícola de Caldes, no se'n fa càrrec. Situacions com aquesta s'han produït en altres casos; a Tarragona, per exemple, on hi havia una escola d'extensió agrària que era de la Diputació en col·laboració amb Extensió Agrària, a Mas Bover, que em sembla que tampoc no funciona. Segurament deu haver estat perquè la competència d'ensenyament correspon a la Generalitat, els ensenyaments reglats deuen correspondre a la Generalitat, i la Diputació no podia cobrir els paràmetres d'ensenyament. No sé si la titularitat de la granja encara deu ser de la Diputació, m'imagino que sí.

Pregunta: Em sembla que van dir que hi volien posar l'Escola d'Enginyers Tècnics allà.

Andreu Mayayo: Si em permeteu, diré que està previst traslladar-hi el zoo. Ja hi ha signat l'acord entre el president de la Diputació i l'alcalde de Barcelona. El zoo es traslladarà a aquesta finca, excepte una part, que se n'anirà a la desembocadura del Besòs; però a la part aquesta hi volen crear un ecosistema. Això ja està pactat.

LES RELACIONS ENTRE ELS AJUNTAMENTS I EL MOVIMENT VEÏNAL

Ponents:
JORDI BORJA
JOSEP M. HUERTAS
CARLES PRIETO

Moderador:
ANDREU MAYAYO

JOSEP M. HUERTAS: Bé, miraré de ser breu i faré cas del consell del ja meu vell amic Jordi Borja, que fem un toc personal perquè tots tres vam viure això, no únicament com a professionals, sinó personalment. Una vegada em van dir "tu durant aquesta època eres un periodista, però a més a més estaves implicat". Sí. Em va semblar una crítica però vaig dir: "Hi estava implicat i volia estar-hi implicat". Hi ha moments a la vida que m'imagino que tots, a part de la professió que tenim, decidim que a més a més som ciutadans i en aquest cas no únicament perquè jo sentís això sinó perquè hi havia una situació que crèiem que l'aportació que podíem fer no era exclusivament la professional, sinó també la personal. Dit això, començaré dient que aquesta explicació la faré a través de la persona que dedicava a fer informació local, informació sobre Barcelona, per tant, tindrà aquest toc de tal com ho vaig veure.

Tot i ser breu, voldria començar exactament l'11 de maig de 1973. L'alcalde Porcioles va ser destituït, va celebrar l'últim ple. El mateix dia que celebrava l'últim ple va ser destituït i tot i que un historiador recent comenta i té raó, en certa manera, que no influïen en absolut les protestes que començava a haver-hi als barris de Barcelona pel mal estat en què es trobaven, sí que és cert que aquest element acompanyava el fet, la prova és que aquell mateix dia hi havia una manifestació al carrer, a la plaça de Sant Jaume, i hi havia uns veïns ocupant part de l'escassa tribuna que té d'auditori de l'Ajuntament de Barcelona perquè no estaven d'acord amb el pla que es

deia Trinitat-Torre Baró-Vallbona. No els venia de gust, era un pla que afectava part dels Nou Barris i estaven allà per expressar la seva protesta amb pancartes. Per tant, segurament això no va influir en la seva situació, però acompanyava el fet. I l'endemà, el diari *Informaciones*, un diari de Madrid que ja no existeix, va titular el seu editorial "El ejemplo de Barcelona" i una mica va comentar aquesta societat civil a la qual es referia Andreu Mayayo, una mica com un ferment a imitar en altres llocs quan les coses no funcionaven.

No penso explicar ara ni molt menys, ni ve al cas, l'etapa Porcioles ni què escau a la Transició, però sí que la Transició a Barcelona ocupa els tres alcaldes que vénen encara que estiguessin immersos dos d'ells en el franquisme. L'alcalde Massó, l'home que substitueix Josep Maria de Porcioles, és un home que té escassos interessos en la vida quotidiana de la ciutat, tot i que era el representant i si no recordo malament, el president, d'una empresa que havia de foradar Collserola amb el primer túnel, el túnel de Vallvidrera que ja existeix.

Però llevat d'això, el seu interès en la ciutat era escàs. Va ser nomenat bàsicament per la seva amistat amb els militars, el coneixien dels seus encàrrecs a l'empresa CASA, una empresa sevillana. Era un home neutre, neutre no hi ha ningú, diguem que no tenia uns excessius interessos personals a Barcelona. Va intentar dialogar, va ser un alcalde dialogant, una altra cosa és que se'n tragués gaire profit. El record personal que jo en tinc és un bon record, però quan fas un esforç de pensar en el que va aportar, sí que n'hi va haver algunes, un cert diàleg, el pla comarcal perquè és un tema importantíssim de l'època, i en certa manera també va tenir alguna relliscada. En la seva època hi va haver una cosa que se'n va parlar molt, vostès són molt joves, però hi va haver un ple on es va votar l'ajut a la llengua catalana, hi va haver divuit regidors que van votar que no i no es va donar aquest ajut i els diaris que ja començaven a practicar una certa oposició pretransició ho van donar en portada, però el *Diari de Barcelona* ho recordo perfectament, una foto del ple esquinçat, com si la foto l'haguessin estripada en dos, i destacant aquest fet.

Això era la imatge que intentava conrear Massó. És també l'home del Pacte de Lesseps, de la plaça Lesseps que és un nyap, no crec que ningú pugui dir que no és un nyap, és fruit d'unes tensions, perquè la plaça havia de ser encara més destruïda i es van conservar uns jardins que són molt poc freqüentats perquè hi has d'anar amb les orelles una mica preparades per l'immens soroll que hi ha, i ara serà fruit d'una altra remodelació perquè evidentment és un nyap ciutadà. Allò es va presentar com un pacte entre els veïns de l'Associació de Veïns de Gràcia i per dir-ho d'alguna forma, els interessos oficials, els municipals. Això significava que la importància no és

del pacte en si sinó que es començava a tenir en compte aquesta veu dels veïns que abans era sistemàticament menystinguda. El següent pas és que aquestes associacions de veïns es van estendre i això ho explicaran millor que ningú els meus companys, però jo ho explico ara ja molt ràpidament, es van estendre una mica com una taca, és a dir creixien any rere any. I en un moment donat, algunes, les més conscienciades van pensar que, l'interessant és coordinar-se, perquè hi ha problemes que ultrapassen l'interès concret d'un barri i van formar una coordinadora que es reunia en una església que si la memòria no em juga una mala passada es deia de la Preciosísima Sangre, al carrer Viladomat. Sembla que sí, oi? Les reunions en esglésies que a alguns de vosaltres us poden semblar "però quina cosa més curiosa!" era un dels llocs on no tenies problemes, perquè hi havia una certa tolerància que es poguessin celebrar, no hi havia locals, reunir-se estava mal vist, podia tenir problemes i conseqüències, per tant allà es reunia la coordinadora que un dia va acordar entrar en una cosa que ja existia que es deia la Federació d'Associacions de Veïns i de Carrers en la qual en aquell moment eren majoritaris una gent que se'ls deia els "bombillaires". Se'ls deia els "bombillaires" una mica despectivament perquè la preocupació màxima de molts d'ells era la Festa Major i el Nadal, posar bombetes quan arribava una festa d'aquestes. Però no la preocupació que bellugava les noves associacions de veïns que milloressin les condicions de vida als barris. En un clar intent, doncs, de participar, i de si estaves dins podies intentar fer coses i d'intentar el que podríem dir pacte a la catalana, van entrar associacions de veïns que en el futur seríem, com que eren els que treballaven més, les que es farien amb el control, en el bon sentit de la paraula, de la Federació.

Vaig molt ràpid perquè això és una pinzellada i a més som tres a parlar i perquè és interessant aquesta versió tal com jo la veia en aquell moment.

L'Enric Massó, és a dir l'alcalde Massó, va treure del calaix, juntament amb el governador que hi havia aleshores, un projecte que va donar molt a parlar i va ser com una arma de doble tall que és el Pla comarcal. Barcelona es regia per un pla comarcal del 53 que no només estava obsolet sinó que era traït constantment per uns plans parcials, que si es deia una cosa, el pla parcial en deia una altra per poder especular. Val a dir, i ara sí que em permeto un parèntesi contemporani, que en alguns moments et fa l'efecte que el Pla general metropolità que regeix ara, el nou Pla comarcal del 74-76 que jo també trobo obsolet en aquest moment, a vegades penso que les modificacions que se li estan fent tenen com un tuf d'interès d'alguns grups de pressió diguem-ne econòmics, importants, que em recorda una època que no voldria reviure. Ja sé que els mecanismes són uns altres avui dia però em

fa l'efecte que caldria un altre pla comarcal. Ja he dit que era un parèntesi però m'ha semblat interessant fer-lo. Però el Pla comarcal va ser com una capsa de trons. No va agradar als propietaris del sòl sobretot quan els posaven un número 6 o un número 7. El número 6 volia dir zona verda, el número 7 volia dir equipaments. Això provocava esglais, era aquell propietari que procurava desfermar totes les influències que tenia i val a dir que entre els regidors, alcaldes d'algunes poblacions, presidents de diputació, vicepresidents de diputació, les influències eren possibles i naturalment s'intentava salvar allò per poder construir: era l'objectiu del propietari d'aquell solar. Això va provocar manifestacions al carrer, jo recordo una manifestació impressionant a Gràcia contra una via que també havia de travessar Collserola que es deia la via O. Aquesta via, que va ser anul·lada posteriorment, destruïa bona part de Gràcia, que com sabeu si coneixeu bé Barcelona, té un teixit molt delicat, és un teixit de carrers estrets, s'hauria anat a can Pistraus.

Era clar que Massó no era l'home perquè això tirés endavant, a més a més hi havia molta tensió i finalment va ser substituït per un home de línia dura, es va tornar a la línia Porcioles a través d'un amic seu, l'advocat i procurador en corts Joaquim Viola. Joaquim Viola era un home tot al contrari d'en Massó. Si en Massó volia estar bé amb la gent a en Viola li importava un rave estar bé amb la gent i les vegades que el vaig tractar era una persona que sempre tenia raó, era elegant en les formes però duríssim en el fons. Però és l'home que va tirar endavant el Pla comarcal i bé, diguem que va torejar com va poder alguns dels toros que hi havia que eren difícils. I això es va aprovar el 76, dos anys després d'haver sortit el Pla a la llum. Naturalment, no sempre tothom va quedar conforme, hi va haver recursos i en algun cas recursos que us ho explicarà millor Carles Prieto que ningú, que van arribar a una cosa que es deia el Consell d'Estat, em sembla, perquè tot el que era una alteració de zones verdes havia d'acabar en aquest organisme i l'Espanya Industrial es va salvar perquè els de Sants no es van conformar amb el fet que l'alcalde de l'Hospitalet, el poderosíssim alcalde de l'Hospitalet que es deia José Mª de España, ho dic així perquè no li agradava que li diguessin Josep M. de España i Muntades que era un dels propietaris de l'Espanya Industrial havia aconseguit que allò fos edificable. I això es va tombar. Tant va emprenyar el José Mª de España que en un treball que vaig fer per a *L'Avenç* sobre "La penúltima muerte de la España Industrial", una empresa que avui no existeix, però que en els seus dies de glòria va ser una de les empreses més importants d'Espanya, em va arribar a dir: "Llàstima que aquí no hàgim tingut un cop d'estat com a Xile". Jo em vaig quedar glaçat. Ho vaig posar tal qual. Es referia al de Pinochet, evidentment. Tal qual, eh? Jo em vaig quedar, de tan irritat que estava amb el

tema, perquè ell diu: "Si haguéssim tingut aquest terreny, hauríem pogut salvar l'empresa perquè els haguéssim construït" Dubto que l'empresa s'hagués salvat. Perquè casos en què es va declarar edificable, es va vendre el terreny i després l'empresa no la busquin vostès, en trobarien uns quants. Però en fi, no ens estendrem en aquest tema. Per tant, vol dir que aquestes postures eren molt endurides per les dues bandes. Els veïns perquè trobaven que no es feia prou... Pensem que hi havia a Barcelona una gran mancança d'equipaments, per tant la gent es queixava amb raó que terrenys per a escoles, zones verdes, ambulatoris, tots els serveis que més o menys avui es troben, no hi eren. I per tant, es queixaven que no es feia prou reserva. Posteriorment, la vida és molt curiosa de vegades, però aquests mateixos veïns han fet defensa d'aquest Pla comarcal que en aquell moment va ser tan criticat. Però ja sabem que les òptiques varien amb el pas del temps. Tanmateix, que el Pla comarcal havia de tenir alguna cosa positiva me la va donar sempre la frase lapidària que va dir el president de la Diputació, un personatge avui dia encara molt important, Juan Antonio Samaranch, quan després de mirar-se sobretot uns terrenys que hi havia al Prat que eren d'un personatge, un banquer que es deia Jaume Castell que ell representava, va veure que aquells terrenys se salvaguardaven com a zona costanera, és a dir com a zona lliure per no construir i va dir: *"Esto es un plan socialista"*. A partir d'aquell moment vaig dir, home, socialista no ho sé, però si no li agrada al Samaranch, mirem-nos-el més bé. Ara faig l'anècdota però sí que és veritat que et donava una mica la pista que tan dolent no devia ser el Pla.

Qui eren aquests veïns? Perquè estem parlant tota l'estona de veïns i és probablement important abans que entri en l'última part que és el tercer i últim alcalde de la Transició pròpiament dita que és l'alcalde Socías.

Els veïns, i a banda que ho podrien explicar perfectament els meus companys, tal com jo veia les associacions de veïns, estaven formades per tres grups, principalment. Per un costat pels partits polítics clandestins, organitzats, en els quals hi havia gent del PSUC i als quals s'hi havia afegit, si no m'equivoco el 74, i això ho saben millor els meus companys, la gent de Bandera Roja, per tant això era un grup molt important, políticament actius i tenien una força molt gran. Després hi havia partits situats a l'extrema esquerra, que podien anar des del Moviment Comunista de Catalunya al Partit del Treball, passant per altres grupuscles. Això seria la part política, que era una part important, perquè eren gent activa, organitzada, amb ganes de fer coses. Després hi havia una part no menyspreable, perquè encara avui dia la Federació d'Associacions de Veïns xucla d'aquesta part, que és la part cristiana, la part cristiana progressista que havia descobert en aquest moviment veïnal un lloc on actuar en defensa dels interessos dels

seus veïns, dels seus companys diguem-ne de barri. I una cosa que trobo molt important és el tercer grup que a mi sempre em va sobtar: és trobar a les associacions de veïns les senyores maries, o els senyors pepets, la gent que no era ni cristiana progressista, ni militava en cap partit però que s'hi havia apuntat, que allò els havia engrescat i havien dit: "anem a lluitar per un casal d'avis, o per una escola, que no en tenim". Aquesta societat civil es va eixamplar, ja no són els de sempre, n'hi ha més que els de sempre. Perquè de vegades quan ens bellugàvem o quan ens belluguen, diem: "mira, els de sempre, els compradors de llibres, els que van a protestar, els que firmaven documents". No, aquí això s'havia eixamplat. Hi ha un moment en què es produeix aquest fenomen. El meu sogre, era un home d'Acció Catòlica d'abans de la guerra, només va sortir a manifestar-se una vegada, l'11 de setembre del 77. No l'hi va demanar ningú. Ell de *motu proprio*. Bé, doncs aquesta gent que tenia por de la vida, però que en un moment donat era conscient que alguna cosa estava canviant o anava a canviar. Per a mi això va ser molt important, ja veuen que he posat l'accent especialment aquí, perquè els altres tenien un compromís, o religiós o polític o senzillament cívic. Però aquests senzillament s'hi van apuntar perquè creien que havien de fer alguna cosa. I això per a mi era molt important. Una altra cosa interessant que en una tesi interessantíssima d'Anna Alabart, una altra persona que tots aquí coneixem, una sociòloga que va fer la millor tesi que existeix sobre el món veïnal segons el meu entendre, va descobrir a través de la tesi que va fer que el 80% dels ciutadans barcelonins sabia què era una associació de veïns. Volia dir que en pocs anys aquest fenomen s'havia implantat, existia, era al carrer, podies no pertànyer-hi, podien no ser-hi, podies criticar, però sabies què era. Per tant s'havia imposat en poquíssim temps.

L'alcalde Viola va finalment caure, és a dir era un alcalde impopular. Vostès tenen, els he repartit, uns goigs que en lloança de l'exalcalde Viola nou patró de les associacions de veïns de Barcelona li canten els veïns de les Corts en el seu comiat de la Casa Gran. No cal que els llegeixin ara, això va sortir a la revista de les Corts en una doble pàgina i realment és una mostra més que, no únicament això, hi havia eslògans que es pintaven a les parets, un eslògan clarissim deia: "Viola a la cassola" per fer el rodolí.

La FAV, Federació d'Associacions de Veïns, va demanar al rei d'Espanya que destituïssin l'alcalde de Barcelona perquè no representava la ciutat, és a dir, era un alcalde profundament impopular, i va ser objecte d'una campanya orquestrada des de la FAV, que es va dir "Salvem Barcelona per la democràcia". Finalment, aquest home, no sé si va demanar ell plegar o senzillament van considerar que no rutllava, el cas és que va marxar el desembre de 1976.

Franco ja ha mort fa un any. Som a la Transició, no se sap ben bé com aniran les coses, no s'han celebrat les primeres eleccions democràtiques i entra un home que venia de la delegació de sindicats, Josep M. Socías Humbert. Aquest home que estarà pràcticament dos anys d'alcalde, plegarà el gener de 1979 inesperadament perquè encara no hi havia eleccions municipals, és realment l'alcalde de la Transició. Aquest home que era llest, molt llarg i molt llest, va dir, ell venia per dir-ho d'alguna forma, de Falange o del món dels sindicats de la CNS, del món oficialista. Era un deixeble d'un altre espavilat, Rodolfo Martín Villa, deixeble clar d'aquest home que després seria, primer, governador de Barcelona, ministre de l'Interior i ara president d'Endesa, cada vegada que vostès encenen la llum el senyor Martín Villa naturalment està molt content perquè el negoci funciona. És un incombustible. Josep M. Socías Humbert va entendre ràpidament la situació, hi havia un buit de poder. I hi havia un creixent, ara sí que podem dir-ho, un moviment veïnal fort, estès, els partits polítics ja es bellugaven a la llum del dia, per tant aquí les regles del joc eren unes altres, el primer que va fer és aprofitar una qüestió que li brindava la Carta Municipal que és dir: "els regidors no em serveixen i jo nomenaré uns delegats" podia fer-ho, "que són als que donaré el poder". I va nomenar uns delegats entre els quals en destacaré tres. Els destacaré essencialment perquè el seu paper sobretot en un dels casos és importantíssim. Va nomenar a Urbanisme Joan Antoni Solans, un dels pares del Pla comarcal, a Cultura un home tan *enfant terrible* com Joan de Sagarra; ell no ho sap, bé, sí que ho sap però no ho recorda, Joan de Sagarra ha estat delegat de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona i Antonio de Figueruelo que era un periodista que havia estat un dels periodistes que havien criticat durament la Barcelona de Porcioles. Per tant, dic aquests tres noms, podria dir-ne més però ja m'estic estenent massa. No voldria tampoc fer-ho excessivament llarg. Vostès a les preguntes preguntin el que creguin convenient. Joan Antoni Solans va ser l'home encarregat d'executar una qüestió que tothom reconeix com de les més importants de la Transició: comprar sòl a bon preu.

Els propietaris estaven una mica preocupats. No una mica, estaven preocupats

> *"Pueden venir los del 36, los rojos. ¿Qué va a pasar? Franco ha muerto, esto no está muy bien atado."*

Hi havia una por i Joan Anton Solans, que és una persona molt llesta, i autoritzada evidentment pel Socías va anar a comprar un terreny a bon preu en el qual després que em sembla que va arribar a ser 120 hectàrees, que no és cap bajanada, que després han permès fer una sèrie de parcs i una sèrie de coses a Barcelona, des del Parc del Clot al Parc de les Aigües del

Guinardó per dir-ne dos de ràpids. Per tant, això és una tasca que crec que està en la part positiva de Socías. Socías era un encantador de serps, era un senyor que ha passat... jo crec que de vegades la bona fama que té és correcta però no crec que en Carles Prieto em desmenteixi en aquest tema, una mica exagerada. El que passa és que sabia vendre molt bé les coses, va fer un Llibre Blanc a l'Ajuntament que el van fer entre els partits polítics que ja actuaven plenament a plena llum, i ell els va fer una sèrie de pactes. Fins i tot les dones de fer feines, quan tenien una protesta a l'Ajuntament, les rebia el mateix alcalde. Va saber jugar molt bé les cartes, les escasses cartes que tenia, perquè hem de tenir en compte que les eleccions generals democràtiques primeres són al juny del 77 i no hi haurà les municipals fins al març del 79. Hi ha gent que ho ha interpretat, i crec que la interpretació és correcta, les municipals són les que havien portat al poder l'esquerra l'any 31, el nefast any 31 de la República. Per tant hi havia una certa por que *los rojos ocuparan los ayuntamientos* com així va ser en bona part, per tant com més tard millor. Pot ser que sigui certa aquesta hipòtesi, no té perquè no ser-ho, perquè és absurd que hi hagi unes eleccions generals el juny del 77, unes noves eleccions generals el març del 79 i fins al mes següent, a l'abril del 79, no hi ha les municipals. És absurd aquest decalatge.

Bé, diem que mentrestant, i per acabar, la Federació d'Associacions de Veïns s'havia anat enfortint, fins i tot va ser la convocant de les manifestacions que hi va haver l'1 i el 8 de febrer del 76 per demanar llibertat, amnistia i estatut d'autonomia, anava molt més lluny de les reivindicacions veïnals, això ja era un altre terreny de joc, hi havia una presència real que superava qualsevol expectativa, és a dir hi havia un moviment interessant que jo voldria reivindicar, perquè a vegades fa l'efecte que la democràcia l'ha portat Juan Carlos I i jo poso en dubte aquesta afirmació.

Per acabar, diguem que l'alcalde Socías, que va tenir bona relació amb l'ambient veïnal malgrat tenir-hi molts enfrontaments, el gener del 79 va anunciar inesperadament en certa manera la dimissió. Alguns ho sabíem una mica perquè ara els revelaré una cosa en els dos minuts que m'he quedat ja per parlar d'això, que un dia em va demanar, va demanar parlar amb mi, i va dir: "Al diari *Tele/eXpres* on tu treballes, jo us podria passar coses en exclusiva, però jo necessitaria un recolzament perquè em trobo molt sol". Jo vaig consultar el director, em va dir que sí, per tant jo vaig saber coses anticipadament, no d'una manera que m'entusiasmi però tots els periodistes diuen *"A bodas me convidan"*. Per tant, conec una mica una manera de pensar molt especial, tenia molt desig de tenir futur, era molt jove, pensem que quan arriba a alcalde té 37 anys, per tant, als 30-40 devia dir: "he de tenir futur". Ell devia fer un càlcul que, si dimitia, algú el cridaria. No va ser així. I per tant vam tenir tres mesos més d'un alcalde que de vega-

des ni els annals recorden, però cal recordar-lo per dos motius: primer, perquè existeix, es deia Manuel Font Altaba, que venia d'Esquerra Republicana, i segon perquè és l'home que signa la compra per 440 milions de l'Espanya Industrial. Estaven preparats els papers, la firma és un dia però no hi és. Firma Manuel Font Altaba.

Dit això i per acabar, voldria acabar dient que ja no és la Transició, però que tot just la Transició està de cos present, hi ha les municipals, bé, això de la Transició de cadàver present és una manera de dir-ho, diguem que ja tenim democràcia en el sentit que hi ha unes persones escollides democràticament i dues persones que provenen del moviment veïnal fan una certa anàlisi. Per un costat Lluís Reverter, que era de l'Associació de Sarrià i que ha entrat de regidor, pronostica que ara les coses van per un altre costat. Les associacions de veïns han tingut un paper, però ara s'han de contemplar les associacions de pares d'alumnes, fa unes declaracions interessants perquè representen el pensament del partit en el qual milita, el Partit dels Socialistes de Catalunya que té l'alcaldia de la ciutat, per tant, no és un pensament qualsevol. I l'altre, cito Carles Prieto però és que està aquí, és així, que més o menys ve a dir, poc després, que els partits estan deixant de banda les associacions de veïns, tinguem cura d'això, són unes declaracions que fa a *El Noticiero,* perquè és un moviment que ha costat de crear, hi ha hagut una participació cívica molt important i ens podem carregar alguna cosa molt important. La Transició no dóna per a més, la història del moviment veïnal afortunadament sí. Però ara jo ja he parlat prou.

Jordi Borja: Jo penso que hem de partir del fet que la Transició és un procés i que per tant no és un moment històric, perquè hi ha fites però és un procés i el comencis per on el comencis, és discutible, perquè diguem que va començar quan? Quan es mor en Franco, abans, etcètera. De totes maneres, si volem analitzar la transició cap a la democràcia des de la perspectiva o des de la dialèctica que també s'exposa aquí, és a dir, com s'arriba als ajuntaments democràtics i amb quina cultura surten els ajuntaments democràtics, amb quines persones i amb quines polítiques surten, doncs penso que un moment per començar és a finals dels anys 60. Per què a finals dels anys 60? Penso que per algunes raons. Perquè si bé es cert que abans hi havia hagut unes certes crítiques intel·lectuals, per exemple el grup ERRE des del Col·legi d'Arquitectes de finals dels anys 50, hi havia hagut denúncies a través de la premsa, la premsa local va començar a ser crítica amb l'ajuntament abans de finals dels anys 60: persones com Josep M. Huertas, el mateix Figueruelo, que ha esmentat, el Rafel Pradas, etcètera. També hi havia hagut protestes socials, la famosa vaga dels tramvies, que són moviments urbans, del 51 al 56, la continuïtat de la crítica i la conti-

nuïtat del moviment social penso que apareixen a partir de finals dels anys 60. Llavors no para, i aquesta continuïtat s'expressa en diverses dimensions, és a dir, el fet que la premsa tingui un paper actiu de crítica, perquè ja no és tal periodista, tal diari. Ja és un fet bastant continuat i que encara s'expressa amb més contundència perquè ho permet el mitjà, a través d'algunes revistes que apareixen aquella època, que són la revista del Col·legi d'Arquitectes, la revista del Col·legi d'Enginyers, *Novotecnia*, la revista del Col·legi d'Aparelladors, *Cau*, etcètera. Si voleu veure una mica, la temàtica aquesta, a les col·leccions d'aquestes revistes a partir del 68-69, etcètera. Jo mateix que acabava de tornar de França, on havia estat exiliat gairebé set anys, i que estava en una situació legal més que dubtosa, em van contactar el Col·legi d'Arquitectes, a finals de l'any 68, jo acabava d'arribar, per portar una secció que es deia "Moviments socials urbans". I és clar, aquí teníem més marge que el que tenia en Josep Maria a *El Correo Catalán*, al *Tele/eXpres* després, etcètera.

Començo per la premsa perquè penso que és molt important que les coses surtin cap enfora, oi? Per exemple, el moviment obrer s'expressava amb moltes més dificultats. En segon lloc, la crítica també és una crítica intel·lectual. El tècnic, el professional. Si hi ha aquestes revistes dels col·legis professionals vol dir que hi ha un moviment professional també. I per tant, quan surt el pla de La Ribera des del laboratori d'urbanisme, en Manuel Solà Morales i companyia fan una crítica duríssima del Pla de la Ribera, tot i que comparat amb el que es feia abans ara diríem que és un pla que té elements d'interès. Ara que es fan debats, que es discuteix el transvasament del Pla Hidrològic, recordo que un diari em sembla que era el *Tele/eXpres*, o el *Mundo Diario* que acabava de sortir, van organitzar un debat sobre si havíem d'acceptar els transvasament de l'Ebre cap a Barcelona, etcètera, i allà estaven des del Vicens Oller, que va ser després conseller d'Indústria d'un Govern de la Generalitat amb Pujol, el Solà Morales, etcètera, i ja ens pronunciàvem amb una doble pàgina de diari sobre les relacions de Barcelona amb Madrid, el perquè de la falta d'inversió pública a Barcelona, la crítica de l'urbanisme que s'havia fet fins ara, etcètera. És a dir, que s'havia creat un substrat intel·lectual que anava des del punt de vista l'ideològic, ideologicopolític, cobria un espectre molt ample. Per exemple des del Cercle d'Economia que va fer un llibre interessant en què van col·laborar gent com des del Miquel Roca fins a l'Andreu Claret, la *Gestió o Caos*, el llibre aquell de l'any 69, fins al que es produïa en certs departaments universitaris o en els col·legis professionals, el Col·legi d'Advocats també, malgrat el seu tarannà conservador en certes coses expressava posicions crítiques, que cobria un espectre molt ampli, i també que des d'aquesta època es comencen a consolidar col·lectius socials en els barris de Barcelona. A finals

dels anys 60, primer des de la clandestinitat, que en diuen comissions de barri o comitès de barri, etcètera. Després aprofiten la Llei d'associacions per constituir-se en associacions de veïns.

Abans tu Josep Maria has esmentat Nou Barris. Bé, Nou Barris és un nom que existeix a partir del 69-70, més aviat a partir del 70 perquè a finals del 68 l'Ajuntament convoca un concurs per a l'ordenació d'una part del que ara en diuen Nou Barris, el concurs Trinitat – Torre Baró – Vallbona. Cito aquest cas perquè Nou Barris s'ha convertit després en un dels símbols del moviment veïnal, com a element del moviment veïnal de base més proletària, o de ciutat més per fer o més a mig fer. Hi ha més exemples, hi ha dos o tres casos molt emblemàtics com poden ser Poble Nou, Sant Andreu, Sants, etcètera, Sant Antoni com a model de barris més barrejats i més consolidats com a ciutat però Nou Barris i Besòs eren les dues zones de Barcelona que estaven en autoconstrucció, amb falta d'espais públics, etcètera, una ciutat com diria el Candel *"Donde la ciudad pierde su nombre"*. I es va convocar aquest concurs, jo feia molt poc que era aquí a Barcelona, i vam decidir pensar una proposta amb un grup de professionals, en aquella època molt joves, en Lluís Brau, en Carles Teixidor, el Marçal Tarragó, etcètera. I quan comencem a treballar en un piset a la plaça Lesseps, per cert, se'ns presenten tres homes molt més grans que nosaltres, amb una pinta de *duros* de pel·lícula de l'*oeste*, dos d'ells líders veïnals i un d'ells també líder de Comissions Obreres, el Manolo, el Vital i el Cirilo que eren de Torrebaró i de Vallbona, dos barris que eren pràcticament de barraques, d'autoconstrucció, al Brasil en dirien *favela, favela* consolidada. Es presenten i duien: "Vostès estant pensant coses per als nostres barris" I vam dir: "sí més o menys comencem ara". I van dir: "I vostès amb quin dret pensen coses sobre els nostres barris sense comptar en nosaltres?" I vaig dir: Teniu tota la raó, hem de pensar en vostès". Bé, d'això i amb altres persones que per altres raons estàvem connectats, en Joan Miró, que després va ser president de les associacions de veïns, l'Ignasi Català, etcètera, que tenia relacions amb el moviment obrer també en aquest cas, al mateix temps que elaboràvem una proposta de pla, que quan es va fer el concurs no va guanyar sinó que va quedar segona, que quedar segon és com quedar desè, és igual, vam quedar segons, per tant no era contra la nostra proposta, però aquesta proposta, com que l'havíem elaborat amb ells va servir de base del programa de la Comissió de Barris, que s'havia anat constituint paral·lelament a aquest treball. És a dir, per una banda ens reuníem per discutir coses tècniques i per una altra banda es començava a fer una certa agitació. No cregueu que això anava perfectament coordinat, és a dir un diumenge que hi havia el nucli de la Comissió de Barris, s'estava discutint com podrien mobilitzar la gent del barri, ens vam trobar amb una manifestació que

no sabíem d'on havia sortit perquè havien atropellat un nen i la gent va tallar l'autopista. Pels semàfors, "Volem semàfors" diríem, oi? Les senyores maries i els senyors pepets es van manifestar mentre els que volien ser els organitzadors estaven dient: "Com ens mobilitzem?" Llavors vam baixar, és clar i ens vam organitzar. Bé, es va muntar una assemblea amb el dia del semàfor, el dia del pla, i me'n recordo que es va dir: "I per què no ens constituïm en una associació?" I llavors va sortir l'associació. És que aquí no són tres barris en aquesta associació, són més barris, perquè és Trinitat Nova i Trinitat Vella i Verdum i Roquetes i Prosperitat i Guineueta i Canyelles, Nou Barris diguem, oi? De fet el districte de Nou Barris ara són aquest i uns quants barris més, Porta, Congrés, Turó de la Peira, etcètera. Uns quants més però la base és aquesta.

Doncs ens constituïm en una associació perquè és legítim reivindicar el que reivindiquem per al barri. I d'aquí van sortir dues idees que penso que han marcat una mica, han contribuït a marcar les polítiques que han pogut fer o que han volgut fer els ajuntaments democràtics. Una, que no era específica ni molt menys d'aquesta zona, per exemple també es va manifestar d'una altra manera a Sants amb el Cesc i reivindicant la plaça de Sants com a espai públic, és dir: "Volem que arreglin el barri, però no només les cases i els semàfors i l'equipament, sinó que li donin estructura de barri, que hi hagi espai públic". I per exemple es definia on volem que hi hagi grans places, i avingudes, etcètera. Si vosaltres ara aneu a la Via Júlia, està molt bé la Via Júlia. La Via Júlia fins als anys 80 era un descampat, a més amb un pla inclinat, que era un lloc que només servia perquè els nanos anessin a tirar pedres, perquè ni tan sols s'hi podia jugar a futbol. Estava inclinat. Nou Barris era catastròfic, recordo que una vegada vaig passar per allà amb un urbanista nord-americà o anglès, molt d'esquerres, el David Harvey, i em va dir: "Però on em portes per aquests llocs?". Ell estava més entrenat a llegir *El Capital* que no pas a passar per barris d'aquests i era dur. Jo coneixia gent de les Vivendes del Governador, que eren vivendes de 27 metres quadrats on vivien segons com 8, 9 i 11 persones. Era *durillo*. Es constitueix l'Associació de Veïns i amb una cultura de dir: "Som un barri" o "Volem ser un barri". Perquè això és una diferència. És a dir, a Sants o al Poble Nou hi havia polítiques destructores de barri. Una cosa que tampoc es pensa. A finals dels 60 i principis dels 70 a Barcelona es practicava un urbanisme depredador de la ciutat. Per exemple la política de convertir el que eren passeigs, avingudes, carrers majors, en vies ràpides. Fabra i Puig, la carretera de Sants, vies ràpides o semiràpides o almenys congestionades. Fer les voreres més petites o gairebé fer-les desaparèixer fins a projectes que no es van arribar a fer com la Via O que destruïa la meitat del barri de Gràcia, o eliminar totes les cases entre la Gran Via i el carrer Casp o el carrer Sepúl-

veda per fer-ne una gran autopista, a nivell de terra, no subterrànies o elevades, a nivell de terra o fins i tot un dia que el Subias, que era en aquell moment, un bon home per altra banda, el director d'Urbanisme a l'Ajuntament de Barcelona, m'explica que tenen també la idea de convertir les Rambles en una via ràpida. "És per anar més ràpid des del centre, allà on hi ha els bancs, al port". Era una tonteria perquè el port ja no tocava a aquesta gent. Recordo que li vaig dir: "Em sembla fantàstic, finalment heu tingut una gran idea". Va quedar bastant parat perquè no hi estava acostumat. Penseu que al cap de poc a mi em feien fora de l'Ajuntament, però em va dir: "Li sembla bé?" "Home, quan fem córrer això, finalment farem la revolució en aquesta ciutat. Quan ens assabentem que sou tan bèsties que voleu destruir la Rambla..." Hi havia el projecte de fer desaparèixer la Rambla.

Hi ha un llibre important en la història de l'urbanisme, que és un llibre de l'Alan Jacobs, catedràtic d'urbanisme de Berkeley que es diu *Els carrers de les grans ciutats* que col·loca la Rambla com un dels cinc millors carrers del món. Doncs fer-lo desaparèixer, Déu n'hi do. Bé, la Transició em sembla que comença aquí, que no només és la demanda o la mobilització social o la crítica a certes coses sinó que és tot a la vegada. És moviment social, és crítica política. Per exemple en això de Nou Barris recordo que la primera cosa que va aconseguir l'associació va ser obligar el regidor del districte, que hi havia regidors de districte, que aquestes coses no servien per a res, ni els regidors ni els districtes, però existien, que es deia Juan Antonio Sauqué, era el regidor que més o menys era de Sant Andreu i li tocava Nou Barris, vam forçar una assemblea i allà ens vam posar d'acord en què s'havia de reivindicar allà: que hi hagués descentralització a la ciutat. Volem a la ciutat algú que ens representi en el barri, i que certes coses es puguin discutir i decidir i fer des d'aquí. I vostè ni ens representa a nosaltres ni té capacitat de fer res, diríem. És veritat, no tenien capacitat de fer res, etcètera. El pobre Sauqué mai més es va acostar a cap reunió. No sé què se'n va fer.

En tot cas, això, en el que jo vaig participar també directament va ser que a partir d'aquí, una de les coses que es van fer que se'n van fer moltes d'interessants citades per la premsa, les revistes, etcètera, va ser que vam constituir un col·lectiu de gent que ens van fer fora de l'Ajuntament l'any 71, per publicar un llibre, primer un número especial de *Cau* que després es va convertir en llibre que es deia *La Gran Barcelona* (van sortir uns números de *Cau* que van tenir molt d'impacte), però *La Gran Barcelona* que era una crítica sobretot de l'urbanisme. I després *La Barcelona de Porcioles* que la vas fer tu amb quatre o cinc més, l'Alibés, el Pradas, etcètera, que era una crítica per a casos concrets més detallada de les diferents malifetes de l'urbanisme. El primer era més interpretatiu i el segon més de denúncia de co-

ses concretes. Tots dos es complementaven molt bé, de fet eren el mateix tipus de gent i llavors el grup que havíem fet *La Gran Barcelona* treballàvem com a tècnics a l'Ajuntament i el tinent d'alcalde de l'època, el delegat de serveis devia ser, Guillermo Bueno Jenque, quan va sortir allò, va dir ràpidament: "Tota aquesta gent que he colat, fora de l'Ajuntament, *porque el Estado no puede tener dentro del Estado a los que están contra el Estado*". Una cosa així diguem-ne. I aleshores me'n recordo que el Subias que el pobre home encara estava encarregat d'aplicar això, jo era el que apareixia com el coordinador d'aquell llibre etcètera, vaig ser el primer que se li va comunicar la bona nova. I va comentar als altres, perquè primer em van treure a mi i després van anar traient els altres, "És que aquest noi, jo l'apreciava i el valorava però és que té una confusió al cap molt greu. Vol barrejar l'urbanisme amb la lluita de classes i això no té res a veure". I la veritat que en aquella època hi tenia molt a veure. Vam crear el CEU, que es deia Centre d'Estudis Urbans que després es va constituir en Fundació d'Ajudants Municipals i Territorials com un lloc de reflexió sobre l'urbanisme, de reflexió crítica, i també de col·laboració amb les associacions de veïns.

I aquí es va formar una cosa bastant interessant, i és que gent que cal dir que en aquell moment, gent vinculada a la Bandera Roja i al PSUC, va ser un lloc on ens vam trobar gent que teníem un peu en la política de partits d'aquests i com a professionals, de la universitat, etcètera, amb persones que ja tenien un paper en el moviment veïnal naixent com el mateix Carles Prieto. Fins i tot vam acabar sent veïns el CEU i la Federació d'Associacions de Veïns que es va instal·lar al davant, al carrer Santa Anna, i quan el PSUC va voler tenir un pis, abans de ser legal, per a la delegació de Barcelona, es va quedar en el mateix edifici i llavors només havíem de pujar o baixar escales per anar d'una casa a l'altra. Ara associacions de veïns, és aquí al davant. Ara reunió de tècnics progres, etcètera, és al pis de dalt, la reunió del partit, és al pis de sota. Al carrer Santa Anna. Hi hauríem de posar una placa, oi? Hi havíem passat moltes hores. Bé, aquí va ser una cosa, aquell lloc on ens trobàvem entre d'altres en Carles i jo moltes vegades, i d'altres que després van ser regidors, tècnics de l'Ajuntament, líders de moviments de veïns, etcètera, professionals que feien o que han fet projectes, i tot això, penso que vam fer una tasca que va donar resultat de no només intervenir en les coses concretes, de discutir: "Què podríem proposar a les associacions de veïns?" i discutir què està passant al Poble Nou o a Sants, etcètera, sinó també pensar com havien de ser els ajuntaments, per exemple me'n recordo que a *Cau*, el Carles Prieto, el Ricard Boix i jo i el Marçal Tarragó vam fer un article sobre com han de ser els ajuntaments democràtics. L'any 75 o així. I vam fer un treball de pensar en el futur. Això no cregueu que era tan fàcil, primer, perquè no en sabíem, és a dir, ens fal-

taven molts elements per saber, què es pot fer i què no es pot fer en els ajuntaments, etcètera, però els vam anar aprenent; segon, perquè en les mateixes estructures polítiques, perquè si pensaves en el futur no era per portar-ho a l'associació de veïns, era per portar-ho al moviment polític, això no era molt apreciat. Jo que estava en aquell moment a partir del 74 sobretot, en la direcció del PSUC de Barcelona com a encarregat d'aquestes coses, estava mal vist, que em preocupés de com havien de ser els ajuntaments democràtics, etcètera.

Però el resultat d'això van ser primer uns números de revista, uns documents de treball, etcètera, i després el 76 vam publicar un llibre que es deia *Per una política municipal democràtica*. És a dir, bastant abans que es fessin les eleccions municipals i després, el 78, vam fer un llibre que es deia *Manual de gestió municipal* que van copiar tots els partits polítics. És a dir, l'havia fet gent fonamentalment vinculada al PSUC i el van copiar tots els partits polítics, tant l'un com l'altre. Això explica algunes coses que van passar i vaig de pressa. Una és: aquest moviment, com contribueix a portar la democràcia? En primer lloc, penso que és quelcom que es dedueix del que explicava el Josep Maria Huertas: la política agressiva respecte a la ciutat, respecte a la vida urbana, respecte a l'espai públic que es portava a l'època del Porcioles, abans que el Porcioles saltés ja havia quedat neutralitzada. És a dir, els grans projectes en part transformadors però també agressius amb la ciutat dels seixantes a partir del 70-71 es paren, és a dir el Massó i el Viola no aconsegueixen fer res. Com a molt, convertir un bunyol en un bunyol més complicat com a Lesseps. Els ajuntaments entren en crisi molt abans de la mort d'en Franco, deslegitimats, neutralitzats, etcètera, principalment en el cas de Barcelona i altres de l'entorn.

Segon: les associacions de veïns tenen poder de mobilització i quan el Fraga amb aquesta delicadesa sofisticada que el caracteritza, diu el gener del 76: *"La calle es mía"*, les associacions de veïns de Barcelona i de Madrid diuen: *"No es suya"* i es convoca una manifestació i el Carles que en va ser més protagonista que jo, ocupen la ciutat. Tenen un poder de mobilització democràtica. Això planteja que arriba un moment que no se sap ben bé què són aquestes associacions de veïns. Recordo que en el si del PSUC es planteja una discussió, jo estava enmig de la gent que estava més a l'associació de veïns i tractava, perquè és clar, persones com el president de federació com el mateix Carles i d'altres tenien cultura política, però havien d'adaptar-se a allò que la gent, les senyores maries i els senyors pepets que eren imprescindibles perquè l'associació de veïns tingués representativitat i que el que fes tingués un cert suport i ho poguessin entendre. I de l'altre costat el que de fet era el principal dirigent del PSUC i en aquell moment el PSUC era el partit amb més capacitat de mobilització política a l'època

aquesta que en Franco encara no s'havia mort. Però que ja estava a punt, etcètera. És que en Franco va estar a punt de morir-se molt temps. Amb la qual cosa ho vam celebrar moltes vegades: ara, ara! Em deien: les associacions de veïns han de ser la base de l'Assemblea de Catalunya. Primer, és que no són això. No pots dir: "Les associacions de veïns, ens apuntem totes a l'Assemblea de Catalunya". No era tan fàcil. I per altra banda, han de durar més que això, segurament. Però malgrat això, en la pràctica es va donar una certa coincidència que el febrer del 76, les associacions de veïns primer, l'Assemblea de Catalunya després, convoquen dues manifestacions dos diumenges seguits que ocupen la ciutat. Això porta que hi hagi una crisi del poder local considerable que quan es mor en Franco encara es manifesta més, i aquí hi ha dues o tres coses més, que comento a tall d'anècdota, i començo a acabar, una és quan es mor en Franco, què han de fer les associacions de veïns? I en general aquest tipus de coses, perquè també hi havia coordinadores, perquè parlem d'associacions de veïns però per exemple a Sants, tu ho saps millor que jo, evidentment, hi havia una coordinadora que ja abans de la mort d'en Franco podia agrupar quaranta entitats, hi havia coordinadores que agafaven el Centro Social, l'Orfeó, etcètera.

Aleshores dius: "amb tot això, què fem?" La posició que es va imposar és: reivindiquem ajuntaments democràtics. S'hagués pogut dir alguna cosa com ara: "Tot el poder per als soviets". Penso que ni les condicions polítiques generals ni el que era aquest moviment associatiu donava per a això. Però l'horitzó que es va marcar i que tothom entenia, era ajuntaments democràtics, eleccions, etcètera. Segon: no es convoquen eleccions. I ve el Socías. Per cert que quan ve el Socías, ara ho recordàvem amb el Carles, pocs dies després de ser nomenat alcalde ens fa arribar a la direcció del PSUC el seu interès a tenir un contacte amb el PSUC. Llavors hi anem. El PSUC ens va designar a nosaltres dos, en Carles perquè era la persona més representativa del moviment associatiu de Barcelona i a mi perquè m'ocupava d'aquestes coses a la direcció del partit, i ens rep com si estiguéssim a Perpinyà i no a Barcelona, diu: "A mi em sembla molt normal que l'alcalde de Barcelona s'entrevisti amb els representants d'una de les forces polítiques més importants de la ciutat. Recordo que li vaig dir: "si per normalitat et refereixes a normalitat estadística, és la primera vegada que passa a la història. De normalitat poc, i a més a més pensa que els dirigents d'aquest partit tan important en aquest moment són a la presó. Perquè en aquell moment hi havia Santiago Carrillo a la presó, el Gregorio López Raimundo, era quan els havien detingut. Ara, si vols dir que això hauria de ser normal, això sí". Però en tot cas s'estableixen relacions. I en Socías juga un paper interessant que com tu has dit, amb en Socías es fa transició de veri-

tat en el sentit que es creen bases per al funcionament d'un ajuntament democràtic i per a una política municipal democràtica.

És a dir, en molts terrenys, en el terreny de la cultura, en el terreny de l'urbanisme, fins i tot una persona que també coneixem bé, la Lisa Lumbreras, que juga un paper interessant i diuen: "La ciutat és per gaudir-ne". Recuperar la ciutat com un lloc no només d'espais públics sinó de vida pública, de vida col·lectiva, de festes, etcètera. Això ben endavant. Ara, les eleccions no es convoquen i es convoquen les eleccions del 77 que són generals, no municipals, i la dreta queda semidesapareguda perquè guanya el partit del Suárez que es presenta com a partit de centre i que ho és, programàticament, ideològicament, el Suárez és una persona odiada per la dreta espanyola. En aquell moment i sempre. És un senyor que legalitza els partits polítics, inclòs el Partit Comunista que era un element clau, aquesta legalització. Per tant, dius: "guanya el centre, i a Catalunya guanya l'esquerra". El primer partit era el PSC, el segon el PSUC, què passa aquí? diríem. Aleshores, a totes les ciutats hi havia coordinadores d'associacions de veïns, partits polítics, entitats, etcètera, coordinadores locals, es barrejava l'Assemblea de Catalunya amb les entitats legals, estructures de coordinació. Jo em recordo que fem una reunió de la direcció del PSUC i faig una anàlisi de la situació i dic: "si en aquests moments, aquí en aquesta reunió decidim que el que s'ha de fer és no admetre aquests ajuntaments que hi ha ara de la transició i que el que hem de fer és ocupar-los per forçar unes eleccions, i mentrestant els tenim ocupats, etcètera, jo us garanteixo que en quinze dies ocupem tots els ajuntaments, almenys els grans i mitjans de Catalunya. I si no tots, la immensa majoria, és a dir, els de la regió metropolitana de Barcelona sense discussió, Lleida, Tarragona, Reus, etcètera, i sabíem on s'havia de tocar. Cal dir que amb gran sorpresa meva perquè jo em pensava que em dirien que estava boig tota la direcció del PSUC va dir: "d'acord". I jo em vaig acollonir. Només dues persones van dir que no, i vam guanyar que no, el Guti i jo, perquè el Guti amb un raonament més polític general: "la reacció que hi pot haver a Espanya" i jo dic: "a més a més, una vegada que hem ocupat els ajuntaments, què farem?". Perquè els ajuntaments han de funcionar cada dia, han de donar llicències, ha de funcionar el transport, etcètera. És a dir, qui autoritzarà els pagaments, tot això que no s'hi havia pensat, ara això ho sabem però en aquells moments l'esquerra no tenia aquesta cultura de gestió i aleshores jo pensava: i què farem amb els funcionaris, i la guàrdia urbana. És veritat que es podien ocupar, però el problema es la *per day*. I l'endemà, què?

Bé, no es van ocupar però va passar una cosa interessant que ha citat el Josep Maria: es van crear comissions de control, no només a Barcelona, arreu de Catalunya entre partits polítics i gent vinculada a associacions, a

col·legis professionals, amb equips tècnics, que no crec que fossin d'una gran eficàcia quant a fer coses noves, però sí a evitar, primer, que es fessin disbarats i després la gent que s'anava a presentar a les municipals, va començar a conèixer com funcionava allò i per tant, el voluntarisme també es va tenyir de realisme, amb aquelles comissions de control, etcètera. El resultat, que no només per això, però això també hi devia influir, és que el 79 hi va haver un resultat curiós a les eleccions. Mireu, tots sabem que les eleccions municipals són una cosa i que les eleccions generals en són una altra, però això val en països normalitzats. Però en unes primeres eleccions, en què els partits es presenten per primera vegada, o màxim per segona vegada, i tenen dos anys d'existència com va ser les del 79, el que és normal des del punt de la ciència política dels comportaments electorals, és que les eleccions fossin mimètiques, que es repetissin els resultats de les unes a les altres, i en canvi no va ser així. El 77 guanya la UCD a Espanya, Convergència es consolida com el partit frec a frec amb els socialistes, el PSUC queda com a tercer o quart partit, depenia dels llocs, però màxim com a segon en alguns casos com Badalona, Santa Coloma, Cornellà, etcètera, però apareix tant a Catalunya com a la resta d'Espanya un lloc on hi ha un centre i una esquerra moderada, no és l'esquerra hereva de l'antifranquisme actiu sinó una altra esquerra, l'esquerra de la nova democràcia. Aleshores, en canvi, un mes després el resultat és diferent. Jo recordo que en el PSUC hi havia una preocupació dient: "no tindrem cap alcalde, perquè com que l'alcalde serà el del partit més votat, si hi ha acords dins a l'esquerra en tot cas dins de l'esquerra, no en tindrem cap". Jo recordo que vaig fer una llista que més o menys la podria repetir ara, de tots els llocs on podríem tenir alcaldes, malgrat que no havíem guanyat l'1 de març. Però sabies, perquè no calia ser gaire intel·ligent, que a la Seu d'Urgell, amb l'Amadeu Gallart i el Ganyet i companyia, però el candidat a alcalde en aquell moment era l'Amadeu Gallart, o el Medir a Palafrugell, o el d'Amposta i el de la Sènia, etcètera, que coneixies, i me'n recordo que quan vaig fer aquella llista, vaig discutir-la amb algú del partit i em van dir que somiava i més o menys va resultar allò. Però per què? No perquè la gent votés el PSUC o votés el PSC, sinó perquè la gent va votar en les eleccions municipals gent que ja venia d'una certa lluita democràtica sobre els temes urbans, els temes municipals, etcètera, que eren coneguts a través de les associacions de veïns, a través, per exemple, el que va sortir alcalde de Balaguer, el Gregori Gallego, que era el tio de Balaguer que durant anys anava a tots els plens a denunciar el que es feia allà, representant d'una petita associació de veïns, etcètera, però anava a plantar cara, diríem. Aquest senyor, després es va presentar com a candidat del PSUC i va sortir elegit. Si s'hagués presentat com a candidat de Balaguer Democràtic, també ha-

gués sortit. I crec que això va ser el resultat, la Transició culmina d'alguna manera aleshores amb les eleccions del 79 on, això potser millor que ho expliqui si vol el Carles, les candidatures que es fan barregen quadres polítics sortits dels partits, directament de l'estructura dels partits, gent dels moviments associatius i professionals. Quan dic gent de moviments associatius, aquí també podrien ser de Comissions Obreres, de col·lectius de joves, etcètera.

Es fan aquestes candidatures i jo només penso que una aportació que es veu el 79 que ve de deu anys abans, en el cas de Barcelona, és que el moviment associatiu i els sectors professionals, culturals, vinculats amb ells, com els de la premsa, els dels col·legis professionals, etcètera, penso que van aportar un conjunt d'elements que d'alguna manera van ser la base programàtica dels nous ajuntaments democràtics. La descentralització de la participació a Barcelona, l'urbanisme negociat amb la gent, és a dir, què és el primer que fa el Miquel Abad quan passa a ser tinent d'alcalde? Doncs dir: un programa d'actuacions urgents negociades barri per barri. Es posen en marxa els PERI, plans especials de reforma interior negociats amb les associacions de veïns, es creen els centres cívics, que era una reivindicació també del moviment veïnal, si mirem política per política, urbanisme, política social i cultural, gestió descentralitzada, etcètera, és a dir, més o menys, a vegades menys que més, potser, perquè després hi ha les inèrcies de la burocràcia, l'arrogància del poder, etcètera, però més o menys una certa cultura participativa d'urbanisme integrat que tingui en compte els aspectes socials i culturals, etcètera, que venia del moviment de barris, dels moviments cívics, va ser la base programàtica dels nous ajuntaments democràtics. I punt final.

Carles Prieto: Com que hem anat picant d'aquí i d'allà, ara intentaré ser breu, perquè no sé fins a quina hora hi ha temps però suposo que el lògic és que n'hi hagi per si es vol una mica de debat o de diàleg.

A veure. Els diferents ajuntaments de la Transició. Quan comença la Transició i quan no, em sembla que com tu Jordi acabes de dir és difícil. No pots considerar partida. En tot cas jo crec que la Transició comença els últims temps del Porcioles. Hi ha un primer pas important de passar del Porcioles al Massó Vázquez, que fan fora el Porcioles i nomenen el Massó, el Josep Maria ha explicat ben bé el perfil d'aquesta persona però jo afegiria al que tu has dit, Josep Maria, una mica més d'importància del que va suposar per al moviment veïnal els dos anys que hi devia estar el Massó Vázquez. Després d'una etapa de Porcioles, que el Porcioles era el franquisme, de tot tipus, i en aquest règim es van crear les associacions com a instrument de defensa a les condicions de vida en els barris de Barcelona, de Ca-

talunya, i en general a tot Espanya, es va anar generant aquest moviment. El que passa és que a l'època Porcioles el moviment veïnal era la lluita en els barris. Podem anar fent una relació de tot el que es va produir en aquell temps i eren això: manifestacions, però el moviment com a tal era un moviment encara molt minoritari. Per què? Perquè no hi havia els mecanismes no només de legalitzar sinó d'ampliar el moviment i de fer que aquest moviment fos conegut. Qui participava en les manifestacions? Home, n'hi havia de molt nombroses, però hi participava poca gent relativament. En el moment que l'alcalde de Barcelona és un personatge que ofereix diàleg, canvia moltíssim. És a dir, hi ha una potenciació immediata del moviment que s'està generant. Per què? Perquè aquest diàleg permet seure al voltant d'una taula l'alcalde de la ciutat i els seus delegats de serveis amb les persones que en els barris defensen els interessos dels veïns. Aleshores les associacions de veïns passen de ser uns elements de lluita a ser uns elements de gestió també de problemes concrets dels veïns del barri. Jo recordo que organitzàvem manifestacions, organitzàvem assemblees, però també anàvem a veure el president d'URBAS a defensar que no acabava bé l'obra perquè hi havia un veí del davant que venia a l'associació de veïns a dir-me: "Escolta, que aquest no m'acaba la vorera". Per tant, l'associació de veïns anava acompanyant el veí amb el director d'URBAS, com a associació de veïns et rebien, que el veí no, i defensaves aquell problema, enteneu? I per tant, passaves a gestionar el barri.

I aleshores això és el que va permetre allò de la senyora Maria o el senyor Pepitu que deies tu. És a dir que no és només el contingut o el fet que es participés a la manifestació, sinó que les associacions de veïns van passar a un estadi superior. Perquè es feia una assemblea, sobre el "Salvem Sants" o sobre el Wad-Ras o el que sigui i podies no només dir el que s'havia de fer sinó que podies explicar que la setmana anterior havies estat reunit amb el delegat de serveis i la setmana que ve portaries el resultat d'aquella assemblea a l'alcalde de la ciutat. I aquest reconeixement de l'alcalde, de l'ajuntament Massó, de les associacions de veïns com a instrument de representació dels problemes dels ciutadans va potenciar el moviment d'una manera tremenda. Jo crec que es va fer un salt en això. Efectivament va durar poc. Va durar poc perquè jo crec que justament el Massó va ser un element justament de la Transició. I la Transició no és només una transició política, és a dir en aquells moments, Barcelona i tot Espanya està en un moment de transició que és transició política però transició perquè hi ha una transició del sistema de producció també. A veure, Barcelona passa de ser de mans del Porcioles en la qual el que hi ha és corrupció, corruptela, a un moviment des de la pròpia ciutat que es planteja allò del pla comarcal. Per què? Perquè hi ha necessitat de rendibilitzar el capital del sòl de la ciutat i

la corrupció té un límit, és a dir, amb la corrupció se'n poden beneficiar quatre, però els capitalistes, els que tenen calés i els han d'invertir no tenen possibilitats de rendibilitzar aquest capital i per tant, es produeix una transició també en això, és a dir, que la ciutat bull i es força la dimissió del Porcioles i es força que hi hagi un tio com el Massó que és capaç de tramitar un pla comarcal, de posar el Serratosa i el Solans a obrir una informació pública sobre què? Bé, plans sobre com es desenvolupa la ciutat i parcel·la per parcel·la agafa tota la ciutat i comarca i parcel·la per parcel·la hi ha un número allà a sobre que indica quina rendibilitat pot tenir aquell solar. És clar, això crea un conflicte d'interessos tremend, tal que el Massó salta. I qui ve? Ve òbviament el Viola i el Viola qui és? El Viola és un intent de determinat capitalisme de tornar a defensar lògicament els seus interessos. És una anècdota molt breu però per acabar de definir el Viola a més a més del que tu ja has dit. A la darrera manifestació que es va fer a Barcelona de recolzament al Franco, des del balcó de l'Ajuntament, de les autoritats locals en un moment en què eren el Martín Villa governador, el Samaranch president de la Diputació, el Socías delegat de Sindicats, l'autoritat catalana que hi ha al balcó, única a la manifestació a favor del Franco és el Viola Sauret. El Viola és l'únic, els altres no van ni comparèixer a la manifestació. És a dir, l'única autoritat que hi havia. Per tant, en aquell moment representa aquesta defensa, el posar al davant de l'Ajuntament algú franquista per acabar d'arreplegar el que puguem.

Vull dir també una altra anècdota: recordeu que quan van nomenar el Viola Sauret una de les primeres coses que va fer va ser treure el Serratosa de cap visible de la revisió del Pla comarcal i el va substituir pel Subías de qui tu ja has parlat, que era el teu interlocutor que no t'entenia, perquè el que continuava treballant allà era el que portava l'oficina tècnica de la revisió del pla general que era el Solans, però el Solans cada nit s'emportava els plànols a casa, perquè els regidors hi anaven amb la goma i el llapis a esborrar el número del d'allò, és a dir, això és així, és realment així. El Solans, el veies a l'ascensor a la nit a la casa amb els plànols a sota. És clar, ell no es refiava de ningú, perquè s'havia trobat l'endemà al matí que li havien canviat les qualificacions. És a dir, els regidors eren d'una mena que vivien d'aquestes coses.

I us explicaré una altra anècdota. El Pla general, la revisió del Pla general per al moviment associatiu va suposar també un canvi d'escala molt important. Vam passar de fer la lluita al barri, la cosa puntual, a barri per barri. Però el Pla general era una proposta urbanística d'ordre i el nou ordre urbanístic ens va obligar a les associacions de veïns a prendre responsabilitats respecte al nostre barri. I llavors, barri per barri i poble per poble, es van fer els plans populars que en deien, que és que vam aprendre a

fer urbanisme. Òbviament, no eren els veïns sols i desemparats i tal, sinó que a l'entorn de les associacions de veïns hi havia grups de professionals i de periodistes, i dels col·legis professionals i tal que hi havia un recolzament tècnic important. I amb aquest recolzament tècnic es van elaborar alternatives que després s'han realitzat a partir de l'ajuntament democràtic. És a dir alternatives que no eren òbviament la plasmació tècnica de l'alternativa dels veïns, però sí que es recollien totes les necessitats i propostes de com havia de ser l'espai públic, quines hectàrees i quantes i on havien d'estar per al verd i per a l'equipament etcètera. Doncs bé, em recordo que a nivell de federació vam muntar a la Fundació Miró una exposició del Pla popular de les associacions de veïns. Aleshores, mentre estàvem preparant aquesta exposició que era barri per barri, penseu que era comarcal, era de tota la comarca de Barcelona, llavors estàvem preparant l'exposició de totes les alternatives plantejades a les associacions de veïns i tenim una trucada d'un funcionari de l'Ajuntament que està disposat a vendre'ns el pla del Viola. Aleshores, per 5.000 pessetes vam tenir el dia de la inauguració el pla estrella que era la proposta que el Viola havia fet, no la del Massó sinó que el Viola havia fet modificar moltes coses, és a dir, que vam exposar per primera vegada la proposta Viola. Per 5.000 pessetes.

Això funcionava així. Jo encara recordo la cara d'estupor dels professionals que ens ajudaven a nosaltres i que alguns d'ells treballaven a la Corporació Metropolitana, van venir a veure l'exposició i quan van veure aquell plànol, els va caure tot per terra. Realment és una anècdota divertida, que quan veig algun d'aquests, el Josep Maria Llop o el Jubert o aquests, es van quedar absolutament esbalaïts.

Després del Viola va venir el Socías i em sembla que ja ho heu dit tot. Jo entenc que l'època Socías va ser allò, la Transició pròpiament dita. Per què? Perquè el Socías és veritat que va fer coses molt positives, va veure la seva oportunitat que el que ell havia de fer era preparar el terreny perquè hi hauria eleccions un dia o un altre i bàsicament jo crec que va preparar la institució perquè hi hagués eleccions, i va ajudar a fer les comissions de partits polítics, en totes les seccions de l'ajuntament pràcticament van crear grups de treball i es va poder entrar a mirar els llibres. Jo crec que això va ser positiu de cara a preparar la incorporació de les forces democràtiques després a l'Ajuntament i després jo crec que en aquest període, una altra cosa que crec que també va ser important per a ell, que és que quan prenia les decisions abans les consultava. És a dir, així com el Massó el que feia era dialogar, amb el Socías ja era passar-se a l'altra banda, és a dir que no feia res sense consultar. Tu has explicat l'anècdota d'això i jo puc explicar la de la tira de vegades que m'havia trucat a casa dient: "Sé que aquesta tarda heu parlat això a la junta, demà vine a veure'm a aquesta hora perquè

n'hem de parlar". I llavors això funcionava així. Això crec que era una manera d'anar passant el dia a dia també, perquè la seva política no era, potser sí que ell tenia alguna aspiració personal, però bàsicament tenia molt clar que la perspectiva seva era que havia de preparar allò per a les eleccions.

Després de les eleccions, heu fet tots dos una mica de comentari d'aquesta circumstància. I tu Josep Maria has fet esment de coses que jo en aquell moment deia sobre la realitat i el futur del moviment associatiu i que voldria aprofitar per comentar-ho una miqueta. És veritat, quan hi va haver l'ajuntament democràtic, bàsicament els socialistes, que tenien l'alcalde i la majoria o una bona majoria de regidors, van introduir un canvi, des d'un punt de vista institucional, raonable. És a dir, amb el Socías havíem arribat a una situació que ara amb la perspectiva de llavors diria que escandalosa. És que les associacions de veïns jugàvem un paper que tampoc no ens corresponia, perquè òbviament, a partir de les eleccions, a qui correspon discutir, elaborar polítiques i decidir les coses és als partits polítics organitzats dins de l'ajuntament. I això és així. El que passa és que jo crec que en aquell moment en la mesura que els socialistes bàsicament no tenien doctrina perquè no l'havien tingut mai, del que havia de fer el moviment veïnal, doncs no van passar a dir: anem a fer una transició i a veure quin és el paper que hem de jugar cadascú, sinó que van posar una barrera. Ara aquí l'alcalde escollit sóc jo, i aquí decideixo jo, i es va acabar la relació. És a dir, la relació institucional, vam passar de ser consultats a res. Això per una banda. I per altra banda, bé amb això no voldria que quedés l'afirmació que la culpa de determinats vicis o de determinades faltes de plantejaments o de determinat aprofundiment sigui només del partit socialista, concretament de l'equip Serra, sinó que hi va haver un altre element que per a mi va ser més important que també explicaré l'anècdota perquè s'entengui una mica. Abans de convocar-se les eleccions, quan ja estava clar que es convocarien, des del mateix si de la Federació de Veïns ja vèiem venir una miqueta què pot passar. Havíem tingut sempre molta cura, la Federació de Veïns havia jugat un paper de representació important, hi havia un capital de moltes lluites i de molt recolzament de les associacions de veïns de propagar el moviment arreu de Catalunya i a molts llocs d'Espanya i d'haver fet temes com allò de l'1 de febrer de la manifestació de l'amnistia i tot això. Llavors vèiem també que s'havia de replantejar el paper però ens feien angúnia dues coses: una, que en el procés electoral s'instrumentalitzés i s'utilitzés malament el moviment associatiu, el que és típic, el líder cap de llista. Això que va passar en molts llocs, que és una cosa natural però que ja s'havia d'anar una mica amb compte, i d'altra banda veure també que ens semblava important que passés el que passés valia la pena que la Federació de Veïns no

quedés només en mans dels partits extraparlamentaris. És a dir que era molt important que els partits que previsiblement anirien a l'ajuntament quedessin també representats i no abandonessin aquest moviment associatiu. Eren dos aspectes. Per mirar de facilitar-ho vam provocar un pacte polític en el sentit següent: queden encara, no recordo quant de temps abans de les eleccions ho vam generar, però imaginem-nos un any abans, sis mesos abans, vejam, tots aquells membres de la Federació que es vulguin presentar a les eleccions han de dimitir ja ara de la Federació de Veïns. Per evitar què? Per evitar que la Federació de Veïns entri en campanya, perquè el que no podies fer és estar ara a la junta i a la tarda anar a l'acte polític on òbviament hi havia confrontació, és a dir perquè era la primera vegada que hi havia confrontació de polítiques i de propostes a l'ajuntament. Si passàvem d'anar tots a una, evidentment que ens barallàvem, però arribàvem a conclusions i anàvem a defensar-les enfront de l'ajuntament, en la mesura que havíem d'entrar a l'ajuntament, aquí cadascú figura que ara estem d'acord i al cap de mitja hora estem l'un criticant l'altre.

Això no podia anar, i per tant vam provocar això, això va funcionar, jo personalment vaig dir que no em presentava i que renunciava a la proposta que havia fet el meu partit d'anar a la llista i em vaig quedar a la Federació de Veïns i cal dir que tothom ho va respectar menys els socialistes. Tothom va signar el pacte però el representant dels socialistes, i no diré el nom, perquè no ve a tomb, però malgrat el pacte es va presentar a la llista del PSOE. Aleshores efectivament, malgrat això vam quedar uns quants en el moviment associatiu però també he de dir que els dos-tres anys primers d'ajuntament democràtic van ser molt durs des del moviment associatiu. Molt durs. Fins que després es va tornar a buscar i a trobar formes i tal, van ser molt durs, perquè efectivament, hi va haver un abandonament dels partits polítics parlamentaris del moviment associatiu, no de persones concretes, i jo crec que, potser és un terreny que no tocava tant pel títol de la sessió d'avui però que en algunes coses el Jordi hi ha fet referència, crec que d'alguna manera, jo que vaig viure bàsicament l'experiència política a través del PSUC, jo també he de reconèixer que aquestes tensions i aquesta manca de comprensió del moviment veïnal, en el mateix PSUC que figurava que era el capdavanter en la defensa d'aquest tipus de moviments, allà també es generava això. És a dir, que la comprensió d'aquests moviments com a plataforma i com a instrument de promoció política i no només de trobar l'interès *per se* d'aquest tipus de moviments.

Només una pinzellada, un tema que el tenia apuntat i que em sembla interessant de dir-vos com a final, i és que la relació ajuntaments – associacions veïnals ja ha estat prou comentada, és obvi, les associacions de veïns teníem com a interlocutor, primer com a únic enemic, després com a ene-

mic i dialogant i al final com a col·laborador gairebé els ajuntaments. És a dir, el responsable que les condicions de vida del barri de la ciutat no funcionessin era òbviament de l'administració local i per tant és una relació directa. Per tant, el moviment veïnal va créixer i es va desenvolupar bàsicament amb un programa reivindicatiu, però també amb un cert programa polític, que òbviament eren les llibertats polítiques. És obvi. Però també hi havia un programa clarissim de democratització dels ajuntaments, no d'ocupació d'ajuntaments, sinó d'ajuntaments democràtics, eleccions d'alcaldes, elecció per sufragi universal, d'autonomia municipal, d'autonomia i capacitació dels districtes. Hi havia tota una sèrie de política discutida que quan fèiem les assemblees i parlàvem del semàfor o de no sé què, acabàvem parlant dels ajuntaments democràtics perquè teníem molt clar els dirigents en aquell moment, i era fàcil de fer entendre a la gent que no n'hi havia prou a dir allò dels semàfors, sinó que havíem de tenir instruments perquè no haguéssim d'arribar aquí. Fins i tot perquè el semàfor estigués ben col·locat, i per tant era molt fàcil parlar amb la gent d'això i jo crec que la gent que assistia a les assemblees s'engrescava fàcilment amb aquests temes. I ho deixo aquí.

COL·LOQUI

Andreu Mayayo: Bé, doncs comencem el torn de preguntes. Podeu preguntar individualitzadament o col·lectivament a qualsevol membre d'aquesta taula.

Pregunta: Jo en voldria fer una sobretot per al Carles Prieto perquè molt breument expliqui qüestions organitzatives de les associacions de veïns i de la federació en el sentit de dir on es reunien, com s'elegien els seus dirigents, si hi havia candidatures o no, com es finançaven totes les activitats de les associacions, i aquestes coses d'estructura...

Andreu Mayayo: Contestem per ordre.

Jordi Borja: Jo contestaré la pregunta aquesta del trencament associacions de veïns-ajuntament de dues maneres. Una, el Carles Prieto s'hi ha referit però no ha anat més enllà, perquè si no entraríem en un altre debat que no és aquest. Però hi havia dues contradiccions. La primera és que era molt difícil ser en un govern en el cas del PSUC i a l'oposició en certa ma-

nera com a Federació d'Associacions de Veïns. Jo crec que el Carles Prieto va viure i ho dic perquè el conec i el vaig seguir en el seu moment, un autèntic patiment. En aquells temps. No únicament ell, però dic ell perquè era el president de la Federació d'Associacions de Veïns. Aquest és un tema molt important tenint en compte que era molt difícil aquest doble joc, que el PSC ho va resoldre d'una manera que a mi no m'agrada, però ho va resoldre molt més radicalment: les associacions és el passat. Després va veure que no era el passat i ha reconduït en algunes ocasions aquesta situació. L'altra qüestió a la qual em volia referir en aquest trencament, és que és un trencament que ha estat reconduït al llarg del temps, estem parlant d'una cosa que va succeir fa vint anys o més de vint anys, però sí que tens aquella impressió de desconfiança per part de l'administració envers la participació dels veïns, tant si es diu associació de veïns com si es diu d'una altra manera. Una desconfiança, no diré en tots els membres, però ho notes. I la prova és avui, el dia en què estem. El president de l'Associació de Veïns de l'Esquerra de l'Eixample, que és un veterà de tots els temps, es diu Pere Castaño, ha reaccionat indignat quan ha sabut que s'ha signat avui un acord, preacord sobre el trasllat de les presons de Barcelona. Aquest home té en el seu territori la presó model, el territori de l'Esquerra de l'Eixample és un barri molt mancat de serveis, han participat en reunions de consell de barri, una cosa que existeix a l'Esquerra de l'Eixample, aportant idees, trencant-se les banyes, i no han estat consultats en absolut a l'hora d'establir aquest preacord. Per tant, m'ha acabat amb una frase tan radical que la dic aquí encara que crec que és una frase que després se la pensarà. Ha dit que la ciutat d'ara sembla que tingui la taula parada als especuladors, res més. Perquè s'hauria d'explicar com és l'acord. L'acord és a base de cedir uns terrenys de Diagonal Mar perquè la Generalitat negociï amb aquells terrenys els diners que necessita per fer les presons fora. Seria molt complicat d'explicar aquest tema i no és el cas. Però sí una mica aquesta sensació de desconfiança, que s'estableix ja el 79. A mi em semblen molt importants les declaracions de Reverter perquè Reverter estava a la junta de FAV en aquell moment, tot això és un fet que jo crec que no ha estat del tot superat, han canviat les relacions amb les associacions de veïns, han retrobat camins que havia perdut i quant a avançar a empentes i rodolons, l'altra dia sortia a *El País* un article criticant el fet que es doni per fet que Barcelona només pot avançar si té fets extraordinaris, les olimpíades o aquest 2004 pendent... Jo estic amb ell, més que en l'article, en l'esperit de dir: no, el dia a dia és la manera d'avançar i el que no podem és estar sempre esperant a veure si tenim una pastanaga davant. I amb això deixo el tema...

Bé, sobre aquest tema, quan es constitueixen els ajuntaments democràtics, per una banda hi ha una majoria socialista en el govern de la ciutat i

sobretot un estil de conducció portat per gent que és molt poc sensible i que no havia tingut experiència en relació amb els moviments de veïns, o pitjor encara, que eren conversos com el cas que ha citat del Reverter, etcètera. Però cal dir que també n'hi havia quinze de socialistes i nou del PSUC, i tothom, penso que això ho dic positivament, tenia tanta urgència per fer coses, i era tan difícil fer-les, falta de recursos, la maquinària legal, etcètera, que deien: "No podem ara paralitzar-nos començant a discutir quins són els mecanismes participatius, etcètera". I de fet, en el primer mandat hi va haver molt poca pràctica participativa. I tampoc es va tirar endavant la descentralització, perquè per fer descentralització que vol dir donar continguts als barris, als districtes, cal que hi hagi continents, i no es va arribar a fer ni la divisió de la ciutat. Tant és així que quan l'any 83 l'Ajuntament em va encarregar la descentralització, em van dir que els quatre anys només els havia de dedicar a fer una proposta de divisió territorial de la ciutat. Que la descentralització ja la faríem en el mandat següent. Després vam anar més de pressa, quatre mesos en lloc de quatre anys.

Però aquesta era la idea que hi havia. Jo penso que hem de tenir en compte això. Es va arribar als ajuntaments i calia legitimar la democràcia i el govern de l'esquerra fent coses concretes. I per tant això penso que és per laborar-ho. El que és veritat és que, i fins i tot penso que és més criticable, el que va venir després, perquè, i això ho vaig viure directament, en el període aquest del 79-83 jo no tenia una situació tan delicada com la que tenia el Carles, estar en un partit que estava en el govern i al mateix temps líder de la Federació d'Associacions de Veïns i haver de criticar els comportaments de l'equip de govern de l'Ajuntament de Barcelona, que a vegades eren entre arrogants i poca-soltes, diríem. El Narcís Serra era un polític d'esquerres de laboratori, de despatx. Mai havia estat barrejat amb la gent. No veia per què els havia d'escoltar. Maragall tenia un estil diferent. Però de totes maneres es van fer coses el 79-83 per sortir del pas, els PERI, els centres cívics, aprofitem el sòl que havia comprat el Solans per començar a definir espais públics, la plaça Sóller, etcètera. Moltes coses es van començar, sense diners, amb equips tècnics que s'havien de formar. El 83 vaig dir: "Bé, ara ja han d'actuar d'una altra manera. En Maragall té un tarannà diferent, és més popular o més populista, i quan jo entro a l'Ajuntament, la proposta que em fan inicialment és que m'encarregui d'urbanisme i jo dic que no, que urbanisme ja funciona. Funcionava molt bé.

Però aquí tenim pendents tots els temes de la descentralització, de la participació, de la relació amb els ciutadans, de les associacions de veïns, etcètera. I Maragall diu: "És veritat". Però ho diu el Maragall i això em penso que es pot dir, es pot verificar, però contra el grup socialista. I un amic comú del Carles i meu que estava al grup socialista, m'ho explicava, el

Vallverdú, entre altres coses perquè té una certa incontinència verbal. "Al grup socialista quan no hi ha el Maragall, l'únic que fem es impedir-te que facis qualsevol cosa de tot això, i jo dic: tampoc el podrem aguantar aquí quatre anys sense que faci res, i llavors van dir: bé, només la divisió territorial de la ciutat. Es va fer això, es van posar en marxa els districtes, i jo vaig començar a discutir amb la Federació d'Associacions de Veïns, tu ja ho havies deixat, i hi havia em sembla el Pep Miró, no, el Prudenci, etcètera, i vaig dir: "Nois, hem d'establir per exemple una cosa", que no s'ha dit però que es va aprovar en aquells moments, és que amb l'administració, l'important si vols fer alguna cosa, si tens pressupost, encara que sigui petit ja és molt important. Perquè obrir una partida pressupostària és molt complicat. Però una vegada que has posat allà deu mil pessetes, o un milió de pessetes, llavors ja és més fàcil que l'any següent aquest milió ja es converteixi en deu milions, o en vint. "Aquí s'ha d'augmentar perquè hem començat això, hem fet això, tenim aquest dèficit de l'any passat, etcètera." Aleshores jo vaig obrir una partida per a suport a la vida associativa que per una part es donava descentralitzadament als districtes que ho posaven en marxa, que tenien una partida, tant per donar suport a les associacions de veïns, de pagar-los el local, etcètera, el telèfon i tot això, com per fer acords de cooperació amb col·lectius dels barris, de l'associació de veïns, per organitzar les festes populars, col·lectius de dones per a assistència domiciliària, coses des del districte, però també vaig dir: "Necessitem una partida per a la Federació" i vaig dir, i reunit amb ells això.

Volum I
2000 **Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya**

Volum II
2001 Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya
Sindicalisme, gènere i qüestió nacional

autors

Volum III

Albert Boadella
Jordi Borja
Joan Botella
Juli Busquets
Vicenç Capdevila
Gabriel Cardona
Andreu Farràs
Javier Fernández López
Josep Gomis i Martí
Josep M. Huertas
Francisco Laguna Sanquirico
Francisco López de Sepúlveda
Pasqual Maragall
Alberto Oliart
Carles Prieto
Carles Santacana i Torres
Narcís Serra

UB E EDICIONS UNIVERSITAT DE BARCELONA